زانا دانایە، دانا توانایە

گێتی زیندەوەر

" کـتـێـبـێکە دنیـایەکی سـەربەخـۆی گـرتووە، لە بارەی گیـانلەبەران، دار و درەخت، گژوگیـا ، ئەستێـرە و با ، کان و دەلیا ، کوچک و نرخیا .

لە بارەی چاکە و زیانیـانەوە، کەڵک و نرخیـانەوە، هۆش و بیریانەوە، چۆنیەتی و ژینیانەوە. ئەوشتانە تیایانا هەن، ئەو بەرهەمانە کە ئەیدەن، ئەوکارانە کە ئەیکەن، ئەو سروشتانە کە هەر هەن."

علاءالدین سجادی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی
ئاراس

زنجیرەی رۆشنبیری

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین
سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب
***

کتێب: گێتی زیندەوەر
دانانی: علاءالدین سجادی
پیت لێدان: دالیا عەزیز
بڵاوکراوەی ئاراس- ژمارە: ٣٩
چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە
هەولێر- ٢٠٠٠
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی رۆشنبیری و هونەر
ژمارە (١٨٣)ی ساڵی ٢٠٠٠ دراوەتێ
*

پێشەکی

ئاورێکی بە دڵ بەرەوە بۆ رۆژانی رابووردوو؛ نەوەک بۆ تەنها لاپەڕەی رۆژانی رابووردووی خۆت، وە یا هی باوو باپیرانی نزیکی خۆت، بەڵکوو بۆ ئەو رۆژە کە ئادەمیزادە کۆنەکان، وەیا بە گوزارشتێکی تر باوو باپیرە هەرە کۆن و پێشینەکانی خۆت و ئەو ئادەمیزادانە کە ئێستە هاوچەرخی خۆت و نزیکی رابووردوانی خۆتن کە چۆن ئا ئەو هەرە کۆنانە بە سادەیی رایانبواردووە؟. و چۆن نە لە ژێر دەواراو نە لە پەنای دیوارا رایانبواردووە، بەڵکوو شوێنی ستاریان لە گۆشەی مەغارو لە سێبەری دارا بووە!. بەرەبەرە ئا ئەو ژیانە ساویلکەیەیان گۆڕیوەتەوە بە ژیانێکی چکێ لە پێشتر لەو ژیانە. ئەم یاسای گۆڕانە، وەیا ئەم چەرخی دەورانە هیچ لە گێج نەوەستاوەتەوە، هەندێ جار بە تیژی و هەندێ جار بە نەرمی، وە یا بە توندی و بە سستی هاتووەو سووڕاوەتەوە تا سەرە گەیشتۆتە سەر ئێمەو سەر رووپەڕەی ئەم چەرخی ئێمە. لەم چەرخەدا بیری تیژی ئادەمیزاد بە خۆی و بە لەشەکەیەوە خەریکە ئەفرێ بۆ ئەو شوێنە دوورانەی مەڵبەندی باوو باپیری، بۆ ئەو شوێنانە کە لە پێشێکی زۆر پێشا ناوەکانی دۆزیوەتەوەو ئێستە ئەیەوێ بزانێ چ ناوکێک لەو ناوانەدا هەیە؛ ئەو شوێنەش بارساییە "بوێش-کەون" یەکانی مانگ و ئەناهید-زوهرە و بارام - مەریخ وتیر - عوتاردە!....

تۆ بڵێیت ئادەمیزاد لە پێش ئەم رۆژەدا لە رۆژانی رابووردوویا دیسان بووبێت بیری لە شتی واو بیری لە چوونی بۆ شتی وا کردبێتەوە؟... دوور نی یە بووبێت بەڵام بوونیەکی کۆن و بوێشێکی فرە دوورە، ئێمە لەبەر ئەوە کوڕی ئیمرۆژین لامان وایە ئەمانە تازەن، وا مەزانە تازەن، تازە لە کەونی چەرخی ئێمەدا نی یە ئێمە هەموو شوێن پێ هەڵگرین، جا بڕوا ئەکەی یا نایکەی من بەتۆو تۆ بەخوا...

ئایا لە بەینی دوو لاپەڕەی ئەم ژیانە پان و فراوانەی بوێشەدا چۆن ئادەمیزاد لە دەوری سەرەتاییەوە کەوتە ئەم دەورە کەوا بەم جۆرە پەنجە لە پەنجەی مانگ بدا؟... چۆن کەوتە سەر ئەوە کە سەربەرێتە ناو کۆڕی نهێنیەکانی پەرجۆ - موعجزەی کەونی و ئەم فەلسەفە شاراوانەی کە لە لەشی گیانلەبەرو هەست دارو بێ گیان و بێ هەستێکی کەونەکەدایە؟.

هەمووی بە وردبوونەوەو بەتاقی کردنەوەی ئەو شتانە کە جاری یەکەم بە ناکاویی تووشی ئەبوو جاری دووەم بەتاقی کردنەوە. کەوابوو تاقی کردنەوەیە کەپایەی ئادەمیزادی لەباری نەزانینی رواڵەتیەوە گەیاندۆتە ئەو پایەیە کە پەنجە لە پەنجەی هەمووشتێکی گران

و قورس بدا، تاقی کردنەوەیە کە نهێنیەکانی لەشی گیانلەبەرو دارو دەوەن بزانێ و لێ ی تێ بگا کە بەری ئەمانە چی یەو چ فەلسەفەیەکە لەم گێتی پاژی و هاماویەدا هەیە...

جا ئەم تاقی کردنەوەیە کە هەموو ئادەمیزادی پێ گەیاند، بەرە بەرە ئادەمیزادەکەی خستە سەر باری نەتەوایەتی و نەتەوایەتی تیا پەیدا بوو هەر نەتەوەیەک بە ئەندازەی دەسەڵاتداریی تێگەیشتووی خۆی پەلاماری دا. من لام وایە نەتەوەی کوردیش بێ بەش نەبووە لەو بەهرەیە، بەڵام نەخراوەتە سەر قاقەز. ئەوا ئەمجارە من بە ئەندازەی دەسەڵات کەوتمە سەر ئەو بیرە کە پەیڕەوی کردنی نەتەوەی کوردیش بۆ ئەو تاقی کردنەوەیە بکەم بە شتێکی دیاری و پیشانی خودی نەتەوەکەو نەتەوەکانی تری بدەم بۆ ئەوە تێ بگەین کە نەتەوەی کوردیش لەو مەیدانەدا بە چالاکانە توانیویەتی تا ئەندازەیەک هەنگاو باوێژێ و بکەوێتە ناو کۆڕی ئەو نەتەوانەوە کە ئەوانیش هەر لەم جۆرە مەیدانانەدا ئەسپی خۆیانیان تاو داوە، بەو بۆنەوە ئەم شتانەی کە لە بیری کوردی هەڵێنجراون... وەیا دوور نی یە هەندێکی بیری نەتەوەیەکی تر بێت وەری گرتبێ من خستمە سەر لاپەڕەی کاغەزو پێشکەشم کرد.

ئەبێ ئەوەش بزانین کە ئەم جۆرە شتانە وەکوو تیشکی ڕۆژ وانە، چۆن تیشکی ڕۆژ لە کەس ناگیرێ، ئەمانەش ڕێگایان لە کەس ناگیرێ و نەگیراوە، مەبەست ئەوەیە دوور نی یە بووترێ هەندێ لەم شتانە خۆ لە نووسراوی نەتەوەکانی ترا هەیە کەواتە هی ئەوانە!...

من دان بەمەدا نانێم، هەر ئەوەندە دانی پیا ئەنێم کە نەتەوەکانی تر زۆرتر دەستیان قەڵەمی گرتووە بۆ بووژاندنەوەی زمانەکەی خۆیان و زۆرتر و زووتر شتەکانی خۆیانیان کۆ کردۆتەوە، نەتەوەی کورد لەو ڕووەوە بەڵێ پاش ئەوان کەوتووە، بەڵام لە ئەسڵی بیرا پاش نەکەوتووە، بەڵکوو بیری لەگەڵ چەرخا شان بەشان هاتۆتە خوارەوەو لە هەر ڕۆژێکا پاشەرۆکێکی هێشتۆتەوە، کەئەمانە هەموو ئەبن بە بەڵگە بۆ ئێمەو بۆ نەتەوەی ئێمە...

ئەوا منیش لە سەر ئەو هەست ئەو شتانە کە کورد بەتاقی کردنەوە دەمی بۆ بردووە ئەوی دەستم کەوت خستمە سەر کاغەز بۆ ئەوە لەو ڕەوڕەوەیە دوا نەکەوین. وە لەشێوەی دانانەکەشیا شێوەی پیتە ئەبجەدیەکانم گرتووە نەوەک چەشنی شتەکە، ئەمەش بۆ ئەوە ئەگەر یەکێ شتێکی بۆ زوو بۆی بدۆزرێتەوە...کەوابوو پێش هەموو شتێک ئادەمیزاد.

علاء الدين سجادى

ئادەمیزاد

ئادەمیزاد دەستەگوڵێکی بچووکە لەم کەونە وەیا خۆی سەربەخۆ گێتیە گەورەکەیەو بچووک کراوەتەوە، جارێ جگە لەو شتانە کە تێدایە خۆی شتێکە لە دوو ڕەگەزی نەفس و لەش و شێلراون بەسەر یەکا، وادیارە لە هەموو گیانلەبەرێک پایە بەرزترو پاکژی هەموو ئەم کەونەیە، چ لە سەروفەسالا، چ لە رۆح وگیانا، چ لەتەن و لەشا، بەئاشکراو بەنهێنی قسەو ژیری هەر تایبەتیە بەوەوە. لە روالەتا هەستە روالەتیەکان جوانیەکی داوەتێ، بە هەستە پۆشراوەکان دنیایەکی بەرزی بۆ خۆی گرتووە، بۆ نەفسە ناتقەکەی دەماغ و مێشکێک دانراوە کە بەهۆی فیکر و یادو لەبەرکردنی شت بووە بە پادشای هەموو گیانلەبەرێک، جەواهرێکی عەقلی دراوەتێ بۆ ئەوە نەفسە ناتقەکە لەو شوێنەدا شوێنی پادشاهی هەبێ لەقالبی لەشەکەدا، ئەم پادشایە وەزیرەکەی عەقڵ بێ، هێزەکان سەربازی بن، هەستی مشتەرەک چەپەر بێ، ئەندامەکانی پێش خزمەت بن، لەشەکە بارەگای ئەو پادشا بە دەسەڵاتەبێ. هەستەکان ئەکەونە گەڕان و ئەفرن لە هەر کاتێکا کە بیانەوێ ئەڕۆن دەنگ و باسی چاک و خراپ وەرئەگرن و ئەیهێنن و پیشانی هەستی مشتەرەکی ئەدەن، کە ئەو هەستە واستەیەکە لە بەینی نەفسە ناتقەکە و هەستەکانی تراو شوێنی هەستە مشترەکەکەش وەکوو لەبەر دەروازەی شارەکەدابێ، ئەو پێشانی پادشای عەقڵی ئەدا بۆ ئەوە چاکەکەی هەڵبگرێ و خراپەکەی بگێڕێتەوە. کەوابوو لەم ڕووەوە ئادەمیزاد بوو بە گێتیەکی بچووک کە هەموو کارو باری فەرمانداری تێدا هەبوو!...

ئەمجا لەو ڕوەوە کە ئەم ئادەمیزادە شت ئەخواو گەشە ئەکا بوو بە ڕوەک، لەو ڕوەوە کە هەستی هەیەو ئەجووڵێ بوو بە گیانلەبەر، لەو ڕووەوە کە هەست بە ڕاستی و حەقیقەتی شت ئەکا بوو بە فریشتە. وەبوو بە شتێک کە ئەم هەموو مەعانیانەی تیادا کۆببێتەوە، ئەگەر ئەم مەعانیانەی لەچاکەدا بەکارهێنا ئەبێ بە ئادەمیزادێک کە دنیای بەچاکەو فەزیلە کرد بە شەمامەیەک و گرتی بە دەستەوەو بەهەموو جۆر هەڵی ئەسووڕێنێ و بۆنی ئەکا، خۆ ئەگەر لە خراپەدا بەکاری هێنان و لە شوێنی خۆیانا دایانی نەنان ئەوە ئەبێ بە ترۆمی حەیوانەکانی تر یا تووڕەو بەدفەساڵ ئەبێ وەکوو دڕندەی لێ دێ، یا بخۆرو بێ ئامانج ئەبێ وەکوو گای لێ دێ، یاهیچ ئارەزوویەکی نی یە غەیری خواردن نەبێ وەکوو بەرازی لێ دێت، یاکردەوەی هەر پاڕانەوەو لانگری ئەبێ وەکوو سەگی لێ دێت، یاقیناوی و شت لە دڵ دەرنەچوو ئەبێ وەکوو حوشتری لێ دێت. یا بەفیزو لووت بەرز ئەبێ وەکوو پڵنگی لێ دێت، یا فێڵبازو تەڵەکەباز ئەبێ وەکوو ڕێوی لێ دێت، یا ئەمانەی هەموو تیا

کۆ ئەبێتەوە ئەوە ئەبێ بە شەیتانێک کە هەزار شەیتانی راستەقینە ئەخاتە چاکی داوێنی!.

ئەگەر خۆ ئەم ئادەمیزادە کردو کۆشەکەی هەموو خستە سەر کاروباری مەعنەوی و رۆحیات ئەوا ئەو وەختە لەپایەی فریشتەشی وەرگرت و ئیتر رازی نابێ بەم عالەمی مادەیە. کەوا بوو راست بوو ئادەمیزاد کەونێکی بچووکە و هەموو شت بوو.

ئادەمیزاد بەم جۆرە بوو بە شاپەڕی عالەمی مادی و مەعنەوی ئەمجا بێجگە لەمانەش هەندێ شتی تر هەیە کە بە تەواوی تایبەتین بە ئادەمیزادەوەو لە گیانلەبەرێکی ترا نین، وە ئێمە بە بێ ئەوە بیریشیان لێ بکەینەوە ئەیانبینین. وەکوو:

قسە کردن، کە ئەم قسەیە هەرتایبەتی یە بە ئینسانەوە، ئەم قسەیە هێزێکە لە ئادەمیزادا هەیە، ئەم هێزەیە کە ئەکاتە کارێ یکێکی تر لێ تێ ئەگا هەر لە هاوهاوترۆمەکانی خۆی، ئەم هێزە ئەکاتە کارێ کە درکە و هێما پەیدا ئەکا، بەڵام خودی قسەکە لە هەموویان بەهێزترە.

یکێکی تر ئەوەیە کە ئینسان مووی تەواو هەر لە سەری ئەڕوێت، بە پێچەوانەی گیانداری تر، لە گیاندارەکانی ترا موو وە یا پەڕ بۆیان بووە بەوە کە لە هەموو لەشیانا ببێت و بیانپارێزێ لە گەرماو سەرما، بەڵام ئادەمیزاد ئەو هۆی پاراستنەی جیایە لە لەشەکەی، ئەو مووە کە هەیە هەر لەسەریەوەیە بۆ جوانی و دیمەنێک، ئەمەو دیسان ئەگەر لەشی ئادەمیزاد هەموو تووک بوایە نە ئەم جوانیەی ئەبوو کە ئێستە هەیەتی وەنە هێزی دەست لێ دانی ئەبوو، واتە ئەگەر لەشی بکەوتایە لەشتێک نەیئەزانی ساردە یا گەرم، زبرە یا نەرم.

یکێکی تر پیری و دەرکەوتنەکەی بە هۆی سپی بوونی مووەوە، ئەمە بەم جۆرە لە غەیری ئادەمیزادا نی یە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە ئەم لە چاو گیانلەبەرانی ترا گەرماییەکەی کەمترەو رتووبەتەکەی زیاتر، سپی بوونی مووش لە بەر بەڵغەمێکی بۆگەن و کەم بوونەوەی هورمۆناتە، ئەمەش لەکاتێکا ئەبێ کە تەبێعەتەکە مەیل بکا بەلای رتووبەتەوەو گەرماییەکە کەم ببێتەوەو تەوازنەکە نەمێنێ، لە دەمە دەمی پیری دا ئەم کردەوەیە روو ئەدا موو روەو سپی بوون ئەڕوا. گیانلەبەری تر وانی یە.

یکێکی تر ئەوەیە لەکاتێکا شوێنێکی ئینسان ئازارێکی هەبوو، وەیا لێ درا وەیا شتێکی ژان هێنەری لێ کەوت ئەم بە بەرەلەپی شوێنەکە ئەگرێ خێرا هەست ئەکا

ئازارەکەی کەم ئەبێتەوە گیانداری تر وانی یە.

یەکێکی تر ئەوەیە کە هەندێ نەخۆشی هەیە لە ناو ئادەمیزادا زووتر تەشەنە ئەکاو لەمەوە ئەچێ بۆ ئەو، وەکوو ئەوە کە ئەڵێین ئەگەر یەکێ چاوی گلی ئەکرد یەکێکی تر زۆر سەیری بکا چاوی ئەمیش دێتە گل وەیا ئەگەر یەکێ لەگەڵ گول وەیا بەڵەکیدار وەیا گەڕ هەڵسوکەوت بکا ئەمیش وەکوو ئەوانی لێ دێ...

یەکێکی تر ئەوەیە کە یەکێ بەڵەکی هەبوو بە پێ پێ خاوس بە سەر ئەرزا بڕوا شوێنی پێ یەکەی گیای لێ ناڕوێ، بەپێچەوانەی گیانلەبەری تر کە ئەوان وانین.

یەکێکی تر ئەوەیە کە ئادەمیزاد ئەگەر خەسێنرا لەشی بێ هێز ئەبێ بەپێچەوانەی حەیواناتی تر ئەوان بەهێز ئەبن.ئەم بۆن دڕن پەیدا ئەکا، بیرو باوەڕی تێک ئەچێ، زۆر خۆر ئەبێ، ئێسقانەکانی درێژ ئەبن، پەنجەکانی ئەو راستیەیان نامێنێ، ئارەزووی پەرین زۆر ئەکا، زۆر شەیتانی ئەبێ، تەمەنی درێژ ئەبێ، مووی لەشی کەم ئەبێتەوە، دەنگی تیژو باریک ئەبێ، زوو تووڕەو زووش هێمن ئەبێتەوە، جیقڵدانەی تەنگ ئەبێتەوە هەر نهێنیەکی لا بووترێ خێرا ئاشکرای ئەک، لەو وڵاتانەدا کە ئەوی تێدایە ئەگەر یاری شەترنج باوی هەبوو ئەو لە هەموو کەس زیاتر حەزی لێ ئەکا، چاوی تیژ ئەبێ...

یەکێکی تر ئەوەیە کە ئەگەر ئادەمیزادێک کوێر بوو زۆر حەز لە پەڕین ئەکاو زۆر شەهوانی ئەبێ، لەگەڵ خەسێنراوەکەدا جیاییان ئەوەیە ئەویش حەز ئەکا لە پەڕین، بەڵام پێ ناکرێ، ئەم وانی یە، ئەو چاوی تیژە ئەم رووناکی چاوی نی یە، بێ چاو ئەگەر هێزی پەڕینیشی تێدا نەبێ تێ گەیشتن و زەینی شت لەبەرکردنی زۆر ئەبێ.

یەکێکی تر ئەوەیە کە لە ئادەمیزادا ئافرەت لەکاتی حەیزا ئەگەر دنیا هەور بوو ئەو ناوکی دەرخاو پیشانی هەورەکەی بدا هەورەکە ئەڕەوێتەوە، هەر ئەم ئافرەتی حەیزدارە ئەگەر لە شوێنێکا زۆر سارد بوو، ساردێکی وا لەوانە بوو ئینسان سەرما رەقی کاتەوە ئەو ئەگەر لەو شوێنەدا بەسەرعەرزەکەدا راکشێ سەرماکە کاری تێ ناکاو رەقی ناباتەوە، ئەگەر لەو کاتی حەیزەدا نزیکی باخ وبێستان بکەوێتەوە بەری ئەو باخ وبێستانە زیان دێنێ، ئەگەر بەناو بێستانی خەیارا تێ پەڕێ خەیارەکان هەموو تاڵ ئەبن، ئەگەر سەیری ئاوێنە بکا ئاوێنەکە لێڵ ئەبێ، ئەگەر پیاو لەو سەردەمەدا بچێتە لای پیاوەکە گێل گەوج ئەبێ لە جوانی و گورج وگۆڵی کەم ئەبێتەوە، وەیا ئەگەر یەکێ فێ دار بوو ئەم دەستی پیا بهێنێ هۆشی دێتەوە بە بەرخۆیا، وەیا ئەگەر دەست بدا بەکاژی مارەوە ماری خاوەنی ئەو

کاژە ئەتۆپێ، وەیا ئەگەر شوانی مەڕ بێ گورگ توخنی ئەو رانە ناکەوێ، بەڵکوو ئەگەر نزیکی بکەوێتەوە سکی دێتە ژان، وەیا ئەگەر پەڕوە بێ نوێژەکەی بکرێ بە دوای کەشتی دا ئەو کەشتیە ئەمین ئەبێ لەبای پێچەوانە.جا ئەم شتانە لە ئادەمیزادا نەبێ لە گیانلە بەری ترا نی یە، هەرچەند لەم بەشەیانا رەنگبێ تۆ زۆریان بە ئەفسانە بزانیت بەڵام تاقی کردنەوە گەورەترین بەڵگەیە.

یکێکی تر ئەوەیە ئەگەر یەکێ سێبەرۆی هەبوو کراسی ئەو ئافرەتە کە ژان ئەیگرێ پێش ئەوە بشۆررێ لەبەری کا سێبەرۆکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.

جا ئەم جۆرە شتانە تا ئەم شوێنە کە باسکران شتێکن بە تەواوی تایبەتین بە ئادەمیزادەوەو لە غەیری ئەوا نین بێجگە لە کاروباری ژیری و رۆحیەکە هەر بەم شتانە گێتیەکی تر لە گێتی ئادەمیزادا دروست بوو ئەمجا ماوەتەوە سەر ئەوە بزانین ئەم ئینسانە کە ئەم دنیایە بوو، وە ئەم ئینسانە کە مادەکەی برێتی بوو لەو گۆشت و خوێن و ئێسک و دەمارە پاژی ئەم عالەمی مادیەی ئایا کەڵکی تێدا هەیە یانە نەء؟

بەو بۆنەوە قسە لەو ووردە شتانەشەوە ئەکەین و بە ئەندازەی دەسەڵات چ چاکە و خراپە و قازانج و زیانێکیان تێدا هەن دەریان ئەبڕین و وەکوو تاقی کردنەوەو زانایان ووتوویانەو ئەڵێین:

ئەو ئێسقانانەی کە لە لەشی ئینسانا هەن "٢١٤" ئێسکن، ئەمە بێجگە لەو ئێسکە کە لە دڵ دایە وە بێجگە لەو ئێسقانانەش کە جومگەکانی پێ پڕ کراونەتەوە ئەوانە زۆرن.

هەر ئادەمیزادێک دوانزە کونی تێدایە، دوو چاو، دوو گوێ، دوو کونە لووت، دەم، دوو گوێ، مەمک، کونی بەرو دوا. ئەمە بێجگە لەو کونە هەرە ووردانە کە پیان ئەڵێن "مسام" ئەوانە لە ژمارە نایەن.

* ئەڵێن : ئەگەر ئافرەتێک سکی پڕ بوو وە منالەکەی بە زەحمەت لێ ئەبووەوە "موو"ی ئادەمیزاد بسووتێنن و لەگەڵ گوڵاودا تێکلاوی کەن و لەسەر سەری دانێن زوو منالەکەی لێ ئەبێتەوە.
* ئەگەر " ئاو-مەنی " ئادەمیزاد لە ناو ماڵا دابنرێ هەچ کێچێ لەو ماڵەدا هەبێ لەو ئاوە کۆ ئەبێتەوە...
* ئەگەر یەکێ تووشی " بەڵەکی "بوو بە "ئاو-مەنی" ئادەمیزاد خۆی بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.

* تفی بەنی ئادەم مار ئەکوژێ... ئەگەر یەکێ نەوشاتر بخاتە دەمی تا ئەتوێتەوە، ئەو تفەی کە بە نەوشاترەکەوەیە بیکاتە دەمی مار ئەیتۆپێنێ.
* ئەگەر هەر کاتێ بایەکی زۆر تیژی هات چرایەک لە رۆنی بەنی ئادەم دابگیرسێنرێ بایەکەی نامێنێ.
* ئەگەر مووی ئافرەت بە درێژی بخرێتە ناو دەریاوە ئەبێ بەماری ئاوی.
* ئەگەر منالّی شیرەخۆر چاوی شین و کالّ بوو چل رۆژ شیری ئافرەتی رەش بخوا چاوی رەش ئەبێ.
* میزی منالّ لەگەلّ خۆلّەمێشی مێوەژل تێکلاو بکرێ و بخرێتە سەر برین چاک ئەبێتەوە.
* زراوی ئادەمیزاد زەهرە.
* منالّ کە ناوکەکەی ئەخا، ئافرەتێ کە ژان لە دەستیا هەبێ ئەو ناوکە ببەستێ بە دەستییەوە چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ چاوی سپی هەلّگەڕابوو، ئەو کرمەی کە لە ئینسان دەرئەچێ بێنێ ووشکی کاتەوەو بیهاڕێتەوەو بیهێنێ بە چاویا سپی بوونەکەی لائەچێ و چاک ئەبێتەوە.
* گووی ئادەمیزاد ووشک بکرێتەوەو بهاڕێتەوەو لە کەتان بدرێ، پاشان لەگەلّ سرکەو هەنگوێن دا بشێلرێ تا ئەبێ بە ماجوون، ئەمە بنرێ لە برینی خۆرە چاکی ئەکاتەوە.
* ئەگەر یەکێ سەگ گرتی، مووی بەنی ئادەم بکرێ بە سرکەدا و بنرێتە سەر جێگە دەمەکەی چاک ئەبێتەوە.
* پەڕۆی حەیزی ئافرەت بە دوای کەشتی دا هەلّبواسرێ نە با ئەچێتە ناو ئەو کەشتیە نە شەپۆلّی ئاو.
* ئەو منالّەی کە لەکاتی پەیدا بوونیا گوو ئەکا، ئەو گووەی ووشک بکرێتەوەو بهاڕێتەوە، ئەو کەسەی کە چاوی سپی بووە بیهێنێ بەچاویا چاک ئەبێتەوە.
* منالّ کە خەتەنە ئەکرێ ئەو زیادە گۆشتە کە لەک بڕی ئەکرێتەوە، ووشک بکرێتەوە، لەگەلّ میسک و گولاودا تێکلاو بکرێ، ئەو کەسەی بەلّەکی وەیا گولی هەیە بیخواتەوە نایەلّێ دەردەکەی زیاد بکا.
* پیسایی ئادەمیزاد هەر بەوگەرمیە لەگەلّ شەرابی کۆن دا تێکلاو بکرێ بدرێ بە حەیوانی نەخۆش چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر چلّکی دەست و پێ ئادەمیزاد بە ئاو بشۆرێ و ئەو ئاوە بدرێ بەو کەسە کە

خزمەتکارو دەست و پێوەندی هەیە، لەپاش ئەوە کە خواردیەوە دەست و پێوەندەکەی ئیتر زۆر خۆشیان ئەوێ.
* ئەگەر بتەوێ یەکێ زۆر خۆشتی بوێ، گیرفانی کراسەکەت بشۆ ئەو ئاوە بدە بەو کەسە بیخواتەوە بەڵام پێ نەزانێ ئیتر زۆر زۆر خۆشتی ئەوێ.
* ئەگەر بتەوێ ئافرەتێک غەیری تۆ کەسی تر نەچێتە لای و بە کەس رازی نەبێ، کاتێ ئەو ئافرەتە سەری شانە ئەکا مووی لێ ئەکەوێ، ئەو مووە کۆکەرەوەو بیسووتێنە، خۆڵەمێشەکەی بێنە، پێش ئەوە کە گانی لەگەڵ بکەی بیدە لە سەری کابراکەت و ئەمجا بچۆرە لای، پاش ئەوە ئیتر نە ئەو بەکەس رازی ئەبێ وە نەکەسیش ئیشی وا بە لەزەتی لەگەڵ ئەکا.
* چاوێ کە ئاوسابوو وەیا سوور بوو بوو میزی منالْ بکرێتە ناو شتێک و بخرێتە سەر ئاگر تا چاک گەرم ئەبێ، ئەمجا تۆزی خوری بکرێ بەو میزەداو چاوەکەی پێ بماڵن چاک ئەبێتەوە.
* ئەو کچەی کە یەکەم جار حەیزی پیا دێت، ئەو خوێنەی بدرێ لەسەر مەمکی هەر کچێک، ئەو مەمکانە ئیتر هەر قوت ئەبێ و ناشکێنەوە.
* ئەگەر ژنێ بیەوێ شیری زۆر بێت کاڵەکە مارانە بێنێ بیکوتێ و پاشان لەگەڵ رۆنی زەیتوون دا تێکلاوی کا، ئەمجا تۆزی خوری بێنێ بیکا بەسەر چیلکەیەکەوەو بیژەنی پیایاو بیدا لەسەر گۆی مەمکی ئیتر شیری زۆر ئەبێ.
* ئافرەت لەکاتی دروست بوونیا لەگەڵ مێردەکەیا سەیری وێنەیەکی جوان بکا، منالەکەی لە سەر ئەو وێنە جوانە دەر ئەچێ.
* ددانی مردوو هەڵبواسرێ بە یەکێکا کە ددانی ژان بکا، ژانی دانەکەی ئەشکێ.
* تفی ئینسان بدرێ لە شوێن دەمی مێش و مێشوولەو ئەو جۆرە شتانە کە ئینسان ئەگەزن باشەو ژانی نامێنێ.
* ئینسان بەیانیان پێش ئەوەی کە هیچ بخوا، تفی ئەو وەختەی بدا لە بالووک ئەو بالووکە چاک ئەبێتەوە.
* کرمی ناو سکی ئینسان بەدەم رشانەوەوە لە دەمەوە دێتە دەرەوە، پێش ئەوە بکەوێتە سەر زەوی بیگرن و وشکی بکەنەوەو بیهارنەوە ئەوە بیپرژێن بە تیراویەوە چاکی ئەکاتەوە.
* ئەگەر یەکێ بەرد لە میزڵدانیا هەبوو، شیری ئافرەت لەگەڵ هەنگوێن تێکلاو بکاو

بیخوا بەردەکە لەناو ئەدا.

* یەکێ سەگی هار بیگرێ، میزی ئینسان بدرێ لەجێ دەمەکەی چاک ئەبێتەوە.
* ئەو نینۆکەی کەئینسان ئەیکا، ئەگەر بیسووتێنێ و بیدا بەهەر کەس زۆر زۆر خۆشی ئەوێ.
* ئەگەر یەکێ مار وەیا دووپشک وەیا خاوەن زەهرێکی تر پێوە بدا میزی ئینسان بخواتەوە زەهرەکە کاری تێ ناکا.
* شوێنێک کە بریندار بوو خوێنەکەی هەر نە ئەوەستایەوە، میزی ئینسانی پیا بکرێ خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.
* یەکی ئەگەر کرم وەیا هەزارپێ چووە گوێچکەیەوە، لیکی ئینسانی ڕۆژوەوانی تێ بکرێ کرمەکە دێتە دەرەوە.
* ئەگەر ئافرەت مووی ئینسان بسووتێنێ و خۆی پیا بگرێ، بۆ هەر دەردێک کە لە منالْدانیا بێت چاکە.
* ئەگەر یەکێ خوێنی لووتی پڕژا، ناوی خۆی بەو خوێنە بنووسێ و لە بەرانبەر خۆیەوە داینێ و سەیری بکا خوێنەکە ئەوەستێتەوە.
* ئەگەر ژنێکی سک پڕ بیەوێ بزانێ منالْەکەی سکی کوڕە یا کچ، بێنێ تۆزێ لە شیری خۆی بدۆشێتە ناو بەرە لەپی و ئەسپێەکی تێخا، ئەگەر ئەسپێەکە لەناوشیرەکە نەیتوانی دەرچێ ئەوە منالْەکەی سکی کوڕە، ئەگەر دەرچوو کچە. هۆیەکەش ئەوەیە کە شیری کوڕ خەستە، هی کچ ڕوونە، کە خەست بوو ئەسپێکە لێ دەرناچێ.

ژنی بێ نوێژ-حەیزدار:

* ژنی بێ نوێژ ئەگەر هەور بە ئاسمانەوە بوو، ئەو ناوکی دەرخا هەورەکە ئەڕەوێتەوە.
* ژنی بێ نوێژ ئەگەر نزیکی دارو باخ و بێستان و شتە بکەوێتەوە میوەی ئەو باخ و بێستانە ئیتر بێ کەڵک ئەبێ.
* ژنی حەیزدار ئەگەر بەناو بێستانی خەیارو ترۆزی دا بڕواو پێ بنێ بەبڕکێکا، خەیار وەیا ترۆزی ئەو بڕکە تاڵ ئەبێ.
* ژنی خوێن کەوتوو ئەگەر سەیری ئاوێنە بکا ئاوێنەکە لێڵ ئەبێت.
* ئەگەر ژنێ لە حەیزدا بوو، پیاو لەوکاتەدا بچێتە لای کابرا گەوج و ناشیرین ئەبێ و لە گورج وگۆڵیشا زۆر کورت دێنێت.

* ژنی بێ نوێژ ئەگەر دەست دابنێ لە سەر سەری یەکێک کەژانە سەری هەبوو ژانە سەرەکەی ئەشکێ.
* ژنی حەیزدار ئەگەر دەست بدا بە کاژی مارەوە مارەکە ئەتۆپێ.
* ژانی بێ نەوێژ ئەگەر ببێ بە شوانی مەڕێک گورگ ناچێ بە لای ئەو رانەدا. ئەگەر بیش چێت تووشی ژانە سک ئەبێ -واتە گورگەکە-.

ئاسک

ئاسک لە هەموو گیانلەبەریک سرکترە، زۆر هەڕا ئەکا، جارجار ئەوەستێ و لا ئەکاتەوە ئەو لاکردنەوەیە زۆر جوانە، چاوی ئاسک لەکاتی تیل هاویشتنا بە ناوبانگە. کاتێ بیەوێ بچێتە کونەکەیەوە زۆر بەترسەوە ئەچێتە ناویەوە، تەنانەت پشتەوپشت ئەڕوا نەوەک یەکێ ببینێ، کاتێ کە کاڵەکە مارانە ئەخوا وەکوو ئینسان حەڵوا بخوا چەن بەلەزەت ئەیخوا ئەویش ئاوایە.
* ئەگەر شاخی ئاسک بڕنن وئەو ئاردەی کەلێ پەدا ئەبێ لەهەرشوێنێک بسووتێنرێ هەچ مارومێروو مێشولەو شتەیەک لەو شوێنەدا هەبێ هەمووی رەو ئەکاو ئەڕوا.
* ژنێک ئەگەر زمان درێژو بێ حەیا بوو، زمانی ئاسک بهێنرێ لە سێبەرا ووشک بکرێتەوەو بدرێ بەو ژنە ئیتر ئەو زمان درێژیەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێک گوێچکەی ژان بکا زراوی ئاسکی تێ بتکێنن ژانەکەی ئەشکێ و چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر پشقلی ئاسک لەگەڵ پێستەکەی پێکەوە بسووتێنرێ و بیهاڕنەوەو پاشان تێکڵاو بەخواردەمەنی بکرێ و بدرێ بەمناڵ ئەو مناڵە زیرەک و زمان پاراوو بە زەین ئەبێ.

ئەسپ

ئەسپ وەیا ماین جوانتر گیانلەبەرێکە لە پاش ئادەمیزاد، لە هەموو گیانلەبەری بەتواناترە بۆ راکردن و ماندوو نەبوون لەراکردن، زۆر زیرەکە. لەهەموو حەیوانێک زیاتر تابع بەسوارو خاوەنەکەی ئەبێ هەڵسووڕانی، زۆر ئەسپ وەیا ماینی وا هەیە تا سواری لەسەر پشت بێ نەمیز ئەکا نەتەرس، زۆری وا هەیە بە جۆرێ خاوەنەکەی خۆی ئەناسێ نایەڵێ کەسی تر سواری بێ، گەلێ ماینی وا هەیە ئەگەر جوانووی هەبوو ووشکی کرد، هەر لە رەسەنی خۆی ماینی تر شیر ئەدەن بە جوانووەکەی. ئەسپ و ماین پێوە هاتنی بۆ هەیە، چاکتر

ڕەنگ، ڕەنگیماینی کوێتە.
* ئەگـەر یەکێ چاوی ئاوی ڕەشی هەبێ زراوی ئەسپ بێنێ سێ ڕۆژ بیـخـاتە ناو ئاو، پاشـان لەگەڵ هەنگوێنێکا کە ئاوی لێ نەکەوتبێ پێکەوە بیـانسـوێتـەوە، لە چواردە تابیست و چوار ڕۆژ چاوی پێ بڕێژێ چاوەکەی چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ سکی ژان بکا ددانی ئەسپ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ژانە سکەکەی چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر پێستی ئەسپ لەناوەڕاستی گوندێکا بنرێتە چاڵ هیچ ئافەتێک تووشی ئەو گوندە نابێت.
* ئەگەر شوێنێک ئاوسا بوو ژانی ئەکرد پێستی ئەسپ بسووتێنرێ و بخرێتە سەری چاک ئەبێتەوە.
* ددانی ئەسپ هەڵبواسرێ بەسەر مناڵا ئەو مناڵە بەبێ ئازار، ددان دەر ئەکا.
* ئەگـەر تاڵێک لەمـووی کلکی ئەسپ (تامـووسک) بەیانی رایەڵ بکرێ بەم لاو بەولای هەر دەرگایەک دا مێشوولە ناچێتە ئەو ژوورە.
* سـمی پێ ئەسـپی چەمـووش لە هەر مـاڵێکا بـخـرێتـە چاڵ مـشکی ئەو مـاڵە هەمـوو رائەکەن.
* جووچک یەکەم جار کە ئاو ئەخواتەوە، ئەو ئاوەی لە ئاوی شوێن پێ ئەسپ بێ کۆلارەو شتە قەت نزیکی ئەو جووچکانە ناکەوێ.
* بە عەرەقی ئەسپ بنەنگل و بەری مناڵ بهەنووڕێ ئەوشوێنانەی ئیتر موو دەر ناکا.
* ئافـرەتێ کـە مناڵەکـەی بە زەحـمـەت ئەبێ تـەرسی ئەسـپی لەژێرا بسـووتێنن بە ئاسـانی مناڵەکەی ئەبێ.
* ئەمانەی کە بۆ ئەسپ ووتران ماینیشی بەر ئەکەوێ.

ئێستر

ئێسـتـر گیـانلەبەرێکی وەکـوو بلێت چەمـووش و ناکـلـۆکـارە، تۆەکەی لە بەینی ئەسپ و کەردایە، ئەگەر نێرەکە ئەسپ بێت ئێسترەکە زیاتر لە ئەسپ ئەچێ، ئەگەر کەر بێ لە کەر ئەچێ، ئەندامـەکـانیـشی لە بەینی ئەندامی ئەسپ و کـەردایە، ڕەوشـتـیـشی هەروەها نەزیرەکی ئەسـپی هەیە نەکـەریەتی کـەر، دەنگ و ڕێگا ڕوەیشـتـنیـشی هەر لەبەینی ئەو دوانەدایە، بوردەباری کەرو هێزی ئەسپی هەیە، بۆ شاخ و داخ زۆر بەکارە، هەر ڕێگایەک زۆر تووش و سـەخت بێ پیـا ئەڕوا، کـە جـارێک پیـایا ڕۆیشت ئیـتـر وونی ناکـا، لەبەر

ئەمانەیە بۆیە زۆرتر لە وولاّتە شاخاویەکانی وەکوو هەورامان زۆرتر ئێستر رائەگرن، وەکوو چۆن گەلێ جار وولاّخی سواری و کاروانی هەموو جۆرە پیاوێک بووە، ئێستری مێچکە لەبەر تەنگی زەهای نەزۆکە، ئەگەر رێ بکەوێ منالّدانی تۆو بگرێ و بێتە بەرهەم، کەهاتە کاتی زاین ئەتۆپێ. لە کاتی رەوەشتنا پێی لە شوێنی دەستی دائەنێ، بەو بۆنەوە لە جێگای هەلّدێرو تووشا بە بێ ترس سواری ئەبن چونکە ئەگەر زانی شوێن دەستەکەی مەترسیەکی هەلّخلیسکانی تێدایە پێیەکەی لێی دانانێ.

* سمی ئێستر ئەگەر لەگەلّ رۆنی داری ئاس دا تێکلاّو بکرێ و بکوترێ پێکەوە، یەکێ کە سەری کەچەلّ بێ، وەیا شوێنێ کە مووی لێ نەیە لێ بنرێ مووی لێ دێ.
* سمی قاتری رەش وەیا خوێنەکەی لە ژێر ئاستانەی دەرگای مالّێکا دابنرێ مشک ناچێتە ئەو مالّەوە.
* لە مالّێکا سمی نێرە ئێستر بسووتێنرێ و بۆنەکەی لەو مالّەدا بلاّو ببێتەوە نە مشک وە نە جروجانەوەری تر روو ناکەنە ئەو مالّە.
* ئەگەر ئافرەت بە ئەندازەی بیست و یەک مسقالّ لە میزی ئێستر بخواتەوە قەت سکی پڕ نابێ.
* ئەگەر ئافرەت لۆکە بدا بە عەرەقی ئێسترەوەو هەلّیبگرێ قەت ئیتر سکی پڕ نابێ.
* دلّی ئێستر هەر ئافرەتێک بیخوا قەت سکی پڕ نابێ.
* گونی ئێستر بخرێتە ناو پارچەیەک و بکرێتە ملی هەر چوارپێیەکی تر ئەو چوارپێیە قەت لە رۆیشتن ماندوو نابێ.
* ئەگەر یەکێ هەلاّمەتی بێ بۆنی تەرسی ئێستر بکا تف بکا بەسەریا، هەر کەسێکی تر پێ نا بەو تەرسەدا هەلاّمەتەکە لەمەوە ئەچێ بۆ ئەو کەسە.
* ئەو خەرەنگەزەیە کە بەقنگی ئێسترەوە ئەنیشێ، ئەگەر یەکێ مایەسیری بێ، بیگرێ ووشکی کاتەوەو پاشان بیسووتێنێ و خۆی بگرێ بە دووکەلّەکەیا مایەسیریەکەی باش ئەبێتەوە.

بەراز

بەراز حەیوانێکی ناشیرینە چاو هیچ حەز ناکا سەیری بکا، دوو کەلّبەی زلی هەیە لە شەڕا بە کاری دێنێ، سەری وەکوو سەری گامێش و سمی وەکوو گاو مەڕ وایە. بەراز کە بە کەلّ دێ یەکانەکە زۆر سوور ئەبێ لەسەری، لەسەردەمی کەلّی بەرازا یەکانەکە گەلێ

جار دێنێ خۆی له لیته هەڵئەسووێ بۆ ئەوه کەڵبەی یەکانەی تر کاری تێ نەکا. نیشانەی ئەوه کە یەکانە سەردەمی پەڕینی هاتووه کە سەری شۆڕ ئەکاتەوەو دەنگی ئەگۆڕێ. کە پەڕیە سەر مالۆس وەکوو مێش بەسەریەوه ئەمێنێتەوه. بەراز لە هەموو حەیوانێ بە سک و زاتره، هەر جاره بیست بەچکەی ئەبێ، مێملّی ماره چاکی ئەخوا، کە شوێنی کەون هەڵدێت، کە گەیشتە گیانی ئەگەڕێتەوەو دەست ئەکا بە شەڕکردن، کەبرسی بوو چەند رۆژێک لاواز ئەبێ، کە خواردنی خوارد بە دوو رۆژ زۆر چاک قەڵەو ئەبێتەوه، کە نەخۆش کەوت قرژاڵ ئەخوا چاک ئەبێتەوه، فیل لە دەنگی بەراز هەڵدێت. بەراز ئەگەر دایبەسن بەسەر کەرێکا بەجۆری کە هیچ چرکە نەکا کاتێ کە کەرەکە میزی کرد ئەو ئەتۆپێ، هەروەها کە چاوێکی هەڵبکەنی ئەتۆپێ، بەراز گۆشتیش ئەخواو گیاش ئەخوا. بەرازی یەکانە کە سواری مالۆسەکە ئەبێ ماوەیەک بەسەریەوه ئەمێنێتەوه، مالۆسەکە رێگا ئەکاو ئەویش بەسەریەوەیەتی تەنها هەر دوو پێ کەی ئەکەوێتە سەرزەوی، شوێنی دووپێ کەی ئەوو چوارپێ مالۆسەکە وەکوو ئەوه دیارە کە حەیوانێکی شەش پێ بێ!.

* یەکێ مار پێوه بدا جەرگ بەراز بخوا چاک ئەبێتەوه.
* کەسێ کە ئیفلیج بووه وەیا کۆڵنج پەکی خستووه جەرگی بەراز ووشک بکاتەوەو بیخوا چاک ئەبێتەوه.
* ئەگەر یەکێ مایەسیریەکی قورسی هەبێ ئێسکی بەراز بسووتێنێ و بیهاڕێتەوەو بیخوا چاک ئەبێتەوه.
* ئەگەر یەکێ سێبەڕۆی هەبێ ئێسکی بەراز لە گەڵ خۆی هەڵبگرێ چاک ئەبێتەوه.
* یەکێ بەرد لە میزڵدانیا هەبێ تەرسی بەراز بکاتە ناو ئاوو بیخواتەوه بەردەکە بە پارچە پارچەیی دەر ئەچێت.
* ئەگەر یەکێ ئاگرە لەسەریا بوو وەیا برینی کەچەڵی بوو تەرسی بەراز لەگەڵ سرکەدا تێکلاو بکرێ و لێ بدرێ چاک ئەبێتەوه.
* ئەگەر یەکێ ژان و پێچی هەبوو وەیا "می یه – معده"و ریخۆڵەی بای تێدا بوو بێنێ ئەو شادەمارەی پشت قولەپێ بەرازە بسووتێنێ و بیهاڕێتەوه، پاشان لەگەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکرێ و بەئەندازەی سێ مسقاڵی لێ بخوات چاک ئەبێتەوه.
* کەڵبەی بەراز هەرکەسە لای بێ لەلای مەردمەوه بەرێز ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ کەڵبەی لای چەپی بەرازی چاو پێ بکەوێ ئەورۆژه خەم و خەفەتی تووش نابێ.

* له لەشی ئینسانا هەر ئێسکێک بشکێ وەکوو ئەوە لەهی بەراز بخرێتە شوێنی یەک ئەگرێتەوەو جۆش ئەخواتەوە وەکوو خۆی. لەم رووەوە هیچ حەیوانێک نی یە بەم جۆرە لەگەڵ ئینسانا رێ بکەوێ.
* ئێسکی بەراز بسووتێنرێ. خۆڵەمێشەکەی بکرێتە ناو پەڕۆیەک و لەریبازی ئاوی مەرەزەدا دابنرێ، ئەو مەرەزەیە باشی ئەهێنێ و بەرازیش توخنی ناکەوێ.
* ئێسکی بەراز بسووتێنرێ تا خۆڵەمێشەکەی سپی ئەبێتەوە، پاشان بیسوونەوەو بدرێ بەو کەسەی کۆڵنج وەیا ژانی کردووە چاک ئەبێتەوە.
* تەرسی بەراز بکرێ بە کووتی داری سێو، سێوەکەی سوور ئەبێ.

بەران

* ئەگەر یەکێ میز بکاتە جێ خۆی بگیرێتە خواردنی گونی بەران بە برژاندن چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر ئافرەتێک بە زەحمەت منالی لێ ئەبووەوە، پیوی بەران و پیوی گاو ئاوی کەوەر تێکلاو بکاو بەشاف هەڵیبگرێ بەئاسانی منالەکەی لێ ئەبێتەوە.
* ئەگەر ئافرەت بە زراوی بەران مەمکی خۆی بهەنوێ شیرەکەی ووشک ئەکا.
* یەکێ ئەگەر تووشی "کەژۆک- عرق النسا" بوو دووگی بەران بێنێ بیتوێنێتەوەو بیکا بە سێ بەشەوە، بەشێکی بە ماوەی سێ رۆژ بخواتەوە دەردەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* جەرگی بەران ئەگەر هەر بەتەڕی بسووتێنرێ و خۆڵەکەی بهێنرێ بەدان دا سپی ئەکاتەوە.
* شاخی بەران لە ژێر هەر دارێکی بە بەردا بشارێتەوە ئەو دارە بەری زۆر ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ چاوی ئاو بکا، زراوی بەران لەگەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکاو بیهێنێ بە چاویا ئاوەکەی ئەوەستێتەوە.
* ئەو حاجەتەی کە هەنگوینی تێدابێ ئەگەر سەرەکەی بە خوری مەڕی سپی داپۆشرێ مێرووله ئیتر توخنی ناکەوێ.
* مێشکی مەڕ خورادنەکەی گەوجی ئەهێنێ.
* ئەگەر یەکێ لەشی تێک شکابوو مەڕێک بگوورن و بەگەرمی پێستەکەی تێگرن چاک ئەبێتەوە.

بزن

بزن حەیوانێکی چەتوونی هارو هاجە، لەگەڵ ئەوەشا زۆر گەوجە، تەنانەت باسی گەوجی یەکێک بکرێ پێ ئەڵێین حەچەیە، واتە ریشێکی زلی هەیەو عەقڵێکی کەم!. بزن لە مەڕ شیری زۆرترە، پێستی لە پێستی سەر ئەستوورترە، پیوی لە مەڕ زۆرترە وەکوو ئەوە وایە کە دووگی لە ناو زکیابێ. تاقی کراوەتەوە «کار»کە بەچکە شێری چاوپێ بکەوێ ئەبوورێتەوە، کە بەچکە شێرەکە لەبەر چاویا نەما وورده وورده هۆشی پیادێتەوەو دێتەوە سەرخۆ. لە چەتوونی بزن ئەوەیە چ شوێنێک سەختە ئەچێتە ئەوێ، گەڕەکانیشیان لە سەرچاوە ئاو ئەخۆنەوە.

* خواردنی گۆشتی بزن خەفەت و کەم فیکری و بەڵغەم زیاد ئەکا.
* کەسێ کە زۆر دمەڵ دەرکا خواردنی گوشتی بزن بۆ ئەو باشە.
* شاخی بزنی سپی بکوترێ و بکرێتە ناو پارچە پەڕۆیەکەوە، ئەمە لە ژێر سەری یەکێکی نووستوودا دابنرێ خەبەری نابێتەوە مەگەر لە ژێر سەریا لایبەن.
* زراوی تەگەو زراوی گا تێکلاو بکرێ، یەکێ ئەگەر گوێ گران بێ ئەو زراوانە فتیلەیەکیان پیا بێنێ و بیکاتە گوێچکەیەوە گوێ گرانیەکەی کەم ئەبێتەوە، هەروەها ئەمە نایەڵێ ئاویش بچێتە گوێچکەیەوە.
* ئەگەر یەکێ برژانگی زیادە لە چاوی دەرئەچوو، بێنێ برژانگەکە هەڵبکێشێ پاشان زراوی تەگە بهێنێ بە شوێنەکەیا ئیتر دەرناچێتەوە.
* خواردنی مێشکی بزن ئەبێتە هۆی شت لە بیر چوونەوەو هەم وغەم.
* ئەگەر ئافرەتێک هەر خوێنی نەئەوەستایەوە، پشقڵێکی بزن بپێچێنێ لە تۆزێ خوریەوەو هەڵیبگری مەنعی خوێنەکەی ئەکا.
* زراوی بزن بسووتێنرێ و خۆڵەمێشەکەی تێکلاو بکرێ بەرۆنی زەیتوونەوە، ئەمە بدرێ لە برۆ هەم مووی زیاد ئەکا هەم رەشی ئەکا.
* بەشیری بزن ئەگەر لە سەر کاغەز شتێک نووسرا خەتەکەی دیار نابێ، کە خرایە ناو ئاو نووسینەکە بە خەتێکی سپی دەرئەچێ و دیار ئەبێ.
* ئەگەر یەکێک موو لە شوێنێکی ئەهات و ئەیویست لێ نەیە، زراوی بزن بێنێ لەگەڵ نەوشادر وەیا لەگەڵ کەوەردا تێکلاوی بکا و مووەکە لە شوێنەکە هەڵکێشێ و پاشان بەو بیهەنوێ ئیتر مووی دەرناچێتەوە.

* ئەگەر یەکێ میزە چۆرتکێ هەبوو، ساقی بزن بێنێ پوخت بیشواو ئەو ئاوە بخواتەوە میزەچورتکەکەی نامێنێ.
* بەشیری بزن شتێک لە سەر کاغەز بنووسرێ ئەو نووسراوە دیار نی یە بەڵام کە خۆڵەمێشی پیا پژێنرا خەتەکە دەرئەکەوێ.
* ریشی تەگە ببەسترێ بە یەکێکەوە کە سێبەرۆی هەیە لە کۆڵی ئەکەوێ. هەروەها بۆ ژانە سەریش باشە.
* ئافرەت ئەگەر تۆزێ لەجەرگی بزن هەڵبگرێ وەکوو شاف ماوەیەکی زۆر شەهوەتی کەم ئەبێتەوە.
* ئەو کەسەی کە سپڵی هەیە بە دەستی خۆی هەندێ لە سپڵی بزن ببرێ ولەو ژوورەدا کە خۆی تیا ئەنوێ هەڵیواسێ، کە ووشک بووەوە ئەمیش ژانی سپڵەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* ئەگەر یەکێک سپڵی هەبوو بزنێک بێنێ چل رۆژ لەناو کۆتکەیەکی داردا ئاوی بدا، پاشان سەری ببرێ و سپڵەکەی بخوا، خۆی سپڵەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* دەرزی بکرێ بەخوێنی بزنداو گوێچکە یا شوێنێکی تری پێ کون بکرێ، ئەو شوێنە ئاخری هەر دێتەوە یەک.
* یەکی مار پێوە بدا، پێستی بزن کە سەر ئەبرێ هەروا بەو گەرمی یە بخرێتە سەر شوێنەکە بۆی چاکە.
* خواردنی شیری بزن لەگەڵ شەکردا رەنگ جوان ئەکا، هەروەها شیری بزن خواردن بۆ نەهێشتنی کەم فیکری و خەم وخەفەت و وەسوەسە باشە. وەکوو ئەمەی هەیە پووکیش بێ هێز ئەکا و تاریکایی لەچاودا پەیدا ئەکا.
* میزی بزن بکوڵێنرێ هەتا بە تەواوی خەست ئەبێتەوە، ئەمجا بە ئەندازەی خۆی شەکری تێکڵاو کرێ. ئەو کەسەی گەڕی هەیە سێ جار لە حەمام دا بیدا لە لەشی گەڕیەکەی چاک ئەبێتەوە.
* شوێنێک لە لەشا کە سووتا پشقڵی ووشکی بزنی لێ بدرێ بۆی باشە و چاکی ئەکاتەوە.
* ئەڵێین شاخی بزن سێ جار ئەم ئایەتەی بەسەرا بخوێنرێ:
(یوم تجد کل نفس ما عملت من خیر محضرا وما عملت من سوء تود لو ان بینها وبینه امل بعید). پاشان بخرێتە ژوور سەری ژنێکی نووستووەوە بەبێ ئەوە خۆی پێ بزانێ، پرسیاری هەر شتێکی لێ بکرێ کە بیزانێ جواب ئەداتەوە.

بزنه كێوی

* ئەگەر منالێک زۆر گرینۆک بوو قشپلی بزنه کێوی له ژوور سەری دابنرێ ئەو گریانەی کەم ئەبێتەوه.
* یەکێ کە گوێچکەی ژان بکا دڵی تەگەی کێوی توێ بکاتەوه، ئەو رتووبەتەی کە هەیەتی بیکاتە گوێچکەیەوه ژانەکەی ئەشکێ.
* ئەگەر یەکێ فێ هەبوو بە ئەندازەی مسقاڵێ لە ئاردە مشاری بزنە کێوی تێکەڵاو بە میسک بکاو بیکاتە ناو ئاوێکی روونی پاکەوەو لە خورێنی بیخواتەوە چاک ئەبێتەوه.
* شوێنی پێوەدانی دووپشک و زەردەواڵە بە گۆشتی بزنە کێوی بهەنوورێ ژانەکەی ئەشکێ.
* گونی تەگەی کێوی ووشک بکرێتەوەو بکرێتە ناو ئاوو بخورێتەوه شەهوەت زۆر زۆر زیاد ئەکا.
* پێستی بزنە کێوی بکرێ بە سفرە مشک نزیکی ناکەوێ، هەروەها مارو حەشەراتی تریشی لێ دوور ئەکەوێتەوه.
* کلک و شاخی بزنە کێوی پێکەوە بسووتێنرێ، خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ رۆن دا تێکەڵاو بکرێ، هەرکەس ژێر پێ خۆی بەوە بهەنوێ قەت لە رێگا روەیشتنا ماندوو نابێ.
* پشقڵی بزنە کێوی بهارێتەوەو بنرێ لە برین خوێنەکەی ئەوەستێتەوه.

بەوری بەیان

بەوری بەیان گیانلەبەرێکە زۆرتر لە هندا ئەبێ، لەگەڵ شێردا دوژمنی یەکن، ئەگەر بەوری بەیان و پڵنگ بوو بە شەریان شێر ئەداتە پاڵ پڵنگ، بەور لەشکڵ دا لە شێرێکی گەورە ئەکا. بەورو دوپشک ئاشنایەتیان زۆر خۆشە، بەور کە نەخۆش کەوت سەگ ئەخوا چاک ئەبێتەوه، کە پیر بوو ئیتر توخنی ئینسان ناکەوێ، کەمتیار فێرە بە خواردنی بێچوی بەور. بەوری بەیان جگە لەوە کە نێرەکە ئەپەڕێ لە مێ یەکە، مێ یەکە بە "با"یش زگی هەرپڕ ئەبێ، لەبەر ئەمەیە بۆیە وەکوو با ئەڕوا. بەوری بەیان ناگیرێ مەگەر بەفێڵ نەبێ، ئەویش راوچی خۆی لێ دائەگرێ بێچوەکانی لێ ئەدزێ و هەریەکەی ئەخاتە ناو شووشەیەکەوەو سواری وولاغێکی تیژڕەو ئەبێ و ئەڕوا، ئەگەر دایکەکە نەهات بە شوێنیا ئەوا رۆیشتووەو بێچوەکانی بردوه، ئەگەر خۆ تا ئەم لەشوێنی خەتەر دەرئەچێ دایکەکە گەڕایەوە بۆ شوێنی خۆی و سەیری کرد بێچوی نەماوە بە بۆن شوێنیان هەڵئەگرێ و ئەچێ

بەشوێن کابرادا ئەیگاتێ، کابرا کە زانی واهات یەکێ لە بێچووەکانی بە شووشەکەوە بۆ فڕێ ئەدا، دایکەکە ئەپلکی بە رزگار کردنی ئەو بێچووە لەناو شووشەکەداو ئەوانیتری لە بیر ئەچێتەوە، کابرا ئەمجا بۆ خۆی بە بێچووەکانی ترەوە هەڵدێت.

بەور لەگەڵ منالی مالدا زۆر باش رێ ئەکەوێ، داری کافووری زۆر خۆش لێ دێ. هەرکەس قولەپێ بەور ببەستی بەقاچ وەیا دەستیەوە قەت قەت لە رێگا رۆیشتن و ئیش کردنا ماندوو نابێ. هیچ حەیوانێک لە رەوەیشتنا ناگاتە بەوری بەیان، رەوەیشتنی وەکوو با وایە، تەمەنیشی درێژە بەچەپۆکان ئەڕوا.

پشیلە

پشیلە حەیوانێکی دەستەمۆ و لەگەڵ هەموو کەسێکا هەڵئەکا، پاک و پوختی زۆر خۆش لێ دێ، هەموو جار بەلیکی دەمی دەم و چاوی ئەشوا، ئەگەر لە لەشیا شوێنێکی پیس بێ ئارام ناگرێ تا پاکی ئەکاتەوە، کە بە با ئەبێ ئەو مادەیە لەناو زەهایا زۆر عەزیەتی ئەدا لەبەر ئەوە ئەکەوێتە هاوار هاوار تا پشیلەی نێری بۆ پەیدا ئەبێ و رزگاری ئەبێ، پشیلە کە بێچووەکەی بوو زۆر زۆر برسی ئەبێ لەوانەیە ئەگەر شتی دەست نەکەوێ بێچووەکەی خۆی ئەخوا، فیل هەر کە گوێ لە دەنگی پشیلە بوو موچرکی پیا دێت و هەڵدێت، دوژمنایەتی پشیلە و مشک هەموو کەس ئەیزانێ، ئەگەر مشکێک لە بەمیچێکەوە بێت پشیلەکە لە خوارەوە سەیری بکا بە دەستی ئیشارەی بۆ ئەکا مشکەکە ئەکەوێتە خوارەوە، پشیلە بۆیە گووی خۆی ئەشارێتەوەو خۆڵ ئەکا بەسەریاو هەر جارەش بۆنی ئەکا بۆ ئەوە بۆنی دەرنەچێ و مشک ئیتر نەیەت بەو دەورەدا. پشیلە ساڵی دوو جار ئاوس ئەبێ بەڵام ئەوەی کە زۆر زۆرە لە ئاخری زستانا ماوەی سک پڕبوونەکەی پەنجا رۆژە پاش ئەوە بەچکەی ئەبێ.

* ئەگەر یەکێ هەردوو چاوی پشیلە وشک بکاتەوە و پاشان بیسووتێنێ و خۆی بگرێ بە دووکەڵەکەیا هەر ئیشێک هەبێت و بچێ بە شوێنیەوە بۆی جێ بەجێ ئەبێ.
* ئەگەر ژنێک هەر خوێنی نەئەوەستایەوە سپلی پشیلەی رەش لە گەڵ خۆی هەڵبگرێ تا ئەو سپلەی پێ بێ ئیتر ئەو خوێنەی نایەت.
* ئەگەر یەکێ گۆشتی پشیلەی رەش بخوا جادوو کاری لێ ناکا.
* ئەگەر یەکێ کەڵبەی پشیلە لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بەشەو ناترسێ.
* ئەگەر یەکێ دڵی پشیلە بخاتە ناو هەندێ لە پێستەکەیەوەو لە گەڵ خۆی هەڵیبگرێ

هیچ دوژمنێک پەی پێ نابا.
* ئەگەر یەکێ چاوی بەزراوی پشیلە برێژێ بە شەویش وەکوو رۆژ ئەبینێ.
* گول ئەگەر خوێنی پشیلە بخواتەوە بۆی باشە.
* یەکێ خوێنی پشیلەی رەش بخواتەوە ژنان زۆر حەزی لێ ئەکەن.
* یەکێ دەعباکەی بەخوێنی پشیلە بهەنوێ و بچێتە لای ئافرەت ئەو ژنە ئیتر زۆر ئەوی خۆش ئەوێ.
* ئەگەر یەکێ زراوی پشیلەی رەش و زراوی مریشکی رەش پێکەوە ووشکیان بکاتەوەو بیانهارێتەوە، ئەمجا لەگەڵ کل دا تێکەڵاویان بکاو چاوی پێ برێژێ جنۆکە لە بەر چاوی ئاشکرا ئەبێ و خزمەتی ئەکەن.

پڵنگ

پڵنگ حەیوانێکی زۆر تووڕەو تەبیعەت توندە، دوژمنی هەموو حەیوانێکە ، زۆر بەگوڕە، لە باز دانا لە هەموو حەیوانێ لەپێشترە، شوێنی هەر لە زەردو شوێنی سەختا ئەبێ، کۆ لە هیچ شتێک ناکاتەوە، راوچی کە تفەنگی تێ ئەگرێ ئەگەر بەو یەکەم گوللەیە نەیەنگوێوێ تازە رۆژی ئەو کابرایە کوڵاوە بە دەستیەوە، چونکە لەگەڵ تەقەکەدا ئەو حازرە لە سەری، ئەگەر پێکای ئەوا پێکای ئەگەر نەیپێکا ئیتر ئەو ئەم ئەگرێ، زۆر بەخۆی ئەنازێ، رەنگی پێستەکەی خەت خەت و جوانە، برسی بێ یا تێر بێ هەر پەلامار ئەدا. کە تێری خوارد سێ رۆژ ئەنوێ، بۆنی دەمی خۆشە، پراسووەکانی پشتی زۆر بەهێز نین هەر شتێکیان لێ کەوێ ئەشکێن، لەگەڵ مارو ئەژدەهادا بەینی خۆشە، کە بەچکەی ئەبێ مار ئەچێ خۆی ئەئالێنێ بە ملیا بۆ ئاگاداری کردنی، کە نەخۆش کەوت مشک ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە یەکێکی بریندار کرد خۆڵ ئەپژێنێ بەسەریا بۆ ئەوەی بمرێ.
* سەری پڵنگ لە هەر شوێنێک بنێژرێ مشکی زۆر لەو شوێنە کۆ ئەبێتەوە. دەست و چرنووکی پڵنگ لە هەر شوێنێک دفن بکرێ مشک ئیتر لەو شوێنەدا ناژی.
* هەر کەس بە ئەندازەی سێ مسقاڵ و نیو لە گۆشتی پڵنگ بخوا زەهری مارو شتە کاری تێ ناکا.
* کیری پڵنگ بکوڵێنرێ هەرکەس میزە چۆرتکی و ژانی میزڵدانی هەبی لەو ئاوە بخواتەوە بۆی چاکەو باش ئەبێتەوە.
* یەکێ مایەسیری هەبێ بیکا بەعادەت لە سەر پێستی پڵنگ دانیشێ بەڵام هیچ لە

بەینی ئەوو پێستەکەدا نەبێ بۆ مایەسیریەکەی باشە.
* ئەگەر یەکێ تۆزێ لە پێستی پڵنگ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ لەبەرچاوی خەڵک زۆر بە سام ئەبێ.
* پڵنگ ئەگەر یەکێکی بریندار کرد مشک زۆر خەریک ئەبێ کە میز بکا بەسەر ئەو کەسەدا کە میزیشی کرد بە سەرا ئەمرێ، جا لەبەر ئەوە ئەبێ زۆر کۆشش بکرێ بۆ ئاگاداری ئەو کەسە لەمشک.
* ئەگەر یەکێ لەشی خۆی بە پیوی کەمتیار بهەنوێ ئەوکەسە بچێ بەسەر پڵنگا پڵنگەکە هەڵدێت.
* پیوی پڵنگ بتوێنرێتەوەو بهێنرێ بە برینی کۆن و تیراوێ دا چاک ئەبێتەوە.
* زراوی پڵنگ یەکێ بیهێنێ بە چاویا چاوی زۆر تیژ ئەبێ.
* مێشکی پڵنگ کە بۆنی کرد هەرکەس بۆنی بکا ئەیکوژێ.
* مووی پڵنگ لە هەرماڵێکا بسووتێنرێ دووپشک لەو ماڵەدا نامێنێ.

چەقەڵ

چەقەڵ حەیوانێکی بێ فەڕو مێملّی مێوو میوەیە، حەز بەناو دارو باخ ئەکا، بەشەو نزیکی ئاوەدانی ئەکەوێ، لە ناو باخەکانا ئەیکا بە عیوعیو، سەگەکانیش لە ئاوایی ئەیکەن بە وەڕە وەڕ، لە ئەنجاما فرسەت دێنێ و دێتە ئاواییەوە بە شوێن مریشک دا ئەگەڕێ، مریشک بە جۆرێ لێ ئەترسێ با لە سەردار وەیا دیواریش بێ هەرکە چاوی بە چەقەڵەکە کەوت بەبێ ئیختیار هەڵئەفڕێ و ئەچێتە بەردەستی ئەویش ئەیخوا. مریشک ئەگەر سەگ وەیا ڕێوی وەیا حەیوانێکی تر- کەمریشک خۆربێ - ببینێ لە شوێنی خۆی ناجووڵێ بەڵام ئەگەر چەقەڵی چاو پێ کەوت هەرا ئەکاتە بەردەستی!. چەقەڵ ئەگەر بیەوێ ڕاوی مەلی ئاوی بکا دێنێ دڕک و داڵ و شتە کۆ ئەکاتەوەو ئەیخاتە سەر ئاوەکەو خۆی شوێنی ئەکەوێ، مەلەکان ئەو پووش و پەلاشەیان پێ خۆشە دێن لە سەری ئەنیشنەوە ئەمیش لە ناکاو پەلاماریان ئەدا ئەیانگرێ و ئەیانخوا!...
* زمانی چەقەڵ بخرێتە هەر ماڵێکەوە ئاژاوە ئەکەوێتە ناو ئەو ماڵە.
* چاوی ڕاستی چەقەڵ هەرکەسە پێ بێ چاو کاری تێ ناکا.
* دڵی چەقەڵ هەرکەسە لەلای بێ ئەمین ئەبێ لەهەموو دڕندەیەک.
* یەکێ سپڵی هەبێ بە ئەندازەی سێیەکە مسقاڵێک زراوی چەقەڵ لەگەڵ ئاوی گەرم دا

تێکلاوی کا، ئەمجا سێ رۆژ لە خورێنی بیخواتەوە بۆ سپڵەکەی باشە.
* خواردنی گۆشتی چەقەڵ بۆ ئەو شێتی و فێ داریەی کە لە ئاخری مانگەوە پەیدا ئەبێ باشە.
* خواردنی جەرگی چەقەڵ بە ئەندازەی مسقاڵێک بۆ فێ دار باشە.

حوشتر

حوشتر حەیوانێکی زۆر سەیرە، زۆر زلە لەگەڵ ئەو زلیەشدا منداڵێک رایئەکێشێ، بە کارێکی زۆر قورسەوە هەڵئەستێ و داش ئەنیشێ، بە دانیشتنەوە نەبێ بار ناکرێ، کەژاوەی لە سەر پشت دائەنرێ کە ئەم کەژاوەیە زەلام و نوێن و خواردەمەنی و ئاوی تێدا هەیە، بەمانەوە هەموو هەڵئەستێ و ئەڕوا، حوشتر لەوانەیە تا بیست رۆژ خۆی رابگرێ بۆ ئاو نەخواردنەوە ملی زۆر درێژە لەکاتی هەستانیا بە بارەوە هێزی خۆی ئەخاتە سەر مل و لەوسی. هەر وەها لەبەر درێژی ملی دەمی ئەگاتەوە بەهەموو لەشی بۆ خوراندن، لەکاتێکا کە بەکەڵ ئەبێ سێ چوار ئەوەندەی جارانی بار هەڵئەگرێ، لەمانگی شوباتا دێتە کەڵ، لەو سەردەمەدا شتێک وەکوو "سی" لەدەمی دێتە دەرەوە، کە توورە بوو چار ناکرێ کە رقی لەیەکێ هەستا زۆر بە زەحمەت لە دەستی رزگاری ئەبێ، کە نەخۆش کەوت لەداری بەڕوو ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە مار پێوە بدا قرژاڵ ئەخوا ئیتر زەهرەکەی کاری تێ ناکا. حوشتر هەندێکیان دوو کۆپارە-سنام یان هەیەو هەندێکیان یەکێک کە ئەستێرەی سیوەیلی دی ئەمرێ.
* گوشتی حوشتر لە هەر شوێنێک دابنرێ مار لەو شوێنە هەڵدێت.
* یەکێ ئاو لەچاوی بێت خۆی بگرێتە خواردنی جەرگی حوشتر ئاوی چاوەکەی ئەبڕێت.
* ئەو پارچە بەزە کە لەسەر پشتی حوشترەو پێ ئەڵێن کۆپارە یەکێ ئەگەر مایەسیری بوو ئەوە بتوێنێتەوەو بیهێنێ بەمایەسیریەکەیا ژانی نامێنێ و چاک ئەبێتەوە.
* لەوورگی حوشتردا لوویەک هەیە کە دەرهێنرا رەق رەق ئەبێ و وەکوو بەردی لێ دێ، ئەوە بیهاڕنەوەو لەگەڵ سرکەدا تێکلاوی کەن، ئەمە بۆ ئەو زەهرە کوشندەکان زۆر بەکەڵکە.
* یەکێ میزەچۆرتکێ هەبێ مووی حوشتر ببەستی بەڕانی چەپیەوە میزە چۆرتکەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ. هەروەها منداڵێ میز بکاتە جێ مووی حوشتر ببەسترێ بەڕانیەوە چاک ئەبێتەوە.

* هەر برینێ کە لە خۆی پیستر نەبێ کە شیری حوشتری بەسەرا کرا بە کەڵکە بۆی بۆ ئەوە «تسمم» نەکا.
* یەکێ دانی کرمێ بوو بەشیری حوشتر قوم قومە بکا بەکەڵکە بۆی و چاکی ئەکاتەوە.
* خوێنی شوێنێ کە نەوەستێتەوە کورکی حوشتر بسووتێن و خۆڵەکەی بکرێ بەو شوێنەدا خوێنەکە ئەوەستێتەوە.
* گەنەی حوشتر ببەسترێ بە قۆڵی عاشقەوە عەشقەکەی نامێنێ.
* سەرخۆش میزی حوشتر بخواتەوە سەرخۆشیەکەی نامێنێ.
* ژنێ ئەگەر منالی نەئەبوو مۆخی لوولاقی حوشتر بێنێ لەپاش پاک بوونەوەی لە حەیز و پاش تێ پەڕبوونی سێ رۆژیش بەسەر پاک بوونەوەکەدا بە لۆکە وەیا خوریەک هەڵیبگرێ وەکوو شاف، پاش ئەوە لەگەڵ مێردەکەیا جماع بکا منالٚ ئەکەوێتە زکیەوە.
* میزی حوشتر باشە بۆ ئاوسانی جگەر.
* حوشتر زراوی نی یە.
* حوشتر نزگەرە ئەکا.

دەڵەک

دەڵەک حەیوانێکی زۆر وەحشی یە، دەڵەک غەیری فەنەکە، ئەم دەڵەکە وەکوو لە شێوەی پشیلەدایە، ئەوە نی یە کە پێستەکەی بەناوبانگە بۆ نەرمی، مێملی کۆترە، کە ڕێوی گوێ لە دەنگی بێ هەڵدێت.
* ئەگەر یەکێ سێبەڕۆی بێ چاوی راستی دەڵەک لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ سێبەڕۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ، ئەگەر چاوی چەپی هەڵبگرێ بۆی دێتەوە.
* شوێنێ کە کۆتری زۆر بێ ئەگەر ئەو شوێنە بە پیوی دەڵەک قانگ بدرێ هەموو کۆترەکان هەڵدێن.
* فێ دار ئەگەر تۆزێ لە خوێنی دەڵەک بتکێنرێتە لووتی فێ کەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ کۆڵنج وەیا مایەسیری هەبی بیکا بە عادەت لەسەر پێستی دەڵەک دانیشێ لەکۆڵی ئەکەوێ.
* پیوی دەڵەک بسووتێنرێ مارو دووپشک لەبۆنەکەی هەڵدێن.
* گونی دەڵەک بسووتێنرێ مشک لەبۆنەکەی هەڵدێت.

ڕێوی

ڕێوی حەیوانێکی فێڵبازو پێچەڵپێچەڵووچە، لەراکردنا راست ئەڕوا، کە راو نرا لەناکاو با ئەداتەوە ئەوی بە شــوێنیــەوەیە لەبەر گــوڕی راکــردنەکــەی هەر راست ئەڕوا، تا خــۆی ئەگرێتەوە ڕێویەکە خۆی دەرباز ئەکا. حەقایەت و قسە لەسەر ڕێوی زۆرە. ئەو کونەی کە ئەیکاو ناوی ئەنێتە مالّی خۆی لەگەلێ لاوە کونی تێ ئەکا بۆ ئەوە ئەگەر یکێکیانی لێ گیرا لەویترەوە دەرچێ، هەموو ساڵێ تووکێک ئەوەرێنێ، لەترسی گورگ پیازە خووگانە بە دەورو بەری کونەکەی خۆیا دائەنێ ئیتر گورگ ناوێرێ بچێ بەلایا چونکە گورگ پێ نا بە پیازە خووگانەدا ئەمرێ ئیتر ئەویش لەکونەکەی خۆیا بە هێمنی ئەنوێ، کە برسی بوو دێتە دەرەوەو ئەچێ بۆ خۆی لەو دەشتەدا خۆی ئەکا بە مردوو، با ئەکاتە زگی خۆیەوە، ملی رائەکێشێ، چوار پەلی بە جۆرێ لێ ئەکا کەئیتر هیچ گومان لەوەدا نەماوە ئەمە مردووە، تەیرو تیور وا ئەزانن مردووە لە سەری کۆ ئەبنەوە بۆ خواردنی ئەمجا لەناکاو پەلاماریان ئەداو ئەیانگرێ و ئەیانخوا. کە نەخۆش کەوت پیاز ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە کێچ و ئەسپێ تێ دا پارچە خوریەک پەیدا ئەکاو ئەیگرێ بە دەمەوە وورده وورده ئەچێتە ناو ئاو، کێچ و شتە کە هەر سەرەو ژوور ئەبنەوە ئەویش هەر ئەچێتە ئاوەکەوە هەتا هەموو کێچ و ئەسپیەکە لە پارچە خوریەکە کۆ ئەبنەوە، ئەمجا خۆی ئەقولێنێ بە ئاوەکەداو پارچە خوریەکە بەرەڵا ئەکاو لەلایەکی ترەوە بە پوختی دێتە دەرەوە، ڕێوی خۆی ئەزانێ پێستی بەنرخە خۆی نادا بەدەستەوە.

* ئەگەر سەری ڕێوی لە شوێنێکا دابنرێ کە شارگەی کۆتر بێ هەموو کۆترەکان هەڵدێن و ئیتر نایەنەوە بەو شوێنەدا.
* ئەگەر منالێک زۆر گرینۆک بوو کەڵبەی ڕێوی هەڵواسن بەسەریا گرینۆکیەکەی نامێنێ و باش خەوی لێ ئەکەوێ.
* یەکێ فێ هەبوو زراوی ڕێوی بپرژێنرێتە ناو لووتی فێ کەی نامێنێ.
* ئەگەر هێلکە گونی ڕێوی ببەسترێ بە منالەوە بەبێ عەزیەت دانەکانی دەر ئەکا.
* ئەگەر منالێ تووکە سەری نەهات بەخوێنی ڕێوی بیبهەنوون تووک دەر ئەکا.
* یەکێ کلکی ڕێوی لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ فێڵی هیچ فێڵبازێک کاری تێ ناکا. خوێنەکەشی هەروایە.
* فێدار ئەگەر کەڵبەی ڕێوی لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ فێداریەکەی نامێنێ.

* ئەگەر یەکێ سپڵی هەبوو ئازاری ئەدا سپڵی ڕێوی لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ئازاری سپڵەکەی نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر گورچیلەی ڕێوی بخاتە ناو دەستیەوە و بڕوا بە ڕێگا نە لەسەگ ئەترسێ وە نە سەگیش پێ ئەوەڕێ.
* ئەگەر یەکێ ژانە سەری بوو کێری ڕێوی بکا بە سەریا ژانە سەرەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ سپڵی هەبوو بە ئەندازەی مسقاڵێ لە دڵی ڕێوی بخوا سپڵەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ پەنجەی دەست و پێ بهەنوێ بە پیوی ڕێوی ئیتر سەرما دەست و پێ نابا.
* ئەگەر یەکێ گونی ڕێوی ووشک بکاتەوەو بە ئەندازەی نیو مسقاڵی بکاتە ناو ئاوو بیخواتەوە زۆر ئەچێتە لای ژن.
* ئەگەر یەکێ دانی ژان بکا دانی ڕێوی لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ژانی دانەکەی ئەشکێ، لای ڕاست بۆ لای ڕاست و لای چەپ بۆ لای چەپ.
* لقێکی داری هەنار بە پیوی ڕێوی بهەنوورێ لە هەر ماڵێکا دابنرێ هەچ کێچێک لەو ماڵەدابێ لەو لقە کۆ ئەبێتەوە.

سنجاب

سنجاب لەشکڵی مشک دایە بەڵام گەورەترە، مووی سنجاب زۆر زۆر نەرمە، پێستەکەی ئەکرێ بە فەروو پیاوانی زۆر دەوڵەمەند لە بەری ئەکەن، لەبەر کردنەکەشیان لە سەردەمی هاوین دایە چونکە فێنکە بەپێچەوانەی پێستی هەموو حەیوانێکی تر.
* شێت گۆشتی سنجاب بخوا چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ ئەگەر سەودای هەبوو گۆشتی سنجاب بخوا چاک ئەبێتەوە.

سەگ

سەگ حەیوانێکی بە وەفاو فەرمانبەردارە، لە ئاوەدانی دایە، لە کوردەواری دا زۆرتر بۆ پاس کردن ڕایئەگرن، هەموو ڕانە مەڕێک سەگی لەگەڵ دایە، قەت لە خاوەنی خۆی و ئەو کەسە بیناسێ تووڕە نابێ، منالی ماڵ پێ ئەنێ بەسەریا ئەوهەر کلکە سوێتێ بۆ ئەکا، هەندێ سەگی دڕ هەیە وەکوو سەگی هەوشار سوار لە سەر ووڵاغ دێنێتە خوارەوە، ئەمانە بە ڕۆژ ئەبەسترێنەوەو بەشەو بەرەڵا ئەکرێن بۆ پاس کردن ئیتر قوش ناتوانێ توخنی ئەو شوێنە بکەوێ، شت فێر بوونی لە بارا هەیە، لەهەندێ شوێنا جەرائمی پێ ئەبیننەوە، زیرەکیەکی تەواوی هەیە. لە زیرەکی سەگ ئەوەیە کاتێ کە ئەیبەن بۆ ڕاوی حەیوانە کێوی

هەر لە دوورەوە بزن و تەگەی ئەو حەیوانانە لێک ئەکاتەوە، لەگەڵ ئەوەشا کە ناگا بە تەگە هەر شوێن تەگەکە ئەکەوێ، ئەزانێ لە ڕێگادا لەترسا میزی دێ و ناوێرێ بوەستێ بیکا. هەر ڕاکردنەکەی کەم ئەبێتەوەو لە ئەنجاما ئەیگرێ بەڵام بزنە مێنگەکە ئەتوانێ هەر بە ڕێگاوە میزەکەی بکاو لە هەڕا کردنەکەی کەم نەکاتەوە.

لەڕۆژێکا کە بەفر هەموو ئەرزی داپۆشیوە لەگەڵ ڕاوچی دا دەرئەچێ بەبۆن و بە چۆنیەتی بەفرەکە شوێنی ڕاوو نێچیر ئەدۆزێتەوە ئەزانێ لە ژێر ئەم بەفرەوە لە کوێ هەناسەی گەرم دێت تێ ئەگا لەم شوێنەدا شتی لێ یە، عادەتی وایە بە شەو پاس ئەکا لە دەمەو بەیانا خەوی دێت، گورگ و دز لەو وەختەدا فرسەتی لێ دێنن بۆ بردنی مەڕو برینی ماڵ، هەتا برسیتر بێ زیاتر پاس ئەکا، کە زستان بەفر ئەبارێ ئەو بەفرە زۆر عەزیەتی ئەداو سەرمای ئەبێ، کە مەڕ ئەبینێ دەست ئەکا بە وەڕین لای وایە ئەویش وەکوو ئەم تووشی ئەو ئازاری سەرمایە بووە!. بەهاوینیش بە گەرما زۆر پەرێشانە.

تانجی کاتێ کە ئاسکی چاو پێ کەوت دووربێ لێوە یا نزیک ئەو ڕەوەیە لێکیان ئەکاتەوە کە کامەیان هەڵدێن و کامەیان ڕووی تێ ئەکەن، هەروەها ئەزانێ کامەیان نێرەو کامەیان مێ یە. جۆرە تانجیەک هەیە کە بۆنی بە یەکێکەوە کرد ئەزانێ زیندووە یامردووە، ئەم جۆرەش ئەوەیانە کە بەلەش بچووکەو قاچ و قولی کورتە، دێڵە تانجی زووتر شت فێر ئەبێ تا گۆڵەکەی.

سەگ لە هاوینا لەبەر ئەوە کە تەبیعەتی خۆی گەرمە گەرمای هاوینەکە ئەوەندەی تر پەرێشانی ئەکا لەبەر ئەمە گەلێکیان هار ئەبن. ئەو سەگەی کە هار بێ تف و لیکی ئەبێ بە زەهر، نیشانەی هاریەتی ئەوەیە کە لیک بە دەمیا دێتە خوارەوە، چاوی سوور ئەبێ، سەری شۆڕ ئەکاتەوە، ملی لار ئەبێ، پەردەیەک بەسەر چاویا ئەکشێ، گوێ شۆڕ ئەبێتەوە، زمانی بەر ئەبێتەوەو لیکی زۆر ئەبێ، ئاوی زۆر لە لووتی دێت، سەری شەک و شۆک ئەکات، پشتی کووڕ ئەبێتەوە، بەم لاو بەو لادا لار ئەبێتەوە، کلکی بێ هێز ئەبێ و ئەچێتەوە بە ناو گەڵیا، بە ترسەوەو بە لابەلای ئەچێ بەرێگادا، عاجزو خەمبارە، لە هەر هەنگاوێکیا هەڵئەنگوێت، برسی ئەبێ شت ناخوا، تینوی ئەبێ ئاو ناخواتەوە، لەئاو زۆر ئەترسێ، هەر شتێکی بەرچاو کەوت پەلاماری ئەدا بەبێ ئەوە لێ بوەڕێ، سەگانی تر کە پەلامار ئەدەن ئەوەڕن ئەم وا نی یە، ئەم سەگی هارە کە وەڕی دەنگی وەڕینەکەی گرە سەگی تر خۆی لێ ئەپارێزێ، ئەگەر کوتوپڕ سەگێکی تری تووش بوو سەگەکەی تر لە بەردەمیا دەست ئەکا بە کلکە سووتێ و نووزە نووز و بۆی ئەکەوێ وەکوو لێ بپارێتەوە

وایە بۆ ئەوە کەمەکێک لێ دوور کەوێتەوە و وازی لێ بێنێ بەڵکوو دەرفەتێکی دەست کەوێ و لێ هەڵبێت.

نەخۆشی ئەم سەگی هارە چارکردنی زەحمەتە، هەر حەیوانێک بگرێ مەگەر ئادەمیزاد نەبێ ئەیکوژێ و ئەمیش هار ئەبێ با بەنی ئادەمیش بێ، یەکێ گەر سەگی هار گرتی میزی ئەپژێ وەکو سەگ دروست بکا وایە، سەیری ئاو بکا شکڵی سەگ لەناو ئاوەکەدا ئەبینێ، لەبەر ئەوە ئاو ناخواتەوە با بەزۆریش بیدەنێ هەر نایخواتەوە تا لە ئەنجاما لە تینوانا ئەمرێ، ئەگەر ئەم دەردە لەو کەسەدا پیر بوو کە دائەنیشێ پیسایییەکی لەوێنەی توولە سەگ دەرئەچێ، ئەم دەردە بەچاو حەیواناتەوە وەکوو گولی وایە بەچاو ئینسانەوە، ئەم دەردە لە حەیواناتا تووشی سەگ، گورگ، چەقەڵ، ریوی و مووشی خورما ئەبێ و ئەمانە تووش ئەبن.

* سەگ گۆشتی بەسەر پیوبەوەیە وەکوو بەراز، کە نەخۆش کەوت گوڵی گەنم ئەخوا چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر بەردێک فڕێ درا بۆ سەگێک و سەگەکە قەپی کرد بە بەردەکەدا و پاشان وازی لێ هێنا، ئەو بەردە بخەنە ناو جێگای کۆترەوە کۆترەکان هەموو هەڵدێن، هەروەها ئەگەر ئەو بەردە بخرێتە ناو شەراب و شەرابەکە هەرکەس لێ بخواتەوە هەراو هۆریایەکی زۆر ئەکا.
* سەگ بۆیە لەوەختی پەڕینیا لێک نابنەوە چونکە تۆوی گەماڵەکەووشکە وەکوو سریش شت ئەگرێ، کۆمی با ئەکا بۆ ئەوە دەرنەچێ، ئەبێ هەموو تۆوەکەی لێ بێتەوە ئەو وەختە گەماڵەکە لەدێڵەکە ئەبێتەوە.
* سەگ کە پەلاماری یەکێکی دا ئەو کەسە کە دانیشی ئیتر سەگەکە وازی لێ دێنێ.
* ئەگەر یەکێ زمانی سەگی رەشی لە مستابێ سەگ پێ ناوەڕێ.
* ئەگەر یەکێ کەڵبەی سەگی پێ بێ ئیتر سەگ پێ ناوەڕێ.
* هەردوو چاوی سەگی رەش ئەگەر یەکێ پێ بێ سەگ پێ ناوەڕێ.
* بەشەو یەکێ چرا لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ سەگ پەلاماری نادا.
* کەڵبەی سەگ بکرێتە ملی سەگی لانگر چاک ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ "گەنە" یەک لە گوێچکەی سەگ هەڵبگرێ لەگەڵ خۆیا هەرچی سەگە ئەکەونە ژێر فەرمانیەوە.
* کەڵبەی سەگ ئەگەر بکرێتە ملی منداڵ بەئاسانی دان دەر ئەکا.

* کەڵبەی سەگی هار، ئەو سەگە هارەی کە ئینسانێکی گرتووە بخرێتە ناو پارچە چەرمێک ببەسترێ بەقۆڵی ئەو کەسەوە کە سەگی هار گرتوویە چاک ئەبێتەوە.
* جەرگی سەگی رەش ببرژێنرێت بدرێ بەو کەسە کە سەگی هار گرتوویەتی چاک ئەبێتەوە.
* زمانی سەگی رەش هەرکەس پێ بێ ئیتر سەگ پێ ناوێرێ.
* پیوی سەگی تۆپیو بهێنرێ بە لوولک (خەنازیر) دا ئەیرەوێنێتەوە.
* مووی سەگ بکرێ بەو کەسەدا کە فێ هەیە چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ بالووکی هەبوو میزی سەگی پیا بێنن چاک ئەبێتەوە.
* ئافرەت کلکی سەگی رەشی پێ بێ دڵنیا ئەبێ لە مناڵ لەبارچوون.
* ئەگەر یەکێ تووشی زەردووی بوو کەڵبەی سەگ لە گەڵ خۆی هەڵبگرێ چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ بێنێ گونی سەگ ووشک بکاتەوەو بیبەستێ بە رانی خۆیەوە شەهوەتی زۆر بە هێز ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ کە "هەنگ -کۆڵنج" ئازاری زۆر ئەدا سەگێکی نووستوو لە شوێنی خۆی هەڵبستێنێ و میز بکاتە شوێنەکەی کەهەنگەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ و لەوانەیە سەگەکەش بتۆپێ.
* ئەگەر یەکێ بەدەم خەوەوە قسە بکا کەڵبەی سەگی پیا هەڵواسن ئیتر لە قسەکردن ئەکەوێ.
* مووی سەگی خوێری هەڵبواسرێ بە فێ دارا چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ زەهری خواردبووەوە، وەیا مەسمووم بوو بوو شیری دێڵە سەگ بخواتەوە چاک ئەبێتەوە.

شێر

شێر لەهەموو حەیوانێک بەهێزترو بەدڵترو بەسامترو بەجەرگترو نەترسترە، بە شای دڕندەکان بەناوبانگە، لەپێشەوە زۆر بەسامە، لەپاشەڵەوە پووچەڵە، لە هیچ حەیوانێک ناترسێ، تەنها لە دەنگی کەڵەشێری سپی و تەق و هۆڕی مس و تەنەکەو شتە هەڵدێت، نەپاشماوەی غەیری خۆی ئەخوا نەهی خۆی، کە شتێکی نێچیر کرد لەپێشا دەم ئەنێتە خوێنەکەی هەمووی هەڵئەمژێ پاشان دڵەکەی ئەخواو ئەویتری بەجێ دێڵێ. دەنگی دەف و گۆرانی پێ خۆشە، بەشەو کە رووناکی ئاگری چاو پێ بکەوێ بۆی ئەکشی و لە دوورەوە

سەیری ئەکا و بۆی رائەوەستی لەم کاتەدا ئیتر تووڕەییەکەی نامێنێ، بە هەموو دەم تای لێ یە، بۆنی دەمی دێ، کە نەخۆش کەوت مەیموون ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە برینێکی پێوە بوو خوێنی لێ هات گورگ لێ کۆ ئەبنەوە تا نەیخۆن وازی لێ ناهێنن، کە ئەزریکێنێ هەرچی حەیواناتە هەڵدێ لەترسی دەنگەکەی تەنها کەر نەبێ ئەو لەترسا لە شوێنی خۆی رائەوەستێ و وورە بەرئەدا ،لەکاتی برسێتی دا نازریکێنێ، شێر بە دەست مێروولەوە حاڵی شڕە، دێڵە شێرەکە ناچار لەکاتی بەچکە بوونیا ئەچێتە شوێنێکی نمناک نەوەک مێروولە بداتە بێچووەکانی، دێڵەشێر لە کاتی مناڵ بوونا زۆر لاواز ئەبێ چونکە بێچووەکان مناڵدانی بریندار ئەکەن لەم کاتەدا نێرەکە ئەچێ جۆرە مارمێلکەیەک هەیە کە بە هەموو رەنگ ئەدرەوشێتەوەو پێ ئەڵێن (حەربا ء)بۆی دێنێ ئەیخوا چاک ئەبێتەوە، کە یەکێ تووشی شێر بوو سەری بۆ دانەوێنێ و کڕنووشی بۆ بەرێ ئیتر لاقەی ناکا، هەروەها توخنی ئافرەتی حەیزدار ناکەوێ.

* دانی شێر لای هەرکەس هەبێ قەت دانی نایەتە ژان، ئەگەر بکرێ بە سەری مناڵا بە ئاسانی دان دەر ئەکا.
* زراوی شێر هەرکە بیخواتەوە بەجەرگ و پاڵەوان و بە پەلامار ئەبێ، ئەگەر فێ دار بێ فێ کەی نامێنێ، ئەگەر مووەرێزەی هەبێ ئەویش نامێنێ.
* بە پیوی شێر یەکێ خۆی بهەنوێ هیچ دڕندەیەک نزیکی ناکەوێ.
* پیوی شێر لە هەرماڵێکا دابنرێ مشک و دووپشک لەو ماڵەدا نامێنێ.
* پیوێک لە ناوچەوانی شێر دایە هەر کەس ئەو پیوە بتوێنێتەوەو بیدا لەناوچەوانی خۆی ئەو کەسە هەرکەس چاوی پێ بکەوێ لێ ئەترسێ.
* ئەگەر لە پێستی شێر تەپڵ دروست بکرێ هەر ئەسپێ گوێ لەدەنگی ئەو تەپڵە بێ لێ ئەترسێ.
* پێستی شێر بکەوێتە ناو هەر دەستە پێستێکەوە مووەکورکی پێستەکانی هەڵئەوەرێن.
* دانیشتنی زۆر لەسەر پێستی شێر مایەسیری نایەڵێ.
* پێستی ناوچاوانی شێر ئەگەر یەکێ تۆزێکی لە ژێر کڵاوەکەیەوە دانێ ئەو کەسە زۆر بەسام و بەپایە ئەبێ لەلای پادشا و گەورەکان.
* مووی شێر لە هەر شوێنێک بسووتێنرێ هەچ دڕندەیەک لەو دەورەدابێ هەڵدێت.
* گەر یەکێ بەسترا بوو لەژن، تۆزێ لەزراوی شێر بکاتە ناو هێلکەیەکەوە و لە سەری مانگ دا بیخواتەوە رزگاری ئەبێ و بەر ئەبێ.

* ئەگەر یەکێ لە پێش باڵغ بوونیا تووشی فێ هاتبوو تۆزێ لە پێستی شێر بەمووەکەیەوە پیا هەڵواسرێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر تۆزێ لە پێستی شێر لەناو جل و بەرگ دا دابنرێ هیچ مۆرانەو کرمێک ووناکاتە ئەو جل وبەرگە.
* ئەگەر یەکێ تۆزێ لەپێستی شێر لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ دانی نایەتە ژان.
* ئەگەر یەکێ دەست و پێ بەپیوی شێر بهەنوێ سەرما نایبا ، ئەگەر هەموو لەشی بهەنوێ قەت ئەسپێ رووی تێ ناکا.
* یەکێ ئەگەر کلکی شێری پێ بێ هیچ فڕو فێڵێک کاری تێ ناکا.
* ئەگەر یەکێ پیوی ناوچاوانی شێر لەگەڵ رۆنی گوڵ دا بتوێنێتەوەو بیدا لە ناوچاوانی خۆی هەرکەس چاوی پێ بکەوێ لێ ئەترسێ و ترس ئەنیشێتە دڵیەوە.
* ئەگەر یەکێ پیوی شێر لەگەڵ سیردا بکوتێ و بیدا لە لەشی هیچ دڕندەیەک نزیکی ناکەوێ.
* خواردنی گۆشتی شێر ئیفلیجی و شلەپەتەیی ناهێڵێ.
* بە خوێنی شێر برینی شێرپەنجە بهەنوورێ چاک ئەبێتەوە.
* هێلکە گونی شێر پیاو بیخوا تۆوی نامێنێ، ژن بیخوا زک ناکا.
* چڕنووکی شێر بە هەرکەس ببێ هیچ دڕندەیەک نزیکی ناکەوێ.

فیل

فیل حەیوانێکی جوان و تەبێعەت بەرزە، لەهەموو حەیوانێ زلترە، لەبەر ئەوە کەملی کورتەو ناگا بە ئەرز لووتێکی نەرمی ناوبۆشی درێژی وەکوو مارپێچی هەیە بەوە ئاوو خواردن هەڵئەگرێ و ئەیبا بۆ دەمی، ئەگا بە هەموو لەشی خۆی پێ ئەخورێنێ لەوانەیە پووش لە زەوی پێ هەڵئەگرێ، ئەیپێچێنێ بەداری ئەستوورا لەریشەی دێنێ، دوو گوێ زۆر گەورەی هەیە بەم لاو بەولای دەم و چاویا شۆڕ بووەتەوە باوەشێنی دەم و چاوی خۆی پێ ئەکا لەبەر ئەوە کە دائما دەمی کراوەتەوە مێشوولە پێ فێرە ئەگەر بە گوێچکەکانی مێشوولەکان دەرنەکا بەماوەیەکی کەم ئەیخۆن، جومگە لە لەشیا نییە تەنها لە قولەپێ وشان و ئەژنۆیا نەبێ، کە بەلادا کەوت ناتوانێ هەڵسێتەوە،لەم کاتەدا گەورەی فیلەکان لووتەکەی وەکوو نوێڵ ئەخاتە ژێری و بە یارمەتی فیلەکانی تر راستی ئەکەنەوە. رێگا رەویشتنی فیل زۆر نەرم و بێ هەستە بۆ شەڕکردن بەکار ئەهێنرێ، سێ سەد ددانی هەیە،

تا چوار سەد ساڵ ئەژی، لە پێنج ساڵانا تۆوی نێرینەیی پەیدا ئەکا لە حەوساڵانا بەچکەی ئەبێ، زۆرشت فێر ئەبێ، کە رقی لەیەکێ هەڵگرت لەدڵی دەرناچێ، لەم رووەوە لە هەموو گیاندارێک بەکینەترە. لەگەڵ ماردا زۆر رقیانە لەیەک، کە ماری چاوپێ کەوت پێ پیا ئەنێ ئەیکوژێ، ماریش ئەگەر بۆی رێ کەوت دای بەمەوە ئەمرێ. کەنەخۆش کەوت ماری تۆپیو ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە ماندوو بوو هەردوو شانی بە رۆن و ئاوی گەرم بهەنوون ماندوێتیەکەی دەر ئەچێ. زمانی فیل وەکوو هی ئینسان وایە بەڵام ئەو هەڵەو گەڕاوەیە ئەگەر وا نەبوایە قسەی ئەکرد. کە ئاو ئەخواتەوە ئەبێ ئاوەکەی بۆ لێڵ بکرێ بۆ ئەوە خۆی تیا نەبینێ چونکە ئەگەر خۆی لە ئاوەکەدا ببینی لێ ئەترسێ و نایخواتەوە.

* ئەگەر یەکێ چڵکی گوێ فیل بخوا حەو رۆژ لە سەریەک ئەنوێ.
* یەکێ تووشی ئاوسانی دەوروبەری پەنجەکانی بوو لە ئاردە مشاری دانی فیلی لێ دا چاک ئەبێتەوە.
* ئەو کەسەی تووشی بەڵەکی بووبێ بە زراوی فیل خۆی بهەنوێ و سێ رۆژ بیهێڵێتەوە چاک ئەبێتەوە.
* دانی فیل بکرێ بە سەری مناڵا تووشی فێ نابێ. هەروەها ئەگەر بکرێتە ملی گا شێت نابێ.
* برینی پیس و تیراوێ ئاردە مشاری دانی فیلی پێوە بکرێ چاک ئەبێتەوە. هەروەها بکرێتە لووتی ئەو کەسەوە کە خوێنی لووتی پژاوە ئەویش ئەوەستێتەوە.
* ئەو کەسەی ئیفلیج بووە لەسەر پێستی فیل بنوێ چاک ئەبێتەوە.
* ئافرەتی نەزۆک میزی فیل بخواتەوەو پاشان لەگەڵ مێردەکەی بنوێ زگی پڕ ئەبێ.
* میزی فیل بکرێ بە هەر لایەکدا مشک لەو شوێنەدا نامێنێ.
* ئێسکی فیل لە ناو باخ و دارو گەنم دا بسووتێنرێ و دووکەڵ بکا کرم ئیتر ناچێ بەلای ئەوانەدا.
* ئافرەت بێنێ ئێسقانی فیل بە مشار ئاردی لێ هەڵوەرێنێ، ئەو ئاردە لەگەڵ هەنگوین و ئاودا تێکەڵاو بکا حەو رۆژ هەر رۆژێ تۆزێکی لێ بخواتەوە، پاشان لەگەڵ مێردەکەیا بنوێ زکی پڕ ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ دەمارەکانی کرژ بوو بوو لە سەر پێستی فیل بنوێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ برژانگی هەڵوەریبو بێنێ تەرسی فیل لەگەڵ هەنگوین دا تێکەڵاو کاو بیدا لە پێڵووەکانی برژانگ دەر ئەکاتەوە.

* ئەو کەسەی مایەسیری هەیە تۆزێ لە پێستی فیل بسووتێنێ و خۆی بگرێ بە دووکەڵەکەیا چاک ئەبێتەوە.

کەر

کەر حەیوانێکی بەستەزمانی گوێ رایەڵە، هەچەی لێ بکەی ئەڕوا، هۆشی لێ بکەی ئەوەستی، زۆر بوردەبارە، هەموو لەشی وەکوو تەزی بێ وایە، زۆر ساردو لە سەرخۆیە،لە هێزی باتنی دا هەر ئەوەی هەیە بۆ ریگاوبان شتی لەبەر کردووەو حافظەی هەیە، ئەگەر جارێک بە رێگایەک دا رەوەیشتبێ لەبیری ناچێتەوە، ئەگەر کاروانچی ریگا بزرکا کەرێک ئەخاتە پێش کاروانەکە، کەرەکە هەم رێگاکە ئەدۆزێتەوە هەم ئەزانێ چ شوێنێکی بەکەڵکی پیارۆیشتن دێت ، ئەگەر شوێنێک بە کەڵکی پیاڕۆیشتن نەهات سەرو کلک و گوێچکەکانی ئەخاتە جووڵە جووڵ. ئەگەر گوێ بێاخنی نازەڕێنێ، ئەگەر بەرازی تینوو ببەستن بە بشتی کەرەوە کە کەرەکە ئاوی خواردەوە بەرازەکە ئەتۆپێ. لە کاتێکا کە کەر ئەزەڕێنێ سەگ دانی ئاڵ ئەبێتەوەو پشتی دێتە ژان.
* یەکێ مێشکی کەری بدرێتێ فیکرو هۆشی نامێنێ.
* یەکێ تووشی بێ خەوی بوو دانی کەر بنێتە ژوور سەری خەوی لێ ئەکەوێ.
* ئەگەر یەکێ سێبەڕۆی بوو جەرگی کەر ووشک بکاتەوە و لەگەڵ خۆی بیکا بە شاف و هەڵیبگرێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر ئافرەتێ شیری کەم بوو سپڵی کەر ووشک بکاتەوەو بیسوێ بەگۆی مەمکیا شیری زۆر ئەبێ.
* ئەو کەسەی فێی لێ یە سمی کەر وورد بکرێ وبیهاڕنەوەو چەند جارێک بیهێنن بەناو چەوانیا فێ یەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ لوو و لوولک لەمل و لەشیا هەبوو سمی کەر بهاڕنەوە لەگەڵ رۆنی زەیتوون دا تێکلاوی بکەن و بینێن لە لووەکان بلاویان ئەکاتەوە.
* کاتێ کە نێرەکەر ئەپەڕێ لە ماکەرەکە سێ تاڵ مووی کلکی یەکێ هەڵیبکەنێ و بیبەستێ بە قاچی خۆیەوە خێرا خێرا دەعباکەی راست ئەبێتەوە.
* یەکێ گۆشتی کەر بخوا زەهرو شت ئەوەندە کاری تێ ناکا هەروەها گۆشتی کەر خواردنی بۆ گول کەڵکی هەیە.
* مایەسیری دار ئەگەر چەند جارێک بەخوێنی کەر مایەسیریەکەی بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.
* شیری کەر بۆ منالی زۆر گرینۆک پێی بدرێ باشە.

* منالێ کۆکە ڕەشەی هەبوو شیری کەری بدرێتێ نایمێنێ.
* ئەگەر یەکێ بەرد لەمیزڵدانیا هەبوو تەرسی کەر بگوشێ و ئەو ئاوەی لێ پەیدا ئەبێ بیخواتەوە بەردەکە وورد ئەبێ و فڕێی ئەدا.
* بەردێک ببەسترێ بەکلکی نێرەکەرەوە ئیتر نازەڕێنێ.
* سمی نێرەکەر بە ڕۆن چەور بکرێ ئیتر نازەڕێنێ.
* ئەگەر یەکێ تووشی گزاز بوو گۆشتی کەر بکوڵێنێ و پاشان لەناو ئاوەکەیا دانیشێ بۆ نەمانی گزازەکەی باشە.
* ئەگەر یەکێ فێ لێ بوو لەسمی کەر ئەنگوسیلەیەک بکرێ و بکرێتە پەنجەیەوە فێ کەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* ئەگەر شوێنێک خوێنی هەر نەئەوەستایەوە تەرسی کەرو بارگیری بکرێ بەسەرا خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.
* یەکێ خوێنی لووتی پڕاو هەر نەئەوەستایەوە سرکە بکرێ بەسەر پەینی کەرداو ئەو کەسە بۆنی بکا خوێنی لووتەکەی ئەوەستێتەوە.
* ئەگەر یەکێ دووپشک پێوەی بدا بە بەرەواژەیی سواری کەر ببێ ژانەکەی نامێنێ و ئەچێ بۆ کەرەکە. هەروەها ئەگەر یەکێ دووپشک پێوە دابوو، بچێ بەلای کەرێکاو سەربنێتە گوێچکەی کەرەکەو بڵێ من لەفلانە شوێنا دووپشک پێوەداوم ژانەکەی نامێنێ.
* مێشکی کەر لەگەڵ ڕۆنی زەیتون تێکلاو بکرێ و بیهێنن بە سەردا ئەوسەرە مووی درێژ ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ سەیری چاوی کەرەکێوی بکا چاوی تیژ ئەبێ و ئاوی چاوی نایەت.
* چاو ڕەشتن بەزراوی کەرەکێوی چاوتیژ ئەکا، تاریکایی ئەو چاوە ناهێڵێ، ئەگەر ئاویش بکا ئەوەش نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر جومگەکانی ژان بکا گۆشتی کەرەکێوی قەڵەو بخوا ئەو ژانەی نامێنێ، گۆشتی کەرەکێوی دورستە خواردنی.

کەرگەدەنگ

کەرگەدەنگ حەیوانێکە بە زلی وەکوو فیلە لە وێنەدا وەکوو گا وایە بەڵام لە گا گەورەترە، سمیشی هەیە و شاخیشی هەیە، زۆر تووڕەو زوو تووڕە ئەبێ، هەموو حەیوانات لێ

ئەترسن، کەرگەدەنگ زیاتر لە وولاتی هێند دایە، تاقە شاخێکی هەیە والە تەوقە سەریەوە سەرەکەی ئەوەندە تیژە وەکوو نەشتەر وایە، بنەکەی ئەوەندە بتەوو قایم و ئەستووره وەکوو داری بەڕوو وایە، ئەم شاخەی بەسەر سەریا چەماوەتەوەو پشتی کردۆتە پشتی، هیچ حەیوانێک نی یە سم و شاخی هەبێ کەرکەدەنگ نەبێ، لە هەڕا کردنا هەموو حەیوانێک ئەیگاتێ، تاحەوسەد ساڵ ئەژی، لە پەنجا ساڵی دا باڵغ ئەبێ، سێ ساڵ بەچکەکەی لەزکیا ئەمێنێتەوە ئەو وەختە ئەبێ، کەرگەدەنگ لە هەر وولاتێکا بێت هیچ حەیوانێکی دڕندە لەترسی ئەو لەو وولاتەدا نامێنێ هەموو تا ماوەی سەد فرسەخ لێی هەڵدێن. کە فیلی چاو پێ کەوت لە پشتەوە بۆی ئەچێ و پەلاماری ئەدا شاخەکەی ئەکا بە وورگیاو لەسەر هەر دوو پێ رائەوەستێ و ئەو هێز ئەکا و فیلەکە هێز ئەکا تا بە تەواوی شاخەکەی لە وورگی فیلەکەدا وون ئەبێ ئەمجا بۆی دەرنایەتەوە لە ئەنجاما هەردووکیان ئەمرن، شیر و تیر و خەنجەر کار ناکاتە پێستی کەرگەدەنگ، پێستەکەی ئەکرێ بە مەتاڵ، هیچ حەیوانێ بەرانبەری ناکا، دەنگی کۆتری فاختەی زۆر پێ خۆشە ئەو کۆترە ئەچی لە سەر شاخەکەیەوە ئەنیشێتەوەو ئەخوێنێ، ئەو جووڵە لە خۆی ئەبڕێ نەوەک کۆترەکە بڕوا. بە شاخەکەیەوە لقە شاخێک هەیە چەماوەییەکەی پێچەوانەی چەماوەیی شاخەکەیەتی، نیشانەی ساغی و باشی ئەو لقە شاخە ئەوەیە کە وێنەی سوارێکی تێدا دەرئەکەوێ، ئەم لقە لای کەس دەست ناکەوێ مەگەر لەلای پادشاکانی هیند نەبێ، چاکەی ئەو لقە ئەوەیە یەکێ کوڵنج گرتی هەر گرتی بە دەستەوە بەرەڵای ئەکا، ئافرەتێ کەمناڵی بەگران ئەبوو هەر گرتی بە دەستەوە مناڵەکەی ئەبێ، ئەگەر شوێنێک قایم بوو نەئەگیرا ئەو لقە شاخە ئەخەنە ناو ئاوو ئەو ئاوە ئەپڕژێنن لەو شوێنە ئیتر ئەگیرێ، توزێکی لێ بدرێ بە فێ دار رزگاری ئەبێ، ئەو کەسەی بەلایەوە بێ چاو کاری تێ ناکاو لە وولاغ ناکەوێتە خوارەوە، بخرێتە ناو ئاوی گەرم ساردی ئەکاتەوە.

شاخی کەرگەدەنگ بهارێتەوەو بکرێ بە رووی دوژمنا بایەکی وا پەیدا ئەبێ دوژمنەکە پێ ناکرێ پەلامار بدا. لەم شاخی کەرگەدەنگە بکرێ بەدەسکە چەقوو و شتە ئەو چەقۆیە نزیکی هەر خواردمەنیەکی زەهراوی بکەوێ زەهرەکە ئەو هێزەی نامێنێ لەو شاخە بەلای هەر کەسێکەوە بێ هیچ ئازارێک رووی تێ ناکاو مار و دووپشکیش لێ هەڵدێن.

کەروێشک

کەروێشک حەیوانێکی زۆر بەسەزمان و خرپن و ترسنۆک و کلۆڵە، هەموو جانەوەرێک پێ ئەوێرێ، ساڵێ نێرەو ساڵێ مێ، حەیزی پیا دێت، دەستی لەقاچی کورتترە، لە سەرەو ژوورەدا چاک ئەڕوا لە سەرەوخوارەدا خل ئەبێتەوە، کە ئەنوێ هەردوو چاوی زرتەی دێ، کە نەخۆش کەوت زەلی سەوز ئەخوا چاک ئەبێتەوە. زوو زوو و زۆر زۆر بەچکەی ئەبێ.

* قوزی کەروێشک ئافرەت بیخوا و پاشان لەگەڵ مێردەکەی بنوێ زکی پڕ ئەبێ.
* یەکێ جادووی لێ کرا وەیا چاو کاری تێ کردبوو میچی کەروێشک لەگەڵ خۆی هەڵبگری جادوو و چاوەکە بەتاڵ ئەکاتەوە.
* یەکێ "سی" ژان بکا بە تووکی کەروێشک قانگ بدرێ بۆی چاکە.
* شوێنێ ئەگەر خوێنی نەوەستێتەوە تووکی کەروێشکی بخرێتە سەر ئەیوەستێنێتەوە.
* هەر ددانێ کە کرم خواردبێتی هەر وەکوو ئەو ددانە، واتە لای راستە یا چەپ یا سەر یا خوار هی کەروێشکی لەسەر دابنرێ ژانەکەی نامێنێ و دانەکەش دەردێتەوە.
* زراوی کەروێشک یەکێ بیخواتەوە خەوی لێ ئەکەوێ و خەبەری نابێتەوە مەگەر سرکەی بدرێتێ.
* یەکێ جومگەکانی ژانی ئەکرد گۆشتی کەروێشک بکلێنێ و لەناو ئاوەکەیا دانیشێ ژانی جومگەکانی نامێنێ.
* یەکێ قاچی ژان بکا، واتە جومگەکانی قاچی کەروێشکی پێوە ببەستێ چاک ئەبێتەوە، هی راست بۆ راست و هی چەپ بۆ چەپ.
* ئافرەتێک ئەگەر مێشکی کەروێشک بخواو بە شافیش هەڵیبگرێ و پاشان لەگەڵ مێردەکەی بنوێ زکی پڕ ئەبێ.
* خوێنی کەروێشک هەر ژنێ بیخواتەوە قەت زکی پڕ نابێ.
* یەکێ موو لە چاوی بێ خوێنی کەروێشک بێنێ بە چاویا ئیتر مووی لێ نایە.
* یەکێ فێ دار بوو فریشکی کەروێشک لەگەڵ سرکەدا تیکلاو بکرێ و بیخوا بۆی باشە، هەروەها بۆ ئەو کەسەش باشە کە مارو شتە پێوەداوە یا زەهری خواردووە.
* ئەگەر بە ئەندازەی دوو دەنکە گەنم لەمێشکی کەروێشک تێکلاو بە کیلۆیەک شیری مانگا بکرێ و یەکێک بیخواتەوە ئەو کەسە قەت مووی سمێلی سپی نابێ.
* ئەگەر ژنێک ژەکی کەروێشکی نێر بخوا منالەکەی کوڕ ئەبێ ئەگەر هی مێ

بخوامناڵەکەی کچ ئەبێ ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە کەروێشک هەندێ جار نێرەو هەندێ جار مێ.
* ئەگەر ئافرەتێک قشپلی کەروێشک لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ تا ئەو قشپلەی پێ بێ زکی نابێ.
* پووکی منالی ساوا بە مێشکی کەروێشک بهەنوورێ ئەو منالە زوو دان دەر ئەکا.
* ئەگەر یەکێ میزی ئەکردە جێ، خۆی بگرێتە خواردنی گۆشتی کەروێشک کەمەر توند ئەبێتەوەو ئیتر میز ناکاتە جێ.
* ئەگەر پشقلی کەروێشک لە حەماما بسووتێنرێ هەرکەسە لەو حەمامەدا بێ و بۆنی بچێ بەسەریا دەست ئەکا بە تڕ کەندن.
* ئەگەر یەکێ مار یا دووپشک یا شتێکی تر پێوە بدا شوێنەکەی بەهێلکە گونی کەروێشک بهەنوون ژانی نامێنێ و چاک ئەبێتەوە.
* پیوی کەروێشک لە ژێر سەری ژنی نووستوودا دابنرێ چی کردووە لە خەوەکەیا ئەیگێڕێتەوە.
* یەکێ دانی ژان بکا دانێکی وەکوو ئەو دانەی کەروێشک لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ژانەکەی ئەشکێ.

کەمتیار

کەمتیار سەروشکڵێکی زۆر ناشیرینی هەیە، زۆر ناتوانێ هەڕابکا هەر خنەی دێ، بە مردوو فێرە کە لە گۆڕەکەی دەربێنێ،ساڵێ نێرەو ساڵی مێ یە، ئەوساڵەی کەنێرە ئاووس ئەبێ ساڵی دوایی کە مێ یە ئەزێ، دۆستایەتی گورگ وکەمتیار زۆر خۆشە تەنانەت ئەگەر پێکەوە بکەونە ناو مەڕ ئەو مەڕە بێ وەی ئەبێ، دوژمنایەتی سەگ و کەمتیار زۆر تیژە، سەگ زۆری لێ ئەترسێ، تەنانەت ئەگەر دنیا مانگەشەو بوو سەگێک لە سەر دیوارێک بوو لە خوارەوە کەمتیارێک پێی نا بەسێبەرەکەیا سەگەکە ئەکەوێتە خوارەوەو کەمتیارەکە ئەیخوا، لەوانەیە چۆن ئاسنکێش ئاسن رائەکێشێ کەمتیاریش بەو جۆرە سەگ رائەکێشێ!. گورگ و کەمتیار ئەپەڕن لەیەک بێچوویەکی زۆر سەیریان ئەبێ لە ناشیرینی دا وەسف ناکرێ.
* ئەگەر یەکێ لەشی خۆی بەپیوی کەمتیار بهەنووی لە ئازاری سەگ ئەمین ئەبێ.
* زراوی کەمتیار ووشک بکرێتەوە هەر ژنێک بە ئەندازەی گرانایەتی دەنکە گەنمێکی لێ

بخوا ئیتر ئارەزووی ئەوە ناکا کە لەگەڵ پیاوا بنوێ و ئەو ئیشەی لێ ئەبێزرێ.
* لە پێستی کەمتیار بێژنگ دروست بکرێ، هەر گەنم و جۆیەک بەو بێژنگە ببێژرێ و بچێنرێ" کولە " ئیتر توخنی ئەو چێنراوە ناکەوێ.
* ئەگەر یەکێ پێستی کەمتیاری پێ بێ سەگ پێ ناوەڕێ.
* یەکێ ئەگەر تاریکایی لە چاویا هەبێ و چاوی ئاو بکا زراوی کەمتیار بێنێ بە چاویا لای ئەباو چاوەکەشی بەهێز ئەکا.
* ئەگەر یەکێ چاوی راستی کەمتیار دەرێنێ و حەوت رۆژ بیخاتە ناو سرکەوەو پاشان بیخاتە ژێر نقێمی ئەنگوسیلەکەیەوەو بیکاتە دەستی نە چاو وە نە جادوو هیچیان کاری تێ ناکەن.
* سەری کەمتیار لە هێلانەی کۆتر دابنرێ کۆترێکی زۆر لەو شوێنە کۆ ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ زمانی کەمتیار بگرێ بە دەستی راستیەوە نەسەگ پێ ئەوەڕێ وە نە ئازاری ئەدا.
* ئەگەر یەکێ ریشەی پیازە خوگانە بگرێ بە دەستەوە کەمتیار لێ هەڵدێ.
* یەکێ ئەگەر تۆزێ لە قوزی کەمتیار لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ هەموو کەس خۆشی ئەوێ.
* ئەگەر یەکێ دانی کەمتیار ببەستی بە باسکیەوە لە بیرچوونەوەی کەم ئەبێتەوەو ئەگەر دانیشی ژان بکا ئەویش ژانی ئەشکێ.
* کاسەیە شتێک لە پێستی کەمتیار دروست بکرێ و دەغلی پێ بپیورێ و ئەو دەغلە بچێنرێ ئیتر ئەو دەغلە تووشی هیچ ئافەتێک نایە.
* ئەگەر یەکێ خوێنی کەمتیار بخواتەوە وەسوەسەی نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر گوژاڵک بگرێ بە دەستەوە کەمتیار لێ هەڵدێ.
* ئەگەر یەکێ زراوی کەمتیار تێکەڵاو کا بە هەنگوین و بیهێنێ بە چاویا چاوی جوان رووناک ئەکاتەوە.
* ئەگەر یەکێ زمانی کەمتیاری پێ بێ لەکاتی قسەکردنا زمانی پاراو ئەبێ و لەگەڵ هەر کەسیشا بکەوێتە دەمەقرە بە سەریا زاڵ ئەبێ.
* هەر ماڵێک زەماوەن وەیا ئاهەنگیان هەبێ زمانی کەمتیار بکرێ بەسەر دەرگای ئەو ماڵەدا دڵ عاجزی لەوئاهەنگەدا روو ناداو خۆشی یان زیاتر ئەبێ.
* زراوی کەمتیار لەگەڵ خوێنی چۆلەکە تێکلاو بکرێ و بکرێتە چاو نایەڵێ ئەو چاوە ئاوی لێ بێ.

* دڵی کەمتیار بە مناڵا هەڵواسرێ زیرەک ئەبێ و زویش شت وەرئەگرێ.
* هەرکەس مێشکی کەمتیار بێنێ بە برۆیا خۆشەویست ئەبێ لای هەموو کەس.
* دەستی راستی کەمتیار بەلای هەرکەسێکەوە بێت ئەو کەسە لە لای پادشاو پیاو گەوران هەموو ئیشێکی بۆ جێ بەجێ ئەبێ، هەروەها ئەگەر ئافرەتیش بیبەستێ بە قۆڵ وە یا قاچیەوە بە ئاسانی مناڵی ئەبێت.
* چەمۆڵەی کەمتیار بکرێ بە داری بەر دارا تەیری میوەخۆر توخنی ناکەوێ.
* کێری کەمتیار ووشک بکرێتەوەو بهاڕێتەوە، پیاوێک بێنێ بە کەف لەمە بە ئەندازەی نیو مسقاڵی لێ بخوا زۆر ئەچێتە لای ژن. ئەگەر ژنی خراپ ئەو ئەندازەیە بخوا خراپکاری ئیتر تەرک ئەکا.
* قوزی کەمتیارو پێستی ناوکی کەمتیار لای هەر پیاوێک بێت هەر ژنێک چاوی پێ بکەوێ دڵی لێ ئەچێ، هەروەها ئەگەر لەلای هەر ژنێک بێ هەر پیاوێک چاوی پێ بکەوێ دڵی لێ ئەچێ.

گا

گا حەیوانێکی بەهێز و بە منفەعەتە، خزمەتی ئینسان ئەکاو ئینسانیش دوژمن لەو لائەداو خزمەتی ئەکا، گا چەک و هێزی لە سەریایە لەگەڵ شێردا شەڕ ئەکا، گورگ زۆر ناوێری توخنی کەوێ، زۆر حەز لە پەڕین ئەکا، کە هاتە کەڵ گوللەشی پێوە بنێ ناگەڕێتەوە، رۆیشتنێکی زۆر جوان و بەنازی هەیە، ئاوێکی نەجیبانە ئەخواتەوە، گا دوو دانە تیژەکەی سەرەوەی "ثنایا" نی یە گیا بە دوو دانەکەی خوارەوەی ئەبڕێ، ئەگەر ئەمە نەبوایە لە بەر زۆر پەڕینی زوو پیر ئەبوو لەکەڵک ئەکەوت.
* پیوی گا ئەگەر لەگەڵ زرنیخی سووردا تێکەڵاو بکرێت، هەر شووێنێکی پێ دووکەڵ بدرێ مار و دووپشک و حەشەراتی تر توخنی ئەو شوێنە ناکەون، هەروەها ئەگەر حاجەتێکیشی پێ بهەنوون هەچ کێچێک لەو شوێنەدا هەبێ لەو حاجەتەدا کۆ ئەبێتەوە.
* ئەگەر شاخی گا بهاڕێتەوەو بکرێتە ناو خواردنێک، سێبەرۆدار ئەو خواردنە بخوا سێبەرۆکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* چاوی گا دەربهێنرێ و بە ئاوەکەی کاغەزی پێ بنووسرێ، ئەو نووسراوە بە رۆژ نابینرێ و بە شەو ئەبینرێ.
* مووی گا بسووتێنرێ و خۆڵە سووتاوەکە تێکەڵاوی ئاو بکرێ یەکێ دانی ژان بکا

غەرغەرەی پێ بکا ژانی دانەکەی ئەشکێ.
* یەکێ سپڵی هەبێ مووی گا بسووتێنێ و بووڵەکەی تێکڵاوی سکەنجبیە بکا بیخواتەوە بۆ نەمانی سپڵەکەی باشە.
* یەکێ قورحەی هەبوو لە زکیا مووی گا بسووتێنێ و لەگەڵ هەنگوین تێکڵاوی بکاو بیخوا بۆ نەمانی قورحەکەی باشە.
* شاخی گا بسووتێنرێ و بکرێتە ناو شەربەت وەیا ئاو وەیا شیرەوە هەرکەس بیخواتەوە چوونە لای ئافرەتی زۆر بەهێز ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ خوێنی لووتی پڕژا شاخی گا بسووتێنن خۆڵەمێشەکەی بکەنە لووتیەوە خوێنەکە ئەوەستێتەوە.
* زراوی گا بسوون بە هەر دارێکا کرم لێ نادا.
* زراوی گا لەگەڵ گومشک تێکڵاو بکرێ، ئەو کەسەی کۆڵنجی هەیە بیکا بە شاف و هەڵیبگرێ کۆڵنجەکە بەری ئەدا.
* زراوی مانگای رەش هەرکەسی بیهێنێ بەچاویا چاوی هێزێکی تەواو پەیدا ئەکا.
* مەشکەیەک ناوەکەی پیوی گای پیا هەڵسوون پاشان بخرێتە چاڵەوەو دەرگاکەی بەرەڵا بکرێ هەر کێچێک لەو شوێنەدا بێ هەمووی ئەچێتە ناویەوە.
* گونی گا ووشک بکرێتەوە بهاڕێتەوەو لەگەڵ ئاودا بخورێ شەهوەت زۆر ئەجووڵێنێ.
* کێری گا ووشک بکرێتەوەو بهاڕێتەوەو بکرێ بەسەر نیمرووداو بخورێت چوونە لای ئافرەت زۆر زۆر ئەکا.
* قاپی گا بیسووتێنن خۆڵەمێشەکەی بهێنرێ بە ددانا سپی ئەکاتەوەو چڵکی لا ئەبا.
* شوێنێک ئاوسابێ و ژان بکا بە خوێنی گا بیهەنوون ژانەکەی نامێنێ.
* خواردنی شیری مانگا رەنگ زەردی لا ئەبا.
* یەکێ دووپشک پێوە بدا بە رۆنی مانگا بیهەنوون ژانەکەی ئەشکێنێ.
* ئەگەر یەکێ سێبەرۆی بوو میزی گاو میزی ئینسان تێکڵاو بکاو بیدا لە دەستی و پێ تا سێ جار، سێبەرۆکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* شیاکەی گا لەگەڵ سرکەی خورما تێکڵاو بکرێ بنرێ لەو دمەڵانە کە دەرگا ناکەن دەرگایان پێ ئەکاو ئەیانتەقێنێ.
* یەکێ ئەگەر زەردەواڵە و شەنگە سوورە پێوەدا، پەینی گا لەگەڵ سرکەو گوڵاو تێکڵاو بکرێ ولێ بنرێ ژانەکەی ناهێڵێ.

* یەکێ بالووکی لێ پەیدا بوو پەینی گا ، سرکەو گولاو پێکەوە تێکلاو بکاو بیخاتە سەری ناهێلێ.
* کاتێ کە کەڵەگا ئەچێتە سەر مانگاو لە ئیشی خۆی ئەبێتەوە میز ئەکا ، ئەو خۆڵەی کە میزەکەی کەوتۆتە سەر یەکێ بیهێنێ بەسەر کونی کێری خۆیا زۆر زۆر ئەچێتە لای ئافرەت.
* یەکێ ئەگەر میزی ئەکردە جێ، میزڵدانی گا ووشک بکرێتەوەو بهاڕێتەوەو لەگەڵ سرکەو ئاوی ساردا بیدرێتێ بیخوا ئیتر میز ناکاتە جێ.
* گا ئەگەر مانی کرد ، هێلکە گونی بگری ئیتر ئەکەوێتەوە رۆیشتن.

گەوەزن

گەوەزن گا کێوی یە ، لەشێکی زلی هەیە ، جووتە شاخێکی زۆر زلتری هەیە ، شاخەکانی لق لقە ، هەر ساڵێک لقێک دەرئەکا بەو لقانەدا ئەزانرێ ئەو گەوەزنە چەند ساڵ عومریە ، شاخی گەوەزن بتەوە بە پێچەوانەی شاخی حەیوانی تر هی ئەوان بۆشە ، دەنگی خۆش و ئاوازی زۆر خۆش لێ دێ، کە گوێ لەو دەنگە بێ رائەوەستێ و گوێ لێ رائەگرێ زۆرتر لەوکاتانەدا راوئەکرێ، کە گوێ قوت کردەوە ئەوە دەنگ ئەبیسێ کە شۆڕی کردەوە گوێ لە هیچ نابێ، کە نەخۆش کەوت مارو ئەژدەها ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە ماری خوارد لەکلکیەوە دەستی پێ ئەکا تا ئەگاتە لای سەری کە گەیشتە ئەوێ ئیتر نایخوا ، مار کە هەستی بە گەوەزن کرد ئەچێتە کونەوە ئەمیش کە هەستی بەو کرد لە کونایە دەم ئەنێ بە کونەکەوەو بە تەوژمی هەناسەی مارەکە ئەکێشێتە دەرەوە. بەجۆری کوشتنی ماری پێ خۆشە ئەگەر راوچی راوی بنێ و ئەو هەڕاکا ، لەوکاتەدا کوتوپڕ تووشی مارێکی گەورە بێت رائەوەستێ و مارەکە ئەکوژێ، بەکوشتنی مارەکە زیاتر کەیف خۆش ئەبێ تا رزگار کردنی نەفسی خۆی!. شوێنی گەوەزن شوێنی هەردو سەختە ، ئەچێتە ناودارستانی چڕیش ، وەختی وا ئەبێ شاخی گیر ئەکا لە بەینی دوو داراو ئەمیش هێز ئەداتە خۆی یادارەکە لە بن دێت یاشاخی ئەشکێ ئەو وەختە دەرباز ئەبێ!. کەمار پێوە بدا قرژاڵ ئەخواو چاک ئەبێتەوە ، لەگەڵ ماسی دا زۆر دۆستە ئەچێتە گوێ رووبارەکان بۆ ئەوە ماسی ببینێ، ماسی یەکانیش دەر ئەکەون بۆ ئەوە ئەو ببینن، گەوەزن کە مار پێوە بدا فرمێسک لە چاوی دێتە خوارەوە ئەو فرمێسکە لە چاڵاکی بەر چاویا ئەگیرسێتەوە وەکوو مۆمی لێ دێت، ئەوە دەرمانێکی زۆر بەکەڵکە بۆ ئەو کەسەی مارو دووپشک پێوە بدا لێ ئەنرێ،

ئەگەر یەکێ زەهری خواردبوو ئەو مۆمە بخاتە ناو دەمی زەهرەکە هیچ کاریگەریەکی نامێنێ.

* شاخی گەوەزن کە ئافرەت لای بێ زوو منالی لێ ئەبێتەوە.
* شاخی گەوەزن بسووتێنرێ و خۆڵە مێشەکەی تێکەڵاوی هەنگوین بکرێ، یەکێ کرمی هەبێ بیخوا کرمەکەی ئەخا.
* یەکێ ئەگەر شتێک لە ئەجزای گەوەزنی پێ بێ خەوی لێ ناکەوێ.
* یەکێ بەرد لە میزڵدانیا هەبوو خوێنی گەوەزن بخواتەوە بەردەکە فڕێ ئەدا.
* شاخی گەوەزن بە هەرکەس بێت دڕندە نزیکی ناکەوێ هەر وەها مارو دووپشکیش نزیکی ناکەون.
* شاخی گەوەزن لە هەرماڵێکا بسووتێنرێ مارو دووپشک لەو ماڵەدا نامێنێ.
* خۆڵەمێشی شاخی گەوەزن بنرێ لە دانی کرمێ زۆر بە ئازار چاک ئەبێتەوە.
* خوێنی گەوەزن تریاقە بۆ هەرچێ زەهرو سمومە.
* یەکێ میزی بگیرێ خوێنی گەوەزن بخواتەوە چاک ئەبێتەوە.
* مووی گەوەزن لە هەر ماڵێکا بسووتێنرێ مشکی ئەو ماڵە هەڵدێت.
* یەکێ ئەگەر ئیفیلج بوو مێشکی گەوەزن بخوا چاک ئەبێتەوە.
* لەپێست وە یا لە سمی گەوەزن لە هەر شوێنێکا بسووتێنرێ مارو دووپشک لەو شوێنە هەڵدێن.
* تووکی گەوەزن لە هەر شوێنێکا بسووتێنرێ مشک و قالۆچە لەو شوێنە هەڵدێن.
* ئەگەر یەکێ بەڵەکی تووش بوو شاخی گەوەزن بسووتێنرێ و خۆڵەمێشەکەی تێکەڵاوی سرکە بکرێ و شوێنەکەی پێ بهەنوورێ و ئەمجا لەبەر هەتاو دانیشێ بەڵەکیەکەی نامێنێ.
* خۆڵەمێشی شاخی گەوزەن بۆ وەستانەوەی خوێنی لووت باشە کە بپژێ.

گورگ

گورگ حەیوانێکی زۆر پیس و فەساڵێکی ترسێنەری هەیە، پەلامارەدەرو شەڕکەرو فێڵ بازە، لە شەڕا ئەم لاو ئەولا ئەکا بۆ ئەوە سەر لە بەرانبەرەکەی تێک بداو بیشڵەژێنێ، لە پەلامارا کە بازدی دایە سەر شتێک مەگەر بە دەگمەن نەبێ ئەگینا بە هەڵەدا ناچێ، رەوە گورگ لە کاتێکا کۆ بوونەوە لەیەک دانابڕێن ئەمەش لە ترسی ئەوە ئەگەر یکێکیان دابڕان

ئەوانیتر ئەیخۆن، گورگ زۆرتر لە وولاتی کوێستانی دا ئەبێ، کە بەفر ئەرزی داپۆشی پەلاماری ئاوایی ئەدا، لەکاتی نووستنا روو لە یەک ئەکەن و بە یەک چاو ئەنوون هەموو لەترسی ئەوە کە دڵنیا نین لە یەک، کە خوێنیان چاو پێ کەوت لە لەشی یکێکیاناو بریندار بوو ئەوانیتر ئەیخۆن. گورگ کەڵبەیەکی تیژو دەمێکی فراوانی هەیە، زۆر زۆر بە هێزە، دێڵە گورگ پیسترو شەڕانی ترە تا نێرە گورگ، ئەگەر گورگێک بەرەنگاری یەکێک بوو زانی چاری ناکا ئەلوورێنێ گورگی تری لێ کۆ ئەبێتەوەو یارمەتی ئەدەن، گورگ کە نەخۆش کەوت خۆی تەریک ئەگرێ لە گورگی تر ئەزانێ ئەگەر گورگەکانی تر پێ بزانن ئەم بێ هێز بووە ئەیخۆن، لەکاتێکا کە تووشی زەلام ئەبێ کە داری چاو پێ کەوت بە دەست زەلامەکەوە زۆر ئەترسێ وەئەگەر زەلامەکە لێ بکاتە هەراو گاڵە دیسان ئەترسێ و هەڵدێت. گورگ بەردی بۆ باوێژی هەڵدێت و ئەڕوا بەڵام ئەگەر داری بۆ باوێژی زیاتر پەلامار ئەدا، کە تووشی رانە مێ گەل بوو لە لایەکەوە ئەلوورێنێ و ئەمجا ئەچێ لە لایەکی ترەوە پەلاماری مێ گەلەکە ئەدا، ئەمەش بۆ ئەوە ئەکا ئەزانێ سەگی لای رانەکە ئەچێ بە شوێن دەنگەکەوە و لێ دوور ئەکەوێتەوە، زیاتر کە پەلاماری مێ گەل ئەدا لەدەمەو بەیاندایە چونکە سەگەکە بەدرێژایی شەو پاسی کردووەو لەبەری بەیان دا خەوی دێ. کە مەڕ ئگەرێ قەپ ئەکا بەبن ملیاو بەکلک لە دواوە لێ ئەدا ئیتر مەڕەکە لە گەڵیا وەکوو ئەو رائەکا. ئەسپ بەشوێن گورگ دا راناکا چونکە ئەگەر سمی بکەوێتە شوێن چەمۆڵەی گورگەکە سمی گێڕ ئەبێ، هەر مەڕێک گورگ گرتی و لێ سەنرایەوە گۆشتی ئەو مەڕە لە مەڕەکانی تر خۆشترە، شتێک کە لە تووکی گورگ دروست بکرێ کرم و شتە هەڵنایەنێ، هیچ حەیوانێ بەئەندازەی گورگ بۆن کردنی تیژ نی یە، ئەگەر بۆنی کرد زەلامێکی بریندار کردووە ممکن نی یە ئەو زەلامە لە دەستی رزگاری ببێ حەز ئەکا رۆستەمی زاڵیش بێ، هیچ حەیوانێک تا برسێتی زۆری بۆ نەیەنی و پیر نەبێ و شتێکی تری دەست نەکەوێ پەلاماری ئینسان نادا بە پێچەوانەی گورگ بەڵکوو ئەو لەهەموو حەیوانێ زیاتر بە شوێن ئینسانا ئەسوورێتەوەو لە هەموویان زیاتر پەلاماری ئیسان ئەدا. گورگ و زەلام تووشی یەک بوون ئەگەر زەلامەکە لە پێشا گورگەکەی بینی گورگەکە بێ هێز ئەبێ و ترسێک لەخۆیەوە ئەچێتە دڵیەوە، ئەگەر گورگەکە لە پێشا زەلامەکەی چاو پێ کەوت ئیشەکە پێچەوانە ئەبێتەوە.

گورگ راوی رێوی ئەکاو ئەیخوا، رێوی راوی ژیشک ئەکاو ئەیخوا، ژیشک راوی مار ئەکاو ئەیخوا، مار راوی چۆلەکە ئەکاو ئەیخوا، چۆلەکە راوی کولە ئەکاو ئەیخوا ، کولە بە

شوێن بێچووە زەردەواڵەدا ئەگەڕێ و ئەیخوا، زەردەواڵە هەنگ ئەگرێ و ئەیخوا، هەنگ مێش ئەگرێ و ئەیخوا، مێش مێشوولە ئەگرێ و ئەیخوا.

* گورگ بە یەک چاو ئەنوێ.

* پێستی گورگ بنرێتە لای پێستی مەڕەوە پێستە مەڕەکە هەموو تووکەکەی هەڵئەوەرێ.

* گورگ پێ بنێ بە پیازە خووگانەو گەڵاکەیا ئەمرێ.

* گورگ کەبرسێتی زۆری بۆ هێنا ئەلوورێنێ گورگی تر لە دەوری کۆ ئەبنەوەو لە تەنیشت یەکەوە رائەوەستن، ئەمجا ئەگەر هاتوو یەکێ لەوانە هەڵات ئەوانیتر پەلاماری ئەدەن و ئەیخۆن.

* رەوە گورگ تووشی زەلام بوو ویستیان بیخۆن، ئەگەر هاتوو زەلامەکە ئیشێکی وای کرد یکێکیانی بە هەر جۆر بوو بریندار کردو تۆزێ خوێنی لێ دەرچوو گورگەکانی تر هەموو پەلاماری ئەو گورگە ئەدەن ئەیخۆن وئەم رزگاری ئەبێ.

* زەلام تووشی گورگ بوو ئەگەر لە گورگەکە ترسا گورگەکە پەلاماری ئەدا، ئەگەر خۆ نەترساو ئەو پەلاماری گورگەکەی دا گورگەکە هەڵدێ.

* ئەو شوێنەی کۆتری لێ یە ئەگەر سەری گورگی تیا هەڵبواسرێ نە پشیلە توخنی ئەو شوێنە ئەکەوێ نە ئەو شتانە کە زیان بە کۆتر بگەیەنێ.

* ئەگەر یەکێ چاوی راستی گورگ لەگەڵ خوی هەڵبگرێ نەلە دز ئەترسێ نە لە دڕندە.

* ئەگەر یەکێ گوێ کەڕ بوو خوێنی گورگ تێکلاو بە گوێز بکاو بیکاتە گوێ کەڵکی هەیە بۆی و چاک ئەبێتەوە.

* یەکێ کەڵبە وەیا پێست وەیاچاوی گورگ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بە سەر دوژمنیا زاڵ ئەبێ ولەلای هەموو کەس خۆشەویست ئەبێ.

* ئەگەر کلکی گورگ لە گەوڕی گادا هەڵبواسرێ گورگ قەت توخنی ئەو شوێنە ناکەوێ.

* یەکێ ئەگەر بیکا بە عادەت هەر لەسەر پێستی گورگ دانیشێ تووشی کۆڵنج نابێ.

* ئەگەر پێستی گورگ بکرێ بە تەپڵەوە ئەو ئەو تەپڵە لە ناو دەستە تەپڵێکی ترا لێ بدرێ هەموو تەپڵەکانی تر ئەدرێن.

* زراوی گورگ لەگەڵ رۆنی گوڵ دا تێکەڵ بکرێ هەر کەس بیهێنێ بە برۆیا بە بەردەم هەر ژنێکا بڕواو چاوی پێ بکەوێ دڵی لێ ئەچێ.

* ئەگەر یەکێ فێدار بوو چاوی دێڵە گورگ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ فێکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.

* ئەگەر یەکێ دانی هاتە ژان و هیچ چار نەکرا ئەو ئێسکەی لەناو تەرسی گورگ دا پەیدا

ئەبێ بیهێنێ بە دانەکەیا ژانەکەی نامێنێ.
* ئەگەر هەردوو چاوی گورگ هەڵبواسرێ بە منالا ئەو منالە قەت تووشی فێ نابێ.
* ئەگەر تۆزێ لەزراوی گورگ لەگەڵ هەنگوێنی ئاگر نەدیوودا تێکلاو بکرێ و چاوی پێ بڕێژرێ ئەو چاوە بێ هێزی و کەم بینایی بەسەرا نایەت و بە شەویش ئەبینێ.
* ئەگەر کلکی گورگ بە ناوی ئافرەتێکەوە گرێ بدرێ هیچ کەس بەو ئافرەتە زاوا نابێ تا ئەو گرێ یە نەکرێتەوە.
* ئەگەر سەری گورگ لە گەوڕی مەڕدا بنرێتە چاڵ هەموو مەڕەکان نەخۆش ئەکەون و ئەمرن.
* کەڵبەی گورگ بە هەرکەس بێ عەرەق سەرخۆشی ناکا.
* کەڵبەی گورگ بکرێتە ملی هەر ئەسپێک ئەو ئەسپە لە راکردنا پێش هەموو ئەسپێک ئەکەوێ.
* چاوی راستی گورگ یەکێک ئەگەر پێ بێ بە شەو ناترسێ و ئەگەر گەوجیشی هەبێ ئەو گەوجیەی کەم ئەکا، ئەگەر چاوی چەپی هەڵبگرێ خەو بە سەریا زاڵ ئەبێ.
* بە زراوی گورگ هەرکەس ناوچەوانی بهەنوێ لەلای خەڵک پایە بەرز ئەبێ.
* ئەگەر ژنی نەزۆک هەندێ لە زراوی گورگ بکا بە شاف و هەڵیبگرێ و لەگەڵ مێردەکەیا بنوێ منالی ئەبێ.
* ئەگەر ئافرەت خوێنی گورگ بخواتەوە قەت زکی نابێ.
* یەکێ گونی گورگ ببرژێنێ و بیخوا زۆر ئەچێتە لای ئافرەت.
* هەر کەس گونی گورگی پێ بێ ژن زۆر رووی تێ ئەکا.
* ئێسقانی گورگ وورد بکرێ و بهاڕێتەوەو بپرژێنرێ بە دەورەی پەچەو گەوڕی مەڕدا ئیتر گورگ روو ناکاتە ئەوێ.
* میچی گورگ بە هەر رێبوارێک بێ لە رێگا رۆیشتنا ماندوو نابێ.
* هەر منالێ توورەو بەدخولق بوو قاپی گورگی پیا هەڵواسرێ ئەو خووەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ قاپی لای راستی گورکی پێ بێ لە بەر بەرەکانێ و هەرادا بە سەر پیاوانا زاڵ ئەبێ، ئەگەر هی لای چەپی پێ بێ بە سەر ژنانا زاڵ ئەبێ.
* یەکێ میچی گورگ بکا بە سەر دارێکەوەو لە کاتی شەڕا پەلاماری سوارەکەی بەرانبەری بدا ئەسپی کابرای بەرانبەری هەڵدێت.
* کلکی گورگ لەهەر شوێنێک بنرێتە چاڵ مێش تووخنی ئەو شوێنە ناکەوێ.

* ژن ئەگەر میز بکا بە شوێن میزی گورگا قەت زکی پڕ نابێ.
* کەم حەیوان وەکوو گورگ خۆی ئەگرێ بۆ برسێتی، ئەگەر زۆر زۆر برسی بوو بە "با " ئەژی و رائەبوێرێ، مادە-معدەی گورگ هەموو شت ئەتوێنێتەوە ناوکە خورما نەبێ، گورگ وەکوو سەگ وایە لە یەک گرتنا، واتە پێکەوە ئەبەسترێن لەو کاتەدا هەرکە بچێ بە سەریانا، ئەیانکوژێ، دێڵە گورگەکە رائەکشێ و نێرە گورگەکە ئەکەوێ بەسەریا، کە شتێکی راو کردو تێری لێ خوارد ئیتر نایەتەوە سەری بەڵام زۆر خائنە بکەوێتە ناو مەڕەوە زۆری لێ مردار ئەکاتەوە.
* گورگ لەکاتێکا بەرەڵا بێ زۆر ئەلوورێنێ بەڵام کە گیرا پارچە پارچەی بکەنەوە نووزە لەدەمی دەرناچێ، لەماوەی فرسەخە رێگایەکەوە بۆنی شت ئەکا، کەئێسک ئەشکێنێ هیچ تەقەی نایە وەکوو بە چەقۆ خەیار کەرت بکرێ بەو جۆرە بەدانی ئەو ئێسکە ئەبڕێ.
* کلکی گورگ لە ئاخوڕی گادا هەڵبواسرێ ئەو گایە ئیتر رووناکاتە ئەو ئاخوڕە.
* ئەگەر شوێنێک بە گووی گورگ قانگ بدرێ مشک ئیتر رووناکاتە ئەو شوێنە.
* ئەگەر تاڵێک لە مووی گورگ بکرێ بە تاڵەکانی هەر ئالەتێکی مووسیقی دا کە لە ئالەتەکە درا هەموو ئەوتارەکانی ئەپچڕێن وئیتر هیچ دەنگێکیان لێوە نایەت.
* ئەگەر شوێنێک تەپڵ و دمڵەکی لێ بێ- بە تایبەتی هی ژنان- ئەگەر بێن ئەو شوێنە بە پێستی گورگ قانگ بدرێ هەموو تەپڵ و شتەکە ئەدڕێن.
* ئەگەر کەلەخی گورگێک لەمس دروست بکرێ و پڕ بکرێ لە گووی گورگ و لە شوێنێکا بنرێتە چاڵ گورگ قەت روو ناکاتە ئەو شوێنە.

مەیموون

مەیموون حەیوانێکی ناشیرینی جوانە، زۆر زیرەکە شت زوو وەرئەگرێ، پەنجەی هەیە وەکوو ئینسان بە مووتە مووت شت ئەخواو سەیری ئینسان ئەکا، زۆر قابلی شت فێر بوونە، کەفێر بکرێ بەرگ درویتی ئەکا، دوکانداری ئەکا، پاسەوانی و حاجەت شۆردن و ئیشی ماڵ هەموو ئەکا. نێرەکانیان بە کوردی پیان ئەڵێین عەنتەر، عەنتەر زۆر بەغیرەتە لە سەر ژنی خۆی، مەیموون بەزگێ تا دەدوانزە بەچکەی ئەبێ، لە کاتی رەویشتنا مەیموونەکە هەندێکیان هەڵئەگرێ و عەنتەرە باوکەکەش هەندێکیان، مەیموون چ نێر چ مێ زۆر زۆر بە شەهوەتە، مەیموون کۆبوونەوەو کۆڕیان هەیە، لەکاتی کۆڕبەستنیانا دەنگە دەنگیان لێوە دێت وەکوو پێکەوە قسە بکەن، لەو کۆبوونەوانەدا مەیموونەکان بە جیا دا ئەنیشن و

عەنتەرەکان بە جیا ، ئەگەر عەنتەرێ هەستی خیانەتی کرد لە مەیموونەکەی هاوسەری عەنتەرەکانی تر کۆ ئەکاتەوەو پێکەوە زیندە بە چاڵی ئەکەن.

* ئەگەر مەیموونێک بکەوێتە ناو ئاوێکەوەو پاشان لەو ئاوە هەر کەس لێ بخواتەوە هەموو کردەوەیەکی وەکوو کردەوەی مەیموونی لێ دێ.
* ئەگەر یەکێ دە رۆژ لە سەریەک بەیانیان کە هەستاو چاوی کردەوە لەخەو یەکەم شتێک کە چاوی ئەکەوێتە سەری مەیموون بێ هەموو دەم کەیف خۆش ئەبێ، رۆزی زۆر ئەبێ، ژنان زۆریان خۆش ئەوێ.
* هەرکەس چاوی مەیموونی پێ بێ هەرکەس تووشی ئەو کەسە ببێ گەمەو گاڵتەی لەگەڵ ئەکا.
* دانی مەیموون هەرکەسە لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ نەخەو بەسەریا زاڵ ئەبێ نە بەشەویش ئەترسێ.
* خواردنی گۆشتی مەیموون بۆ گولی باشەو لە کۆڵی ئەخا.
* خوێنی مەیموون هەرکەسە بیخواتەوە لاڵ ئەبێ و لەبەر چاوی خەڵکیش زۆر ناشیرین ئەبێ.
* پێستی مەیموون بکرێ بە هەرداریٛکا سەرما زەرەر بەو دارە ناگەیەنێ.
* لە پێستی مەیموون بێژنگ دروست بکرێ و دەغلی پێ لە بێژنگ بدرێ و ئەو دەغلە بچێنرێ کولە توخنی ئەو چێنراوە ناکەوێ.
* مەیموون کە چاوی بە خواردەمەنیەکی زەهراوی بکەوێ ئەزریکێنێ.
* ئەگەر یەکێ لەکاتی نووستنا مووی مەیموون بخاتە ژێر سەری خەوی زۆر سەیر سەیر ئەبینێ.

وورچ

ورچ حەیوانیکی قەڵەوی ناکۆڵوکارە زۆرتر حەز بە تەنیایی ئەکا ، لە هیچ حەیوانێ ناترسێ لە شێر نەبێ، کە لەگەڵ گادا شەڕ ئەکا خۆی ئەخاتە سەرپشت و بە هەردوو دەست هەردوو شاخی گایەکە ئەگرێ و لەئەنجاما بێ هێزی ئەکاو بە سەریا زاڵ ئەبێ، حەز لە فەریکە گوێزو گوێز زۆر ئەکا.

دەعبایەکی سەیرە؛ ئەوی دڕندە ئەیخوا ئەویش ئەیجوا، ئەوی حەیواناتی غەیر دڕندە ئەیخوا ئەویش ئەیخوا، ئەوی ئادەمیزاد ئەیخوا ئەوەش هەرئەخوا!.

وورچ کە زستان هات و ڕێگای لێ گیرا ئەچێتە کونەوە دەرناچێ تا بەهار دێت وهەوا خۆش ئەکا، کە لەو ماوەیەدا ئازۆخەی تەواو بوو برسی بوو چەمۆڵەی دەست وپێ خۆی ئەمژێ بەوە تێر ئەخوا، بەهار کە دەرئەچێ قەڵەوتر بووەتەوە لەو وەختە کە چووەتە کونەوە. لەکاتی دروست بوونی نێرو مێ یەکەیانا ئەبێ هەر دووکیان بن نابێ کەسی تریان لابێ، مێ یەکە ڕائەکشێ و نێرەکە خۆی ئەکێشێ بە سەریا، دێڵە وورچ گەلێ جار زەلام ئەفڕێنێ و ئەینێ لەخۆی.

ورچ کە بەچکەی ئەبێ پارچە گۆشتێکە نەسەری دیارە نە دەست و قاچی، لە ترسی ئەوە نەوەک مێروولە تێ بدا هەر بەم لاو بەولادا ئەیگوێزێتەوە، هەموو جاریش ئەیلێسێتەوە تادەست و قاچ و سەری دەر ئەکەوێ.

* کەڵبەی وورچ بخرێتە ناو شیری دایکی مناڵ و بدرێتە دەرخواردی، مناڵەکە بە ئاسانی دان دەرئەکا.
* یەکێ بەڵەکی هەبوو بە پیوی وورچ خۆی بهەنوێ بەڵەکیەکەی نامێنێ.
* کەسێ چاوی ڕاستی وورچ ببەستێ بەقۆڵی خۆیەوە ئەوکەسە لەهیچ دڕندەیەک ناترسێ.
* یەکێ ئەگەر هەموو دەم هەر تای هەبوو چاوی ڕاستی وورچ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ تایەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ زراوی وورچ ببەستێ بەرانی ڕاستی خۆیەوە ئەوکەسە زۆر ئەچێتە لای ئافرەت و هیچ زیانێکیشی ناگاتێ لەم زۆر چوونە لای ئافرەتەی.
* مناڵێک کە وورکن بوو پارچەیەک لە پێستی وورچ بکرێ بەو مناڵەدا وورکینەکەی نامێنێ.
* ئەگەر مناڵێ لەکاتی نووستنیا هەر ئەگریاو نەئەنووست چاوی ڕاستی وورچ ووشک بکرێتەوە، بکرێ بەو مناڵەدا ئیتر بە پوختی خەوی لێ ئەکەوێ.
* هەردوو چاوی وورچ بخرێتە ناو پەڕۆیەک و سێبەرۆدار لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ سێبەڕۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ سەرما دەست و پێ قەڵشاندبووەوە بە پیوی وورچ بیهەنوێ زوو چاک ئەبێتەوە، هەروەها جومگەو دەمارەکانیشی پێ بهەنوێ نەرمیان ئەکاتەوە.

یوز

یوز بەعەرەبی پێ ئەڵێین (فـهـد) حەیوانێکی گۆشت خۆرە، لە شکڵا وەکوو پڵنگ وایە بەڵام بچووکترە. زۆر توورەو جیقڵدانە تەنگە، زۆر ئەنوێ، لە بازدانا بە گورە، لەگەڵ ئادەمیزاد رێئەکەوێ بە پێچەوانەی پڵنگ ئەو رێ ناکەوێ، وا ئەڵێین کە یوز لە شێرو پڵنگ پەیدا ئەبێ بەڵام ئەم قسەیە وەنەبێ زۆر جێ بروا بێ، دڕندەکانی تر بۆنی یوزیان زۆر پێ خۆشە، دڕندە بچووکەکان شوێنی ئەکەون بۆ ئەوە لە پاش ماوەی بخۆن یوز کاتێ کە قەڵەو بووەوە تێ ئەگا کەوا ئەستێرەی کەوتۆتە لێژی و شێرو پڵنگ و ئەوانە بەشوێنیا ئەگەڕێن کە بیخۆن، خۆی وون ئەکاو ئەوەندە دەرناکەوێ تا ئەو قەڵەویەی بەسەر ئەچێ، لە بەر بادا راناوەستێ نەوەک بایەکە بۆنی بەرێ بۆ دڕندەکانی ترو بێن بیخۆن، لە هەڕاکردنیشا زۆر ئازا نی یە، دەنگی خۆشی خۆش لێ دێ و گوێ بۆ رائەگرێ، کەنەخۆش کەوت گۆشتی سەگ ئەخوا چاک ئەبێتەوە گەلێ جار لەگەڵ وورچ دا دروست ئەبن و بەچکەیەکی زۆر سەیر لەوناوەدا پەیدا ئەبێ. یەکێ گۆشتی یوز بخوا زەینی تیژ و لەشی بەهێز ئەبێ، خوێنەکەی هەرکە بیخواتەوە گێل و گەوج ئەبێ، چەمۆڵەی یوز لەهەرشوێنێک هەبێت مشک توخنی ئەوشوێنە ناکەوێ.

چوار چوار

چوار شت ژیری زیاد ئەکا:

لە خۆوە خۆ لەشت هەڵنەقورتان، سواک و فرچە بە دانا هێنان، لەگەڵ پیاوی چک دا هەڵسان و دانیشتن، ئەو زانیاریەی کە یەکێک ئەیزانێ خۆی بیکا.

چوار شت لەش بەهێز ئەکا:

گۆشت خواردن، بۆنکردنی بۆنی خۆش، زۆر خۆ شۆردن، کەتان لە بەرکردن.

چوارشت مرۆڤ نەخۆش ئەخا:

زۆر چوونە لای ئافرەت، زۆر خەم خواردن، زۆر ئاوخواردنەوە لە ناشتا، زۆر تورشی خواردن. ئەمانە لەش تێک ئەدەن.

ئەم چوارە هەریەکە شتێکیان نی یە:

حوشتر زراوی نی یە، ئەسپ سپڵی نی یە، حوشتر مورغ مێشکی نی یە، ماسی سی و ملی نی یە.

گیتی پەلەوەر

باز

باز لەهەموو باڵندەیەکی راوچی توورەترو بە فیزترە، لە کاتێکا کە لەسەر دەستی بازەوان رائەوەستێ دیمەنێکی گەلێ جوانتری هەیە، نێچیر لە دەستی کەم دەرئەچێ، وادەرکەوتووە باز نێرەکەی لەغەیری ترۆمی خۆی ئەبێ، یا لەکۆلارە یا لەشاهەین یا لەپیرۆزە، ئەگەر نێرەکە واتە ئەو تەیرەی کە بۆی ئەبێ بە جووت سپێتی لەوا زۆرتر بوو ئەم بازە جوانترو بەجەرگترو گوندەتر ئەبێ، دڵی بەهێزو چاکتر فێری شت ئەبێ، باز لە وولاتی کوردەواری کە هەبوو زۆرتر چیل چیلە، باز لە ناو لق و پۆپی دارا نەبێ هێلانە ناکا ئەمەش لەبەر ئەوەیە کەلق و پۆپی دارەکە گەرماو سەرمای لێ بگێرێتەوە، کە هێلکە بکا سەری هێلانەکەی دائەپۆشێ بۆ ئەوە باران لێ نەدا، کە نەخۆش کەوت گۆشتی چۆلەکە ئەخوا چاک ئەبێتەو، باز بۆ راوی تەیرو تیور فێر ئەکرێ و ئاهەنگێک لە راوکردنەکەیا هەیە، کەنێچیرەکەی خۆی گرت بەفیزێکەوە ئەیهێنێتەوە بۆ خاوەنەکەی.

* زراوی باز یەکێ بیهێنێ بە چاویا قەت ئاوی چاوی نایەت.
* شوێنێک سووتابێ لە لەشا ئیسقانی باز بسووتێنن وخۆڵەمێشەکەی پێوەکەن یەکەندەر دوو چاکی ئەکاتەوە.
* چنگی باز بکرێ بە هەر دارێکا پەلەوەری تر ناچن بەلایا.
* ژنێک ئەگەر منالی نەئەبوو ریقنەی باز لەناو ئاودا بتوێنێتەوەو بیخواتەوە پاشان لەگەڵ مێردەکەیا بنوێ منالی ئەبێ.

پەپووسلیمانە

پەپووسلیمانە پەلەوەرێکی بە رواڵەت جوانە، تاجێک وا بەسەر سەریەوەیە لەباوەشێن ئەکا، گوڵ گوڵی رەنگاو رەنگ لە پەرەکانیشیا هەیە، لەگەڵ ئەمانەدا باڵندەیەکی بە بۆگەنە، وا ئەڵێن کە گوایە بۆیە بۆنی لێوە دێت، چونکە هێلانەکەی بە پیسی ئادەمیزاد سواغ ئەدا، لە بەهارانا سەیری ئەکەی ئەوا دەمی کردۆتەوەو مێش لەناو دەمیەوە دەرئەچێ، پەپووسلیمانە وەکوو چۆن ئینسان لەناو شوشەدا ئاو ئەبینێ ئەویش بەو جۆرە لە ژێر ئەرزا ئەیبینێ، هەر شوێنێ پەپووسلیمانەی لێ بێ مۆرانەی لێ نابێ، کە نەخۆش کەوت هەڵۆی کێوی ئەخوا چاک ئەبێتەوە. حەکایەت لەسەر پەپووسلیمانە زۆرە وەکوو

ئەوە ئەڵێن:

جارێک بە سلیمان پێغەمبەری ووت ئەمەوێ بانگێشتنێکت بکەم، ووتی هەرخۆم بەتەنها؟. ووتی نا بە هەموو لەشکرەکەتەوە لەفلانە رۆژا هەمووتان لە دورگەی واق واق کۆ ببنەوە نانتان بۆ دروست ئەکەم. لەرۆژی ناوبراودا سلیمان و هەمو لەشکرەکەی چوونە ئەوێ، ئەویش چوو کولەیەکی گرت خنکانی و خستیە ناو دەلیاکەوە ووتی فەرموو بخۆن ئەوی گۆشتی بەردەست ناکەوێ ئاوەکەی بەردەست ئەکەوێ، تێرو پڕ بخۆن ماڵی خۆتانە هیچ درێغی مەکەن!. هەتا ساڵێ سلیمان و لەشکرەکەی هەر بەم دەعوەتە پێ ئەکەنین!.

* لە ماڵێکا ئەگەر پەڕی پەپووسلیمانە بسووتێنرێ هەمو جڕ جانەوەرێکی لێ دوور ئەکەوێتەوە.
* ئەگەر یەکێ شتێکی لە بیر چوو چاوی پەپووسلیمانە لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بیری ئەکەوێتەوە.
* یەکێ ئەگەر خوێنی لەشی لە شوێنێکەوە بەرەڵابوو هەرنەئەوەستایەوە ریخۆڵەی پەپوو سلیمانەی پیا بکرێ ئەوەستێتەوە.
* ئەگەر یەکێ دەنووکی پەپووسلیمانە بخاتە ناو پارچە چەرمێکەوەو لەگەڵ خۆی هەڵیبگرێ هیچی لێ وون نابێ و بچێتە لای هەرکەسیش قسەی رەوا ئەبێ.
* خۆڵی هێلانەی پەپووسلیمانە بپژێنرێت بەسەر بەندیخانەدا هەرکەس لەو حەپسخانەدا بێ زوو بەرەڵا ئەبێ.
* ئەگەر لە چڕنووکی پەپووسلیمانە هەڵبواسرێ بەمناڵا تائەو چڕنووکەی پێوەبێ چاوکاری تێ ناکاو لەشیشی زۆر ساغ ئەبێ.
* ئەگەر یەکێک زمانی پەپووسلیمانە بێنێ بیخاتە ناو رۆنی کونجیەوەو بیخاتە ژێر زمانی خۆی، لەو کاتەدا داوای هەرشتێک لە هەر کەس بکا دەست نانێ بە روویەوە.
* یەکێ ئەگەر پەڕی پەپووسلیمانەی پێ بێ لەگەڵ هەرکەسێکا هەرا بکا زاڵ ئەبێ بەسەریاو هەر شتێکیشی بوێ بۆی جێ بەجێ ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ مێشکی پەپووسلیمانە بێنێ بیکاتە ناو ئاردەوەو بیکا بە هەویر، پاشان پانی کاتەوە وەکوو کولێرەو لە سێبەرا ووشکی کاتەوەو بیدا بە یەکێک و پێ بڵێ ئەی فلانی کوڕی فلان ئەم پەپووسلیمانەیەم دایە دەرخواردت ئەبێ قسەم ببیسیت، لە ژێر فەرمانما بیت، شایەتیم لەسەر بدەی وەکوو شایەتیت لەسەر سلیمان پێغەمبەر دا. ئیتر ئەو کەسە کە دەرخواردی دراوە ئەمی تری زۆر زۆر خۆشی ئەوێ و قەت لەژێر فەرمانی

دەرناچێ.

* خوێنی پەپووسلیمانە بکرێتە ناو سەدەفێکەوە بکرێتە هەر چاوێک کە مووی لێ دێ ئیتر مووی لێ نایە.
* ئەگەر یەکێک پەپووسلیمانەیەک سەر ببڕێ مێشکەکەی بێنێ ووشکی کاتەوەو لەگەڵ هەندێ جەوی سپی دا بیهارێتەوەو بیست و یەک گەڵای ئاسی لەگەڵا تێکڵاو بکاو بیسوێتەوە ئەمە بدا بە لووتی هەر کەسێکا ئەو کەسە زۆر زۆر خۆشی ئەوێ.
* یەکێ بێنی چاوی راستی پەپووسلیمانە بخاتە ناو پارچە پەڕۆیەکی تازەوەو بیبەستێ بەقۆڵی راستیەوە، هەرکەس بیبێنێ زۆر زۆر خۆشی ئەوێ.
* ئەگەر یەکێ ریخۆڵەی پەپووسلیمانە بێنێ ووشکی کاتەوە لەگەڵ رۆنی کونجی دا پێکەوە بیسووێتەوە، سێ رۆژ لە سەر یەک بیدا لە مووی سەریا ریشی بە تەواوی رەشی ئەکاتەوە.
* لاشەویلەی خوارووی پەپووسلیمانە بەهەر کەس بێ هەموو کەس خۆشی ئەوێ.
* شوێنێک ئازاری هەبوو پۆپەی پەپووسلیمانەی بەسەرا بسووتێنرێ چاک ئەبێتەوە.
* باڵی چەپی پەپووسلیمانە بسووتێنرێ خۆڵەمێشەکەی بکرێتە سەر رێگایەک. هەرکەس پێ پیابنێ خۆشەویستی ئەوکەسەی ئەچێتە دڵەوە کە خۆڵەکەی کردووە بەوێدا.
* یەکێ ژانەسەری هەبێ پۆپەی مورغی سلیمان بکا بەسەریا ژانە سەرەکەی ئەشکێ.
* چاوی مورغی سلیمان هەرکەس ووشکی بکاتەوە و تێکڵاوی رۆنی بکاو بیدا لە دەم و چاوی، هەرکەس چاوی پێ بکەوێ خۆشی ئەوێ.
* چاوی مورغی سلیمان بخرێتە ژوورسەر هەرکەسێکەوە تا ئەو چاوەی لەژێر سەرابێ خەوی لێ ناکەوێ.
* یەکێ تووشی گولی بوو چاوی پەپووسلیمانە بکاتە ملی کەڵکێکی زۆری هەیە بۆی.
* هەرکەس زمانی پەپووسلیمانەی پێ بێ دوژمن بەهیچ جۆرێ پێ ناوێرێ.
* زمانی پەپوو سلیمانە هەرکەس بیخوا زانیاری و فەزلی زیاد ئەبێ.
* دڵی پەپووسلیمانە بەلای هەرکەسێکەوە بێت هێزی چوونە لای ژنی زیاد ئەکا.
* دڵی پەپووسلیمانە ببرژێنرێت پاشان لەگەڵ شەکردا پێکەوە تێکڵاوی کەن و بیخەنە سەر کولێرەیەک دووکەس پێکەوە ئەو کولێرەیە بخۆن یەکتریان زۆر خۆش ئەوێ.
* ئەگەر باڵی راستی پەپووسلیمانە بخرێتە ژوور سەر یەکێ کە نووستووە خەوی زۆر گران ئەبێت.

* ئێسکی پەپووسلیمانە لە هەر ماڵێکا بسووتێنرێ هەر مۆرانەو مێرووڵەو دووپشک و شتەی تر لەو ماڵەدا هەبێ لەبەر بۆنی ئەو دووکەڵە هەموو ئەمرن.
* نینۆکی پەپووسلیمانە، واتە چڕنووکەکەی بسووتێنرێ و خۆڵەمێشەکەی ئافرەت بیخواو پاشان لەگەڵ مێردەکەی بنوێ زگی ئەبێ.

پەڕەسێلکە

پەڕەسێلکە باڵندەیەکی جوانی پیرۆزە، زۆر بێ زەڕە، رەوشتی وایە هەر لە ئاوەدانی دا ئەبی، بەبنە میچی خانووەوە هێلانە ئەکا، هەتا بلێیت پاک و پوختە، بەهیچ جۆر زیانی بۆ ئادەمیزاد نی یە، مێش ومێشوولە ئەخواو خۆی ناکا بەبار بەسەر ئینسانەوە، قەت نەبینراوە پەڕەسێلکە لەسەر شتێک بێت و بیخوا، وەیا نێرەو مێ یەیان جووت ببن، دەنگێکی خۆشی هەیە بۆ خوێندن، قەت لە هێلانەی کۆنا دانانیشێ، کە گەڕایەوە لە کوێستان بۆ گەرمیان وەیا لە گەرمیان بۆ کوێستان سەرلەنوێ هێلانە دروست ئەکاتەوە، قوڕو کا پەیدا ئەکاو ئەیکا بەهێلانە، ئەگەر قوڕی دەست نەکەوت خۆی ئەکا بە ئاواواو پاشا خۆی ئەپلکێنێ بە خۆڵەوە تاوەکوو وەک قوڕی لێ دێ و هێلانەکەی پێ دروست ئەکا، تۆزە تۆزە دروستی ئەکا، ئەو بەشەی کە ئیمڕۆ ئەیکا وازی لێ دێنێ تا ووشک ئەبێتەوە ئەو وەختە هی تری ئەداتە دەم، ناوی هێلانەکەی زۆر ساف ئەکا، کاتێ کە نێرومێ یەکە هاتنە سەر ئەوە هێلکە بکەن تۆزێکی تر لە هێلانەکەیان زیاد ئەکەن، کە بەچکەیان بوو هێلانەکە گەورەتر ئەکەنەوە، قەت نایەڵن هێلانەکەیان پیس ببێ، کە بێچووکانیشیان گەورە بوون ئەوانیش هەر فێر ئەکەن کە جیقنە و شتەکەیان فڕێ بدەنە دەرەوە، لەترسی ئەوە کە نەوەک شەمشەمەکوێرە بێتە گیانی بێچووەکانیان کەرەوز دێنن ئەیخەنە ناو هێلانەکەیانەوە لەبەر ئەوە کە شەمشەمەکوێرە رقیەتی لە بۆنی کەرەوز ئیتر نایەت بۆیان. کاتێ کەوەختی ئەوە هات ئەو هەوارە چۆڵ بکەن و بچن بۆ ووڵاتە پێشووەکەیان هەر تۆزێ بێچووەکان باڵەفڕە بوون هەڵیان ئەگرن و ئەڕۆن، کە چوونە ووڵاتەکەی تر بەهەرەوەز هێلانە بۆ یەک دروست ئەکەن، ئەگەر لە ووڵاتێ کایان دەست نەکەوت موو تێکڵاوی قوڕەکە ئەکەن.

زەردووی دار فێڵێک لە پەڕەسێلکە ئەکا؛دێنێ تۆزێ رەنگی زەرد ئەدا لە بێچووەکانی، کاتێ کە دایکە و باوکەکە دێنەوەو بێچووەکانی خۆیان بەزەردی ئەبینن، بەردێک هەیە لە کانیاوێکی هێندا بۆ زەردووی دار باشە ئەوان وا ئەزانن کە بێچووەکانیان تووشی

زەردووی بوون، یەکێکیان ئەچێ بەردەکە ئەدزێ و بێچووەکانیش لەرەنگەکە پاک ئەکاتەوە.
* پەڕی پەڕەسێلکە هەرکەس بینێتە ژێر سەری خەوی لێ ناکەوێ مەگەر پەڕەکەی لە ژێر سەر دەربێنن.
* ئەگەر یەکێ تاریکایی لە چاویا بێ مێشکی پەڕەسێلکە بێنێ بە چاویا ئەو تاریکاییەی نامێنێ.
* مێشکی پەڕەسێلکە لەگەڵ ڕۆنی گوڵدا تێکەڵاو بکرێ و بهێنرێ بەسەردا ئەو سەرە ئیتر ئەسپێ هەڵناهێنێ.
* چاوی پەڕەسێلکە بخرێتە ناو پەڕۆیەک و بخرێتە سەر نوێنی هەرکەس، ئەو کەسە کە ئەچێتە ناو ئەو نوێنە خەوی لێ ناکەوێ.
* خواردنی گۆشتی پەڕەسێلکە چاو زۆر تیژ ئەکا.
* ئافرەت خوێنی پەڕەسێلکە بخوا شەهوەتی نامێنێ.
* ریقنەی پەڕەسێلکە بنرێ لە دمەڵ زوو ئەیگەیەنێ.
* پەڕەسێلکە چاوی هەڵبکۆڵی چاوی دێتەوە.
* یەکێ بێنێ چاوی پەڕەسێلکە ووشک بکاتەوەو لەگەڵ ڕۆنێکی بۆن خۆش دا تێکەڵاوی بکا، ئەوە بداتە دەرخواردی هەر ژنێک دڵی لێ ئەچێ.
* ئەگەر یەکێ تووشی ژانەسەر بوو، وە ژانەسەرەکەش لەبەر تێکچوونی معدەی بوو، بێنن خوێنی پەڕەسێلکە بخەنە سەر ملاشووی ئیتر ژانە سەرەکەی نامێنێ.
* یەکێ بێنێ زراوی پەڕەسێلکە بخواتەوە مووی ڕەش ئەبێتەوە. بەڵام ئەبێ ئەو کەسە پڕی دەمی خۆی بکا لە شیر ئەگینا دانەکانی هەموو ڕەش ئەبێتەوە.
* خواردنی گۆشتی پەڕەسێلکە هەر چەندە چاو زۆر تیژ ئەکا بەڵام خەویش ناهێڵێ و لای ئەبا.
* بەردێکی بچووک هەیە لەسەری پەڕەسێلکەدا کەڵکێکی زۆری هەیە، یەکێک لەوانە ئەوەیە هەرکەس دەسی بکەوێ و لەگەڵ خۆی هەڵی بگرێ لە کاتی تەنگ و چەڵەمەو ناخۆشی دا تووشی زیان نابێ و ئەبێتە هۆی ئەوە کەخەڵک خۆشیان بوێ و کەس ناتوانێ بە قسەی نەکا.
* ئەو وەختە کە پەڕەسێلکە هێلانە ئەکا یەکەم جار لەو هێلانەیەدا کە هێلکە ئەکا هەر لەو یەکەم جارەدا دوو بەرد لەو هێلانەیەدا پەیدا ئەبێ، ئەم بەردانە یا هەردووکیان سپین،

وەیا یکێکیان سپی و ئەویکەیان سوورە. هەروەها ئەگونجێ یکێکیان درێژ کۆلە بێ و ئەویکەیان تێک ئالاّبێ.

جا ئەو دوانە کەوا یکێکیان سپی و ئەویتریان سوورە ئەگەر سپیەکەیان لەسەر فێدار دابنرێ فێ کەی لەکۆڵ ئەکەوێ، ئەگەر لەسەر یەکێک کە لە ژن بەستراوە دابنرێ ئەکرێتەوە. سوورەکەشیان ئەگەر یەکێ میزگیرانی هەبێ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ئەو میزگیرانەی نامێنێ. هەروەها لە کاتێکا کە ئەم دوو بەردە یکێکیان درێژو ئەویکەیان بە یەکا ئالاّوە ئەگەر بخرێتە ناو پارچەیەک لەپێستی گوێرەکەوەو یەکێ وەسوەسەو خەیالاّتی هەبێ لە گەڵ خۆی هەڵیبگرێ وەسوەسەو خەیالاّتەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.

پۆڕ

پۆڕ باڵندەیەکی پیرۆزی بە بەرهەمە، بێچویەکی زۆری ئەبێ، لە شکلاّ پشتی کۆماوەتەوە بەمە لەگەڵ کەودا جیا ئەکرێتەوە، ئەڵێن هەموو گیاندارێک وەیا پەلەوەرێک مایەسیری هەیە پۆڕ نەبێ، کەبەهار هات ئەو مۆژدەی دێنێ بای شەماڵ و هەوای سافی زۆر پێ خۆشە، لەوانەیە بە بای زریان ئەوەندە وەرز ئەبێ نەتوانێ بفڕێ، لە فڕینا زۆر تیژە، یەک گرتنی نێرو مێ یان لەناو دارو باخا نەبێ یەک ناگرن.

هەرکە دەوام بکا لە سەر خواردنی پۆڕ تێ گەیشتن و فیکری ئەوکەسە زۆر زیاد ئەکا. گۆشتاوی گۆشتەکەی هێزی جماع زیاد ئەکا، گۆشتی پۆڕ لە هەموو گۆشتێک بەلەزەتترە، لە بەهارانا راو ئەکرێ.

پیرۆزە-کەرکەس-نەسر

پیرۆزە بەشای باڵندەکان بە ناوبانگە، زۆر بەهێزە، زۆر تیژو بە پشووە بۆ فڕین، هەموو باڵندەکانی دەشتەکی لێ ئەترسن، لە هەڵۆ گەورەترە، دەنووکی وەکوو قولاپ وایە، چرنووکی نایەتەوە یەک گیری ئەکا لەشت وەکوو نەشتەر وایە، هەزار ساڵ عومر ئەکا، بە رۆژێک لە رۆژهەلاّتەوە بەیەک پشوو ئەچێ بۆ رۆژاوا، لە ماوەی چوارسەد فرسەخا بۆنی مردارەوەبوو ئەکا، خواردنی گۆشتی مردارەوەبووە، کە کەوت بەسەر لاشەی مردارەوە بوویەک دا باڵندە گۆشت خۆرەکانی تر هەموو لەترسی ئەو دوور ئەکەونەوە، کەدەستی کرد بە خواردن ئەوەندە ئەخوا ئیتر ناتوانێ بفڕێ ئەکەوێتە قونە کردن تا تۆزێ سووک ئەبێتەوە ئەمجا ئەفڕێ، لەوکاتەدا هەموو کەس ئەتوانێ بە دەست بیگرێ، کە بۆنی شتی بۆن خۆشی کرد مردار ئەبێتەوە، کە جووتەکەی مرد ئەویش لەبەر خەم و خەفەت ئەمرێ، کە هێلکەی

کرد گەڵای چناری لەلا دائەنێ لە ترسی ئەوە نەوەک شەمشەمەکوێرە هێلکەکانی بخوا، لە شوێنانی زۆر بەرز هێلکە ئەکا، بۆ هەڵهێنانی نانیشێتەوە بەسەریەوە بەڵکوو بە گەرمایی رۆژ هێلکەکان هەڵدێن، هەر دوو هێلکە ئەکا بۆ جارێک، کە کاتی هێلکە کردنی هات لەبەر ئەوە کە زۆر بە عەزیەت لێ ئەبێتەوە نێرەکە ئەچێ بەردێک هەیە ئەڵێن لە وولاتی هێندە ئەیهێنێ و لە لای مایەکەوە دایئەنێ ئیتر بە ئاسانی هێلکە ئەکا، نەخۆش کەوت گۆشتی ئادەمیزاد ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە تاریکایی بە سەرچاویا هات زراوی ئادەمیزادی پیا ئەهێنێ چاک ئەبێتەوە، زۆرتر بە شوێن لەشکرەوەیە بۆ ئەوە گۆشتی لەشە کوژراوەکانیان بخوا.

* زراوی پیرۆزە بتکێنرێتە گوێچکەیەکەوە کە لەمێژ بێ گران بووبێ چاکی ئەکاتەوە. بهێنرێ بەچاوا ئەو چاوە ئەگەر تاریکایی وەیا پەردەی بە سەرەوە بێ وەیا ئاو بکا چاک ئەبێتەوە.
* گوێچکەیەک کە کەڕ بێ پیوی پیرۆزە بتۆێننەوەو چەند رۆژێک لە سەر یەک بە شەوو بە رۆژ تێکەن چاک ئەبێتەوە.
* دڵی پیرۆزە بخرێتە ناو پارچەیەک لە پێستی گورگ هەرکەس لە گەڵ خۆی هەڵبگرێ ئەوکەسە لای هەموو کەس خۆشەویست ئەبێ، بەسام ئەبێ لە بەرچاو مەردم، هەر شتێک داوای بکا لە هەرکەس ناتوانێ دەست بنێ بە روویەوە، هیچ درندەیەکیش زیانی پێ ناگەیەنێ.
* ئەگەر ئافرەتێک لە کاتی مناڵ بوونا تووشی ئازار ئەبوو مناڵەکە لێ نەئەبووەوە پەڕێک لە پەڕی پیرۆزە لە ژێر خۆیا دانێ زوو مناڵەکەی لێ ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ خزمەتی پیاوی گەورەو پادشاکانی ئەکرد ئێسکێک لە ئێسقانە گەورەکانی پیرۆزە لە گەڵ خۆی هەڵبگرێ ئەو کەسە ئیتر هێمن ئەبێ لە زیانی ئەو پیاوە گەورەیەو خۆشەویستیش ئەبێ لە لای.
* ئەگەر یەکێ تووشی "نقرس" بوو لوولاقی پیرۆزە ببەستێ بە پاژنەی خۆیەوە چاک ئەبێتەوە. هی راست بۆ راست و هی چەپ بۆ چەپ. "نقرس" دەردێکە ئەدا لە جومگەکانی پێ و پەنجەکانی دەست ئەستوور ئەبن و ژان ئەکەن.
* پەڕی پیرۆزە لە هەرماڵێکا بسووتێنرێ جرۆجانەوەر لەو ماڵە نامێنێ و هەموو دەرئەپەڕن.
* جگەری پیرۆزە ئەگەر یەکێ بیهێنێ و بیسووتێنێ و خۆڵەمێشەکەی لە گەڵ ئاودا

بخواتەوە هێزێکی زۆری ئەبێ بۆ چوونە لای ژن.

* ئەگەر یەکێ دوو هێلکەی پیرۆزە بدا بە یەکاو بیانشکێنێ بە جۆرێ کە هەردووکیان تێکلاوی یەک بن و پاشان بیدا لە دەعباکەی خۆی ئەوە هێزێکی زۆر سەیری ئەبێ بۆ چوونە لای ژن.
* یەکێ ئەگەر هات و چاوی ئاوی ئەکرد، زراوی پیرۆزە بێنێ بیکاتە ناو ئاوی ساردەوە، حەو رۆژ لەسەر یەک بهێنێ بەچاویاو دەوروبەری چاویشی پێ بهەنوێ ئیتر چاک ئەبێتەوەو چاوی ئاو ناکا.

تاووس

جوانتر باڵندەیەک کە هەبێت تاووسە، بە ئەندازەی قازێک ئەبێ، تاووس لە ناو پەلەوەرا وەکوو ئەسپ وایە لەناو چوار پێ دا چۆن ئەم بەخۆی ئەنازێ و جوانە ئەویش ئاوایە، تاووس زۆر بەفیزەو شانازی بەجوانی خۆیەوە ئەکا، بە تایبەتی لەکاتێکا کەکلکی بڵاو ئەکاتەوە لە ناو هەر پەڕێکیا چەند دائرەی رەنگاو رەنگ دروست ئەبێ کەچاو لەسەیرکردنی تێر نابێ، تاووس لەگەڵ ئەو جوانیەدا کە هەیەتی قاچەکانی رەشە کە سەیری قاچی خۆی ئەکا زۆر بێ تێک ئەچێ و چەترەکەی کلکی ئەنیشێتەوە، نێرینەی تاووس لە کاتێکا کەمێنەکە سەیری بکا ئەکەوێتە دنیایەکی ترەوە هەرچی جوانیەکی هەیە دەری ئەخا، کەم جووتە باڵندە هەیە وەکوو جووتەی تاووس وابن، نێرینەکە زۆر بە ئاشکرا دیارە کە گەمەو گاڵتە لەگەڵ مێنەکەدا ئەکا، تاووس تابیست و پێنج ساڵ عومر ئەکا، مێنەکە لەپاش سێ ساڵ دێتە هێلکە، ساڵێ دوانزە هێلکە ئەکا، وەنەبێ بە رێک و پێکیش هەر مانگێ هێلکەیەک بکا، جاری وا هەیە مانگی دوو هێلکە ئەکا ،کاتی واش هەیە بەسێ مانگ هێلکەیەک ناکا، گەلێ جار نێرینەکە هێلکەکان ئەشکێنێ بۆ ئەوە نەوەک مێنەکە بچێتە سەری و ئەو گەمەو گاڵتەکەی لە دەست دەربچێ، لەبەر ئەمە هێلکەی تاووس ئەخەنە ژێر مریشک ئەمەش نابێ لە دوو هێلکە زیاتر بێ، مریشکەکەش بەسێ رۆژ هەڵیدێنێ، ئەبێ دان و ئاوی لەلاوە دانێن بۆ ئەوە لە سەری هەڵنەستێ، هەر هەڵساو هەوا لێ دا هێلکەکان پیس ئەبن، لەگەڵ ئەمەشا ئەو هێلکە تاووسەی کەمریشک هەڵیدێنێ یا لە لەشا یا لەجوانی دا ناتەواویەکی هەر تێدایەو وەکوو ئەوە نی یە کە تاووسەکە خۆی هەڵیبێنێ. نێرینەکە کە مێنەکە هاتە هێلکە ئەو وەختە ئەو دەست بە خۆیا دێنێت و پەڕەکانی جوان ئەکا، وەنەبێ وەکوو کەڵەشێرو مریشک هەموو وەخت ئارەزووی

سوار بوون بکەن، بەڵکو کاتی سواربوونی نێرەکە لەسەر مێ یەکە هەروەختی بەهارانە، لە پایزا پەڕەکانی هەڵئەوەرێ، لە بەهارا کە چرۆی دار دەستی پێ کرد ئەویش وورده وورده پەڕ دەر ئەکاتەوە، لە ماوەی ئەو بیست و پێنج ساڵە عومرەیا هەر ساڵێک بە ڕەنگێک ئەدرەوشێتەوە بە جۆرێکی وا کەئینسان سەرسامە لەو هەموو ڕەنگە جوانانە کەلەو باڵندەدا هەیە. سەید حوسێنی حافز هەبوو لە سنە لە گەڕەکی جۆراوا، ئەمە تاووسی ڕائەگرت، لەگەڵ ئەوەشا کە چاوی نەیئەبینی بە جۆرێ خزمەتی ئەکردن هەرکە تاووسەکان گوێ یان لە دەنگی ئەبوو هەڕایان ئەکرد بۆ لای و ئەویش دەستی ئەهێنا بە سەر پشتیانا، ئەمە شتێکی زۆر سەیرە. جوانی تاووس ئەوەیە کە بەچاو ببینرێ، سەید حوسێن چاوی نەبوو کەچی گەلێ لە چاوساغ ئاشناتر بوو بە تاووس، ئەیووت ئەوەی من بەچاوی دڵ ئەیبینم لە تاووس ئێوە نایبینن و ئەقڵتان پێ ناشکێ، هەموو ڕۆژێ پاش عەسر ئەیهێنانە سەربان دان و ئاوی ئەدانێ و یاری لەگەڵ ئەکردن، تەنانەت ئەیزانی نێرەکە چ وەختێ چاوی عەشقی بە مێ یەکە ئەکەوێ و پەڕەکانی بڵاو ئەکاتەوەو یاری لەگەڵ ئەکا. من سەید حوسێن و تاووسەکانیم دیبوو، زەمان گەلێ پێچ و پەنای تیایە!!...

* ئەگەر زەهرێک کرابووە ناو خواردنێکەوە، وەیا خواردنێک زەهراوی بوو بوو، تاووس کە چاوی بەو خواردنە کەوت وەیا بۆنی کرد دەست ئەکا بە خۆشی خۆشی و سەماکردن و باڵ بەیەکادان.
* ئەگەر بەجیقنەی تاووس بالووک بهەنوون بالووکەکە لائەچێ.
* یەکێ ووشکەبیرۆی هەبێ ئێسکی تاووس بسووتێنێ و بیهاڕێتەوەو لێ بدا چاک ئەبێتەوە.
* تاووس لە هەر ماڵێکا هەبوو جروجانەوەر روو ناکاتە ئەوماڵە.
* خوێنی تاووس هەرکە بیخواتەوە شێت ئەبێ.
* یەکێ زکی ژان بکاو چارنەکرێ بە ئەندازەی شەش یەکی مسقاڵێک لەزراوی تاووس تێکڵاوکا بە سکەنجەبین و بیخواتەوە چاک ئەبێتەوە ئەم دەرمانە بۆ کەسێکیش کە زمانی گران بێ هەر باشە.
* خواردنی گۆشتی تاووس شەهوەت زیاد ئەکاو بۆ ژانی ئەژنۆش باشە.
* ئەعضایەک سەرما بە پیوی تاووس بهەنوورێ چاک ئەبێتەوە.
* ئێسکی تاووس بە هەرکەس بوو چاوکاری تێ ناکا.
* تاووس بوونی لە ماڵا بەدیوومە.

تووتی

تووتی لەریزی باڵندەکانایە بە ئەندازەی کۆترێک ئەبێ، باڵندەیەکی جوانە زۆرتر ئێستە کە هەبێ سەوزکارە، خوویەکی جوان و زەینێکی تەواوی هەیە، قسە ئەگێڕێتەوە وەکوو خۆی و ناشزانێ چی ئەڵێ، وەکوو چۆن ئادەمیزاد بە دەستی شت ئەخوا ئەویش بەو جۆرە بە قاچەکانی شت ئەبا بۆ دەمی و ئەیخوا. دەنووکێکی پان و زمانێکی پان و سەرێکی خڕی هەیە، ئاو ناخواتەوە ئەگەر بیخواتەوە ئەمرێ.

تووتی کە فێری قسەی ئەکەن ئەیهێنن هەر بەمناڵ دایئەنێن و یەکێک ئەچێتە پشت ئاوێنەیەکەوە دەست ئەکا بەقسە کردن، تووتیەکەش لەناو ئاوێنەکەدا وێنەی خۆی ئەبینێ و کابرای لێوە دیار نی یە وا ئەزانێ ئەوە یەکێکی ترە وەکوو خۆی قسە لەگەڵ ئەم ئەکا ئەو چی ئەڵێ ئەمیش ئەیگێڕێتەوە بەم جۆرە فێری قسە ئەکرێ لە ئەنجاما هەر شتێک بووترێ راست وەری ئەگرێ، من لە "خانە" تووتیەکم چاوپێ کەوت بە فارسی قسەی ئەکرد، لەلای سەرهەنگێک بوو، هەرکەس بچوایەتە ئەوێ ئەیووت: «ئاغا ئامد». لە بەغداش یکێکی ترم دی لە ماڵێکا خەڵکی ئەناسی بە تایبەتی لەو گەڕەکەدا بوو جلی ئەبردەوە بۆ ماڵەکە، هەرکە ئەم بچوایە تووتیەکە ئەیووت: «اجا الاتوچی»!.

خەڵکی لەبەر ئەم قسەو باسەی رایئەگرن وخزمەتی ئەکەن.

* یەکێ زمانی تووتی بخوا زمانپاراوو بێ ترس ئەبێ لە قسەکردنا.
* ریقنەی تووتی ووشک بکرێتەوەو بسوورێتەوەو لەگەڵ ئاوی بەرسیلە دا تێکلاو بکرێ، یەکێ شەوکوێری هەبێ ئەمە بێنێ بە چاویا لای ئەبا.

چەرخ

چەرخ یەکێکە لەو چوار مەلە تیژە راوکەرانە کەراوی تەیرو تیور ئەکەن، ئەوانەش چەرخ، شاهین، هەڵۆ و بازن، ئەم لەتەن و مەنی شاهێن دایە بەڵام قاچەکانی گەلێ ئەستوورترن، لە وولاتی کوێستانی دا نەبێ ناژی. کە ئەیەنێرن بۆ راو لە راوکردنا شێوەیەکی تایبەتی هەیە؛ بەرز ئەبێتەوە بە ئاسمانا، پۆلە مەلێک ئەبینێ، چەرخەیەک ئەکا بە دەوریانا، لەو چەرخەیەدا ئەو پۆلە هیچیان ناتوانن لە ناو چەنبەری چەرخەکەدا دەرچن، دیسان چەرخەکە سوور ئەداتەوە بە دەوریانە، لە هەر چەرخەیەکدا ماوەیەک نزیکتر ئەبنەوە بە زەوی، تا لە ئەنجاما هەموویان ئەنیشنەوەو راوچیەکە ئەیانگرێ.

* ئەڵێن چەرخ زراوی نی یە لەبەر ئەوە هەر دەستی ئینسانی لێ کەوت لە تاوانا ئەمرێ.

* مێشکی چەرخ یەکێ بیدا لەدەعباکەی خۆی ئارەزووی چوونە لای ژنی زۆر زۆر ئەبێ.
* یەکێ لەشی تووشی گەڕی و خوران ببێ مێشکی چەرخ بهێنێ و پێ بهەنووی چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ رەنگی پێستی دەم وچاوی گۆڕاو رەنگی تێک چوو رەش هەڵگەرا بە مێشکی چەرخ بیهەنوێ چاک ئەبێتەوە، هەروەها لەشیش.

چۆلەکە

چۆلەکە باڵندەیەکی هاروهاجە، گۆشتیش ئەخواو دانیش ئەخوا، ترۆمی زۆرە بەڵام ئەوی بەناوبانگ بێ ئەوەیە کەوا لە ئاوەدانی دایە و ئێمە ئەیبینین، باوکەی چۆلەکە دیارە تۆزێ پەڕ وەکوو ریش لەژێر ملیەوەیە و لەگەڵ گۆلێکی سپی دا، چۆلەکە شوێنی هەر لە ئاوەدانی دایە، ئەگەر دێیەک چۆل کرا ئەویش ئەڕوا کە ئاوەدان کرایەوە دێتەوە، هیچ باڵندەیەک بە ئەندازەی چۆلەکە دڵسۆز نی یە بۆ بێچووی، هەر لەبەر دڵسۆزیە بۆ ئەوان بۆیە هەر لە گویسەبانەدا هێلانە ئەکا، کە ئەنیشێتەوە سێ چرنووکەکەی لەپێشا دائەنێ وپاشان ئەوی چوارەم کە لە دواوەیە دایئەنێ، پەلەوەرەکانی تر وانین لەپێشا دووی دائەنێن وئەمجا دووەکەی تر دائەنێن، لەبەر ئەمەیە بۆیە نازانێ بچێ بە رێگاداو هەر باز ئەدا. هیچ گیانلەبەرێک بە ئەندازەی چۆلەکە ناپەڕێ لەوانەیە لە سەعاتێکا سەد جار بپەڕێ، هەر لەبەر ئەمەیە کەعومری کەمە، لاشەی چۆلەکەی مردارەوە بوو بە دەگمەن نەبێ نەبینراوە، لەگەڵ کەرا دوژمنایەتی لە بەینیانا هەیە ئەویش لە بەر ئەوەیە کەر کە لەشی ئەخورێ زیاتر خۆی دێنێ بۆ شکانی خورەکەی بەو درک و داڵانەدا کەچۆلەکەی تێ ئەچێ و لەو ئیشەی ئەو چۆلەکەکە بەرئەکەوێ و مردار ئەبێتەوە، کە کەر ئەزەرێنێ لەوانەیە بێچووی چۆلەکە لەهێلانەکەی بکەوێتە خوارەوە وەیا هێلکەکانی پیس ببێ لەبەر ئەمە چۆلەکە کە کەری چاوپێ کەوت بە سەر سەرو چاویا هەڵئەفڕێ و سەری لێ تێک ئەدا، چۆلەکە کەبەچکەکانی هاتە فڕین بە ئاشکرا ئەزانرێ ئەوا قسەیان لەگەڵ ئەکاو فێری فڕینیان ئەکا، لە گەڵ ماردا زۆر دوژمنن، مار فێرە بە خواردنی بێچوی چۆلەکە، چۆلەکە کەماری چاو پێ کەوت دەست ئەکا بە جرووکە جرووک و هەچ چۆلەکەیەک لەو دەورەدا هەبێ لێ کۆ ئەبنەوە دەورە ئەدەن لە مارەکەو بە دەنووک بریندارى ئەکەن پاشان مێروولە ئەداتە شوێن برینەکەو لە ئەنجاما مارەکە ئەتۆپێ.
* جیقنەی چۆلەکە لەگەڵ لیکی ئینسانا تێکەڵاو بکرێ و بدرێ لە بالووک نامێنێ.

* خواردنی گۆشتی چۆلەکە بەبرژاوی بۆ نەمانی بەرد لە میزڵدان و گورچیلە باشە.
* خوێنی چۆلەکە لەگەڵ ئاردی نیسک دا تێکلاو بکرێ، یەکێ دەعباکەی خۆی بەوە بهەنوێ بەڵام پێ نەنێتە سەر ئەرز شەهوەتێکی زۆر زۆر پەیدا ئەکاو فرە ئەچێتە لای ژن.
* گۆشتی چۆلەکە جگە لەوە خواردنەکەی خۆشە ئارەزووی چونە لای ژنیش زیاد ئەکاو بەهێز ئەبێ.
* یەکێ پەردە لەسەر چاوی هەبوو ریقنەی چۆلەکە بهێنێ بە چاویا پەردەکە نامێنێ.
* هێلکەی چۆلەکە یەکێ بەکاڵی بیخوا زۆر ئەچێتە لای ژن.
* خواردنی چۆلەکە، خواردنی فستق، خواردنی گوێز هێزی چونە لای ئافرەت زیاد ئەکەن.

حوشتر مورغ

حوشتر مورغ باڵندەیەکی زلی سەیرە؛ لە لایەکەوە حوشترە، لەلایەکەوە پەلەوەرە. ملی درێژ و قاچ و قول و سمی لەهی حوشتر ئەکا، دەنووک و باڵ و پەڕی لە پەلەوەر ئەکا، بەجۆرێکی تێکڕایی لەنەوعی پەلەوەرە، پەڕەکەی زۆر جوانە، بۆ بێ هۆشی و سرکی بەناو بانگە، مێشکی نی یە، گوێچکەی نی یە، لوولاقەکانی مۆخی تێدانی یە، هێزی بۆن کردنی زۆر تیژە، ئەم بۆن کردنەی ناتەواوی بیستنی بۆ پڕ ئەکاتەوە، جیقڵدانەی بەرد ئەتوێنێتەوە، پشکۆی ئاگر قووت ئەداو هیچی لێ نایە، ئاو ناخواتەوە، وا دیارە ناو زکی حوشترمورغ عاملە بۆ کوژاندنەوەی ئاگر نەوەک ئاگر عامل بێ بۆ سووتانی ناوسکی ئەو. کە بیەوێ بڕوا باڵەکانی شۆڕ ئەکاتەوە بۆ لای پێ و دەست ئەکا بەهەڕا کردن هیچ حەیوانێک نایگاتێ، روەو باچاکتر هەڕا ئەکا تا پشتەوبا، کەهاوین هات رەنگی سوور هەڵئەگەڕێ، زۆر بێ فیکریشە هێلکەی خۆی وون ئەکا، کە راوچی راوی ئەکا سەری خۆی ئەکا بە ژێر لمەوە ئیتر وائەزانێ کەس نایبینێ، کە لە قاچەکانی پەکی کەوت ئیتر ناڕواو نافڕێ تا بەو جۆرە بۆ خۆی لە برسانا ئەمرێ. کە هێلکە ئەکا بیست وەیا زیاتر لە بیست هێلکە ئەکا، بە جۆرێک ریزیان ئەکا بە درێژی بە موو زیادو کەمیان نی یە، ئەم هێلکانەی ئەکا بەسێ بەشەوە؛ بەشێکی ئەکا بەژێر خۆڵەوە، بەشێکی ئەخاتە بەرهەتاو، بەشەکەی تری کڕ ئەکەوێ بەسەریا. کە بێچوەکانی دەرچوون ئەو بەشەی کە خستونیە بەر هەتاو و تا ئەندازەیەک تواونەتەوە ئەیانشکێنێ و ئەیاندا بە بەچکەکانی، کە بێچو تۆزێ گەورەتر بوون ئەو بەشەی کە کردوویەتە ژێر خاکەکەوە دەریان ئەهێنێ کونیان ئەکا مێش و

مێشوولەو مێروولەو شتەی لێ کۆ ئەبێتەوە بەچکەکانی ئەوانە ئەخۆن، بەم جۆرە گەورەیان ئەکا تاخۆیان ئەکەونە سەر پێ و ئەڕۆن و شت بۆ خۆیان پەیدا ئەکەن.

قسەیەک هەیە ئەڵێ بەحوشترمورغیان ووت وەرە بار هەڵگرە وتی من پەلەوەرم، پیان ووت وەرە دان بخۆ ووتی من حوشترم!.

* یەکێ تاریکایی بە سەر چاویەوە بوو زراوی حوشترمورغ بینێ بەچاویا تاریکاییەکەی نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر لەشی خورووی تێدابێ وەیا بۆنی ناخۆشی لێ بێ واتە بۆن کلێشەی هەبێ، وەیا بالووک لە لەشیا بێ دەوام بکا لە سەر خواردنی گۆشتی حوشترمورغ هەمووی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ لەشی تازە ئاوسابوو بە پیوی حوشترمورغ بیهەنوێ چاک ئەبێتەوەو نامێنێ.
* توێکڵی هێلکەی حوشتر مورغ زوو ئەکوڵێ بەپێچەوانەی توکڵی هێلکەی باڵندەی تر ئەو قەت ناکوڵێ..

سەوزە کەوا

سەوزە کەوا مەلێکە بە عەرەبی پی ئەڵێن «شقراق». سەوز کارە بەئەندازەی کۆترێک ئەبێ، سەوزیەکەی زۆر جوانە ڕەشایی لە باڵەکانیا هەیە، گەلێکیان خەت خەتن بەخەتی سوورو سەوزو ڕەش، گەرمیان و کوێستان ئەکا، زۆر خۆی ئەپارێزێ لە ئینسان، زۆرتر لە دەشت و لەسەر کێوەکان ئەبێ، بەڵام لە ئاوەدانیا هێلکە ئەکا، هێلانەکەی زۆر بۆگەنە، هاوار هاواری زۆر ئەکا، مێملی هێلکەی تەیرو تیووری ترە. بەدیومیشە، زۆر دوژمنی هەنگە ئەوی ئەیخوا ئەوی نایخوا ئەیکوژێ.

* ئەگەر ئاڵتونێک عیارەکەی کەم بی زراوی سەوزە کەوا بتوێنرێتەوەو بکرێتە ملیا ئاڵتوونەکە سوور هەڵئەگرێ و عیارەکەی زیاد ئەکا.
* ئەگەر زراوی سەوزەکەوا بدرێ لە موو ڕەشی ئەکاتەوە.

سیسارگەکەچەڵە

سیسارگەکەچەڵە باڵندەیەکە لە وێنەی پیرۆزە بە ڕەوشتا، زۆر جار هەر یەک هێلکە ئەکا، بۆ ئەو هێلکەیەش ئەچێتە شوێنە هەرە سەختە شاخ و داخەکان بۆ ئەوە کەس نەیگاتێ، زۆر بەگرانیش ئەو هێلکەیە ئەکا، کەکاتی هێلکەکردنەکەی هات ئەچێ بەردێک هەیە لە وڵاتی هێند ئەیهێنێ، ئەو بەردە خڕە کە بیشەکێنێتەوە خڕەی لێوە دێ وەکوو بەردێکی تر

لەناویابێ، جـــا ئەو بەردە لەژێر خـــۆی دائەنێ و بەئاســـانی هێلکەکـــەی ئەکـــا، سیسـارگەکەچەڵە زۆرتر ئەکەوێتە شوێن لەشکر بۆ ئەوە لەگۆشتی کوژراوەکانیان بخوا، ئەگەر لەشکری دەست نەکەوت ئەکەوێتە شوێن کاروان بۆ خواردنی تەرسی وولاغەکانیان، هەروەها ئەکەوێتە شوێن حەیواناتی کێویش بەتەمای ئەوە ئەوان بەربخەن و ئەم بیخوا.

* یەکێ ئەگەر گوێ گران بوو زراوی سیسارگەکەچەڵە لەگەڵ رۆن زەیت دا بتکێنێتە گوێ گرانیەکەی نامێنێ.
* چاو کە سپی بوو زراوی سیسارگەکەچەڵەی پیا بێن سپیایەتیەکەی نامێنێ.
* یەکێ سێبەرۆی هەبوو خوێنی سیسارگەکەچەڵە بخواتەوە لە کۆڵی ئەکەوێ.
* خوێنی سیسـارگەکەچەڵە لەگەڵ زەیبەق دا تێکلاو بکرێ و یەکێ دەم و چاوی خۆی پێ بهەنووێ لەلای پادشاهان بەرێز ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ بێنێ ئێسقانی باڵی راستی سیسارگەکەچەڵە بسووتێنێ و بیدا بە یەکێکی تر ئەو یەکە ئەوەندە ئەمی خۆش ئەوێ هەر نەبێتەوە، ئەگەر هی باڵی چەپی وا لێ بکاو بیداتێ ئەوەندە رقی لێ ئەبێتەوە هەر نەبێتەوە.
* ئەگەر ئافرەتێ بیەوێ سکەکەی بخا ریقنەی سیسارگەکەچەڵە بخوا.
* پەڕی سیسـارگەکەچەڵە لەهەرماڵێکا بسـووتێنرێ مێش و مێشـوولەو شتە لەو ماڵەدا نامێنێ.
* یەکێ بەڵەکی هەبێت ریقنەی سیسارگەکەچەڵە تێکلاوی سرکەی شەراب بکاو خۆی پێ بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.
* جەرگی سیسـارگەکەچەڵە ببرژێنرێت و بیهاڕنەوە، یەکێ کە شێت بوو تا سێ رۆژ رۆژێ سێ جار تێکلاو بە ئاو بکرێت و بیدرێتێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر ژنێ بە زەحمەت منالی ئەبوو سەری سیسـارگەکەچەڵەی پیا هەڵواسن ئیتر بە ئاسانی منالەکەی ئەبێ.
* پێستێکی زەرد هەیە لەسەر جیقڵدانەی سیسـارگەکەچەڵە، ئەگەر ئەو پێستە بهێنرێ ووشک بکرێتـەوەو بیـهـاڕنەوەو لەگـەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکرێ، یەکێ هەر جـۆرە زەهرێک کاری تێکردبێ بیخوا زەهرەکە زیانی ناداتێ.
* ئەگەر یەکێ ژانەسـەری دائمی لەگەڵا هەبوو، سـەری سـیـسـارگـەکـەچەڵە لەگـەڵ خـۆی هەڵبگرێ ژانە سەرەکەی نامێنێ.

شەمشەمە كوێرە

شەمشەمە كوێرە دەعبا وەيا پەلەوەرێكی سەيرە، لە هەموو حەيوانێكی وەرگرتووە، وەكوو دروستكراوێكی بازاڕی بێ وايە: دانی هەيە، دوو گوێچكەی قوتی هەيە، دەنووكی هەيە، چوار قاچی هەيە، مەمكی هەيە. نێرەكەيان هێلكە گونی هەيە، وەكوو ئافرەت حەيزی پيادێت، وەكوو بەنی ئادەم پێ ئەكەنێ، وەكوو چوار پێ ميز ئەكا، شير ئەدا بە بێچووەكانی، پەڕی نی يە ئەفڕێ، باڵەكانی لەوێنەی لاستيكێكی تەنک و وەكوو تەلی چەتر خرێنچكەيەكی مەيلەو رەقی كەوتۆتە بەينی پەڕەی باڵەكانيەوە، زۆريش ئەژيت، بێچووەكانی لە ژێر باڵەكانيا لەگەڵ خۆی ئەگێڕێ، هەندێ جار بەدەم هەڵيان ئەگرێ، لە بەينی سێ تاحەوت بەچكەی ئەبێ، هەر بە هەواوە شير ئەدا بە بێچووەكانی، زۆريش بێ ئەقڵە ــ زۆر تيژە لە فڕينا، كە دنيا دەستی كرد بەتاريک بوون دێتە دەرەوە دەست ئەكا بە مێش و مێشوولە خواردن، رێختی باڵەكانی بەجۆرێكی لەكاتی فڕينا هەواكە ناجووڵێتەوە تامێش و مێشوولەكە سڵی لێ بكەنەوەو خۆيانی لێ بپارێزن، هەر بەهەواوە نێرو مێ كە جووت ئەبن، كە كەوت لە گەڵای دار چنار لەوانەيە بێ هۆش ببێ و بمرێ، لە حەيواناتا تەنها ئينسان و مەيموون و شەمشەمە كوێرە بەچكەی خۆيان بەبێ يارمەتی دەم هەڵئەگرن، هەموو باڵندەيەک پێ ئەوێرێ رقيەتی لێ، ئەو باڵندەی گۆشت خۆر بێ ئەيخوا، ئەوەش كە گۆشت خۆر نەبێ ئەيكوژێ، لەبەر ئەمەيە كەهەر بەشەو ئەفڕێ، لەبەر ئەمەيەو لەبەر ئەوەشە كە بەرۆژ چاوی نابينێ، زرتەشی دێ بەڵام هيچ. كە دنياش زۆر تاريک بوو ئيتر ناگەڕێ، زۆرتر شوێنی لە ئەشكەوتەكانايە، كە لە ئاوەدانيشا بوو بۆ هێلانە كردن خۆی بۆ ئەو شوێنانە ئەكوتی كە كەمتر رێبازە.

* يەكێ سەری شەمشەمە كوێرە بخاتە ناو سەرينێک و سەری لەسەر دانێ خەوی لێ ناكەوێ.
* لە ماڵێكا شەمشەمە كوێرە سەر ببڕێ و دڵەكەی لەو ماڵەدا هەڵبواسرێ مارو دووپشک روو ناكاتە ئەوماڵە.
* يەكێ ئەگەر ملی شەمشەمە كوێرە لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ دووپشک توخنی ئەو كەسە ناكەوێ.
* ئافرەتێک ئەگەر بە گران منداڵەكەی لێ ئەبووەوە بەزراوی شەمشەمە كوێرە شەرمگای بهەنوون زوو منداڵەكەی لێ ئەبێتەوە.

* ئەگەر یەکێ مووی بنەنگڵی هەڵبکەنێ پاشان خوێنی شەمەشەمە کوێرە بێنێ بە ئەندازەی خوێنەکە شیری تێکڵاو کاو شوێنەکەی پێ بهەنوێ ئیتر مووی لێ نایەتەوە، ئەمە بۆ بەریش هەروایە.
* خوێنی شەمشەمە کوێرە بهێنرێ لەگەڵ بە ئەندازەی خۆی شیری تێکڵاو بکرێ و بسووێ بە بەری ئەو منالآنەدا کە هێشتا تووکە بەریان نەهاتووە ئیتر تووکی نایەت.
* سەری شەمشەمەکوێرە لەگەڵ رۆنی یاسەمەندا لەناو مەنجەڵێکی مس وەیا ئاسن دا بکوڵێنرێ هەتا بە تەواوی سەرەکە دائەرِزێ و ئەبێ بە مەعجوون، پاشان ئەگەر یەکێ شەلەل وەیا ئاوساوی هەبێ لێ بنرێ چاک ئەبێتەوە.
* هەر زەویەک بە ریقنەی شەمشەمەکوێرە کووت بدرێ ئەو زەویە زۆر بە هێزو بەرهەمێکی باش ئەبێ.
* ئەگەر شەمشەمەکوێرەی بچووک بکلێێن بە جۆرێکی وا کە هەتا دائەرِزێ و پاشان بدرێ لە کونی گون ئەو کەسە ئەمین ئەبێ لە میزگیران.

قاز

قاز پەلەوەرێکە زۆر حەز لە مەلەوانی ئەکا، ئەو شوێنانە کە جۆگەو رووباری لێ نەبێ قاز کەمتر تیا ئەژی، بێچوی قاز هەر لە هێلکەکە دەرچوو خۆی ئەخاتە ناو ئاوو مەلەوانی ئەکا، قاز لەسەر هێلکەی خۆی نەبێ نانیشێ، یا نۆ هێلکە ئەخاتە ژێر خۆی یا یانزە ئەگەر زیاتر بوو فرێ ئەدا، کەمێ کە کەوتە سەر هێلکەکان نێرەکە پاسەوانی ئەکاو بەهیچ جۆر لێ جیا نابێتەوە، لە رۆژی نۆزدەی مانگی عەرەبی دا ئەبێ هێلکەکانی هەڵێنێ ئەگەر هەڵێنەهێنان درێژە ئەکێشێ تا ئاخری مانگ.
* خواردنی زمانی قاز بۆ نەمانی میزەچۆرتکێ باشە.
* یەکێ پرخەپرخ لە لووتیا هەبێ زراوی قاز لەگەڵ رۆنی وەنەوشەدا تێکڵاو بکاو بیدا بە لووتیا پرخەپرخەکەی نامێنێ.
* دەست و قاچێ کە بە هۆی سەرماوە قەڵیشابێتەوە بە پیوی قاز بهەنووێ چاکی ئەکاتەوە، هەروەها ئەم پیوی قازە بۆ لابردنی مووە رێزە ــ داء الثعلب ــ یش چاکە.
* خواردنی گۆشتی قاز رەنگی سەرو روومەت جوان ئەکا.
* مێشکی قاز، خواردنی، ئینسان قەڵەو ئەکاتەوە، رەنگی جوان ئەکا، شەهوەتیشی زیاد ئەکا.

* یەکێ سێبەرۆی هەبێ چاوی چەپی قاز لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ لە کۆڵی ئەکەوێ، هەروەها ئەگەر ئەندامەکانیشی ژان بکا بۆ نەمانی ئەو ژانەش باشە.
* خواردنی هێلکەی قاز شەهوەت زیاد ئەکا.
* ئەگەر یەکێ کۆکە ووشکەی هەبێ ریقنەی قاز ووشک بکاتەوەو بیهاڕێتەوەو بە کەفلەمە بیخوا بۆی باشە.
* بەردێک لەناو سکی قازدا هەیە یەکێ گرفتی کردبێ ئەو بەردە بهاڕێتەوەو بیخوا چاک ئەبێتەوە.

هەر چاکەو شتێک لە قازدا هەیە هەمان شت لە مراوی- شدا هەر چەشنی شتەو هیچ فەرقی نی یە.

قازی قوڵەنگ

قازی قوڵەنگ باڵندەیەکی گەورەیە، ملێکی درێژو قاچێکی زۆر درێژی هەیە، قازی قوڵەنگ لەو تەیرانەیە کە بەبێ سەرۆک نایکرێ، زۆر سرک و سڵ کەرەوەو بە پارێزە، کاتێ کە ئەفرن ریز ئەبەستن و لێک جیا نابنەوە، یەکێک لە پێشەوەیەو ئەوانیتر بە شوێنیا ئەڕۆن، کەسەرەی ئەو دوایی هات یکێکی تر ئەو پێشەنگیە وەرئەگرێ، ئەمەش هەر بەسەرە، بەشەو یکێک ئەبێ بە پاسەوان و بە دەوریانا ئەسوورێتەوە، ئەو پاسەوانە دەنگێکی باریکی وەکوو فیکەی لێوە دێت ئەوەیان تێ ئەگەیەنێ کە ئەو پاسەوانە، کە هەستی بە دوژمن کرد دەنگێکی تری لێوە دێت تێ یان ئەگەیەنێ کەوا خەتەر پەیدا بوو، ئەم پاسەوانیەش دیسان بە نۆبەیە، پاسەوانەکە لەسەر یەک پێ رائەوەستێ بۆ ئەوە خەوی لێ نەکەوێ، کە بەسەر زەوی دا بڕۆن بە ووردی و بەترسەوە ئەڕۆن، گەرمیان و کوێستان ئەکەن، هی واشیان هەیە هەر لە شوێنێکا ئەمێنێتەوەو ئەو گەرمیان و کوێستانە ناکا، بێچوەکانیان کە باوک و دایکەکانیان پیر بوون وازیان لێ دێن و گوێیان نادەنێ.

* یەکێ ئەگەر چاوی قازی قوڵەنگ بکوتێ و بیهێنێ بە چاوی خۆیا خەوی لێ ناکەوێ.
* گۆشتی قازی قوڵەنگ بە پیوەکەیەوە بکوڵێنرێ جوان جوان، ئاوەکەی بکرێتە گوێچکەی ئەو کەسەوە کە گوێ گرانە چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ ئاو لە چاوی بێ زراوی قوڵەنگ بهێنێ بە چاویا چاوی ئیتر ئاو ناکا.
* یەکێ سپڵی هەبێ مێشکی قوڵەنگ لەگەڵ سرکەی پیازە خوگانە تێکلاو بکرێ و ئەو کەسە لێ بخوا بۆ نەمانی سپڵەکەی باشە. بەڵام ئەمە لەحەماما.

* یەکێ گورچیلە وەیا میزڵدانی ژان بکا جیقڵدانەی قازی قوڵەنگ ووشک بکاتەوەو بیهاڕێتەوە بە ئەندازەی مسقاڵ و نیوێکی لێ بخوا بۆ دەردەکەی باشە.

قەلەباچکە

قەلەباچکە دوو رەنگە؛ رەشەو سپی، کلکێکی درێژی، لەژێر بن میچ و شتەدا هێلانە ناکا، کە هێلکە ئەکا گەڵای داری چنار دێنێ ئەیخاتە ناو هێلانەکەیەوە لە ترسی ئەوە نەوەک شەمشەمە کوێرە بێتە هێلانەکەیەوە چونکە کە ئەوهات هێلکەکانی پیس ئەبێ، لەگەڵ ئەوەشا زۆر کەرە زۆر جار هێلکەکانی خۆی وون ئەکاو ئەچێ بە سەر هێلکەی ترەوە ئەنیشێتەوە، تەبێعەتێکی پیسی هەیە، خائنە، دزە، جووتی خۆی بێ یا جووتی خۆی نەبێ سواری ئەبێ، بە تایبەتی لەهەر لایەک خشڵێکی بەرچاو بکەوێ بۆی ئەچێتە پارێزەوە بۆ دزینی ئەیباو ئەیخاتە شوێنێکی تر گەمەو گاڵتەی پێ ئەکا، ئازۆخە پاشەکەوت ئەکا، حەز لە سەماش ئەکا.

* ئەگەر شوێنێ لە لەشی ئینسان سەرەتیر وەیا بەتایبەتی دەرزیەکی پیا چوو بوو چونکە دەرزی ئەگەڕێ لە لەشاو ئەچێتە ژوورەوە، مێشکی قەلەباچکە بخرێتە سەر لۆکەیەک و بنرێ لەشوێنەکە رایئەکێشێ و ئەیهێنێتە دەرەوە.
* خوێنی قەلەباچکە ووشک بکرێتەوەو لەگەڵ گوڵاودا تێکلاو بکرێ هەرکەسی بیخواتەوە زمانپاراوو قسەکەر ئەبێ.
* پیوی قەلەباچکە لەگەڵ شەکردا بدرێ بەمناڵ ئەومناڵە زمان لووس و بەلێغ ئەبێ و شتیشی لەبیر ناچێتەوە.
* پەڕی قەلەباچکە بسووتێنرێ و خۆڵەکەی بکرێتە شارە مێرووڵەوە هەموویان هەڵدێن.
* یەکێ سپیایەتی لە چاویا هەبوو، مێشکی قەلەباچکە بێنێ لە پاش ئەوە کە لە حەمام دەرچوو دوو وەیا سێ جار بیهێنێ بەچاویا سپیایەتی لا ئەباو چاک ئەبێتەوە.

قەلەڕەش

قەلەڕەش یەکێکە لە ترۆمەکانی قەل، شکڵەکەی رەش و بە لەشیش بچووکە، هەندێ لەو قەلەڕەشانە هەیە دەنووک و قاچیان سوورە، ئەمە ئەو قەلەرەش وەیا قالاوە نی یە کە زلەو لەهەزارساڵیش زیاتر عومر ئەکا. ئەم جۆرە قەلەڕەشە کە ئێمە ئەیلێین گۆشتی ئەخورێت. هەرچی تەیرو تیورە کە بەچکەکەیان گەورە بوو دەریان ئەکەن و ئیتر ناچن بەلایانا مەگەر قەلەڕەش نەبێ ئەم با بەچکەکانیشی گەورە بن و بڕۆن هەر ئەگەڕێ بە شوێنیاناو دڵی

بۆیان ئەسووتێ.
* هەرکە دەنووکی قەلەرەش لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ چاو کاری تێ ناکا.
* ئەگەر یەکێ سپڵی قەلەرەش لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ شەهوەتی زۆر زۆر ئەجووڵێ.
* خوێنی قەلەرەش ووشک بکرێتەوە، یەکێ کە مایەسیری هەیە بی ئاخنێتە ناو مایەسیریەکەی چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ ئەگەر نوشتەو جادووی لێ کرابو بە زراوی قەلەرەش خۆی بهەنوێ ئەو نوشتەو جادوویە ئیتر کاری تێ ناکا.
* قەلەرەشێکی زۆر رەش بە پەڕەکەیەوە بکرێ بەسرکەدا، ئەو سرکەیە بدرێ لەموو، رەش ئەبێتەوە.
* ئەگەر منالێک کۆکەی بوو وەلێ پیر کردبوو، ریقنەی قەلی ئەبلەق ـ واتە رەش و سپی- بکرێتە ناو پەڕۆیەک و ئەو پەڕۆیە بە منالەکەدا هەڵبواسرێ چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ تێنوی بێ زمانی قەلەرەش ووشک بکاتەوەو بیخوا تێنوێتیەکەی ئەشکێ.
* دڵی قەلەرەش ووشک بکرێتەوەو بکوترێ و بکرێتە ناو ئاو، ئەوکەسەی لە کاروان دایە بیخواتەوە تێنوی نابێ.
* زراوی قەلە رەش لەگەڵ زراوی کەڵەشێردا تێکەڵاو بکرێ، یەکێ شەو کوێر بێ بێنێ بەچاویا شەوکوێریەکەی نامێنێ، هەروەها ئەگەر ئەمەش بدرێ لە موو زۆر رەشی ئەکا.
* پیوی قەلەرەش لەگەڵ رۆنی گوڵدا تێکەڵاو بکرێ، یەکێ بیدا لە ناوچەوانی، بچێتە لای هەرکەسێک بۆ هەر ئیشێک بۆی جێ بەجێ ئەبێ و دەست نانێ بەروویەوە.
* ریقنەی قەلەرەش لەگەڵ سرکەدا تێکەڵاو بکرێ، یەکێ سپڵی هەبێ لێی بدا چاک ئەبێتەوە.

قەتێ

قەتێ مەلێکی جوانکەلەی زیرەکە، دەنگەکەی بەدەنگێکی پیرۆزو بەبوم ئەزانرێ، زیرەکیەکەی ئەوەیە لەو دەشتی چۆڵ و هۆڵەدا هێلکە ئەکاو بە جێ دێلێ، لە پاش چەند رۆژ بە بێ سەر لێ تێکچوون دێتەوە سەری، بە شەو نانوێ، دێتە سەر رێگاکان بۆ ئەوە باس و خواسێک لەرێبوارەکانەوە وەر بگرێ، هێلانە لە هێلانەی قەتێ جوانتر کەم هەیە کە لەناو پووشا ئەیکا و خاک و خۆڵی لێ دوور ئەخاتەوە، گۆشتیشی بە لەزەتە.
* یەکێ مووریژە - داء الثعلبی - هەبێ بە خوێنی قەتێ خۆی بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.

* یەکێ ئیسقا وەیا جەرگی نەخۆشی هەبێ گۆشتی قەتێ بخوا بۆی باشە.
* یەکێ بیەوێ شوێنێکی مووی لێ بێت ئێسکی قەتێ بسووتێنێ خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ ڕۆنی زەیتوون تێکڵاو بکاو بیدا لە شوێنەکە موویەکی زۆری لێ دێت.
* ئێسقانێک لە لەشی ئینسانا لەشوێنی خۆی ترازابوو بەناوزگی قەتێ بیهەنوون شوێنی خۆی ئەگرێتەوە.
* یەکێ برین لە چاویا هەبوو وەیا پەردەی بەسەرەوە بوو، زراوی قەتێ بێنێ بە چاویا چاک ئەبێتەوە.
* سەری قەتێ ووشک بکرێتەوەو بخرێتە ناو پارچە کەتانێکی تازەوە، ببەسترێ بە رانی ژنی نووستووە ئەو ژنە چی کردبێ هەمووی ئەگێڕێتەوە، بەڵام ئەگەر هاتوو زۆر قسەکانی تێکڵاو کرد ئەبێ خێرا لێی بکرێتەوە ئەگینە لەوانەیە لەوە زیاتر ببێتە هۆی عەقل تێکچوونی.
* ئەگەر یەکێ قەتێیەکی نێرو یەکێکی مێ بێنێ زکیان هەڵدڕێ، ناو زکەکانیان پێکەوە بکوڵێنێ و ڕۆنەکەیان بگرێت و بیکاتە ناو بەستووگەیەکەوە تا ماوەیەک، پاشان لەشی هەرکەسی کەخۆی ئەیەوێ پێ بهەنوێ بەڵام ئەبێ کەسەکەی تر پێ نەزانێ، لەشی هەنووراوەکە کەسەکەی تری ئەوەندە خۆشی ئەوێ هەر لەحسابا نەیەت.

قومری

قومری دەنگێکی خۆش و شکڵێکی جوانی هەیە، ئەگەر قومری نێرەکەی بمرێ ئیتر مێ یەکەی ناچێتە لای نێرێکی تر، هەر ئەیلاوێنێتەوە هەتا خۆشی ئەمرێ، مێ یەکەی هەر وایە، قومری و فاختە هەردووکیان ئەنیشن بە سەر هێلکەی یەکەوە، جرِو جانەوەر هەڵدێن لە دەنگی قومری. زۆر شت لەشتی قومری هەر وەکوو کۆتر وایە لەباسی کۆتردا باسی ئەکرێ.

کەڕەواڵە

کەڕەواڵە مەلێکی زۆر زل نی یە، گۆشتەکەی لە بەینی گۆشتی مریشک و کەودایە، لە زستانا بەدرێژایی شەو بێ دەنگە، کە دەمە دەمی بەهار هات لە دەمەو بەیانا دەست ئەکا بە هاوار هاوار، خواردنیشی گیایەکی زەهراوی هەیە ئەوەیە، تەنانەت ئەگەر باز تووشی ژانی جگەر بوو کەڕەواڵە ئەگرێ جگەرەکەی ئەخوا چاک ئەبێتەوە.
* خواردنی گۆشتی کەڕەواڵە بەرد لە میزڵدان دا لا ئەباو میز ڕەوان ئەکا.

* یەکێ گوێچکەی ژان بکا خوێنی کەروواڵەی تێ تکێنێ ژانەکەی ئەشکێ.
* ئەگەر یەکێ گرفت لە دڵیا هەبێ خۆی بگرێتە خواردنی گۆشتی کەروواڵە بە تایبەتی دڵەکەی، چاک ئەبێتەوە.
* ریقنەی کەروواڵە بهارێتەوەو بکرێ بەسەر برینی خۆرەدا چاکی ئەکاتەوە.
* سەری کەروواڵە لەهێلانەی کۆترو شارە کۆتردا دابنرێ جرو جانەوەر رووی تێ ناکا.

کۆتر

کـۆتر لەو مـەلانەیە کـە بەزیرەکی ناوی ئەبرێ، ترۆمی زۆرە، هیچ باڵندەیەک نی یە بە ئەندازەی کۆتر پابەندی مەڵبەندی خۆی بێ، لە کاتێکا کە بەرز ئەبێتەوە بە پێچ پێچی ئەچێ بەئاسمانا بۆ ئەوە نیشانەیەک لەووڵاتی و شوێنەکەی خۆی بەدی بکا بۆ گەڕانەوە ئەگەر هەزار فرسەخ دوور بکەوێتەوە لە شوێنی خۆی هەر بۆی دێتەوەو ئەڵهای ئەکاتەوە، زۆر تیژە لە فڕینا، لەوانەیە بە رۆژێک سێ هەزار فرسەخ ببڕێ، لەبەر ئەمەیە بۆ نامە بردن بەکاریان هێناوە، زۆرجار رێ کەوتووە کە گیراوەو چەند ساڵێکی بەسەرا چووە لە ئەنجاما هەلی دەست کەوتووە گەڕاوەتەوە بۆ شوێنەکەی خۆی، تا هەشت ساڵ عـومر ئەکا، بۆ برسیەتی خۆی ئەگرێ بەڵام بۆ تێنوێتی هیچ خۆی ناگرێ. مەلە گۆشت خۆرەکان بەشوێنیان ئەگەڕێن، لە هیچیان ناترسێ وەکوو لە شاهێن ئەترسێ، لە ئاسمانەوە هەڵۆو واشەو شاهێن جیا ئەکاتەوە، هەر چەندە ئەم لەوان لەفڕینا خێرا ترە بەڵام بەتایبەتی کە شاهێن چاو پێ کەوت وورە بەر ئەداو لە فڕینەکەی کەم ئەکاتەوە، وەکوو چۆن مەڕ گورگ و مشک پشیلەی چاو پێ بکەوێ ئەمیش بەچاوی ئەوەوە وایە. گاڵتە کردنی نێرو مێ کۆتر زۆر سەیرە، لە کاتێکا کە نێرەکە سواری مێ یەکە ئەبێ قاچی مێ کە ئەکاتەوە لە پێش ئەوەدا گەلێ جار کڕنووشی بۆ ئەبا. کەنێرەکە سواری مێ کە ئەبێ کلکی دێنێتەوە بەسەر مێ کەدا بۆ ئەوە ئەو شوێنەی دەرنەکەوێ، کە عومری گەیشتە شەش مانگ وەکوو بڵێت باڵغ ئەبێ، مێ کە دوو هێلکە ئەکا، چواردە رۆژ بەسەریەوە ئەبن. مێ کە هەر بە چل رۆژ جارێ دوو هێلکە ئەکا، بەینی هەردوو هێلکەکە شەوو رۆژێکە، نێرەکە ئەنیشێتە سەر هێلکەکە تا نیوەی رۆژەکەو باقی رۆژەکە مێ کە ئەنیشێتە سەریەوە، شەویش هەروایە، ئەگەر مێ یەکە لەبەر شتێک نەنیشتە سەر هێلکەکە نێرەکە لێی ئەداو بە زۆر ئەیخاتە سەری، مێ یەکە خۆی جوان ئەکا بۆ مێ یەکە، ئەو جووتە کەهەن تا یکێکیان نەفەوتێ ئەویکەیان ناچێتە لای یکێکی تر، گەلێ جار واش ئەبێ کە نێرێک دوو مێ ئەبێ، وەکوو پیاوێک

دوو ژنی هەبێ، بەڵام نەبووە مێ یێک دوو نێرەی هەبێ، نێرە کە هەست ئەکا بەوە کە گەرای هێلکە پیەدا بووە لەمێ یەکەدا ئەکەوێتە کۆششتی دروستکردنی هێلانەیەک کە بەشی خۆیان و بەچکەکانیان بکا، زۆرتر مێ یەکە هێلکەکان ئەم دیو ئەو دیو ئەکا، کە بێچوو پەیدا بوو زۆرتر شت پێ دانیان ئەکەوێتە ئەستۆی نێرەکە، کە بەچکەکە لەهێلکەکە دەرچوو فوو ئەکەن بە دەمیا بۆ ئەوە گەرووی فراوان ببێتەوەو بەکەڵکی شت خواردن بێت، لە پێشا لیک ئەکەن بە دەمیانەوە، پاش ماوەیەک شتیان بۆ دێنن و بەو لیکە نەرمی ئەکەنەوەو ئەیاندەنێ خۆراک دانی کۆتر بە بە چکەکانیان نیشانەیەکی گەورەی بەزەیی پیاهاتنەوەیە، کۆتری دەشتەکی کە نەخۆش کەوت کولە ئەخوا چاک ئەبێتەوە، هی ماڵی گەڵای زەل و قامیش ئەخوا. یەکێ ئەگەر رەنگی کۆترێکی بەلاوە جوان بوو وە بیەوێ لەو رەنگەی هەبێ، ئەو کۆترە بێنێ لەنزیک جووتە کۆترێکەوە داینێ، لەو کاتەدا نێرەکە سواری مێ کە ئەبێ مێ یەکە چاوی بکەوێ بەو کۆترە ئەو بەچکەیە کە ئەیانبێ لەو رەنگە دەر ئەچێ.

* ئەگەر یەکێ شوێنەکەی لە نزیکی هێلانە کۆتر وەیا شارە کۆترەوە بێ ئەو کەسە تووشی تەزووی لەش و ئیفلیجی و سەکتە نابێ.
* یەکێ چاوی بە خوێنی کۆتر برێژێ بەڵام خوێنەکە هێشتا گەرم بێ و سارد نەبێتەوە ئەو برینانە کە تووشی چاو ئەبن ئەو کەسە تووشی ئەو برینانە نابێ و پەردە بەسەر چاویا ناکشێ.
* یەکێ ئەگەر تووشی میزگیران بوو جیقنەی کۆتری کێوی بهێنرێ بکرێتە ناو ئاوی گەرمەوە ئەو کەسە لەناو ئەو ئاوەدا دانیشی لەو میزگیرانە رزگاری ئەبێ.
* یەکێ بەرد لە میزڵدانیا هەبوو بە ئەندازەی مسقاڵ و نیوێک لەجیقنەی کۆتری سوور لەگەڵ سێ مسقاڵ دارچینی تێکڵاو بکا بیخوا بەردەکەی نامێنێ.
* دووپشک دای بە یەکێکەوە، کۆترێک زک هەڵبدرن بە گەرماوگەرمی بیخەنە سەری ژانەکەی ئەشکێنێ.
* ژنێک لەکاتی مناڵ بوون دا بەگران مناڵەکەی لێ ئەبووەوەو مناڵەکە نەئەهات، جیقنەی کۆتری لەژێرا بسووتێنن و ئافرەتەکە خۆی بگرێ بە دووکەڵەکەیا هەر زوو مناڵەکەی لێ ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ کۆتربازی بکا ئەبێ بە هەژاری بمرێ.
* زراوی کۆتری سپی بهێنرێ بەچاوا، شەوکوێری و پەردەیەک کە لەسەر چاوی بێ لای

ئەبا.
* خوێنی بەچکە کۆتر بدرێ لە برین چاکی ئەکاتەوە، هەروەها هەر جێگایەک لە لەش کە کوترابێ وەیا لێ درابێ و مۆر بووبێتەوە ئەو خوێنەی کەلێ بدرێ چاکی ئەکاتەوە.
* دەوام کردن لەسەر خواردنی گۆشتی کۆتر گێل گەوجی لائەباو زیرەکی دێنێ.
* برینێک کەدەمی کردبێتەوە ئێسقانی کۆتر بسووتێن و پیوە بکەن چاکی ئەکاتەوەو ئەیهێنێتەوە یەک.
* ریقنەی کۆتری سوور بکرێ بە دمەڵەوە چاکی ئەکاتەوە.

کەڵەشێر

کەڵەشێر لە هەموو مەلێک بەشەهوەترە، زۆر بەخۆی ئەنازێ و شانازی بەخۆی ئەکا، شەو کورت بێ یا درێژ بێ قەت وەختی لێ تێک ناچێ و خەبەر بە بەیان ئەدا، یەکێ ئەگەر بەدەنگی کەڵەشێر خەبەری بێتەوە لەش گرانی نوستوێتی نامێنێ، لە کوردەواری دا بەتایبەتی لادێی کان هەموو ماڵێ بۆ وەخت زانین کەڵەشێری هەیە، شێر لە دەنگی کەڵەشێری سپی هەڵدێ، کەڵەشێر مریشکی لە خۆی خۆشتر ئەوێ، دانەکە بە دەنووکی هەڵئەگرێ و بانگی مریشکەکە ئەکاو ئەیداتێ، بەیەک چاو سەیری هەموو مریشکەکانی ئەکا، بەڵام کە پیر بوو کۆششی ئەکەوێتە سەر نەفسی خۆی و دانەکە خۆی ئەیخوا، کە دوژمنێک رووی کردە مریشکەکانی ئەو لە پێشا پەلاماری ئەدا، بەشەو مریشکەکانی کۆ ئەکاتەوە لە کولانەکەداو ئەیانخاتە سەروی خۆیەوە و خۆی لەبەر کولانەکەدا ئەبێ و پاسەوانیان ئەکا، بەقسە کەڵەشێر لەعومری خۆی هێلکەیەکی پچووک ئەکا، کەڵەشێری چاک ئەوەیە پۆپەی زۆر سووربێ، گەردنی ئەستووربێ، چاوی تەنگ و رەش بێ، دەنگی بەرزبێ، چنگی تیژ بێ، ئەم کەڵەشێرە شەڕانی یە، لەگەڵ ئەمانەشا بێ عەقڵیەکی هەیە ئەویش ئەوەیە ئەگەر لە سەر دیوارێک بکەوێتە خوارەوە ئیتر نازانێ رێ بەرێتەوە ماڵی خاوەنەکەی خۆی، ئەگەر کەڵەشێرێکی بێگانە بکەوێتە ناو چەند کەڵەشێرێک هەموویان سواری ئەبن وەکوو سواری مریشک بن!.
* پۆپەی کەڵەشێر ووشک بکرێتەوەو بیهاڕنەوەو بدرێ بەو کەسە کە میز ئەکاتە جێ تەرکی ئەکاو لە کۆڵی ئەکەوێ.
* پۆپەی کەڵەشێر سپی وەیا سوور بسووتێنرێ و دوکەڵەکەی بچێ بەسەر شێت دا بۆی چاکە.

* یەکێ پەردەو تاریکایی لە سەرچاویەوە بێ زراوی کەڵەشێر بێنێ بە چاویا بۆی باشە.
* یەکێ ئەگەر تووشی کەم فیکری و شت لە بیرچوونەوە بوو زراوی کەڵەشێری سپی بخاتە ناو ئاو بیکولێنێ و ئەو ئاوە بخواتەوە ئەو دەردی شت لەبیرچوونەوەیە لەکۆڵ ئەکەوێ. بەڵام ئەبێ لەناشتا بیخواتەوە.
* ئێسکی باڵی کەڵەشێری سپی ئەگەر سوار پێ بێ ماندوو نابێ لەسواری.
* خوێنی کەڵەشێر لەگەڵ هەنگوێن تێکڵاو بکرێ و لەسەر ئاگر تۆزێ گەرم بکرێ، یەکێ بیخواو هەندێکیشی لێ بدا لە دەعباکەی شەهوەت و لەزەت زیاد ئەکا.
* یەکێ تووشی ژانە زگ بوو بێنێ گۆشتی کەڵەشێر لەگەڵ مازوو سماق هەموو بە ئەندازەی یەک تێکڵاویان بکاو بیکا بە مەعجوون و بە حەبی بچکولەی وەکوو نیسک ئەمجا بەرە بەرە لێ قووت بدا ژانە زگەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* لەناو زگی کەڵەشێردا هەندێ بەردی بچووک هەیە شین کارو وەکوو رەنگی بلوور، ئەگەر لەو بەردە بکرێتە مل شێت رزگاری ئەبێ و چاک ئەبێتەوە بکرێتە مل غەیری شێت هێزی چوونە لای ژنی زۆر زیاد ئەکا.
* گونی کەڵەشێر بکرێتە مل کەڵەشێرێکی ترو ئەو کەڵەشێرە بکەوێتە شەڕەوە هیچ کەڵەشێرێکی تر بە سەریا زاڵ نابێ.
* یەکێ خوێنی کەڵەشێر بێنێ بە چاویا بۆ سپێنەی چاوی باشە.
* ئەگەر ناوچاوان و پۆپەی کەڵەشێر بە رۆن چەور بکرێ ئیتر ناخوێنێ.
* پەڕێکی زۆر درێژ هەیە بە سەر کلکی کەڵەشێرەوە، لە کاتێکا کە کەڵەشێرەکە ئەچێتە سەر مریشکەکەو پیا ئەتسێ لەوکاتەدا ئەو پەڕەی لێ هەڵکێشن و بیخەنە ناو ئاوەوە، هەرکەس بەوئاوە مەلە بکا دەعباکەی هەڵئەستێ.
* ئەگەر شتێکی وەکوو مێش و مێشوولە دای بە شوێنێکی ئینسان خوێن وەیا مێشکی کەڵەشێر بدرێ لەو شوێنە چاک ئەبێتەوە.
* لە قەراخ باڵی کەڵەشێرەوە دوو ئێسکی گەورە هەیە ئەڵێن ئەگەر یەکێ دائم تای هەبوو ئێسکی باڵەراستەکەی هەڵبگرێ تایەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ ئەگەر سێبەرۆی هەبێ ئێسکی باڵە چەپەکەی هەڵبگرێ سێبەرۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.

کوندەبەبوو

کوندەبەبوو زۆر جۆری هەیە، لەراستی دا تەیرێکی جوانە، حەز بە وێرانە ئەکا، بە رۆژ

دەرناکەوێ، بەشەو زۆر سەر بەرزە، بەشەو ڕێ کەوتە هێلانەی هەر مەلێک مەلەکە دەر ئەکا بەچکەکانی ئەخواو هێلکەکانی ئەشکێنێ، جا لەبەر ئەمە هەرچی تەیرو تیورە ڕقیانە لێ ئەگەر بە ڕۆژ دەسیان کەوێ چاوی دەردێنن و هیچ پەڕی پێوە نایەڵن، لەبەر ئەم بەزمە نێچیرەوانەکان ئەیگرن و ئەیبەن لەکاتی ڕاوا لەشوێنی دیاری دا ئەیشارنەوە بۆ ئەوە بخوێنێ و تەیرو تیور لەبەر ڕقبوونیان لێ لەو شوێنە کۆ ئەبنەوە، چاوی کوننەبەبوو زۆر زۆر جوانە، هەندێک ئەڵێن لەبەر ئەوە بەڕۆژ دەرناکەوێ مەلەکانی تر هەموو ڕقیان لێ لەبەر چاو جوانیەکەی دێن چاوی هەڵئەکۆڵن، زۆر دوژمنایەتیەکی تیژ هەیە لەگەڵ ڕەسەنی قەلەرەش دا، زۆرتر بەسەر وێرانەوە ئەنیشێ، وا مەشهورە کەبەدیومە، بەسەر هەرشوێنێکەوە خوێندی وێران ئەبێ، مارو ئەژدەها لەدەنگی هەڵدێن.

* کوننەبەبوو ئەگەر سەر ببڕێ چاوێکی هەروا بەکراوەیی ئەمێنێتەوەو چاوێکی ئەنوقێ، ئەو چاوەی کەکراوەتەوە ئەگەر یەکێ بیخاتە ژێر نقێمی ئەنگوسیلەکەی و هەڵیبگرێ تا ئەو ئەنگوسیلەیەی پێ بێ خەوی لێ ناکەوێ، ئەو چاوەکەی تریش ئەگەر بیخاتە ژێر نقێمی ئەنگوسیلەی تا پێ بێ خەوی لێ ئەکەوێ و خەبەری نابێتەوە. ئەگەر هاتوو لێ تێک چوو نەیزانی کامیان هی بێ خەبەریەکەو کامیان هی بێ خەبەریەکەیە بیانهێنێ بیانخاتە ناو کاسە ئاوێکەوە، ئەوەیان کە کەوتە سەر ئاوەکە ئەوە هی بەخەبەریەکەیە، ئەوەشیان کەکەوتە بن ئاوەکە هی نوستوێتی یەکەیە.
* ئەگەر دڵی کوننەبەبوو بنرێتە سەر دەستی چەپی ژنێک کە نووستووە، وەیا ببەسترێ بەو دەستەیەوە، ئەو ژنە لەم ڕۆژەدا چی کردووە هەمووی بە دەم خەوەوە ئەگێڕێتەوە.
* ئەگەر یەکێ زراوی کوننەبەبوو وەکوو کل بهێنێ بەچاویا تاریکایی لە چاویا نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ دڵی کوننەبەبوویەکی گەورە بهێنێت و بچێ بە تۆزێ لە پێستی گورگەوەو ببەستێ بە باڵیەوە ئەو کەسە دزو هیچ حەیوانێک پێ ناوێرێ و لە کەسیش ناترسێ.
* ئەگەر یەکێ پیوی کوننەبەبوو بتوێنێتەوەو بیهێنێ بە چاویا، بە شەوی تاریک بچێتە هەر شوێنێک چاوی لەو شوێنەدا وەکوو ڕۆژ ئەبینێ و شوێنەکەی لەبەر چاو ڕووناک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ هەردوو چاوی کوننەبەبوو لە گەڵ مسک دا تێکڵاو بکاو لەگەڵ خۆی دا هەڵیبگرێ، هەرکەس بۆنی بکا خۆشی ئەوێ.
* زراوی کوننەبەبوو لەگەڵ خۆڵەمێشی دار بەڕوودا تێکڵاو بکرێ، ئەوکەسەی بەرد لەمیزڵدانیا هەیە بیخوا بەردەکە وورد ئەکا.

* یەکێ میز بکاتە جێ زراوی کوننەبەبوو لەگەڵ خۆڵەمێشی دارگەزدا تێکڵاو بکاو بیخوا تەرکی ئەکاو چاک ئەبێتەوە.
* کوننەبەبوو دوو هێلکە ئەکا، یکێکیان موو دێنێ، یکێکیان لای ئەبا، کەسێ بیەوێ جیایان بکاتەوە بیانشواو توێکیان بگرێتەوە، ئەوەیان کە بەلای رەش دا ئەڕوانێ موو دێنێ، ئەوەیان بەلای زەردی دا ئەڕوانێ موو لا ئەبا، جا ئەگەر یەکێ بیەوێ موو لە شوێنێکی بێ موو هێنەرەکەیانی لێ دا، وەیا ئەگەر بیەوێ مووی لێ نەیە ئەویکەیان بدا لەو شوێنە مووی لێ نایە ئیتر .

کەو

کەو باڵندەیەکی جوانی خۆش گۆشتە، شوێنی لە کێوا ئەبێ، دەنووک و قاچی سوورە، لە کۆترێکی خرپن گەورەترە، تاپانزە ساڵ ئەژی، ماکەو تابیست و پێنج هێلکە ئەکاو ئەو وەختە کڕ ئەکەوێ بە سەریا، نێرە کەو لەبەر ئەوە زۆر حەز لە پەڕین ئەکا هەموو دەم لە کۆششی ئەوەدایە ئەگەر هێلکەی دەست کەوێ ئەیشکێنێ، جا لەبەر ئەمە ماکەوەکە ئەچێتە شوێنێک هێلکە ئەکا کە نێرە کەوەکە پێ نەزانێ، وەیا گەلێ جاریش ماکەوەکە لە دوو شوێن هێلکە ئەکا، لەشوێنێکیان خۆی کڕ ئەکەوێ بە سەریا، لە شوێنەکەی تر نێرە کەوەکە زانی ماکەوەکەی دەست ناکەوێ ئەنیشێ بە سەر ئەو بەشەیانەوە، بارەکان لە ئاخرا هەر شوێن دایکەکەیان ئەکەون، ماکەو هەوا دەنگی نێرەکەوی بگەیێنێتی ئەو هێلکانەی ئەکا تۆی تیا ئەبێ، نێرەکان زۆر تیژن لە سەر ماکەو، دوو نێرەکەو لەسەر ماکەوێک بوو بە شەڕیان کامیان زاڵ بوون ماکەوەکە شوێن ئەوەیان ئەکەوێ، هەروەها ئەگەر نێرەکان ماکەویان دەست نەکەوت و ماکەوەکان بە هۆی هێلکە کردن و کڕکەوتنەوە خۆیان وون کردبوو نێرەکان ئەبێ بەشەڕیان کامیان سەرکەوتن ئەویکەیان شوێنی ئەکەوێ و بە هێزەکە سواری بێ هێزەکە ئەبێ، کەو دەنگی خۆشە، بەگەلێ جۆر دەنگی خۆی ئەگۆڕێ، کەو زۆر حەز لە دەنگی خۆش ئەکا ئەم حەز کردنەی گەلێ جار ئەبێتە هۆی راو کردنی چونکە راوچیەکان ئەم فێڵەشیان لێ ئەکەن بۆ راو کردنیان، کە راوچی شوێنی ئەکەوێ سەری خۆی ئەکا بە ژێر بەفرەوە واتێ ئەگا لە بەرئەوە خۆی چاوی لەخۆی نی یە راوچیەکەش چاوی لێ نی یە. ماکەو ئەگەر هێلکەی خۆی نەما بنیشێتە سەریەوە ئەچێت ئەگەڕێ هێلانەی کەوی تر ئەدۆزێتەوە کە هێلکەی تیا بێ بە سەریەوە ئەنیشێت، لەبەر ئەو رقە بەریە نێرەکەوەکانا هەیە راوچی نێرەکەو رائەگرێ و ئەیبا بۆ راو، ئەو نێرەکەوە بە هەموو

جۆر دەنگی خۆی ئەگۆڕێ و کەوی تری لێ کۆ ئەبێتەوە، زۆر حەز لە دێو جامە ئەکا راوچییەکان بە دێو جامە گەلێ جار راوی ئەکەن، کوردەکان لە کاتی بەهارا بۆیان ئەچنە حەشار کە کەو سەرەوخوار ئەبێتەوە راویان ئەکەن، بارەکەو هەرکە لەهێلکەکە هاتە دەرەوە ئەفڕێ، بارەکەو ئەوەندە تیژە وەکوو بەردێک وایە لە قۆچەقانێ دەرچێ، یەکێک ئەگەر لە دەشتا تووشی دایکەیەک بوو بە بارەکانیەوە، دایکەکە وا خۆی پیشان ئەدا کە ناتوانێ بفڕێ و بێ هێزە، هەڵئەسێتەوەو ئەنیشێتەوە، کابرا شوێنی ئەکەوێ بەو تەمایە کە بیگرێ، بەم جۆرە تۆزێ خۆی لە بارەکانی دوور ئەخاتەوە، کابراش لای وایە ئەگەر ئەوی گرت بارەکان ئاسانە، ئەوەندە ئەزانێ کەو ئەدا لەشەقەی باڵ و ئەڕوا، کابراکە دێتەوە بەسەروەخت بارەکانەوە سەیر ئەکا دەنکیان نەماون. لەراستی دا کەس نازانێ چۆن خۆیان وون ئەکەن، کەو تەبێعەتی وایە لەشاخ و کێوا نێرە لەمایەکە ئەپەڕێ، کەو گوڵی قامیش ئەباتە هێلانەکەی بۆ دەفعی ئەو دوژمنانەی کە هەیەتی و خۆی ئەزانێ کامانەن وا سڵ لە گوڵی زەل و قامیش ئەکەنەوە. گەلێ جار بێچووەکان کە لەهێلکەکە دەر ئەچن رووتن بەڵام زوو تووک دێننەوە، لە کوێستانەکانا لەناو کورددا راوەکەو زۆر باوەو کورد زۆر حەز لەگۆشتی کەو ئەکا، کەو لە پێش هەڵهێنانی هێلکەکانیا هێلکەکان ئەناسێ و ئەزانێ کامەیان ئەبێ بە نێرەو کامەیان ئەبێ بەمایە، ماکەو ئەگەر نێرەی دەست نەکەوت خۆی ئەپلکنێتەوە بە خۆڵەوە بەو خۆ پلکاندنەوەیە تۆی بۆ پەیدا ئەبێ بۆ هێلکەکانی و گەرا بۆ هێلکەی، کە دەنگی نێرەکەو بێت هێلکە ئەکا وەیا بەو بایە کە لە لایەن دەنگی نێرەکەوە بێت هێلکە ئەکاو تۆ ئەکەوێتە هێلکەیەوە.

* یەکێ تاریکایی بەسەرچاویەوە هەبێ بەزراوی کەو چاوی بڕێژێ تاریکاییەکە نامێنێ.
* زراوی کەو بکرێ بە وەکوو برنووتی ئەگەر یەکێ هەموو مانگێ جارێ ئەو برنوتیە بدا بە لووتیا زەین و چاوی زۆر تیژ ئەبێ، دەردی کەم فیکری ئەگەر هەیبێ نایمێنێ و ئیتر شتی لە بیر ناچێ.
* جەرگی کەو بە برژاوی بدرێ بە مناڵ تووشی فێ نایەت.
* خوێنی کەو بهێنرێ بە چاوا ئەو چاوە نەبرینی لێ دێ وەنە پەردەی بەسەرا ئەکشێ .
* خواردنی گۆشتی کەو بۆ نەمانی ئیسقا باشەو شەهوەت زیاد ئەکا.
* بۆن کردنی پیبوی نێرەکەو بۆ تووش نەبوون بە سەکتەی دڵ باشە.
* ئەگەر ئاردی جۆ تێکەڵاو بە شەراب بکرێ لە رێبازگەی کەوا هەڵبرێژرێ کەوەکان ئەیخۆن سەرخۆش ئەبن، وایان لێ دێ بەدەست ئەگیرێن.

* ئەگەر یەکێ بە ئەندازەی نیو مسقاڵ لە جگەری کەو بخوا بە گەرمی ترس و لەرزێ کە لە تەبێعەتیا هەبێ نایمێنێ.
* هێلکەی کەو جوانترو باشترە لە هێلکەی مریشک بەڵام بۆ ئەو کەسانە کەوا بە خۆشی و بێ ئیشی رائەبوێرن نەوەک بۆ ئەو کەسانە کە ئیش کەرن.

کۆلارە «الحداة»

کۆلارە ترۆمێکە لە رەسەنی قەلەرەش و شتە، لە زۆر لەباڵندە درەکان ئەترسێ وەنەبێ رەوشتێکی بەرزی هەبێ، گەلێ جار قەلەرەش هێلکەکانی ئەدزێ هێلکەی خۆی لەشوێنیان دائەنێ، کۆلارەکە ئەنیشێ هەڵیدێنێ، نێرەکە لەمە سەری سڕ ئەمێنێ چونکە لەخۆی ناکا، دەست ئەکا بەقرەقرو بە دەنووک بەر ئەبێتە مێ یەکە تا ئەیکوژێ، کۆلارە کە نەخۆش کەوت پەری خۆی ئەخوا چاک ئەبێتەوە، کە شتێکی سووری چاو پێ کەوت ئەیفرێنێ، هەندێک ئەڵێن کۆلارە ساڵێک ئەبێ بە داڵ و ساڵێک کۆلارەیە، کۆلارە دوو وەیا سێ هێلکە ئەکا، بە بیست رۆژ هەڵیاندێنێ، کە نێرەکە سواری مێ یەکە ئەبێ مێ یەکە دەست ئەکا بە قرە قڕ، گوایە ئەڵێن ئەمە بۆ ئەوەیە شایەت پەیدا ئەکا بۆ پاشەرۆژ کە تەیرو تیور بزانن ئەم بەچکانەی کە ئەیبێ لەهی ئەو نێرەیەو زۆڵ نی یە، کۆلارە لەکاتی فرینا لە هەواوە رائەوەستێ لەو تەیرانەش نی یە کەشت راو بکا بەڵکوو شتەکەی ئەفرێنێ، وە شتیش کە ئەفرێنێ هەر لەلای راستەوە ئەیفرێنێ، واتە لە لای راستی ئینسانەوە، کۆلارە با لەبرسانیشا بمرێ قەت پەلاماری بێچووی پەلەوەری تری دراوسێ نادا، کۆلارە کەرە ئەگەر بەکەلکی راو پێ کردن بهاتایە لە باز بەنرختر ئەبوو چونکە شێوەی فرین و وەستانی لە ئاسمانەوە زۆر جوانە.

* زراوی کۆلارە لە سێبەرا ووشک بکرێتەوەو بکرێتە ناو شووشەیەک، ئەگەر یەکێ دەعبایەکی وەکوو مارو دووپشک پێوەدا لەوە بکرێتە سەر شوێنی پێوەدانەکەی، وە سێ میلیش لێ بهێنری بە چاوا بەڵام بەپێچەوانە، واتە ئەگەر شوێنی پێوەدانەکە بەلای راستیەوە بوو ئەو بیهێنێ بەچاوی چەپیا، ئەگەر بەلای چەپیەوە بوو بیهێنێ بەچاوی راستیا رزگاری ئەبێ لە ئازاری ئەو پێوەدانە.
* ئەگەر زراوی کۆلارە بخرێتە کونی مارەوە، چی مار لەو کونەدا هەبێ هەمووی ئەتۆپێ.
* ئەگەر یەکێ تەنگەنەفەسی هەبوو خوێنی کۆلارە لەگەڵ تۆزێ میسک و هەندێ گوڵاو تێکڵاو کاو لەناشتا بیخواتەوە رزگاری ئەبێ لە تەنگەنەفەسیەکەی.

* ئەگەر کۆلارە بەزینوێتی لە ماڵێکا هەڵواسن مارو دووپشک روو ناکاتە ئەو ماڵە.
* یەکێ زەهر کاری تێ کردبوو خوێنی کۆلارە بخواتەوە زەهرەکە ئیتر کاری تێ ناکا.
* ئێسقانی کۆلارە بسووتێنرێ و بیهاڕنەوەو بینێن لە دمەڵی زۆر خراپ ئەیگەیەنێ و دەرگای پێ ئەدا.

گۆرەویلە

گۆرەویلە باڵندەیە لە قەد دار هێلانە ئەکا، بە ئەندازەی چۆلەکەیەکە، گۆشتی ئەخورێ، هێلانەکەی لە گوش و پووش وەک دزوو دروست ئەکاو ئەیتەنێتەوە وەکوو گوێرەوێ، کە شەو داهات لەناو هێلانەکەیا هەر ئەسووڕێتەوە لەترسی ئەوە نەوەک بکەوێ وەیا شتێک بێت بیخوا، دەنگی وەکوو فیکە بکا وایە.
* یەکێ لەکاتی سەرخۆشی دا هەراو هۆریا بکات، گۆرەویلە بەچەقۆ سەر ببڕن و خوێنەکەی بدەنێ ئیتر قەت ئەو هەراو هۆریایە ناکا.
* ئەگەر منالێک بەدخولق بوو، زراوی گۆرەویلە بکوڵێنرێ و لەگەڵ شەکردا بیدرێتێ ئیتر بەدخولق نابێ و زۆر چاک ئەبێ.
* ئەگەر ئێسکی گۆرەویلە لەکاتێکا کە مانگ لەزیادیە هەڵبواسرێ بەمناڵا، ئەو مناڵە لەلای خەڵک خۆشەویست ئەبێ با زۆر ناشیرینیش بێ.

لەق لەق

حاجی لەق لەق باڵندەیەکی زلی مل درێژی دەنووک درێژی قاچ درێژە، دوژمنی مارە، کە ماری دەستکەوێ ئەیبا بەئاسمانا ئەیخاتە خوارەوە ئەپرۆکی و بۆی دێتە خوارەوە ئەیخوا، حاجی لەق لەق لەئاوەدانی کە هێلانە بکا لەشوێنی بەرزی وەکوو سەری مەنارەو گوێ بانی بەرز ئەیکا، حاجی لەق لەق زۆر زیرەکە هێلانەیەکی لە گەرمیان و یەکێکی لە کوێستان هەیە، ئەگەر لەشوێنێک هەستی کرد ئەوا هەوا ئەگۆڕێ وەیا بەڵایەک دێت خێرا هەستی پێ ئەکاو ئەو شوێنە بەجێ دێڵێ با هێلکەشی هەبێ، ئەو هێلانەیە کە ئەیکا لەوانەیە هەرچەندە بەشووڵ ئەیکا بەتەشوێ بەزەحمەت تێک ئەدرێ، جروجانەوەر و مێش و شتە زۆر لە حاجی لەق لەق ئەترسن، ئەو شوێنەی ئەوی لێ بێ ئەوانی لێ نابن، حاجی لەق لەق کە لە ئاوەدانی نەبوو زۆرتر لە دارستانا ئەبێ، ئەو شوێنە ئەکەن بە شار، کە یەکێکیان دەستی کرد بە تەقەتەق هەموو دەستی پێ ئەکەن. ئەگەر لەق لەقێ هەستی کرد مێیەکەی خیانەتی کرد نێرەکە ئەچێ هەچ لەق لەقێک لەو وڵاتەدا هەبێ کۆیان ئەکاتەوە

دێن بە دەنووک ئەو لەق لەقە پارچە پارچە ئەکەن.

* لەشی گول بە خوێنی بێچو لەق لەق بهەنووریٔ کەڵکی هەیە بۆی.

* ئەگەر بە ئەندازەی دانقێک لەمێشکی حاجی لەق لەق، وەلە «ئامیان ــ انفحە»ی کەروێشکیش بە ئەندازەی ئەو تێکلاو بکریٔ و لەسەر ئاگر پێکەوە بتوێنرێنەوە، هەر کەسیٔ ئەمە بەناوی هەرکەسێکەوە کە ئەیەویٔ بیخوا، ئەو کەسە خۆشەویستی لەدڵیا چەسپ ئەبیٔ و زۆر دڵی پێوە بەند ئەبیٔ.

* ئەگەر یەکیٔ ئێسقانی لەق لەق لەگەڵ خۆی هەڵبگریٔ خەم و هەمی نامێنیٔ.

* یەکیٔ ئەگەر گلێنەی چاوی راستی لەق لەقی پیٔ بیٔ خەوی لیٔ ناکەویٔ، ئەگەر گلێنەی چاوی چەپی پیٔ بیٔ هەر ئەنویٔ مەگەر لیٔ بکرێتەوە.

* ئەگەر یەکیٔ چاوی لەق لەقی پیٔ بیٔ بچێتە ناو ئاو مەلە بکا ناخنکیٔ با مەلەش نەزانیٔ.

مریشک

باڵندەیەو باڵندەش نی یە؛ باڵندەیە بە ناخێری گیانی باڵ ئەگرێتەوە بەڵام باڵ گرتنەوەکەی هیچ نی یە هەموو دەهەنگاو نابیٔ، باڵندەش نی یەو چونکە هەر لە ئاوەدانی دایەو ئەگەر بچێتە ناو باڵندەکان دەری ئەکەن، مریشک هەموو دڕندەیەک دەستی بکەویٔ ئەیخوا وەئەمیش چاوی بەوان بکەویٔ ناترسیٔ بەڵام ئەگەر ئەم لەسەر دیوار وەیا دارێک بیٔ تەنانەت ئەگەر چەقەڵ بە بنیا تێپەڕی لەترسا خۆی فڕیٔ ئەداتە بەردەستی، مەسەلەی ئەم و چەقەڵ وەکوو مەسەلەی پشیلەو مشک و گورگ و مەڕ وایە، مریشک خەوی زۆر کەمەو لەنوستنیا زۆر سرکە، تەنانەت ئەڵێن نووستن و بە ئاگا بوونەوەی بە ئەندازەی نەفەسێکە کە ئینسان ئەیدات و ئەیهێنێتەوە، وە ئەڵێن ئەمەش هەمووی لەترسایە، ئەگەر نەکرێتە کولانەوە لەسەر ئەرز نانویٔ بەڵکوو یا ئەچێتە ناو تاقێکەوە، یا سەر لقەدارێک، یا شوێنێکی بەرز، هەر لەگەڵ رۆژ هاتە ئاوا بوون ئەو ترسی لیٔ ئەنیشیٔ و روو ئەکاتە کولانەی نوستنی، جوچکەکەی کە لەهێلکەکە دەرئەچیٔ زۆر جوانە کەم باڵندە ئەوەندەی ئەو جوانە، تووکێکی نەرمی هەیە کەم تووک ئەوەندە جوانە، زۆر گورج و گۆڵ و هەڕاکەرە بەشوێن شتا، هەر دایکەکە قرتەی کرد هەموویان هەڕا ئەکەن بۆلای، لەپاش ئەمە هەتا گەورەتر ئەبیٔ ناشیرینتر ئەبیٔ، کەرتر ئەبیٔ و گەوج تر ئەبیٔ، هەر بەم جۆرە ئەم شتانەی لە زیادی یە تا ئەگاتە پایەیەک کە لەویٔ دا ئیتر بەکەڵکی هیچی تر نایە یا سەربڕین،

یاخوێندن، یا هێلکەکردن نەبێ، مریشک وەکوو راوچیانی باڵندە گۆشت ئەخواو وەکوو تەیرو تیوری تریش دان ئەخواو لەخواردنی وورده نانا هاوبەشی ئینسانیش ئەکا، کەواتە گەلێ تەبێعەتی دژی یەکی تێدا هەیە ئەگەر هێلکە درێژ کۆلەو دەورو بەرەکەی باریکۆلە بوو، واتە ئەم سەرو ئەو سەرەکەی ئەوە ئەبێتە مریشک، ئەگەر خڕو ئەم لاو ئەولای پان بوو ئەبێتە کەڵەشێر. هێلکە ئەگەر بخرێتە ژێر پەینی گەرمیشەوە هەر هەڵدێت، مریشکی وا ئەبێت رۆژێ دووجار هێلکە ئەکا، مریشک ئەبێت هێلکەی دوو زەردێنەش ئەکا، مریشک هەموو ساڵ هێلکە ئەکا تەنها دوو مانگی زستان نەبێ، بە دە رۆژ هێلکەکەی دروست ئەبێ لەسەرەتای گەرابوونیەوە تا دروست بوونی، کە ئەیکا زۆر نەرمە هەرکە هەوا لێ دا رەق ئەبێ، سپێنەکە شتێکەو زەردێنەکە شتێک، لەسپێنەکە چاوو مێشک و سەری جووچکەکە دروست ئەبێ، پەردەیەکی تەنک بەمانەوە پێچراوە پێستی جووچکەکە دروست ئەکا، پەردەیەکیش بەزەردێنەکەوە پێچراوە ئەندامەکانی تری جووچکەکەی تیایە، بە تایبەتی ئەم پەردەیە وەکوو بۆریەیەکە لە وێنەی ناوکاو ئەبێتە هۆی ئەوزاری خواردنی جووچکەکە لەهی زەردێنەکە، وەکوو چۆن مناڵ لە زکی ئافرەتا لە رێگەی ناوکەوە لە خوێنی حەیزی دایکەکە ئەبێتە مایەی خواردنی ئەمیش وایە، هەر مریشکێ کەڵەشێری نەبێ هێلکەکەی ئەوەندە مایەی بەکاری بەهێزی تێدا نییە وەکوو ئەو مریشکەی کە کەڵەشێری هەیە، هەروەها ئەم جۆرە هێلکانەی کە مریشکەکەی کەڵەشێری نییە مایەی تۆی تێدا نییە بۆ بوونی بە جووچک، هەروەها ئەو هێلکانەش کە سپێنەکەیان کەمتر ئەبێ چونکە بە تاقی کردنەوە دەرکەوتووە هێلکەیەک کە لەسەری مانگەوە تا پانزەو شانزەی مانگ مریشکەکە ئەیکا ئەمە زیاتر پڕترو زیاتر خاوەن تۆیە تا ئەو هێلکەیەک کە مریشکەکە لە کەم بوونەوەی مانگەوە ئەیکا تا دوایی مانگ، واتە هەتا مانگ لە زیادی دابێت هێلکەی ئەو ماوەیە پڕترو پڕ تۆو ترە، کە مانگ دایە کورتی ئەمیش ئەو مادەیە کەم ئەکاتەوە. مریشک و کەڵەشێر لەناو هێلکەکەدا لەپاش دە رۆژ ئەزانرێ، ئەویش بەم جۆرە: بنەوە لە دەنووکی جووچکەکە ئەگەر جوولایەوە ئەوە کەڵەشێرە، ئەگەر نەجوولایەوە مریشکە. بە دەگمەن مریشکی وا ئەبێ کە وەکوو کەڵەشێر ئەخوێنێ و وەکوو ئەو شەڕ ئەکا جا ئەو جۆرە مریشکانە قولاپێک لە قاچی دەرئەچێ وەکوو قولاپی کەڵەشێر وا ئەبێ، گەلێ جار کە مریشک خۆی لەخاکا ئەگەوزێنێ ئەمە بۆی ئەبێ بەوە کە وەکوو کەڵەشێر تسابێ بەسەریا لە بارەی هێلکە کردنیەوە، ئەم هێلکانە لە خواردنا خۆشن بەڵام نابن بە جووچک چونکە تۆویان تێدا نییە، ئەگەر هاتو هەر لەسەر ئەم جۆرە هێلکەیەکی زۆری

کردو لەو ماوەیەدا کەڵەشێرێک تسی بەسەریا هێلکەکان هەموو تۆویان تێ ئەکەوێ، مریشک کە بەکڕ کەوت و نیشتە سەر هێلکە لەو ماوەیەدا دەنگی هەوری گوێ لێ بوو هێلکەکان هەموو پیس ئەبن، مریشک کە کەوتە کڕ هەڵژەنرێ لە ئاوا لە کڕ ئەنیشێتەوە. مریشک کەپیر بوو زەردێنە لە هێلکەیا نامێنێ.

* ئەگەر مریشکێک لەگەڵ دەسەلک پیازی سپی و لوێچێک کونجی بێ توێکڵ بکوڵێنرێ هەتا بە تەواوی دائەرزێ، پاشان بە گۆشت و ئاوەوە یەکێ بیخوا شەهوەت و هێزی چوونە لای ژنی زۆر زۆر ئەبێ.
* پیوی مریشک بدرێ لە قەڵشانی دەم و چاوو دەست و پێ کە بە هۆی سەرماوە بووبێ چاکی ئەکاتەوە.
* چاوێ کە ئاوی لێ بێت زراوی مریشکی پیا بهێنرێ چاکی ئەکاتەوە.
* یەکێ میز بکاتە جێ جیقلدانەی مریشکی بۆ ببرژێن و بیدەنێ بیخوا چاک ئەبێ.
* دەوام کردن لەسەر خواردنی گۆشتی مریشک مایەسیری دێنێ .
* هێلکەو رۆن کە بە نیمرۆ بکرێ و بخورێ بۆ زیاد بوونی مایەی شەهوەت زۆر بەکەڵکە.
* هێلکە بە زستانان لە ناو کادا وە بە هاوینان لەناو کۆزەر- کۆزەر ئەوەیە کە گەنم لە بێژنگ ئەدەن و ئەو خەوش و خاڵە لە بێژنگەکەدا ئەمێنێتەوە- دا دابنرێ ماوەیەکی زۆر ئەمێنێتەوەو خراب نابێ.
* ئەگەر یەکێ مار پێوە بدا مێشکی مریشک بخرێتە سەر شوێنەکەی ژارەکەی ئەکێشێ و ئازاری نامێنێ.
* لە جیقلدانەی مریشک دا بەردێک هەیە ئەگەر یەکێ فێ دار بوو ئەو بەردەی پێوە ببەستن فێ یەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ. هەر ئەو بەردە ئەگەر بخرێتە ژوور سەری مناڵ خەوێکی هێمن ئەکا.
* جیقنەی مریشکی رەش هەڵبسوورێ بە دەرگای هەر ماڵێکەوە ئەو ماڵە ئاژاوەی تێ ئەکەوێ.
* ئەگەر پیاوێک لەگەڵ ژنەکەیا بوو بە شەڕو هەرای، سەری مریشکی رەش بخرێتە ناو گۆزەڵەیەکی تازەوەو لە ژێر رایەخی پیاوەکەدا دابنرێ هەر خێرا لەگەڵ ژنەکەیا رێک ئەکەوێتەوە.
* ئەگەر یەکێ هەر دوو چاوی مریشکێکی زۆر رەشی لەگەڵ هەردووچاوی پشیلەیەکی رەش دا پێکەوە ووشکیان بکاتەوە و بیانهارێتەوەو پاشان بیهێنێ بە چاویا عالەمێکی

ڕۆحانی ئەبینێ، داوای هەر باس و خواسێک لەو عالەمە بکا پێ ئەڵێین.

مێشەسی

مێشەسی باڵندەیەکی گەورەی گێل گەوجە، یەکێ لەبێ ئەقڵیەکەی ئەوەیە کە گەلێ جار ڕێگا ناباتەوە سەر هێلکەی خۆی و ئەچێ ئەنیشێ بەسەر هێلکەی ترەوەو بەهی خۆی ئەزانێ و زۆر چاکیش بەخێوی ئەکا، لە فڕینا بەهێزو بە توانایە، ملێکی درێژی هەیە، دەنووکی تۆزێ پانە، ڕەنگی لە ڕەنگی خۆڵە مێشایە، لەو مەلانە نی یە کە ڕاو بکا بەڵکوو هەر ڕاوی ئەکەن، لەگەڵ ئەمەشا چەکێکی زۆر سەیری هەیە لەکاتێکا کە تەیرە ڕاوکەرەکان بیانەوێ ڕاوی بکەن بەو چەکەی خۆی ئەپارێزێ، ئەویش ئەوەیە کە لە ناو ڕیخوڵەو دەوری قنگیەوە کیسەیەک هەیە ئەم کیسەیە دائیما پڕیەتی لە شتێکی تەڕی لینج، لە کاتێکا کە تەیرێکی وەکوو چەرخ و هەڵۆ ئەمانە بیانەوێ ڕاوی کەن ئەم لەگەڵیان بەرزو نزم ئەبێتەوە تاهەلی دەست ئەکەوێ، کە هەلی دەست کەوت ئەفیڕێنێ پیانا، ئەو مادەیە وایان لێ ئەکا وەکوو بیانبەسێتەوە وایە پاشا ئەم ئەچێ بە دەنووک هەموو پەڕەکانیان هەڵئەکێشێ و بەو جۆرە ئەیانکوژێ. مێشەسی ئەگەر بیگرن و تەیرێکی تر بخەنە لای، ئەمجا بێن پەڕو پاڵی تەیرەکەی تر لە بەر چاو ئەمەوە هەڵکێشن ئەم لە خەفەتا بۆ خۆی ئەمرێ.

* هێلکەی مێشەسی خەنە چ ڕەنگێک ئەکا ئەویش وایە.
* بەردێک لە جیقلدانەی مێشەسی دایە هەرکەس تا ئەو بەردەی پێ بێ شەیتانی نابێ. هەروەها ئەگەر یەکێ سکی بچێ کە ئەو بەردە هەڵبگرێ ئیتر سکی ناچێ.
* ئەگەر یەکێ خەوی زۆر بێ دڵی مێشەسی لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ خەوەکەی کەم ئەبێتەوە.
* ئەو هێلکە مێشەسی یە کە ئەگەر لە ئەنجاما مێشەسی یە هەڵێنێ و بە مێشەسی نێر دەرچێ ئەگەر بدرێ لە موو ڕەشی ئەکاتەوەو تا ساڵێکیش ئەو ڕەشیەی لاناچێ. ئەمجا هێلکەکەش بەوەدا ئەزانرێ کە ئەمە لە ئەنجاما بە مێشەسی نێر دەرئەچێ یامێ، بهێنرێ دەزوویەکی سپی بکرێ بە دەرزیەکەوە، دەرزیەکە لەم سەرەوە بکرێ بە هێلکەکەداو لەو سەرەوە رایکێشی دیارە دەزووەکەشی پێوە ڕائەکشرێ، ئەگەر دەزووەکە ڕەش هەڵگەڕا ئەوە ئەو هێلکەیە کە مێشەسی نێری تیا ئەبێ، ئەگەر ڕەش نەبوو هی مێ یە.

هەڵۆ

هەڵۆ وەیا شاهەڵۆ باڵندەیەکە لە رەسەنی پیرۆزەو سیسارگەکەچەڵە بەڵام ئەم بچووکترە، تەیرو تیورو کەروێشک و ریوی راو ئەکاو لە مەلە گۆشت خۆرەکانە، ئەو گیانلەبەرانە کە ئەیانگرێ پێش هەموو شتێ و زیاتر جەرگەکەیان ئەخوا چونکە ئەو نەخۆشیانە کە ئەو ئەیگرێ جەرگ ئەو حەیواناتە بۆی ئەبێ بە دەرمان، جڕنووکی هەڵۆ نشتەرێکی زۆر سەیرە بۆ هەڵدڕینی گورگ، کە دادێتەوە بۆ گورگ بەو قولاپەی گورگەکە وەکوو خەیار هەڵئەدڕێ، رەوشتی وایە ئەکەوێتە شوێن لەشکر بۆ خواردنی گۆشتی کوژراوەکەی، هەڵۆ قەت ناترسێ، کە سەیری کرد واشتێک هەیە بۆی شۆڕ ئەبێتەوە ئەگەر تەیری گۆشت خۆری راوکەری تر لەسەر ئەو شتە بێ ناچار لەترسی ئەم واز دێنێ و شتەکە بەجێ دێڵێ، هەڵۆ لە دوو هێلکە زیاتر هەڵناهێنێ، ئەگەر هێلکەی زیاتری هەبێ فڕێ ئەدا، ئەمەش لەبەر دڵ رەقی خۆی و زۆر خواردنیەتی کە پێ بەخێو ناکرێ، کە پیر بوو بێچووەکانی بەخێوی ئەکەن، کە زۆر پیر بوو پەکی کەوت و لەبەر پیری چاوی کز بوو سەرەو ژوور ئەبێتەوە رووبەرووی هەوا بۆ ئاسمان تا پەڕەکانی بێهێزو پەرپووت ئەبن ئەمجا سەرەو خوار ئەبێتەوەو خۆی ئەکا بە کانیاوا پیریەکەی ئەڕواو هێزی بەتەواوی ئەگەڕێتەوە، عومری درێژە پشووی فڕینی زۆرە، هەڵۆ لە شوێنێکی پانی سەختی کێودا هێلانە ئەکا، لە شوێنێک هێلانە ئەکا ئەگەر بێچووەکەی تۆزێ پێ لە هێلانەکە بترازێ ئەخشێتە خوارەو تا داوێنی کێوەکە لە گەڵ ئەمەشا ئەو بێچووە تا گەورە ئەبێ بەهیچ جۆر ناترازێ لەو هێلانەیە وەکوو بڵێیت ئەزانێ ئەخزێت و ئەڕوا، هەر وەها ئەو بێچوویە نیازی فڕین ناکا تاشاپەڕی باڵی بەتەواوی خۆی ئەگرێ.

* ئەگەر پەڕی هەڵۆ لەهەر ماڵێکا بسووتێنرێ هەر مارێک لەو ماڵەدا هەبێ ئەتۆپێ.
* یەکێ ئەگەر چاوی ئاو بکا وەیا پەردەی بەسەرا هاتبێ زراوی هەڵۆ بێنێ بە چاویا چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر ژنێک شیر لەمەمکیا وەستاو نەئەهات بێنێ زراوی هەڵۆی پیا بسووێ چاک ئەبێ و کونی مەمکی ئەکرێتەوە.
* جمگەکان کە ژان بکەن پیوی هەڵۆ لەگەڵ رۆنی زەیتوون تێکڵاو بکرێ و لێ بنرێ چاک ئەبنەوە.

* پیوی هەڵۆ لەگەڵ هەنگوین و گوژاڵک بنرێ لە ناسور چاکی ئەکاتەوە.

هەنگ

هەنگ زۆر کەس لەزاناکان لەریزی باڵندەکانا دایئەنێن بەڵکوو ئەیخاتە ریزی جروجانەوەرەوە بەڵام لەبەر ئەو هەموو کەڵکە کە لەودایە پایەی ریزی هەر ئەبێ لەریزی باڵندەکانا بێ، هەنگ باڵدارە بچکۆلەیەکی جوانە کە بەدەنگە نەپچڕە مووسیقادارەکەی پەرەی گوێ ئەزرنگێنێتەوە وەکوو بەهەنگوینە شرینەکەی لەش ئەگەشێنێتەوە.

هەنگ جگە لەبەرهەم و کردەوەکەی خۆی دروستکراوێکی نازکی جوانە، سەرێکی خڕی درێژکۆڵەی هەیە، دواوەی وەکوو وێنەی کەلەشەکرە، ناوەڕاستەکەی باریکێکی چوار گۆشەیی و شەش گۆشەییە، لەناوەڕاستی لەشەکەیەوە چوارقاچ و دوو دەستی هەیە بەئەندازەی یەک وەکوو شکڵێکی شەش گۆشەیی کە لەسەر دایەرەیەک بێ. لەناو خۆیانا پادشایان هەیە کە بە ئەندازەی دوو هەنگ ئەبێ، ئەم پادشایە باووباپیری هەرپادشا بووە، پادشا لە شانەکە دەرناچێ چونکە ئەگەر دەرچوو هەموو هەنگەکان دەرئەچن و ئیش و کار بەتەواوی رائەوەستێ، ئەگەر پادشا مرد ئەبێ زوو، شا دابنێنەوە، ئەگەر خێرا داینەنێنەوە ئیش و کار رائەوەستێ و هەموو هەنگەکان ئەمرن، نابێ دوو پادشا هەبێ، ئەگەر بەرێکەوت دوو پادشا هەبوو بەبێ ئەوە دووبەرەکانێ لەبەینی هەنگەکان پەیدا ببێ یکێکیان ئەکوژن ئەیخەنە دەرەوەو ئەویتر ئیتر ئیش و فرمان ئەگرێتە دەست.

ئەم پادشایە هەموو فەرمانێک ئەکا بەسەر هەنگەکاناو کەسیان لەژێر فەرمانی دەرناچن، هەر هەنگێک بە ئەندازەی تواناو لێ هاتووی ئیشی ئەداتێ، فەرمان ئەدا بەهەندێک شانەکە دروست بکا، بەهەندێکی تر کە هەنگوێن بکا، ئەوی ئیشی لێ نەیەت فەرمان ئەدا بیکەنە دەرەوە، بە فەرمانی پادشا دەرگاوان لەبەر دەمی ژوورەکەدا هەیە ئەگەر هەنگێک ویستی شتی پیس بێنێتە ژوورەوە دەرگاوانەکە نایەڵێ، واتە تەوزیمی ئەو قاپی وانە ئەوەیە کە نەیەڵێ شتی پیس و خراپ بهێنرێتە ناو دوو بەرەوشانەکەوە، هەنگە کە شوێنێکی شایانی چاو پێ کەوت بۆ خۆی لەپێشا لە مووم خانوو دروست ئەکا، پاشا خانووی پادشا دروست ئەکا خانوو بۆ ئەو هەنگە نێرانە دروست ئەکا کە ئیشێکی وایان نی یە، هەنگە مێ یەکان بە لەش گەورەترن لە نێرەکان، ئەم مێ یانە لە ناو شانەکەدا گەلێ ئیش و فرمانیان بە سەرەوەیە، کە خانووی دروست کرد ئەمجا گەرا دائەنێ، کە گەرای دانا بە سەریەوە ئەنیشێتەوە، ئەم گەرایە ئەبی بەکرمێکی سپی و ئەبێ بە هەنگ.

هەنگ نانیشێ بە سەر گوڵی هەمە جۆرەوە بەڵکوو ئەنیشێ بەسەر یەک گوڵەوەو پاشان ئەفڕێ، هەندێ لەماڵەکانی هەنگوینی تێ ئەکاو هەندێکی بێچووەکانی تێدایە، هەنگ کە بینی شایەکەی بەکەڵک نایەو فەرمان نابا بە ڕێوە یا لێ ئەخەن وەیا ئەیکوژن، زۆرتریش ئەیهێننە دەرەوە ئەیکوژن، شا دەرناچێ مەگەر لەگەڵ هەموو هەنگەکانا نەبێ، ئەگەر شا نەیتوانی بفڕێ هەڵیئەگرن وئەیفڕێنن.

شانەکانیان وەیا ماڵەکانیان هەمووی شەش گۆشەیی یەو بە ئەندازەی یەکە، ئەگەر چوار گۆشەیی بێ هەنگەکە خۆی مەیلەو درێژو شەش لایی یە بۆشایی ئەمێنێتەوە، هەروەها پێنج گۆشەیی وهێلکەییش بێ بۆشایی هەر ئەمێنێتەوە نایانەوێ ئەو بۆشایی یە بە خۆڕایی بڕوا، دارشتن و دروستکردنی ماڵی هەنگ بەو تەشکە لە دەست هیچ مهندسێک نایە.

هەنگ لە بەهارو پایزا هەنگوین ئەکا، لەو دوو وەختەدا ئەچێ ئەگەڕێ ئەنیشێ بە سەر گوڵ و بەری دارانەوە، دەست وقاچەکەی زبرە لە شیرەی گوڵەکانی پێوە ئەبێ و ئەیهێنێتەوە ئەیخوا، لە ئەنجامی خواردنی ئەو شیرەیە ئەوی لێ دەر ئەچێ ئەبێ بە هەنگوین، دوو شفرەی تیژیشی هەیە«شێ» گوڵ و شتەکە بەوە ئەمژێ، هەنگوینەکە بەرهەمی ئەو رتوبەتە کە وەری ئەگرێ، لە هەنگوینەکە خواردنی خۆی و بەچکەکانی پێک دێنێ، ئەوی زیاد بێ هەڵیئەگرێ بۆ زستان، هەموو مقیاسێک ئەزانێ، ئەزانێ چەندە هەنگوین ئەکا، ئەبێ چەندی لێ بخواو چەندی پاشەکەوت بکا، لەهەندێ لە ماڵەکانیا کە دروستی ئەکا بە سەرپۆشێکی تەنک سەری دائەپۆشێ، ئەم سەرپۆشە لە مێوەکەیەتی، شکڵی ئەمانە وای لێ دێ وەکوو گۆزەڵەیەکی پچکۆلە کەبەپارچە کەتانێکی تەنک سەرەکەی گیرابێ، تەنانەت ئەگەر لاریش ببێتەوە نارژێ. هەنگ ئەو شوێنەی خۆی تیایە بەچکە لەو شوێنەدا بەخێو ناکا بەڵکوو بەچکەکە لەخانووی ترایە، هەموو رۆژێ خۆی و بەچکەکەی بە ئەندازەی خۆیان لە هەنگوینەکە ئەخۆن، بەم جۆرە زستان بەسەر ئەبا، کە زستان بەسەرچوو هەنگوینەکەش تەواو ئەبێ و ئیتر وەختی هاتنە دەرەوەی دێت و گوڵ پێ ئەگا. هەنگ کاتێ زانی ئەوا دووکەڵی بەسەرا ئەکەن وهەنگوینەکەی لێ ئەسێنن بە پەلەو بەهەڵپە ئەکەوێتە خواردنی هەنگوینەکەی.

ئەوانەی کەهەنگ بەخێو ئەکەن دوو بەرەی بۆ دروست ئەکەن، ئەمجا لەپشت دوو بەرەکەشەوە پاشکۆیەکی تری ئەدەنە پاڵ، هەنگوینی زیادە ئەڕژێتە ئەو پاشکۆیەوەو پاشان ئەیبڕنەوە، گەلێ جار لە شاخەکانا هەنگ هێلانە ئەکاو پێ نازانن، هەنگوینی ساڵەو ساڵ

لەو شوێنانەدا ئەکەوێ بە سەر یەکا. هەنگ لە ناو خۆیانا ئەبێ بە شەڕیان، یەکێ نزیکیان بکەوێتەوە پێوە ئەدەن، کە پێوەدا هەنگەکە خۆی ئەمرێ، بیانەوێ بیبڕنەوە ئەو کەسە سەرو دەست و دەم و چاوی ئەبێ بە شتێک بپێچێ و داپۆشێ چونکە هەنگەکە شەڕ ئەکا لە سەر هەنگوینەکەی، ئەگەر هەنگێک لە ناو دوو بەرەکەدا مرد ئەیخەنە دەرەوە، بە هیچ جۆر نایەڵن شوێنەکەیان پیس ببێ، تەبیعەتی زۆر پاک و پوختە، ئەگەر شتێک پێچەوانەی هەنگوینەکەی بەرچاوکەوت فرێ ئەداتە دەرەوە چونکە ئەزانێ هەنگوینەکەی بەوە بۆن ئەکا، لە بەهارو پایزدا ئیش ئەکا، ئەو هەنگوینەی کە لەبەرهەمی بەهارانا پێک دێت زۆر ترە لەهی پایز، هەنگە بچووکەکان ئیشکەرترن تا زلەکان، لەئاوا ئاوی جوان و پاک و ساف نەبێ نایخواتەوە، لەزستانانا ئەگەر زانی ئەوا هەنگوینەکەی کەم بووەتەوەو بەشی ناکاو نایخاتە بەهار بەئاو رشێنەیەکی کەمی هەنگوینەکە ئەکا بۆ ئەمە زۆر ببێ، ئەزانێ کە هەنگوینەکە تەواو بووماڵەکانیان ووشک هەڵئەگەرێ و هەموویان ئەمرن.

هەنگ ئەوەیان ئیش نەکا فرێ ئەدەنە دەرەوە چونکە ئەڵێن جێ گر و هەنگوین خۆرە ئەوانیش ئەو جۆرەیان ناوێ، تەنانەت خۆیان لەبەینی خۆیانە ئەزانن کامەیان گورج و گۆڵەو کامەیان تەمەڵە، هەنگ وەکوو مار کاژ ئەخات، دەنگی خۆشی زۆر خۆش لێ دێ، گیای بەلەک زۆر بۆی خراپە و رقی لێ ئەبێتەوە، جا ئەوانەی کە هەنگ بەخێو ئەکەن خۆ نزیک دووبەرەکە بخەنەوە و مانگی جارێکیش بیکەنەوە نەوەک لە بۆنی ئەو بەلەکە چووبێتە ناو دووبەرەکەوە، هەنگ کە ئەچێت بۆ لەوەڕو ئەگەڕێتەوە ممکن نی یە یەکێکی تر بچێتە شوێنی یەکێکی ترەوە.

هەنگ شەش شت پەکی ئەخا لەئیش کردن؛ تاریکی، هەور، با، دووکەڵ، ئاو و ئاگر. دەرکەوتووە کە هەنگ هەنگوین لە دەمەوە هەڵدێنێتەوە، هەنگوین گوو ئەکا ئەو گووە هەنگ بە پاکی نازانێ فرێ ئەداتە دەرەوە بۆ ئەوە هەنگوینەکەی بۆن نەکاو پیس نەبێ. هەنگوین سپیەکەی جوانتر و باشترە تا زەردەکەی، سپیەکەی هی هەنگە گەنجەکانە.

هەنگوێن بۆ هەرچێ دەردە بە کەڵک دێت، دمەڵ وە ئەو برینانە کە چڵکی تێ زاوە، وە شوێنی پێوەدانی مار بە هەنگوێن بیبەنوون چاک ئەبنەوە، بەچاوا بهێنرێ بۆ دەردو ئازاری چاو باشە، کە سک چوو هەنگوین بخوا ئەیگرێتەوە، سنگ ژانی کرد هەنگوین باشە بۆی. هەنگوین خوێنی حەیز زیاد ئەکا، میز رەوان ئەکا، بەربەستی زەهر ئەکا، هێزی جماع زیاد ئەکا، کرمی زک ئەکوژێ، زیپکەی ناو ریخۆڵە و شتە ناهێڵێ، مایە کە سەرمای بووبێ هەنگوین بۆی باشە، ژانی جگەر نایەڵێ، سێبەرۆ لەکۆڵ ئەخا. ئاگاداری شت ئەکا، مردوو

هەنگوینی پیا هەڵسوون هەتا هەتایێ ئاگاداری ئەکا لە رزان، گۆشت بخرێتە ناویەوە تا سێ مانگ نایەڵێ خراپ ببێ، تا شەش مانگ ئاگاداری میوە ئەکا، خواردنی هەنگوین تینوێتی دێنێ، کە لەگەڵ ئاودا بکوڵێنرێ کەفەکەی لاببرێ ئەو تیژیە کە هەیەتی نایێنێ و شیرینیەکەشی کەم ئەبێتەوە، ئەگەر هەنگوین خواردنەکەی یەکێکی گرت سێوی مێخۆش بخوا بەرەڵای ئەکاو زیانێکی کە هەبێ نایهێنێ، هەنگوینێ کە ئاو و ئاگرو دووکەڵی نەبینیبێ لەگەڵ میسک دا تێکڵاو بکرێ و بهێنرێ بەچاوا نایەڵێ ئیتر ئەو چاوە ئاوی لێ بێ، لەشی پێ بهەنووڕێ ئەسپێ و کرێشی ئەکوژێ، یەکێ سەگی هار گرتبێتی خواردنی هەنگوین بۆی باشە، مێوەکەی ئەگەر یەکێ بیخوا وەیا پێی بی غەمی بۆ پەیدا ئەبێ بەڵام شەیتانی نابێ، یەکێ زەهر کاری لێ کردبێ هەنگوینی کوڵاو بخوا زەهرەکە کاری نامێنێ، دڕک یا دەرزی چووبوو بە شوێنێکا مێوی هەنگوینی بخەنە سەر ئەیکێشێ. بەکورتی هیچ دەردێک نییە هەنگوین بۆی نەشێ.

ماسی

ماسی یەکێکە لە گیانلەبەرە هەرە زۆرەکانی ئاوی، زیاتر لەسێ سەد جۆرە، ئاو بۆ ئەو وەکوو با وایە بۆ گیانلەبەری ووشکانی، ماسی لە هەموو دەعبایەک زۆرخۆرترە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە تەبیەتی ساردو مایەی نزیکی دەمیەتی، نە ملی هەیە نەدەنگ، با وەرناگرێ، زۆر ئەجووڵێ، بچووکەکان زۆر خۆیان ئەپارێزن لە گەورەکان چونکە گەورەکان ئەیانخۆن. لەبەر ئەوە بچووکەکان زۆرتر خۆیان ئەکوتن بۆ رووبارو جۆگەکان، گەرای ماسی وەکوو هێلکە وایە بۆ باڵندە بەڵام گەرای ئەو سپێنەو زەردێنەی نییە بەڵکوو هەر یەک رەنگە، قوڵاخیان هەیە لەناو ئاودا، خەویشیان هەیە، ماسی گەرمیان و کوێستان ئەکا، گوڕی ئاو هیچ پەکی ناخا لە رۆیشتن، لە پێچەوانەی ئاوەکەدا بەگوڕترە، ئەو هێزەی کە ماسی ئەجووڵێنێ لە هەموو لەشی دایە وەکوو یەک وەنەبێ وەکوو گیانلەبەرەکانی تر بەش بووبێ بەسەر ئەندامەکانیا، ماسی وا هەیە ئەوەندە وورده چاو بەحاڵ ئەیبینێ، هەیە ئەوەندەش زلە بە ئەندازەی کێوێک ئەبێ، زۆر زۆر بەهێزیشە، کەم گیانلەبەر هەیە هێزی ماسی هەبێ، گیانلەبەری ووشکانی هەوا بەلووت وەرئەگرێ و ئەیدا بە بۆڕیەکانی سی، ماسی سی نییە، ئاو بەهێزی لاجانگی وەرئەگرێ و تەووژمەکەی ئەکا بە رۆحی حەیوان و بە لەشیا بڵاو ئەبێتەوە، زۆرتر وەختیش تێنوبەتی، ئەگەر ئەو رتوبەتی ئاو نەبوایە کە دایم لە ناویایەتی لە تینوانا ئەمرد.

* خواردنی گۆشـتی ماسی بۆ تیژی چاو باشـەو لەبەر ئەوە کە سووکە بۆ مـعدەش باشەو هێزی شەهوانیـەتیش زیاد ئەکا، خواردنی مـاسی زۆرتر لەگەڵ تەبێعـەتی ئەو کەسانەدا باشتر رێ ئەکەوێ کە لە وولاتی گەرمیانن.
* سەرخۆش ئەگەر بۆنی ماسی بکا سەرخۆشیەکەی لەسەر لائەچێ.
* زراوی مـاسی و زراوی رەقـە تێکلاو بکرێ، پاشـان بە قـەڵەمـێکی ئاسن لەسەر کـاغـەز پێی بنووسن، ئەو نووسینە لە شەوا وەکوو زێڕ دیارە.
* زراوی ماسی بەچاوا بهێنرێ مەنعی هاتنی ئاوی لێ ئەکا.
* یەکێ ئەگەر تەنگە نەفـەس بوو زراوی مـاسی بخـوا بۆی بـاشـە. هەروەها ئەگـەر لەگـەڵ شـەکـردا تێکلاو بکرێ و بکرێ بە لووتا هەم بۆی باشـە.وەیا ئەگـەر سـەری زراوەکـە بخرێتە گەرووی کابراو فووی پیا بکرێ چەشنی شتە.

"جرو جانـــەوەر"

ئـەژدەها

ئەژدەها مارەو زل ئەبێ، زل ئەبێ هەتا وای لێ دێ بەحاڵ لەشوێنی خۆی ئەجوولێ، شوێنی وا لە مێرگ و کوێستانە دوورە دەستەکانا لە پێنج گەز تا سی گەز درێژ ئەبێ، ئەستووری بە ئەندازەی دار چنارێکی زۆر ئەستوور ئەبێ، چاوەکانی گەورەو تیژ ئەبن بەشەو وەکوو چرا ئەدرەوشێنەوە، هەندێکیان تووکیان ئەبێ، لە ژێر چەناگەیەوە مووی هەیە، دوو شاخی بچووکی لێ پەیدا ئەبێ، ئەم ئەژدەها گەورانە زەهریان نەمێنێ ناتوانن پێوە بدەن، دانێکی زۆریان هەیە، برۆکانی چاوی دائەپۆشێ، نێرەکانیان خراپترن لە مێیەکانیان، ئینسان و حەیوانات هەڵئەلووشن، کە شتێکی هەڵلووشی و چوو بە دەمیا تازە ناتوانێ ئەمە فڕێ بداتەوەو شتێکی تر هەڵلووشێ، ئەبێ ئەوە قووت بدا ئەمجا شتێکی تر هەڵلووشێ، هەناسەکەی ئەڵێ گەرمایی ئاگرە، ئەو شوێنەی کە لێ ئەکەوێ بەردەمەکەی لەبەر هەڵمی هەناسەی گژو گیای لێ ناڕوێ، کە حەیوانێکی هەڵلووشی ئەچێ خۆی ئەئاڵێنێ بە دارێکی گەورە وەیا بە تاوێرێکا هەتا ووردی ئەکا ئەوە خواردنەکەیەتی. هەندە ئەژدەهای وا هەیە چەکی ئەو ئەوەیە بە گوڕ پەلاماری شێر وەیا پڵنگ وەیا کەڵەکێوی گەورە ئەداو خۆی پێیا ئەئاڵێنێ و ئەمجا هێز ئەداتە خۆی هەموو پەراسووی حەیوانەکە وورد ئەکا بەسەریەکاو بەو جۆرە ئەیکوژێ پاشان هەڵیئەلووشێ، لەپێستی ئەژدەها شتی بەنرخ و نایاب دروست ئەکرێ. ئەژدەها لەبەر ئەو گەرمایی هەناسەیەی کە هەیەتی هەر خۆی ئەکوتێ بۆ شوێنە سەخت و مێرگەکان و بۆ ئەو جێگایانە کە هەواو فێنکاییان هەیە، تەمەنێکی زۆریشی ئەبێ، گەلێ جار ئەو شوێنانەش کە خەزنەو نەختینەی لێیە ئەژدەهای لێیەو پاسەوانی شوێنەکە ئەکا.

* دڵی ئەژدەها هەرکەسێ بیخوا زۆر ئازاو نەترس ئەبێ.
* هەرکەس دڵی ئەژدەها بخوا زۆر لە گیانلەبەرەکان ئەچنە ژێر فەرمانیەوە.
* هەرکەس تۆزێ لە پێستی ئەژدەهای پێ بێ گەلێ حەیوانات ئەچنە ژێر فەرمانیەوە، هەروەها ئەگەر عاشق بێ عەشقەکەی نامێنێ.
* سەری ئەژدەها لە هەر لایەک دابنرێ خێرو بێرێکی زۆر روو ئەکاتە ئەو شوێنە.

ئەسپێ

ئەسپێ دەعبایەکی پیسی ناشیرینە، لەسەر خوێنی ئادەمیزاد ئەژی، دەست و قاچێکی زۆری هەیە، سەری مەیلەو درێژکۆڵەیە، دوو چاوی هەیەو پێ ئەڕوانێ، پەیدا بوونەکەی لە عەرەق و چڵکەوە ئەبێ لە لەشی ئینسانا، کە عەرەقەکە ووشک بۆوەو جل وەیا مووی بەسەرەوە بوو لە ئەنجاما ئەبێ بە ئەسپێ، پاشان هێلکە ئەکا ئەم هێلکەیە سپیەو ئەبێ بە رشک و ئەنووسێ بە شوێنەکەوە بە گرانی ی لێ ئەبێتەوە. ئەسپێ بەپێ شوێنەکەی رەنگی ئەگۆڕی، لەناو مووی سپی دا سپی ئەبێ لەرەش دا رەش ئەبێ، مریشک و کۆترو رێوی ئەسپێ ئەبێ، ئەسپێ ناداتە جلی گول، حەریر مەنعی ئەسپێ ئەکا کە لەبەر یەکێکا هەبێ.

* ئەگەر یەکێ میزی گیرابوو ئەسپێیەک لە ئەسپێ ئەو کەسە بگرن و بیخەنە کونی قنگیەوە میزەکەی بەرەڵا ئەبێ.
* هەر کەس بنی مووەکانی سەری بە ئاوی سلق بشوا ئیتر ئەسپێ ناداتە سەری.
* ئەگەر سرکەو ئاوی دەلیا تێکلاو بکرێ و لەشی پێ بهەنوون ئەسپێ لەو لەشەدا نامێنێ.
* ئەگەر زەیبەق بە رۆنی کونجی بکوژرێ و لەشی پێ بهەنوون هەچ ئەسپێەک لەو لەشا هەبێ ئەیکوژێ.
* ئەمانەی کەمن لێرەدا لە بابەت ئەسپیەوە نووسیومە دوور نی یە ئەگەر ئەفەندیەکی شاری بیخوێنێتەوە بڵێت سجادی رێگای لێ تێکچووە، بێنە لەشت پاک و پوخت رابگرەو بە سابوون خۆت بشۆو جل و بەرگەکەت رۆژی جارێ بگۆڕە ئیتر ئەسپێ چی و شتی چی؟!...

ئەمە ئەڵێت و منیش ئەڵێم راست ئەکەی، بەڵام مەسەلەکەمان وەکوو مەسەلەی شاژنی هۆڵەندەی لێ دێتەوە کە خەڵکەکە هەمهەمەیان کرد بۆنان، ئەویش ووتی ئەمە چی یە؟. پیان ووت ئەمانە داوای نان ئەکەن و نان نی یە بیخۆن، ووتی : جا نان نی یە با بەکسەم و پاقلاوا بخۆن!...

منیش ئەڵێم شوێن و گوندە بەدبەختەکانی کوردستان گەلێ لای هەیە کە ناوی سابوون نازانێ، گەلێ لای هەیە کە هەژاری و بێ خاوەنی وا پلیشاندوویەتەوە نوێنی ئاسمانەو رایەخی زەوی!.

خۆم بە چاوی خۆم زۆر شوێن و مەردمی وام دیوە.

بۆق

بۆق دەعبایەکی شلەپەتەی پان وپۆڕە، هیچ ئێسکی نی یە، بە دوو جۆر پەیدا ئەبێ؛ بە پەڕین لە یەک و بە بێ پەڕین. سەرەتا کە پەیدا ئەبێ لە ناو ئاوێکا ئەبێ کە روەیشتنەکەی زۆر سست بێ، لە ناو ئاوی گۆم وئاوی پیسیشا پەیدا ئەبێ، وەکوو لە پاش بارانیش هەر ئەبێ چونکە ئاوی باراناوەکە لە هەندێ شوێنا گۆماوی پیس دروست ئەکاو ئەویش لەوێ دا پەیدا ئەبێ. سەرەتا کە پەیدا ئەبێ وەکوو خاڵ خاڵێکی رەش وایە بە ئەندازەی دەنکە هەرزنێک لە ناو شتێکی باریکی وەکوو ریخۆڵەدایە لە ناو ئاوەکە، پاشان وورده وورده لێ دەر ئەچێ وئەبێ بەمێکوتە سەرەو پاشان بە بۆق، هەندێ بۆق هەیە قیرە قیر ناکا بەڵام بەشی زۆری ئەیکا، ئەوانەی کە ئەقیرێنن دەنگەکەیان لە لای گوێچکەیانەوە دەرئەچێ، ئەگەر نەقیرێنێ گوێ زۆر سووکە، زۆرتر لە ئێواران و شەودا ئەم قیرە قیرەی هەیە، کاتێ کە بیەوێ قیرە قیر بکا لەشی لەدەرەوەی ئاوەکە رائەگرێ، کە ئاو چووە لاشەویلەی خوارووی ئیتر ناقیرێنێ، بۆق بەم قیرە قیرەی بەڵا بۆ خۆی دروست ئەکا وەکوو ئەوە زۆر ماری ئاوی وەیا دێمی ــ کە بۆقەکە لە ناو ئاوەکەدا نەبێ ــ کاتێ کە دەستی کرد بەم هەرا هەرایە دێن ئەیخۆن، بەڵام کە ئاگری چاو پێ کەوت واز لەو قیرەقیرە دێنێ. هەر ساڵێک ئەگەر زیاد لەساڵان و عادەت بۆق زۆر بوو ئەو ساڵە وەباو تاعوون ئەکەوێتەوە.

* گۆشتی بۆق خواردنەکەی ئیسهالی لە خوێنا پەیدا ئەکاو نەفس تێک ئەدا، رەنگی لەش وپێست ئەگۆڕێ، ئاوساوی پەیدا ئەکاو عەقل تێک ئەدا.
* پیوی بۆقی ناودارو درەخت بنرێتە سەر ددان ئەو ددانە هەڵئەکەنێ بەبێ ئەوە هیچ ئازارێکی هەبێ.
* ئەو کەسەی تووشی «نقرس» ئەبێ قاچی بۆق بخاتە سەری ژانەکەی نامێنێ. «نقرس» دەردێکە تووشی جومگەکانی پێ و پەنجەی پێ ئەبێ و ئەئاوسێ.
* ئەگەر ژنێک بۆقێکی ئاوی بێنێ دەمی بکاتەوەو سێ جار تف بکاتە دەمی بۆقەکەو پاشان بیخاتەوە ناو ئاوەکە ئەو ژنە ئیتر زکی پڕ نابێ.
* یەکێ بالووک تیایا پەیدا بوو بۆقی سەوز بخاتە سەری لا ئەچێ.
* ئەگەر یەکێ مار پێوە بدا بۆقێک بێنێ سکی هەڵبدڕێ و بیخاتە سەری چاک ئەبێتەوەو

ژاری مارەکە زیانی ناداتێ.
* بۆق بخرێتە سەر مەنجەڵی ئاوی کوڵاو لەکوڵ ئەنیشێتەوە.
* یەکێ ئەگەر سێبەرۆی هەبوو بۆق لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ نایێنێ.
* دانێک ژان بکا بۆق بخرێتە سەر پووکەکەی بەبێ عەزیەت و ژان ددانەکە ئەکەوێ.
* ئەگەر ژنێک بێنێ بۆقێک لەلای سەریەوە تاخوارەوە بیکا بە دوو کەرتەوەو ئەمجا سەیری بکا شەهوەتێکی زۆری ئەبێ و فرە ئارەزووی پیاو ئەکا.
* ئەگەر زمانی بۆق هەڵبواسرێ بە ژنی نوستوودا ئەو ژنە لە کاتی بەخەبەری دا چی کردووە هەمووی ئەگێڕێتەوە.
* ئەگەر زمانی بۆق بخرێتە ناو پارەوە نانێکەوەو بدرێ بە یەکێک کە گومانی دزی لێ ئەکرێ بیخوا، راستی دزیەکە ئەڵێ.
* مووی شوێنێک لە لەش هەڵبکەنرێ و پاشان شوێنەکەی بەخوێنی بۆق بهەنوون ئەو شوێنە ئیتر مووی لێ نایە.
* ئەگەر یەکێ خوێنی بۆق بدا لە دەم و چاوی هەموو کەس خۆشی ئەوێ.
* ئەگەر لە شوێنێکا بۆق زۆر بوو قرە قرەکەی خەڵکەکەی وەڕەز ئەکرد بێنن تەشت وەیا جامێک بە سەر ئاوی شوێنەکەوە سەرەو نخوون بکەنەوە ئیتر بۆقەکان لەقرە قر ئەکەون.
* ئەگەر لە شوێنێکا بۆق قیرە قیری زۆر ئەکرد بێنن چرایەک لە ناو جامێ شتێکا دابنێن و بیخەنە سەر ئاوەکە ئیتر بۆقەکان لە قیرە قیر ئەکەوون و دەنگ ناکەن.
* بۆقی زیندوو بخرێتە ناو شەرابەوە ئەمرێ، کە دەربهێنرێ و بخرێتە ناو ئاوی روونەوە زیندوو ئەبێتەوە.
* خوێنی بۆق بخرێتە سەر پووک بە بێ عەزیەت ددانەکە ئەخا.

پیرێژنە سەرە و مارمێلکە

پیرێژنە سەرەو مارمێلکە وەکوو بڵێت ئامۆزا وەیا لەیەک رەسەنن، هەر دووکیان لە دەشتێکی بێ ئاودان، هەردووکیان کلک و دەست و قاچیان وەکوو یەک وایە ئەوەندە هەیە پیرێژنە سەرە سەری پان و پۆرترە و مارمێلکە سەری باریکە، هەردووکیان نێرەکانیان دوو کێری هەیە و مێ یەکانیان دوو قوز ـ هەردووکیان عومرێکی زۆر ئەکەن تا حەوسەد ساڵ ئەژین، هەردووکیان ئاو ناخۆنەوە، هەردووکیان بە چل رۆژ جارێ تنۆکێ میز ئەکەن، هەر دووکیان دانیان ناکەوێ بەڵکوو دانەکانیان هەر یەک پارچەیە، هەردووکیان

گـووی خـۆیان ئەخـۆن، هەردووکـیـان لەپاش کـوشـتنیـان باسـەریشـیـان پان بـکرێتـەوە هەر خـوێنیـان زۆرەو خـوێنیـان تامـاوەیەک لێ ئەڕوا تەنانەت لەوانەیە تاشەوو رۆژێـک هەر خوێنیان لێ بێت، کە بخرێنە ناو ئاگریش لە پاش سەر بڕین هەر ئەجوولێنەوە، بەزستان لە کـون دەرناچن، لەگـەڵ دووپشـک دا بەینیـان خـۆشـە. کـەوا بوو لێـرەدا هەر وەسـفـێک بۆ یەکێکیان بووترێ بۆ ئەوی تریشیانە.

مـارمێلکە دەعـبـایەکی زیرەک و بێ فـیکرە؛ زیرەکـە چونکە لەشـوێنی رەق و سـەخت دا نەبێ لەترسی ئەوە نەوەک بڕوخێ بەسەریا کون ناکا، بێ فیکریشە رێگا ناباتەوە کونەکەی خۆی، جا لەبەر ئەمە کە رێگا بەرێتەوە سەری دێنێ لە پاڵ بەرد وەیا دارێکی گەورەدا کون ئەکات بۆ ئەوە ئەو دارو بەردە بکا بەنیـشـانە بۆ رێ بردنەوە سەری، کە بیـەوێ هێلکە بکا تا هەشـتـا هێلکە ئەکـاو چاڵێکی بۆ هەڵئـەکـەنێ و ئەیانخـاتە ناوی و خـۆڵ ئەداتەوە بەسـەریانا و بەجێ یان دێڵێ تا چل رۆژ، جار جـار هەر ئەوەندەیە دێت لەسـەر خۆڵـەکەوە سـەیرێکیـان ئەکات، هێلکەشی وەکوو هێلکە کـۆتر وایە، کە بەچکەکـانی هەڵاتن دەست ئەکا بەخواردنیـان مەگەر ئەوانەی هەڕا بکەن و لە بەر دەسـتی دەرچن، کە پیر بوو بەهەوا ئەژیت، ئەمـە وەنەبێ هەر لەسـەر دەمی پیری دا بێ بەڵکوو هەر وەخت برسی بوو هیـچی دەست نەکەوت روو بەرووی با ئەوەستێ، ئەو بایە ئەچێ بە دەمیا بەوە تێر ئەخوات.

* ئەگـەر لەدەشـتـا پیـرێژنەسـەرە لەناو پێ پیـاوێکەوە تێ پەڕی ئەو پیـاوە لە پیـاوەتی ئەکەوێ و ئیتر ناتوانێ بچێتە لای ئافرەت.
* یەکێ خەمبار و تەنگە نەفەسی بێ دڵی پیرێژنە سەرە بخوا خەم و تەنگە نەفەسیـەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ بە پیـوی پیرێژنە سەرە دەعـباکەی خۆی بهەنوێ زۆر ئەچێتە لای ئافـرەت و شەهوەتی زۆر ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ پیوی پیرێژنە سەرە بخوا زەمانێکی زۆر تێنوی نابێ.
* ئەگەر مـیـچی پیرێژنە سـەرە بکرێت بە ناوچاوانی ئەسپ دا، ئەو ئەسپـە لە غـارغـارێنا هیچ ئەسپێک پێشی ناکەوێ.
* یەکێ سـپـڵی ژان بـکا سـپـڵی مـارمـێلکە بخـوا ژانەکـەی لەکـۆڵ ئەکـەوێ و قـەت نایگرێتەوە.
* گۆشتی مارمێلکە هەرکەس بەسوورکراوەیی بیخوا ئەگەر نەخۆشی دائمی هەبێ لە کۆڵی ئەکەوێ، چاوی تیژ ئەبێ، لەشی بەهێز ئەبێ، شەهوەتی زیاد ئەبێ.

* یەکێ گونی مارمێلکەی پێ بێ خزمەتکارەکانی زۆر خۆشیان ئەوێ.
* پێستی مارمێلکە هەنگوینی تێ بکرێ هەرکەس لەو هەنگوینە بچێژێ شەهوەتی زۆر زۆر زیاد ئەکا.

جاڵجاڵۆکە

جاڵجاڵۆکە دەعبایەکی بێ هێزی قاچ و قول درێژە، فووی لێ کەی با ئەیبا. ئەمانەش چەند جۆرێکن؛ هەندێکیان زۆر بێ هێز و پەرێشانن، ئەم جۆرە چەند لاقێکی درێژی هەیە ئەیەوێ بژیت هیچ هۆیەکیش نی یە بۆ ژیان ئەوە نەبێ کەدێنێ لەبەینی درزی دیواردا بە درێژایی بە لیکەکەی چەند هەودایەک ئەهێنێتە خوارەوە، ئەمە ئەکا بەتانی تەونەکەی، پاشان بەپانایيش پیا دێتەوە ئەمەش پۆپەکەیەتی، ئەم کردەوەیە بە جۆرێکی هەندەسەیی بەبێ زیاد و کەم بەجێ دێنێ، ئەمجا لەشوێنێکەوە خۆی دائەگرێ کەمێشێ میشوولەیە شتێک کەوتە ناویەوە پەلاماری ئەدا ئەیگرێ و ئەیخوا.

هەندێکی تر لەمانە خڕێکی قاچ کورتن، ئەم جۆرەیان خۆی دائەگرێ کەمێش بەنزیکیا تێ پەڕی پەلاماری ئەدا بە گورجی ئەیگرێ و ئەیخوا، کاتی وا هەیە ئەمەیان لە بن میچەوە بە هەودایەکی لیکەکەی خۆی شۆڕ ئەکاتەوە، کەمێشی نزیک کەوتەوە پەلاماری ئەداو ئەیگرێ.

جۆرێکی تر هەیە شەش چاو و هەشت قاچی هەیە، کە مێشی چاو پێ کەوت خۆی ئەنووسێنێ بە ئەرزەکەوەو کوتوپڕ باز ئەدا مێشەکە ئەگرێ و رێش ناکەوێ لە بازەکەیا بەهەڵەدا بچێت و نەیگرێ.

جۆرێکی تر ئەمیش دێنێ شوێنێک بۆ خۆی ئەتەنێ و ئەچێتە ناوی کەمێش کەوتە ناویەوە پەلاماری ئەداو ئەیمژێ، مێشەکە دەست ئەکا بە هاوار هاوارو گیزەگیز ئەم گوێ ناداتێ تا چی تەڕایی لە لەشی مێشەکەدا هەیە ئەیمژێ پاشان قاوخەکەی ئەبا هەڵیئەگرێ پاشەکەوتی ئەکا.

جاڵجاڵۆکە زیاتر لە پاش ئاوا بوونی رۆژ مێش و شتە ئەکەونە داویەوە، جاڵجاڵۆکە مێ یەکانیان تانەکە ئەتەنێ و نێرەکان پۆپەکە، بەهاری کاری یەک ماڵ دروست ئەکەن و ئەژین، مێ یەکە گەرای هەیە. بێچوو لەگەراکەوە دەرئەچێ وەکوو کرمێکی سپی وایە، ئەو بێچووە هەر لەهێلکەکە دەرچوو ئەزانێ ماڵ بتەنێ، لەپاش سێ رۆژ ئەبێ بەجاڵجاڵۆکەی تەواو، جاڵجاڵۆکە نێرەکە ئەپەڕێ لەمێ یەکە وەکوو گیانلەبەری تر، ئەویش بەم جۆرە؛

نێرەکە هەودا رووبەرووی مێ یەکە ئەتەنێ، مێ یەکەش روو بەرووی نێرەکە، بەم جۆرە لەیەک نزیک ئەبنەوە تازکیان ئەنیشێتە سەر یەک و ئیش دروست ئەبێ، ئەوانەیان کەمێش و شتە ئەکەوێتە ناو داوەکەیانەوە مێشەکە بەهەر لایەکا بیەوێ بڕواو داوەکە بدڕێ خێرا ئەم پەلاماری ئەولایە ئەداو گورج ئەیتەنێتەوە، تا بەتەواوی مێشەکە ماندوو ئەکاو پاشان رایئەکێشێ بۆ ژووری ئازۆخە کە دروستی کردووە، ئەم جۆرەیان قەڵشاوی دەمی پێچەوانەی قەڵشاوی دەمی گیانلەبەرەکانی ترە، ئەم بەدرێژایی رێ کەوتووە، وەکوو ئەوە وایە تۆ هەر دوو بەرە لەپت پێکەوە بنووسێنی و پاشان تۆزێکی بکەیتەوە، ماڵەکەشی کە ئەیکا سێ سووچی یە هەر بە ئەندازەی ئەوەندە دروستی ئەکا کەجێگای خۆی تیا ببێتەوە. جۆرێکی تریش هەیە بەلای سووری دا ئەڕوانێ، نەرمە تووکێکی هەیە، لەسەریەوە وەکوو درک چوار دڕکی هەیە بەوە ئیشی خۆی ئەکا، ئەم جۆرەیان تەنینی نی یە بەڵکو لەناو ئەرزا چاڵ دروست ئەکاو ئەچێتە ناوی و بەشەو دەرئەچێ، چاڵەکەی کە ئەیکا لەوێنەی ئەنگوسیلەی خەیاتی دایە، ناوەکەی زۆر سافە، بێنە ئەسپیەک بخەرە ناویەوە کەچی سەیر ئەکەی لە ژێرەوە ووردە ووردە بۆی ئەجوولێ لە ژێر خۆڵەکەوە دەرئەچێ و ئەسپیەکە ئەباتە ناو خۆڵەکەوە. مەشهوور وایە کەمێش زۆر تەماع کارە، جاڵجاڵۆکەش زۆر بەقنیاتە، کەچی رۆژی ئەم زۆر بەقنیاتە وا لەو زۆر تەماع کارەدا!.

* تەنراوی جاڵجاڵۆکە لەگەڵ تۆوی سێوی تورش دا بهارێتەوە، ئەمە بدرێ بە لووتی هەرکەسێکا بێهۆشی ئەکا.
* یەکێ ئەگەر تای هەبوو جاڵجاڵۆکەیەک بخرێتە ناو پارچە قوماشێکی رەشەوەو بیکەنە ملی ئەو کەسە تایەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ شەو تای هەبێ جاڵجاڵۆکەیەکی پێوە ببەستن شەو تایەکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* شوێنێ خوێنی نەوەستێتەوە هەودای جاڵجاڵۆکەی بخرێتە سەر خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.
* جاڵجاڵۆکە لەماڵێکا بسووتێنرێ مێشوولە لەو ماڵەدا نامێنێ.
* زیو ئەگەر ژەنگی هەڵهێنا بوو بەتاری جاڵجاڵۆکە بیسوون رەنگ هەڵدێنێتەوە.
* ئەگەر شوێنێک جاڵجاڵۆکەی زۆر بوو گەڵای ئاسی بە تەڕی لەو شوێنەدا بسووتێن ئیتر جاڵجاڵۆکەی نابێ.
* شوێنێک ئەگەر برین بوو وە ویستی بئاوسێ تەنراوی جاڵجاڵۆکەی بخرێتە سەر، نایەڵێ بئاوسێ و خوێنەکەشی ئەوەستێنێتەوە.
* سێبەرۆدار تەنراوی جاڵجاڵۆکە لەناو پەڕۆیەک دا لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ سێبەرۆکەی

لەکۆڵ ئەکەوێ.

جەڕار

جەرار یەکێکە لەرەسەنی دووپشک وەیا هەر دووپشکێکی کەمەکێ بچکۆلەیە، زەرد رەنگە، کلکی وەکوو دووپشک بەرز ناکاتەوە بەڵکوو هەر بەشوێن خۆیا رایئەکێشێ، لە هەندە خاکێ کە تەبیعەتەکەی شێدار بێ پەیدا ئەبێ، لە هەندێ شوێنی کوردستانا وەکوو مەندەلی و دەورو بەری بیجاڕدا هەیە، کە پێوە ئەدا هیچ ژانی نی یە، پاشان دەست ئەکا بە خوران، هەر ئەخورێ ئەخورێ هەتا گەرمایی و حەرارەتێک لە هەموو لەشی دا پەیدا ئەکا، دەعبایەکی کوشندەیە، کەم کەس هەیە پێوە بدا رزگاری بێ و نەمرێ، گرێکی وا ئەخاتە هەموو لەشەوە پیاو وا ئەزانێ خراوەتە ناو تەنوورێکەوە، ژانەکەی ئەو گرەیە.

جا یەکێ جەرار پێوە بدا ئاوی جۆ وەیا ئاوی پەنیر بخواتەوە بۆی باشە. هەروەها یەکێ جەرار پێوە بدا سێو وورد وورد بکرێ وەیا بدرێ بەرەندەدا، پاشان لەگەڵ ئاوی ساردا تێکلاوی کاو بیخوا بۆی باشە.

جلە-تمساح

جلە دەعبایەکی پیسی ئاوییە لەشکڵی مارمێلکە دایە، زۆر زل و پان و پۆڕە، دەعبای ئاوی هەموو لێ ئەترسن تەنها سەگی ئاوی نەبێ ئەو مێمڵیەتی، لە کاتێکا کە ئەنوێ دەمی ئەکاتەوە سەگی ئاوی ئەچێ خۆی لەقوڕ هەڵئەسوێ و خۆی ووشک ئەکاتەوە کوتوپڕ خۆی ئەکا بەدەمیاو ئەچێتە ناو سکی هەموو ریخۆڵەکانی ئەخواو لە تەنیشتیەوە کونی ئەکاو دێتە دەرەوە.

جلە دەمێکی زۆر زلی هەیە، لا شەویلکەی سەرەوەی شەست کەڵبەی پێوەیە، هی خوارەوە چل کەڵبە، لە بەینی هەر دوو کەڵبەی دا لەسەرو خوارەوە دانێکی بچکۆڵەی چوار گۆشەی تێدایە کە دەمی نا بەیەکا ئەم کەڵبەو دانانە ئەنیشنە سەر یەک و جووت ئەبن دەرزی ناچێ بە بەینیانا، زمانێکی درێژی هەیە، پشتی وەکوو قاوخی کیسەڵ وایە شیر کاری تێ ناکا، چوار پێ هەیە وکلکێکی درێژ، قنگی نی یە، ناکوژرێ مەگەر لە تەنیشتیەوە نەبێ چونکە هیچ شتێ کاری تێ ناکا ،کە هاتە دەرەوە لە گوێ دەلیاکە ئەسپ بەوێدا تێ پەڕێ وەیا گا ئەیفڕێنێ و ئەیقۆزێتەوە.

نێرەکە کە بیەوێ سواری مێ یەکە بێ لە ئاوەکە دێنە دەرەوە مێ یەکە خۆی ئەخا بەسەر پشتا نێرەکە ئەنیشێتە سەری و زکی ئەدا بەسەر سکیا، پاشان لە بەر ئەوە کە دەست و

قاچی کورتە ئەگەر نێرەکە هەڵینەگێڕێتەوە ناتوانێ خۆی هەڵگەڕێنێتەوە هەڵسێ بەو جۆرە ئەمێنێتەوە تا ئەمرێ، لەو ماوەیەدا کە هێلکە بکا ئەوانەی کە ئەکەونە ناو ئاوەکە ئەبن بە جلە، ئەوەی ئەکەوێتە ووشکانی ئەبێ بە دەعبایەک پێ ئەڵێن سەقەنقورو وەکوو قۆڕی وایە، گەلێ جار ئەم جلەیە خۆی ئەخاتە رۆخی ئاوەکە زەلام بەوێ دا بڕوا نازانێ ئەو ئەیفڕینێ و ئەیخوا.

تمساح بە پێچەوانەی هەموو حەیواناتی تر لاشەویلکەی لای ژوورەوەی ئەجووڵێ لەکاتی شت خواردندا، هی لای خواروی ئێسکەکەی نووساوە بە سینگیەوەو ناجووڵێ بە پێچەوانەی حەیواناتی تر ئەوان هەموو لای خوارووییان ئەبزوێ. تمساح لەبەر ئەوە کە کونێکی نی یە بۆ ئەوە پیسایی و شتی لێ دەرچێ وەکو هی گیانلەبەرانی تر، کاتێ کە خواردنی خواردو وورگی پڕ بوو سەرەی گو کردنی هات لە ئاوەکە دێتە دەرەوەو دەمی ئەکاتەوە و بەبێ هەست خۆی ئەخا، باڵندەیەک هەیە بە ئەندازەی چوولەکەیەک، ئەوانە دێن لەبەر ئەوە بە شوێن خواردنا ئەسوورێنەوە لێ کۆ ئەبنەوەو ئەچنە ناو دەمیەوە دەست ئەکەن بە خواردنی ئەو گەنوگووەی ناوسکی، ئەم باڵندانە هەر لەسەر ئەوە ئەژین، تمساحەکەش ناتوانێ تا ئەوانە لە ناو سکیا بن دەم بنێ بە یەکا چونکە ئەو پەلەوەرە لەسەر سەریەوە پۆپەیەکی هەیە وەکوو دڕک وایە هەرکە تمساحەکە دەمی نا بەیەکا دڕکەکە ئەچێ بە قوڕگیا لە ترسی ئەوە ناوێرێ دەم بێنێتەوە یەک، ئەمیش بە هەموو شێنەییەکەوە تێر ئەخواو پاشان دێتە دەرەوەو تمساحەکەش لە ئازاری گو نەکردن رەحەت ئەبێ. ئەڵێن تمساح شەست دەماری هەیە، شەست ساڵ ئەژی، شەست هێلکە ئەکا، نێرەکە شەست جار ئەپەڕێ لەمێ یەکە، لە ناو دەلیاکەدا چوار مانگی زستان لە ژێر ئاوەکەدا ئەمێنێتەوە.

* یەکێ چاوی گل بکا چاوی جلە بخاتە سەری گلەکەی نامێنێ، چاوی راستی بۆ راست و هی چەپی بۆ چەپ.
* پیوی جلە بکرێ بەمۆم و دابگیرێنێ و بنرێتە ئەو شوێنانە کەبۆقی زۆرە، هەر کە ئەو دەستی کرد بە سووتان بۆقەکان قڕە ناکەن.
* یەکێ گوێچکەی ژان بکا لە پیوی جلەی تێ تکێنێ ژانەکەی ئەشکێ و نامێنێ، خۆ ئەگەر گوێ گران بوو دەوام بکا لە سەر تێ تکاندنی گرانیەکەی لا ئەبا.
* ئەگەر سپیایەتی کەوتە سەرچاو زراوی پیا بێنن ئەو سپیاتی یە ناهێڵێ.
* ئەگەر یەکێ لە ددانی لای راستی تمساح ببەستێ بە قاچی خۆیەوە هێزی چوونە لای ژنی زۆر زۆر ئەبێ.

* یەکێ لەرز بیگرێ ئەوەڵ دانی لای چەپی تمساح ببەسترێ بەو کەسەوە لەرزەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* فیێدرا جەرگی تمساح بسووتێنرێ و دووکەڵەکەی بچێ بە سەریا فیێیەکەی نامێنێ.
* ئەو بەرانەی کە شەڕە قۆچی پێ ئەکرێ ئەگەر پارچەیە لە پێستی تمساح ببەستێ بە ناو چاوانیەوە، لە شەڕا هیچ بەرانێ بە سەریا زاڵ نابێ.
* هەر جۆرە سپیاتیەک بکەوێتە سەرچاو تازە بێ یا کۆن، ئەو پیساییەی کە لەناو زکی تمساح دایە و گووەکەیەتی بیهێنن و بهێنرێ بەو چاوەدا سپیایەتییەکەی لا ئەبا، سەیرەکەش ئەوەیە ئەوەی کە بە گووی تمساح ناو ئەبرێ بۆنی زۆر خۆشە.

دووپشک

دووپشک دەعبایەکی پیسی دزی بەدفەساڵە، پێ ئەڵێن دمارەکۆڵ و کلاژدوم، کلکێکی درێژی هەیە ئەینێ بە نەرەی شانیەوە، چزوەکە لەنووکی دەرزی تیژترە، ناوەکەی بۆشە، کەدای بەشتێکەوە خێرا زەهرەکەی تێ ئەرێژێ، هەشت قاچی هەیە، دووچاوی هەیە لەسەر پشتیەوە، زۆر بەهەست و بە ئاگایە، بەمردووە نادا، هەروەها بەیەکێکەوە نادا کەنوستووبێ، پێوەنادا تا ئەبزوێتەوە، هەرکە جوولایەوە چزەی لێ هەڵئەسێنێ، کە بە شتێکەوەدا لەبەر ئەوە خۆی بەتاوانبار ئەزانێ گورج هەڕا ئەکا، دووپشک لەمار پیسترە، مار هەمووی ژەهری نی یە دووپشک هەمووی ژەهردارە، مار تا عەزیەتی نەدەی پێوەنادا دووپشک عەزیەتی بکەی و نەیکەی پێوە ئەدا. دووپشک گەلێ جار لەشوێنی پیسی نماوی پەیدا ئەبێ، دوو خشت بنێرە سەر یەک و شوێنەکە نمناک بێ واتە بەینی خشتەکان، پاش بەینێک بەرزیکەوە دووپشکی لێ پەیدا بووە، لەزاو زێ دا بێچووی زۆر ئەبێ، دووپشکێ کە ئاووس بێ ژارەکەی کوشندەترە، هەندێک ئەڵێن دووپشک لە دەمەوە بەچکەی ئەبێ، هەندێک ئەڵێن کەبەچکەکانی پێ گەیشتن پشتی کون ئەکەن و دێنە دەرەوە ئیتر دووپشکەکە خۆی ئەمرێ.

ئەوەی کە من بەچاوی خۆم چاوم پێ کەوت جارێک لە بەغدا دنیا نیوەڕۆ بوو، لە سەر پێ پلیکانەکە شتێکی رەشم بەدی کرد، کەچاک سەیرم کرد ئەمە دووپشکێکی رەشە سێ بەچکەی بەسەر پشتەوەیە، بەچکەکان هەر ئەوەندە سپی بوون وەکوو بەفر وابوون، باریکیان وەکوو دەزوویەکی باریک وابوون، درێژی یان بە ئەندازەی چزووی دووپشکەکە ئەبوو، سەیر ئەکەم ئەمانە ئەجووڵێنەوە، زۆر سەرم سڕما، کە باش سەرم بردە پێشەوە

ئەبینم ئەمــانە لە ســەر پشـــتی دایکەکــەیانەوە ئەچنەوە ناو سکی و دێنەوە دەرەوە، چیلکەیەکم ژەند بە دایکەکەیانەوە سەیرم کرد هیچ ناجوولێتەوە، گەلێک خەریک بووم کەڵکی نەگرت، پاشان هەموویانم کوشت.

هەندێ شوێن دووپشکی پیسترە لە هەندێ شوێنی تر، دووپشکی شارەزوورو نصیبین، وە لە شارەزووریش «عەربەت» زۆر پیسە، دووپشـک رەشی هەیەو زەردی هەیە، زەردەکان پیس ترن، «حومس» ئەڵێن دووپشکی نی یە، دووپشک کە بکەوێتە ناو ئاوەوە ئاوەکە راوەستاوبێ وەیا بڕوا دووپشکەکە ووشک ئەوەستێ ناتوانێ بجوولێتەوە، کە ماری بەر چاوکەوت مارەکە ووشک رائەوەستێ ئەمیش ئەچێ بەسەر پشتیا لەسەر کلکیەوە پیا ئەڕوا تا ئەگاتە سەر سەری ئەگەر جوولایەوە کە گەیشتە سەر سەری لەوێدا ئەدا بە تەپڵی سەریەوەو، ئەگەر مارەکە هاتە دەست و دووپشکەکەی خوارد ئەوا رزگاری ئەبێ ئەگینا ئەتۆپێ، دووپشک حەز لە کوللە زۆر ئەکا جا لەکاتی راوە دووپشکا دێن کوللەیە بە دزووێک ئەبەستن پێوە ئەیخەنە کونە دووپشکەوە هەرکە دووپشکەکە بۆنی کرد خۆی بە کوللەکەوە هەڵئاوسێ دەزووە رائەکێشن ئەویش پێوە دێتە دەرەوە بەو جۆرە ئەیانکوژن، وەیا بەجۆرێکی تر بۆ راوە دووپشک کردن ، دووپشکێک دێن دەزوویەکی پێوە ئەبەستن بەرەلای کونەکەی ئەکەن، ئەچێتە ژوورەوە لای دووپشکەکانی تر، لە دەرەوە دەزووەکە رائەکێشن، دووپشکەکە لە ترسی خۆی چنگ ئەکا بە دووپشکێکی تر ئەویتر هەرچەندە جرە ئەکاو فرە ئەکا ئەم بەرەلای ناکا، کە هێنایانە دەرەوە ئەو ئەکوژن و دیسان ئەم ئەخەنەوە ژوورەوە، هەر بەم جۆرە هەتا هەچ دووپشکێک لەو کونەدا بێ هەمووی ئەکوژن، لە دەشتا دووپشک گەلێ زۆرترە هەتا لەئاوەدانی دا، دووپشک ئەدەن بە یەکیشەوە، کە دووپشک دای بە دووپشکێکی ترەوە پێوەدراوەکە ئەمرێ، لەگەڵ قالۆچە بەینیان زۆر خۆشە، دووپشک بە«کەوەر» یش هەر راو ئەکرێ، لەبەر ئەوە کە بۆنی کەوەری پێ خۆشە بیخەنە کونەکەیەوە بە دەزووێکەوە رایبکێشنەوە شوێنی ئەکەوێ و دێتە دەرەوە، دووپشک لەگەڵ ئەو بچووکیەدا بدا بە فیل و حوشتر و گاجووتەوە گەلێ جاری واهەیە ئەیانکوژێ، ئەڵێن دووپشک جۆرێکی تایبەتی هەیە کە باڵی هەیەو ئەفرێ، ئەمانە هەر بەتەواوی کوشندەن، ئەمانە زۆر تر لە «نصیبین»دا ئەبن، جالەو نصیبینەدا جۆرە مێرووولەیەک هەیە دەرمانە بۆ ئەم جۆرە دووپشکانە.

* دووپوپشک کەدای بەیەکێکەوە، دووپشکەکە بگرن رتوبەتێکی تێدا هەیە ئەو رتووبەتە بدەن لە شوێنی پێوەدانەکە ژانەکەی ئەشکێ.

* دووپشـک دای بە یەکـێکەوە، هەر ئەو دووپشکە وەیا یەکـێکی تر سکی هەڵدڕن و بینێن لە شوێنی پێوەدانەکە ژانەکەی ئەشکێنێ.
* کە دووپشک دای بە یەکێکەوە دووپشکەکە بسووتێن و بیخەنە سەر شوێنەکە ژانەکەی ئەشکێنێ.
* یەکێ دووپشک پێـوەدا، هەندێ خـوێ بێـن، ئەو کـەسـە تۆزێکی لێ بخـواو ئەویتـری بخەنە سەر شوێنەکە ژانی ئەشکێ.
* یەکێ کە دووپشک پێوەدا خێرا شوێنی پێوەدانەکە بگرێ تون تون و ئەم لاو ئەولای بە بەنێ توند جەڕ بدا بۆ ئەوە ژارەکەی بڵاو نەبێتەوە، پاشان بە دەمە گوێزانێ شتێ شوێنی پێوەدانەکە توێ بکاتەوە، بە کەڵەشاخێ هەڵیمژن ژارەکە دەرئەچێ و ژانەکەی ئەشکێ.
* دووپشـک دای بە یەکـێکەوە ئەگـەر دووپشـکەکـە نەکـوژرا تا شـەو و ڕۆژێـک هەر ژان ئەکاو کابرا نارەحەت ئەکا.
* دووپشک بخەنە ناو گۆزەڵەیەکەوە و سەری ببەستن و گۆزەڵەکە بخەنە تەنوورەوە هەتا دووپشکەکە وا ئەسووتێ ئەبێ بەخۆڵ، ئەو کەسەی بەردی هەبێ لە میزڵدان دا ئەو خۆڵە مێشە بخوا بەردەکە وورد وورد ئەبێ و دەرئەچێ.
* یەکێ ئیـفلیج وەیا با لە لەشـیا هەبێ دووپشـک بخـاتە سـەر شوێنە بە ئازارەکە بۆ ئەوە پێوەبدا ئەمە بۆ ئیفلیجی و ژان باکەی کەڵکی زۆرە.
* دووپشـک بگرن، لە هەر مـاڵـێکا بیـسـووتێن هەچ دووپشـکێک لەو مـاڵەدا هەبـێ یا ئەمرن یا هەموو هەڕا ئەکەن.
* دووپشـکێکی ڕەش ووشـک بکرێتـەوە و لەگـەڵ سـرکـەدا بکرێ بە مـەعـجـوون، یەکێ بەڵەک بێ و بەو مەعجوونە بیهەنوێ بەڵەکیەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* دووپشک بسووتێن و خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ ڕۆن دا تێکەڵاو بکرێ، بدرێ لەو شوێنانە کەمووی لێ نایە بدرێ لەو شوێنە و پێ بهەنوون مووی لێ دێ.
* ئەگەر یەکێک شوێنێکی ژان و با تێ بداو ژان بکا، سێ ڕۆژ لە مانگ بمێنێ دووپشک بگرێ بیـخـاتە ناو هەندێ ڕۆن زەیتـوونەوە بیکاتە ناو حـاجـەتێکەوە و سـەری بگرێ و وازی لێ بێنێ هەتا ڕۆن زەیتـەکـە خۆی ئەگرێتـەوە و هێـز پەیدا ئـەکاتەوە، ئەو وەختـە شوێنەکەی پێ بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر توور بخرێتە ناو حاجەتێکەوە دووپشک بەناویا بڕوا ئەمرێ.
* ئەگـەر یەکێ دووپشـک پێـوە بدا، دووپـشکێـک لەگـەڵ ڕۆنی گـادا بکـولێنێ و بینێـتـە

سەری چاک ئەبێتەوە. واتە پێ بهەنوێ.
* یەکێ دووپشک وەیا مار پێوە بدا، دە مسقال حەبی ترنج بێنێ بیهاڕێتەوە و پاشان تێکڵاوی ئاوی بکاو بیخواتەوە ژانەکەی نامێنێ ئەمە تەنانەت بۆ زەردەواڵە و شەنگە سوورە و شتەش هەر بە کەڵکە.
* یەکێ ئەگەر دووپشک پێوە بدا ریشەی داری زەیتوون لە سەر سەریەوە شۆڕ بکرێتەوە ژانەکەی ئەشکێ.
* توێکلێ توور وەیا توور لە هەر ماڵێکا هەبوو دووپشک لەو ماڵەدا هەڵدێت تا ئەو توێکڵەی تێدا بێت.
* ئەگەر کەرتە توورێک بخرێتە دەرگای کونی دووپشک ئەو دووپشکە ئیتر ناتوانێ بێتە دەرەوە.
* تفی رۆژوەوان مارو دووپشک ئەکوژێ، واتە بکرێتە دەمیەوە.

زەروو

ئەم جۆرە زەرووە کە قسەی لێوە ئەکەین رەشکارە، زۆرتر لەناو کانیاوە ساف و ساردەکانایە، ئەوانەی کە ئیشیان گرتنی ئەوانەیە ئەچن ئەیانگرن و ئەیانخەنە ناو گۆزەڵە وەیا شووشەیەک ئاوی تێ ئەکەن و هەڵی ئەگرن. ئەو خوێنەی کەوا خراپ و پیس بێ لە لەشدا زەرووی لێ ئەنرێ و هەڵی ئەمژێ، کە ویسترا بخرێتە سەر شوێنێکی بە ئازار مەعنای وایە ئەو شوێنە خوێنی پیسی لێ یە، زەرووەکە لەسەر تۆزە قورێک دابنرێ و نزیکی شوێنەکە بخرێتەوە ئیتر خۆی پەلاماری شوێنەکە ئەداو پێوە ئەنووسێ و دەست ئەکا بە هەڵمژینی خوێنەکە، ئەو شوێنەش لە رواڵەتا هیچ برین و شتێکی دیار نی یە بەڵام زەرووەکە ئەیناسێ، کە خوێنەکەی هەڵمژی و پڕ بوو خۆی ئەکەوێتە خوارەوە، ئەو خوێنەش کە ئەو هەڵی ئەمژێ خوێنێکی رەشی پیسە ئەگەر هەر بەری نەدا تۆزێ خوێ پێوە ئەکەن ئیتر بەری ئەداو ئەکەوێتە خوارەوە، ئەگەر ویسترا خوێنەکە هەڵێنێتەوە دیسان خوێ پێوە ئەکەن هەمووی هەڵدێنێتەوە.
* ئەم جۆرە زەرووە ئەگەر لەبەر سێبەردا ووشک بکرێتەوەولەپاشان لەگەڵ نەوشادردا بیهاڕنەوە بیدەن لەو شوێنەی لەش کە مووەکەی ئەوەرێ ئیتر ناوەرێ و مووی لێ دێتەوە.
* ئەگەر زەروو بخرێتە ناو گۆزەڵەیەکەوە هەتا ئەمرێت، پاشان بیهاڕنەوە، ئەو شوێنەی

لەش کەمووی لێ یە مووەکەی هەڵکەنن و شوێنی مووەکە بەو بهەنوون ئیتر مووی لێ نایەتەوە.

* ئەگەر یەکێ لە کاتی ئاو خواردنەوەدا زەروو چوو بەگەروویا و لەگەرووی گیر بوو و نەئەهاتە دەرەوە، بێنن تووکی رێوی بسووتێنن و ئەو کەسە سەر بگرێ بە سەریا دووکەڵەکەی بچێ بە گەروویا خێرا ئیتر زەرووەکە ئەکەوێتە خوارەوە. ئەگەر ئەم ئیشە بە سم و نینۆکی حوشتریش بکا هەر چەشنی کردەوەی هەیە و ئەکەوێتە خوارەوە. وەیا خود بێنی غەرغەرە بکا بە سرکەی شەراب دیسان هەر ئەکەوێتە خوارەوەو بەری ئەدا.

ژیشک

ژیشک کە «ژوژوو»یشی پێ ئەڵێین دەعبایەکی دڕکاوی لە قەوارەی کیسەڵ دایە تۆزێ گەورەتر، هەموو لەشی هەر دڕکە، پێنج ددانی لە دەما هەیە. زۆر تر گەڕانی لە شەو دایە، فرە حەز بەترێ ئەکا، تەنانەت ئەچێتە سەر مێو تریەکەی هەموو ئەخاتە خوارەوە و ئەمجا خۆیشی دێتە خوارەوە هەتا ئەتوانێ لێ ئەخوا و پاشان خۆی تیا ئەگەوزێنێتەوە، بۆڵەکان ئەچنە بەینی دڕکەکانیەوە و ئەیباتەوە بۆ بێچوەکانی، ئەو شوێنەی کە ئەیکا بە جێگای خۆی دوو کونی تێ ئەکا؛ یەکێ روو بەرووی بای وەشت یەکێ روو بەرووی بای زریان، لە گەڵ سووچڕدا هەریەک رەسەنن بەڵام سیخوڕ گەورەترە، کە دەستی بۆ ببرێ وەیا نزیکی بکەونەوە خۆی ئەباتەوە یەک و سەریشی ئەباتەوە ناوەوە هەر وەکوو تۆپەڵە دڕکێکی لێ دێت، کە نێرو مێیەکەیان بیانەوێ جووت ببن بۆ ئیشی شەرعی نێرەکە رائەوەستێ و مێ یەکەش هەر رائەوەستێ و خۆی پێوە ئەنووسێنێ بەڵام لە وەستانەکەیانا پشتی نێرەکە ئەکەوێتە بەر سکی مێ یەکەوە. زۆر زۆر دوژمنی مارە، کە تووشی مار ئەبێ ئەگەر بۆی رێ کەوت قەپ ئەکا بە ملیا و سەر ئەباتەوە قوڵاخەکەی خۆی، ئەگەر بۆی رێ نەکەوت کلکی ئەگرێ و ئەیژێ ئەویش لەتاوانا هەڵئەبلۆقێتەوە و خۆی ئەدا بە دڕکەکەیا تا ئەمرێ پاشان ئەیخوا. سووچڕیش بەڵایەکە بۆ خۆی ئەم لەژیشک گەلێ گەورەترە، ئەم کاتێ کە ئەکەوێتە شەڕەوە چەکەکەی ئەو دڕکانەیەتی کە وەکوو تیر وایە، کاتێ کە یەکێ لەو دڕکە تیرانەی ئەهاوێژێ لە راستی دا وەکوو تیر ئەڕوا و هیچ سەریش ناکا بچێت بەهەر لایەکی ئەو دوژمنەیا وەکوو خنجەر ئەچێتە خوارەوە.

* یەکێ ئەگەر گوێ گران بوو چاوی چەپی ژیشک بێنێ لە ناو زەیت دا سووری بکاتەوە، ئەمجا بە میلێک بیکاتە گوێچکەی و تێ هەڵسووی گرانیەکەی نامێنێ.

* ئەگەر یەکێ بیەوێ موو لە شوێنێکی دەرنەیەت، بێنێت لە پێشا مووەکە هەڵکێشێت پاشان بە زراوی ژیشک شوێنەکەی بهەنوێ ئیتر قەت مووی لێ نایەت.
* یەکێ سپڵ زۆری لێ بستێنێ سپڵی ژیشک ببرژێنێ و بیخوا بە ئەندازەی خواردنەکەی سپڵەکەی سووک ئەبێت.
* ئەگەر یەکێ بەگران میزی بۆ ئەکرا گورچیلەی ژیشک بێنێ ووشکی کاتەوەو بە ئەندازەی تۆزێ کەمتر لە مسقالێکی لەگەڵ ئاوی نۆکی رەش کە کوڵێنرابێت و ئاوەکەی ساف بووبێت تێکلاوی کاو بیخواتەوە چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ سەگی هار گرتبووی خوێنی ژیشک بدا لە شوێن قەپەکەی ژانەکەی نامێنێ و ئەمین ئەبێ لە مردنیش بە هۆی ئەوگرتنەوە.
* گۆشتی ژیشک خواردنی بە کەڵکە بۆ ـ داء الفیل ـ پێ ئەستوور بون، وە منالێک کە میز بکاتە جێ وە بۆ پێوەدانی مێشوولەو شتە، وە نەهێشتنی بەڵەکی و سیل و بۆ شتی تریش، وەکوو لەش کرژ بوون و دەردی گورچیلە.
* یەکێ مووەرێزەی هەبێ ـ داء الثعلب ـ پێستی ژیشک بسووتێنێ و لە گەڵ زفت تێکلاوی کاو پێ بهەنوێ بۆی باشە .
* گونی سووچڕ بکوڵێنرێ و لە گەڵ هەنگوینی ساف دا تێکلاو بکرێ، ئەگەر یەکێ بیخوا شەهوەتی زۆر بەهێز ئەبێ.
* یەکێ سێبەرۆی بێ نینۆکی چەمۆڵەی راستی ژیشک لە ژێر داوێنیا بسووتێن چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ چاوی سپی بوو بێ، زراوی ژیشک بهێنێ بە چاویا سپێتیەکەی لا ئەچێ.
* ئەگەر یەکێ سەرەتای گولی لێ دەرکەوت، وەیا سیسی هەبوو، وەیا سک چوونێکی بێ ئامانی هەبوو زراوی ژیشک بخوات بۆیان باشە.
* ئەگەر یەکێ لە ژن بەسترابوو بە پیوو خوێن و چەمۆڵەی ژیشک خۆی بهەنوێ ئەکرێتەوە.
* یەکێ ئەگەر سپڵی هەبوو سپڵی ژیشک لەگەڵ هەنگوین تێکلاو کاو بیکا بە وەکوو شەربەت و بیخواتەوە سپڵەکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* ئەگەر ژیشکێک بە چەقۆیەک کە هیچ خوێنێکی نەدیبێ سەر ببرێ، ئەو سەرەی هەڵواسرێ بە لەشی شێت وەیا فێدار وەیا یەکێ ئەقڵی تێکچووبێ چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ لەرزو تای هەبێ هەندێ لە قاچی راستی ژیشک بە زیندوێتی ببڕن هەڵیواسن

بەوكەسەدا بە بێ ئەوە خۆی پێ بزانێ لەرزو تاكەی لە كۆڵ ئەكەوێ.

* چاوی راستی ژیشک لەگەڵ رۆنی كونجی دا بكوڵێنن و بیخەنە ناو حاجەتێكی مسی پاكەوە تا ماوەیەک، هەركەسێک ئەمە بە میل بهێنێ بەچاویا هەموو شت بە رۆژ چۆن ئەبینێ بە شەویش بەو جۆرە بە ئاشكرا ئەیبینێ.
* ئەگەر بتەوێ یەكێک بخەوێنی بێنە چاوی چەپی ژیشک لەگەڵ رۆنی زەیتوون دا بكوڵێنەو بیكەرە ناو گۆزەڵەیەكەوە تا ماوەیەک، پاشان چیلكەیەک هەندێ لەوە بكە بەسەرەكەیەوە و نزیكی لووتی ئەو كەسەی بكەرەوە خەوی لێ ئەكەوێ.
* ئەگەر یەكێ سێبەرۆی هەبوو دڵی ژیشكی پیا هەڵواسن لە كۆڵی ئەكەوێ.

قۆڕی

قۆڕی دەعبایەكە لە رەسەنی مارمێلكە و پیرێژنە سەرە، ئەوەندە هەیە ئەم گەلێ گەورەترە، نوختە نوختەی جوانی تێدا هەیە، پەنجەكانی وەكوو هی بەنی ئادەم لێک كراونەتەوە، كلكێكی درێژی هەیە، هەتا بلێیت گورج و بەتەوژمە، زۆر زۆر سووكە لە هەڕاكردنا، دوژمنی باوە كوشتەی مارمێلكەو پیرێژنە سەرەو مارە، ئیشی ئەم قۆڕی یە ئەوەیە ئەچێ كونی مارمێلكەو مار ئەدۆزێتەوە خۆی ئەكا بە كونەكەیانا، بەزۆر كونەكەیان لێ داگیر ئەكاو خۆشیان ئەكوژێ، ئەگەر كونەكە هی مار بوو كونەكەی لێ داگیر ئەكاو مارەكە قووت ئەدا، ئەگەر هی مارمێلكە بوو هەر ئەیكوژێ و كونەكەی لێ داگیر ئەكا ئیتر نایخوا. ئەم قۆڕی یە هەر چەندە چڕنووک و دەست و پلێكی لەباری هەیە بۆ كون هەڵكەندن بەڵام لەبەر ئەو تەبێعەتی ستەمە كە هەیەتی قەت كون هەڵناكەنێ ئەچێ لە پیرێژنە سەرەو ماری زەوت ئەكا، لە ناوگیانلەبەرەكانا كەم حەیوان هەیە بە ئەندازەی ئەم بپەڕێ.

* خواردنی گۆشت و پیوی قۆڕی بۆ ژن قەڵەوی ئەكاتەوە.
* مووی قۆڕی ئەگەر ژنێک بیبەستێ بە قۆڵیەوە تاپێ بێ زكی پڕ نابێ.
* ئەگەر دڕک وەیا دەرزی چوو بە شوێنێكاو دەرنەئەهات گۆشت و پیوی قۆڕی پێكەوە بكوتن و بیخەنە سەری رایئەكێشێ.
* ئەگەر یەكێ ئەندامێ لە ئەندامەكانی لەشی سستی بە سەر هاتبوو خاو بووبووەوە پێستی قۆڕی بسووتێنێ، خۆڵەكەی لەگەڵ رۆنی زەیتوون دا تێكڵاو بكاو بیخاتە سەری چاک ئەبێتەوە.

کرم

کرم گەلێ جۆری هەیە؛ مۆرانە، کرمی ناوسرکە، کرمی میوە، کرمی پیسایی، کرمی ئاوریشم، کرمێ کە لەسکی ئینسانا پەیدا ئەبێ. کرمی میوە کە هەر لە میوەکە پەیدا ئەبێ و بەرە بەرە ئەو میوەیە پەک ئەخا، کرمی ناو سرکە لە بەڵخی سرکەکەو کەڕووی تریە تورشاوەکە پەیدا ئەبێ، کە سرکەکە بە تەواوی پێ گەیشت و بوو بە سرکە کرمەکەش ووردە ووردە لە ناو ئەچێ، کرمێ کە لەسکی ئینسانا پەیدا ئەبێ ئەمەش دوو جۆرە؛ جۆرێکی پێ ئەڵێین صەفی ئەمە هەر یەک کرمە بەڵام کرمێکی بەڵایە ئینسانەکە هەر شتێک ئەخوا ئەو ئەیقۆزێتەوەو ئەیخوا، ئەمەیان بەرە بەرە زل ئەبێ، ئەبێ بە خەتەر لەسەر ئینسانەکە، جۆرەکەی تریان ووردە کرمە ئەمەیان لەوانەیە لەگەڵ پیسایی دا دەرچێ بەڵام لەبەر ئەوە کە زۆرە دوایی نایەت، ئەو کەسەی کرمی هەبێ دائما رەنگ زەردو بێ تاقەتە، ئەم جۆرە کرمە ئەگەر یەکێ هەیبوو لە ناشتا چەند رۆژێک خورما بخوا کرمەکەی ئەخا. هەروەها ئەگەر یەکێ کرمی هەبوو گەڵای قۆخ - هەشتاڵو بنێ لە ئەژنۆی و ببەستێ کرمەکەی ئەخا. ئەو کرمانەی کە لەناو شیاکەو شتا پەیدا ئەبن ئەگەر بهێنرین لەگەڵ رۆنی زەیت دا بیکوڵێنن جوان جوان تا ئەبێ بە مەعجوون، پاشان ئەگەر یەکێ مووەرێزەی هەبێ ئەو شوێنی پێ بهەنوون مووەرێزەکەی نامێنێ، مووەرێزە - داء الثعلب.

کرمێکی تر کە هەیەو کرمی ئاوریشم، ئەمە زۆر سەیرە، سەرەتا ئەمە کرم نی یە بەڵکوو بە ئەندازەی ناوکی هەنجیر وەیا ئەو تۆوانە کە لەناو هەنجیر دایە، لەسەرەتای بەهارا ئەم تۆوە دێنن و ئەیکەنە ناو پارچە شتێکەوە، لە شوێنێکی نەساردو نە گەرم دا دایئەنێن، ئەگەر نەبوو ئافرەت پارچەکە ئەخاتە ژێر مەمکیەوە تا حەفتەیەک ئەو گەرماییە پێکی دێنێ. کە هەڵهات لەگەورەیی و رنگیا وەکوو گاڵ وایە، کە گیانی تێ کەوت گەڵای داری تووی سپی بۆ وورد ئەکەن و ئەیخەنە بەری ئەیخوا، ووردە ووردە گەورە ئەبێ تا ئەبێ بە ئەندازەی پەنجەیەک، سەرەتا رەشە پاشان سپی هەڵئەگەرێ، ئەمە تا ماوەی شەست رۆژێکی پێ ئەچێ، ئەمجا ئەکەوێتە تەنین، بەلیکێ کە لە دەمیەوە دەرئەچێ هەموو دەورو بەری خۆی وەکوو جاڵجاڵۆکە ئەتەنێ، تا ئەوەی لە سکیایە تەواو ئەبێ، ماڵەکەش کە لەم ماوەیەدا دروستی ئەکا ئەبێ بە ئەندازەی گوێزێک، ئیتر خۆی تیا بەند ئەبێ و رێگای دەرچوونی نامێنێ، تا دە رۆژێک وا ئەمێنێتەوە، پاشان بۆ ئەوە خۆی رزگارکا ماڵەکە کون

ئەکا، بە جـوولە جـوولّ دەرئەچێ، دوو باڵی لێ پەیدا ئەبێ، لەم کـاتەدا نێـرو مێ یەکـە جووت ئەبن، نێرەکە کلکی ئەنووسێنێ بەکلکی مێ یەکەوەو ماوەیەک ئەمێنێتەوە پاشان لە یەک جیـا ئەبنەوە، مێ یەکە تۆوەکـە پەیدا ئەکاو شـتـێکیـان لە ژێرا رائەخـەن تۆوەکـە ئەکـاتە سـەر ئەوە، پاشـان ئەمـرن، ئەمـە ئەگـەر تۆویـان لێ بویسـتـرێ ئاوایە، خـۆ ئەگـەر ئاوریشم بویسـتـرێ کـە لە تەنین بوونەوە لەپاش دە رۆژ ئەیخـەنە بەر هەتاو، بە مـاوەی رۆژێک یا کەمتر ئەمرن و لە تەنراوەکە حەریرو شتە دروست ئەکرێ.

ئەم کـرمی ئـاوریشم لە دەنگی هەور، تەقـەی تەشت و شـتـە، زرنگەی ئاوەنی، بۆنی سـرکـە، دووکـەڵ ئەمـرێت، ئەبێ لە مـشـک، چۆلەکـە، مـێـرووله، مـارمـێلکە بپـارێزرێ، هەروەها شوێنەکەی ئەبێ نەزۆر گەرم بێ نەزۆر سارد.

* یەکێ مـارو دووپشـک وەیا جرۆجـانەوەری تر پێـوەبدا، کرمی ئاوریشم لەگـەڵ زەیت دا بسـوونەوەو لێ دەن چاک ئەبێـتـەوە. ئەم کـرمی ئاوریشم ئەگـەر دەربهـێنرێ و بدرێ بەمریشک ئەوەندە قەڵەو ئەبێتەوە هەر نەبێ.

کولە

کولە دەعبایەکە لەهەموو دەعباو گیانلەبەرێک ترسێنەرترو سەیرترە، گەلێ جۆری هەیە؛ گەورە، بچووک، سوور، زەرد، سپی لەزمانی کوردی دا شتێک کە باسی زۆریەتی بکەن ئەڵێن «ئەڵێ کولەیە ئەوەندە زۆرە». هەندێکیـان ئەفڕن سوارەن، هەندێکیـان بەسەر زەوی دا ئەڕۆن پیـادەن، گـەلێ جـاری وابووە کـە چوون بە ئـاسـمـانا بەری رۆژیان گـرتووە. کـولە شەش پێ هەیە، دوانی لای سینگیەوەیەتی، دوانی لە ناوەراستیەوە، دوانی لە دوایەوە، پێ یەکانی وەکوو هەڕە وانە، دووباڵیشی هەیە، کولە لەو حەیواناتە کە سەر بۆ سەرۆکی خۆی دائەنەوێنێ، کە سەرۆک و سەرەتاکەی چوون بە شوێنێکا ئەوانیـتـر ئیـتر شـوێنیـان ئەکـەون، ئاو بێ ئاگـر بێ هەر شـتـێک بێ بەسـەریا ئەڕۆن، لیـکێکی هەیە ئەم لیـکەی زەهرێکی تەواوە بۆ گژوگیا، بەتایبەتی دەغڵ و دان هەر بکەوێتە سەری لە ناوی ئەبا.

کـولە گـەرای هەیە لەکـاتی بەهارانا بەدەم گـەڕانەوە شـوێنێکی سـەختـی رەقی بەرداوی ئەبینێتەوە لە ئەرزاو لە سەری ئەنیشێتەوە، کلکی ئەباتە ناو ئەرزەکەو گەراکەی لێ ئەخا، ئەم گەرایە لەناو قـاوخێکایە، نەوەدو نۆ دانەیە، ئیـتر بەجێ دێڵێت، کە هەوا خۆشی کرد گەرایەکە ئەژێتەوەو وورده وورده سەرئەکەوێ، سەرەتا وەکوو مێشێکی پچکۆلە، پاشان وەکـوو کـرم، ئەمـجـا شکڵی کـولەی لێ ئەنیـشێ و لەو ناوەدا دەست ئەکـا بە خـواردنی

گژوگیای ئەو ناوە، پاشان باڵی لێ پەیدا ئەبێ و ئەکەوێتە ئاسمان. ئەو گەرایانەش کە بوون بە کولە ئەوانیش وەکوو پێشینەکانی خۆیان گەرا دائەنێن هەر یەکە نەوەدو نۆ گەرا. ئەو ئەرزەش کە گەراکەی تیا دائەنێن ئەوەندە سەختە پاچ و بێڵ بە زەحمەت کاری تێ ئەکا کەچی ئەو بەکلکی کونی ئەکا. ئەم گەرا کولانە کە ئەژێنەوە تەنها دووشتی تەبێعی هەیە کە لەناویا بەرێ؛ سەرماو باڵندە. هەندێ کولەی زلیش هەیە پێ یان ئەڵێین شێرە کولە ئەمانە درن. کەم حەیوان هەیە دوژمنی خواردەمەنی ئینسان بێ وەکوو کولە.

لەکولە دا شتی زۆر سەیر هەیە، لەگەڵ ئەوەدا کە گیانلەبەرێکی پچووک و بە تەنیا خۆی بێ هێزە لەدروست بوونەکەیا لە دە گیانلەبەری هەرە بەهێزی حەیوانات شتی وەرگرتووە و لەوان دروست بووە: لە سەرو روومەتا سەرو شکڵی لە ئەسپ وەرگرتووە، دوو چاوەکانی لەفیل وەرگرتووە، گەردەن و ملی لە گا وەرگرتووە، شاخەکانی لەکەڵە کێوی وەرگرتووە، سینگ و بەرۆکی لە شێر وەرگرتووە، سکی لە دووپشک وەرگرتووە، دوو باڵەکانی لە «پیرۆزە - نەسر» وەرگرتووە، هەر دوو رانی لە حوشتر وەرگرتووە، هەر دوو پێ لە حوشتر مورغ وەرگرتووە، کلکیشی لە مار وەرگرتووە!..

* کولە ئەگەر رووی کردە گوندێک خەڵکی گوندەکە لە پێش هاتنی کولەکەدا گوندەکە چۆڵ بکەن و بەجێ بێڵن بە جۆرێکی وا کەسیان نەمێننەوە، کولەکان کە هاتن و کەسیان نەدی ئیتر لانادەن و زیان بەو دێ یە ناگات، وەیا بێنن هەندێکیان لێ بسووتێنن ئەوانی تر کە بۆنیان کرد لانادەن و ئەڕۆن وەیا ئەکەون و ئەمرن.
* ئەگەر یەکێ سێبەرۆی هەبوو لەو کولە مل درێژەکان وەیا قاچ درێژەکان بگرێ و بیکا بە خۆیا سێبەرۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ بالووکی هەبوو بە قاچی کولە بیبەهنوێ نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر مایەسیری هەبوو وەیا بە زەحمەت میزی ئەکرد کولە بێنێ بیسووتێنێ و ناو گەڵی بگرێ بە دووکەڵەکەیا چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ ئیسقای هەبوو دوانزە کولە بێنێ ملی هەڵکێشێ و قاچ و باڵ و شتەکەی لێ بکاتەوە، پاشان لەگەڵ هەندێ «ئاس»ی ووشک دا تێکەڵاوی بکاو بیخوا ئیسقاکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.

کێچ

کێچ دەعبایەکی بێ فەڕی بە عەزیەتە، زۆرتر کە پەیدا ئەبێ لە شوێنی تاریک و نماک

ئەبێ، لە ئاخری زستان و سەرەتای بەهارا زیاتر پەرە ئەستێنێ، شکڵی وەکوو فیل هەڵکەوتووە، دانی هەیە قەپی پێ ئەگرێ، لووتێکی درێژی هەیە وەکوو خورتوومی فیل خوێنی پێ ئەمژێ. رەنگی رەشکارە، پشتی کۆماوەتەوە، بەلاواز دیارە، ئەچێتە ناو جل و بەرگی ئینسان و لەوێوە ئەچێتە سەر گۆشتەکە، زیاتر لە دەور گەڵ و قنگی ئینسانا هەڵئەخاتەوە، زۆر زۆر ئازایە بۆ باز بردن، کە ئینسان چاوی پێ کەوت وەیا هەستی پێ کرد بۆی دەرئەچێ، قەت رووەو پێشەوە باز نادا، بەم لاو بەولاو بەدواوە ئەڕوا بۆ ئەوە سەر لە ئینسان تێک بدا، پێنج رۆژ عومر ئەکا، ئەسپێ کە لە لەشابێ ئەیخوا، گەرا دائەنێ و بەچکەشی ئەبێ، کێچ یەکێکە لەو جانەوەرانە کە زۆر ئەپەڕێ، هەندێک ئەڵێن کێچ لە ئەنجاما ئەبێ بە مێشوولە، هیچ شتێک وەکوو کێچ خەو تێک دەر نی یە، مەگەر من خۆم بزانم کێچی شارەزوور چی کردووە پێم، ئەچوومە سەرکەپریش هەر خەوی لێ هەراسان ئەکردم، بەلام کە بۆنی ژاڵە بکا ئەمرێ. لەناو کورددا ئەڵێن کێچ هەتیوو بازە!..

* ئەگەر لە ماڵێکا کێچ زۆر بوو چاڵێکی تیا هەڵکەنن و ژاڵە بخەن بەسەریا هەموو کێچەکان ئەچنە ناو ئەو چاڵەوەو ئەمرن.
* ئەگەر «رەشکە - سیاوڵە» بکوڵێنن و ئاوەکەی بپرژێنن بە ناو ئەو ماڵەدا کە کێچی هەیە هەموو کێچەکان ئەکوژێ.
* ئەگەر یەکێ کێچ چووە گوێچکەی راستیەوە بە دەستی راستی هێلکە گونی چەپی خۆی بگرێ، ئەگەر چووە گوێچکەی چەپیەوە بەدەستی چەپی هێلکە گونی راستی بگرێ کێچەکە دێتە دەرەوە.

کیسەڵ

کیسەڵ دەعبایەکی سەیرە، قاوخێکی کۆماوەی زۆر قایمی هەیە کە بەم قاوخەی ئاگاداری خۆی پێ ئەکا، کە بریندداریش ببێ خوێنی لێ دێ، لە چوار لاوە چوار چەمۆڵەکەی دەردێنێ لەگەڵ ملیاو ووردە ووردە ئەکەوێتە رێ بەرەو ناو باخەکان، هیچ عەزبەتی خۆی لە رۆیشتنا نادات، کیسەڵ لە ووشکانیا هێلکە ئەکا ئەوەی بکەوێتە ناو ئاوەوە ئەبێ بە «رەقە» ئەویش هەر لە ووشکانیا بمێنێ ئەبێ بە کیسەڵ. کیسەڵ لەبەر ئەوە ژێر سکی رەقەو گەرمایی نی یە بە کەڵکی ئەوە نایە وەکوو گیانلەبەری تر لە سەر هێلکە دانیشێ و هەڵیبێنێ، هەڵهێنانی ئەم بە سەیر کردنە، هێلکەکە ئەکاو چاوی تێ ئەبڕێ زۆر بە تیژی بەم جۆرە هێلکەکەی هەڵدێ، لەکاتی جووت بوونی نێرەکە لەگەڵ مێ کەدا زۆر زۆری پێوە

ئەبن، بە دەم ڕێگەشەوە هەر خەریکن، ئەگەر مێ یەکە مل نەداتە بەرەوە بۆ نێرەکە نێرەکە گیایەک هەیە ئەچێ ئەو گیایە ئەگرێ بە دەمەوەو ڕوو بە ڕووی مێ یەکە دێت ئیتر مێ یەکە بەرهەڵستی ناکا، نێرەکەیان دوو کێری هەیەو مێ یەکەش دوو قوز، کیسەڵ مێملی مارە، مارەکە ئەگرێ لە کلکیەوەو سەر ئەباتەوە قاوخەکەی خۆی و ئەیمژێ، مارەکەش ئەوەندە خۆی ئەدا بە عەرزەکەدا هەتا ئەتۆپێ و پاشان ئەیخوا. کیسەڵ ترێ خۆریشە، چ کیسەڵ و چ ڕەقە هی وایان هەیە ئەوەندە زل ئەبێ هەر بە دوویان ئەبن بە باری گوێدرێژێک ئەگەر ژاری مار کاری تێ کرد گیای «سقر» ئەخوا ئیتر هیچی پێ نایە.

ڕەقەکانیش بەشی خۆیان شت ئەزانن، لەناو ئاوەکە دێنە ئەو شوێنانە کە تەیروتیور ئەچن بۆ ئاو خواردنەوە، خۆیان ئەپلکێنن لە لمەکەوەو بە هەست لەو ناوەدا خۆیان ئەخەن، ڕەنگیان وەکوو ڕەنگی بەردێکی سەر ئەرزەکەی لێ دێ، مەلەکە ئەچێ بەلایا نازانێ لەناکاو ئەویش پەلاماری ئەدا کوێ بەردەم کەوت ئەیگرێ و ئەیباتەوە ناو ئاوەکە تا ئەخنکێ پاشان ئەیخوا. کیسەڵ زۆر گێل گەوجیشە.

* ئەگەر سەرمایەکی زۆ دای بەسەر شوێنێکاو خەڵکەکە ئەترسان ئەو سەرمایە زیان بە شوێنەکە بگەیەنێ، کیسەڵێک بێنن بیخەنە سەر پشت بە جۆرێک کە دەست و قاچی ڕووەو ئاسمان بوەستێ، ئەو سەرمایە ئیتر زیان بەو ناگەیەنێ.
* ئەگەر جومگەی ئینسان هاتە ژان بەخوێنی کیسەڵ بیهەنوێ ژانەکەی ناهێڵێ.
* ئەگەر یەکێ دەستی وەیا قاچی دەمارەکانی لەبەر سەرما وەیا گەرما هاتنەوە یەک کووڕ بوون و لەوانە بوو ڕەپ ببێ هەموو جار بەخوێنی کیسەڵ بیهەنوێ تا ماوەیەک چاک ئەبنەوە. هەروەها خواردنی گۆشتەکەشی ئەو ئیشە ئەکا.
* ئەگەر یەکێ هەر کام لە ئەندامەکانی لەشی دایە ژان ئەو ئەندامەی کیسەڵ بخاتە سەر چاک ئەبێتەوە.
* خوێنی کیسەڵ بهێنرێ ووشک بکرێتەوەو پاشان بیهاڕنەوە، چرا وەیا پیر سۆزێکی پێ بهەنوون، هەرکەس ئەو چرایە داگیرێنێ دەست ئەکا بە تڕ کەندن!.
* نێری کیسەڵ لەوکاتەدا کە دێتە جۆش ئەگەر یەکێک تۆزێ لە کێرەکەی ببڕێ و لەگەڵ خۆی هەڵیبگرێ ئەویش هێزی چوونە لای ژنی زۆر ئەبێ.
* ئەگەر یەکێ فێ هەبوو زراوی کیسەڵ بدرێ بە لووتیا فێ کەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* هێلکەی کیسەڵ بەکەڵکە بۆ کۆکەی مناڵ و بۆ فێ دار.
* ئەگەر لە پێستی کیسەڵ سەرە دیزەیەک دروست بکرێ و بخرێتە سەر مەنجەڵ وەیا

دیزەیەک، هەرچەندە ئاگر لەژێر ئەو دیزەیەدا بسووتێنن هەر نایەتە کوڵ.
* ئەگەر یەکێ ئاوساوی کەوتە جومگەو پەنجەکانی پێ، کە پێ ئەڵێن «نقرس» قاچی کیسەڵی پێوە ببەستێ چاک ئەبێتەوە، راست بۆ راست و چەپ بۆ چەپ.

قالۆچە

قالۆچە کە قۆللنجە-شی پێ ئەڵێن دەعبایەکی زۆر رەشی مەیلەو خڕی قاچ زۆرە، ئەم قالۆچەیە دوو جۆرە؛ قالۆچەیەک هەیە هەروەها لەکەلێن و قوشبنی ئاوەدان دا هەیەو لە دەشتیشا هەیە، ئەمەیان زۆرتر لە گەوری گاو رەشەوولاخا ئەبێ بەلای ئەوانا ئەڕوا، عادەتی وایە شیاکەو شتە کۆ ئەکاتەوەو هەڵیئەگرێ، لەگەڵ دووپشک دا دۆستایەتیان خۆشە، ئەمە ئەچێ قەپ ئەگرێ لە زەهای ئەو مالاتانە کە لەگەڵیانا ئەژیت، ئەوانیش ناچار لەدەستی هەڵدێن. ئەمانە نێرەکانیان شاخیان هەیە، سەرەتا خۆیشیان لە شوێنی سەنێراوی و نمناکی دا پەیدا ئەبن. ئەم جۆرە ئەگەر بیانگرێ و بیانخەیتە شوێنێکی پاک و بۆن خۆش ئەمرن، کە بیانخەیتەوە شوێنە پیسەکە زیندوو ئەبنەوە. ئەم جۆرە قالۆچەیە کە لەدەشتا هەبوو هەر لەم رەسەنەن بەڵام ئەوان شەش قاچیان هەیە، پشتیان قوتە، دووباڵیان هەیە لە رواڵەتا هیچ دیار نی یە بەڵام کەبیەوێ بفڕێ خۆی فش ئەکاتەوە باڵەکانی دەرئەکەوێ، لەروەیشتنیا بەرەو دوا ئەڕوا، واتە پاشەو پاش ئەگەڕێتەوە لەگەڵ ئەوەشا ئەزانێ بچێتەوە کونەکەی خۆی و لێ وون نابێ، ئەگەر ئینسانێک لە دەشتا بخەوێ ئەو پاسەوانی ئەکا، ئەو کەسە ئەگەر هەستا بچێ بۆ سەر ئاودەست ئەو شوێنی ئەکەوێ بۆ ئەوە پیساییەکەی بخوا. ئا ئەم جۆرە قالۆچەیە ئەگەر یەکێ دووپشک پێوەبدا قالۆچەیەک لەمانە بهێنرێ هەر وا بەساغی ووشک بکرێتەوەو بەبێ ئەوە تێکلاو بەهیچ شتێکی تر بکرێ، بخورێ بۆ نەمانی ژانی دووپشکەکەو بلاونەبوونەوەی ژارەکەی قازانجی زۆرە. ئەم جۆرە قالۆچەیە دەشتەکیە لەو دەشتەدا پەین و شیاکە کۆ ئەکاتەوەو وەکوو هەڵمات خڕی ئەکاتەوەو خۆی پێوە ئەگلێنێ و ئەڕواو ناشزانێ بۆ کوێ ئەڕوا!.

جۆرەکەی تری قالۆچە قالۆچە بۆگەنکەی پێ ئەڵێن، ئەمە هەر لەدەشتایە، بۆنێکی پیسی لێ دێ، بەتایبەتی کە دەستی پێوە بدرێ ئەتسێ ئەو ناوە پڕ ئەکا لە بۆگەن، بەینی ئەم جۆرەیان لەگەڵ دووپشک دا گەلێ خۆشترە لەوی تر، ئەم ئەچێتە کوڵی دووپشک و دووپشکیش ئەچێتە کوڵی ئەم، ئینسان بیەوێ ئەم جۆرە قالۆچەیە لە شوێنێک نەبێ کەرووز بخاتە ئەو ناوە ئەوان هەڵدێن. ئەم جۆرە هەر بە تەواوی لە شیاکەو تەرسی رەشە

وولاغ پەیدا ئەبێ.

* یەکێ مایەسیری هەبێ ئەم قالۆچە بۆگەنکەیە لەناو رۆنی زەیت دا بکولێنێ و بیهێنێ بە مایەسیریەکەیا نامێنێ و لائیەبا.

* یەکێ چاوی زۆر ژان بکا یەکێ لەم قۆلانجانە بینێ بیکا بە دوو کەرتەوە، میلێک بێنێ بەو رتووبەتەی دا کە لە ناویایەو میلەکە بهێنێ بە چاویا چاوێشەکەی نامێنێ.

* ئەگەر یەکێ گوێچکەی زۆر گران بێ قالۆچەیەک لەگەڵ رۆن دا بکولێنێ و لێ بتکێتە گوێچکەی کەڕیەکەی نامێنێ.

* هەندێ برین هەیە زۆر پیسەو علاجی نایەت، ئەم قالۆچە بۆگەنکەیە ووشک بکرێتەوەو پیایا بپرژێنرێت برینەکە چاک ئەبێتەوە.

* ئەگەر سەری ئەم قالۆچە بۆگەنکەیە لە شارە کۆترا دابنرێ کۆترێکی زۆر لەو شوێنە کۆ ئەبێتەوە.

* ئەو رتووبەتەی کە لە ناوسکی ئەم قالۆچەیەدایە یەکێ بیهێنێ بەچاویا چاوی تیژ ئەبێ، تاریکایی نامێنێ، ئاو بکا ئاوەکەی نامێنێ.

* گوێچکە کە ژان بکا قالۆچە بۆگەنکەیەک لەگەڵ رۆنی کونجی دا بکولێنرێ و تێ بکرێ هیچ ژانێکی تیا نایەڵێ.

* یەکێ دووپشک پێوەبدا یەکێ لەم قالۆچانە زک هەڵبدرن و بیخەنە سەری ژانەکەی ئەشکێنێ.

* برین کە هەبوو قالۆچە بۆگەنکە بسووتێن و خۆڵەمێشەکەی پێوەکەن خۆش ئەبێتەوە.

* ئەگەر یەکێ بە رێکەوت یەکێ لەم قالۆچە بۆگەنکانە بخواو پێ نەزانێ دیارە، قالۆچەکە تا چووە ناوسکی هەر زیندوو بوو، هەر خێرا ئەو کەسە ئەکوژێ و ئەمرێ.

قرژاڵ

قرژاڵ کە قرژانگ-یشی پێ ئەڵێن دەعبایەکە لە ئاوو لە ووشکانیا ئەژی، ئاوو هەوا پێکەوە وەرئەگرێ، تیژ ئەڕوا، دوو سەری هەیە، چنگ و نینۆکی تیژی هەیە، دانی زۆری هەیە، هەموو لەشی رەقە بە تایبەتی پشتی، کە تۆ سەیری ئەکەی وا ئەزانی ئەمە دەعبایەکە نەسەری هەیەو نە کلک، دوو چاوی گەشی رووناکی هەیە وا لەسەر شانیەوە، تەنانەت کورد کەباسی سافی و بێ خەوشی شتێک ئەکا بە تایبەتی ئاو ئەڵێ: «ئەڵێ

چاوی قرژانگه». دەمی وا لەسەر سینەیەوە، لەهەردوو لاوە لاشەویلکەکانی هەڵدڕاون، هەشت پێ هەیە، لەسەر یەک لا ئەڕوا، کە قەپی گرت لەیەکێ بەزەحمەت بەرەڵای ئەکا. کورد لەسەر ئەمە قسەیەکی هەیە ئەڵێ: «کە قرژاڵ گازی لەیەکێ گرت تا کەر لەبەغدا نەزەڕێنێ بەرەڵای ناکا!.» ساڵێ شەش جار پێست ئەخا، دوو دەرگا بۆ کونەکەی ئەکا، یەکێ لە لای ئاوەوە یەکێ لە لای ووشکانیەوە، کە پێستی خست کونی لای ئاوەکە ئەگرێ لە ترسی ئەوە نەوەک ماسی و شتە بێن بیخۆن، کونی لای ووشکانیەکەی بەرەڵا ئەکا تا هەوا لێداو تۆزێ توند ئەبێتەوەو خۆی ئەگرێ ئەوجا لای ئاوەکەش بەرەڵا ئەکاتەوە. قرژاڵ وەنەبێ لەزاوزێوە پەیدا بێ بەڵکوو بەهۆی سەدەفەوە پیدا ئەبێ، واتە قاوخێکی سەدەفەو شتێک لە ناویا پەیدا ئەبێ و ئەبێ به قرژاڵ، قرژاڵ لە ئاو خێراترە تا ووشکانی.

* ئەگەر لە شوێنێکا قرژاڵێکی مردوو دۆزرایەوەو ئەو قرژاڵە لە سەر پشت کەوتبوو ئەڵێن ئەو ناوچەیە کە ئەو قرژاڵەی لێ کەوتووە دوور ئەبێ لە ئافاتی ئاسمانی.
* قرژاڵ هەڵبواسرێ بە داری بەردارا ئەو دارە بەری زۆر ئەبێ وە ئەوەی پێوە ئەبێ بێ وەی ئەبێ.
* ئەگەر شوێنێک دەرزی وەیا دڕکێکی وای پیا چوو بوو دەر نەئەهات قرژاڵێک سەرببڕن و لێ بنێن ئەیکێشێ و دەری ئەهێنێ.
* ئەگەر یەکێ سیلی هەبوو گۆشتی قرژاڵ بخوا بۆی باشە ئەگەر لەگەڵ شیری ماکەردابێ باشترە.
* ئەگەر یەکێ پشتی ژان بکا قرژاڵ بخوا ژانەکەی نامێنێ و پشتیشی توند ئەبێتەوە.
* یەکێ مایەسیری هەبوو قرژاڵ بسووتێنن و بەخۆڵەمێشەکەی شوێنی مایەسیریەکە پڕکەنەوە مایەسیریەکەی نامێنێ.
* یەکێ مار وەیا دووپشک پێوە بدا قرژاڵی لەسەر دانێن ژانەکەی ئەشکێ و نامێنێ.
* ئەڵێن ئەگەر مانگ لەدەوری ئاخریا بوو یەکێ سەری قرژاڵ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ خەوی لێ ناکەوێ، ئەگەر خۆ لەدەوری ئەوەڵیا بوو خەوی لێ ئەکەوێ.
* ئەگەر یەکێک چاوی قرژاڵ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ، کە بنوێ خەوی باش باش ئەبینێ، وە ئەگەر چاویشی ژان بکا ژانەکەشی نامێنێ.
* ئەڵێن ئەگەر یەکێ قاچی قرژاڵی پێ بێ بەراز توخنی ناکەوێ.

مار

مار ترسێنەرترو بەسام تر گیانلەبەرێکە کە هەیە، هیچ حەیوانێک لەو گەورەترو بە ترسترو بە تەمەنتر نی یە، مار تا سەدو پەنجا جۆری هەیە، سی پراسووی هەیە، هیچ حەیوانێکی تریش نی یە کـوشندەتر بێ بە خـێـرایی وەکــوو مــار، هیچ حـەیوانێکی تریش نی یە بە ئەندازەی ئەو بێ دەسەڵات بێ لە راکردنا، مەبەست ئەوە نی یە کە راناکا، هەڕا ئەکا بەڵام دەوامی لەسەر ئەو هەڕا کردنە نی یە، جا چەکی ئەو کە خۆی پێ بپارێزی ئەوترسەیەتی کە نیشـتۆتە دڵی خـەڵک، دیسـان ئەگەر لەبەر دانەکانی نەبوایە هەمـوو منالێک ئەیگرت و یاری پێ ئەکـرد. جـووت بـوونی مــار وەکــوو دەرکـەوتووە وەنـەبێ لەو رێگایەوە بێ کـە حەیواناتی تر هەیانە بەڵکوو ئەمان هەر ئەوەیە نێرومێ کە خۆیان ئەپێچن بە یەکا، ئەم خۆ پێچانە شوێنی جووتبوونیان ئەگرێ، گەلێ جار بینراوە جووتە مارێک خۆیان پێچاندووە بە یەکاو لەناو کورددا پیان ئەڵێین عاشقەو ماشقە، ئەگەر یەکێ لەو عاشقەو ماشقەیە یەکێ کوشتی ئەویتر واز نایەنی ئەگەر سەد سالیش پێ چووە تۆڵەی هاورێکەی ئەستێنێ لەو کەسە، ئەو کەسە وەختێ دڵنیا ئەبێ مەگەر بۆی رێ کەوێ بیکوژێ. مار سێ هێلکە ئەکا، نێرەکە لەشوێنی راناوەستێ ئەمەیە کە ئەڵێین مار جێگای بۆ نی یە بەڵام مێ یەکە لەسەر هێلکەکان ئەوەستێ تا هەڵدێن و بێچووەکانی ئەکەونە گەڕان و لەوانە ئەبن کە ئیتر خۆیان بەخێو کەن، ئەو کاتە دایکەکەیان ئەڕواو بەجێ یان دێڵێ، ئەم هێلکانەش کـەمیـان دێنە ئەنجـام چونکە مـێـشـوولەو مـێـروولە پێ فـێـر ئەبن ئەیانخـۆن. هێلکەی مـار درێژکـۆڵەو رەنگیـان جیـایە، هەیە لێـڵـە، هەیە سپی یە، هەیە سـەوزە، هەیە رەشـە، هەیە نوخـتـە نوختەیە، ئەوانەی کە سپین تیشکێکیان تیا هەیە، لەناو هێلکەکەی شتێک هەیە وەکوو چڵک وەکـوو درێژی هێلکەکـە بە خـەتێک درێژ بووەتەوە، ئەڵێین ئەگـەر مـووی سـەری ئافرەت کەوتە ئاوو پاشان هەتاو کاری تێ کرد ئەویش ئەبێ بەمار.

مار تا هەزار ساڵ عـومـر ئەکا، هەر سـالێ نوختـەیەکی لێ پەیدا ئەبێ بەو نوختـانە دا ئینسان ئەزانێ چەندی عـومر کردووە، هەر سالێ کاژێکیش فڕێ ئەدا، کە لە عومـردا زۆر گـەورە بوو بەلەش پچـووک ئەبێـتـەوە، لەگـەڵ ئەوەشـا مـاری وا هەیە لەگـەورەیی دا هیچ حـەیوانێک بەقـەد ئەو زل نابێ، ئەمـانە ئەژدەها گـەورەکـانن کـە لەمـێرگـەکـانا ئەبن، مـار زمانی دوو فاقە، کە پێوە ئەدا خۆی هەڵئەگێرێتەوە، وادیارە ئەمە لەبەر ئەوەیە دانەکانی

چەوتە دەرنایەن تا خۆی هەڵنەگێڕێتەوە، وە ناوی دانەکانیشی بۆشە، ژارەکە تلۆقێکە لەبن دانەکانیەوە، لەو کاتەدا کە خۆی هەڵئەگێڕێتەوە زەهرەکە ئەرژێتە ناو گۆشتی کەسەکەوە، کەوابوو خۆ هەڵگێرانەوەکەی لەبەر رزگار کردنی خۆیەتی نەوەک لە بەر پێوەدان، مار هەردوو چاوی وەکوو مێخ داکوتراوە بە سەریا، وەکوو کولە وایە، وەنەبی وەکوو گیانلەبەری تر چاوی بگێڕێت و بسووڕێتەوە، مار ئەگەر چاوی دەرێنن چاوی دێتەوە، هەروەها ئەڵێین دانیشی هەڵکێشن ئەویش لە پاش سێ رۆژ دێتەوە، کلکیشی کەببڕن ئەویش هەر دێتەوە. مار کە کوێر بوو لەکون بە کوێرە کوێر دێتە دەرەوە ئەگەڕێ بە شوێن رازیانەدا، رازیانەی کێوی ئەیدۆزێتەوە چاوی پیا ئەماڵێ رووناکی تێ ئەکەوێتەوە، ئەگەر بەدارێک لێ درا ئەو دارە عەرەقی ئەسپی پێوە بوو ئەتۆپێ. سەیر ئەوەیە مار کە چاوی بە ئینسانی رووت بکەوێ هەڵدێت و هەڕا ئەکا، چاوی بە ئاگرو رووناکی ئاگر بکەوێ بە لایەوە سەیرە ئەچێ بۆ لای، شیری مالاتی زۆر پێ خۆشە، گەلێ جار لە گوندەکان هەل دەست خۆی ئەخا ئەچێتە سەر مەنجەڵە شیرو تێری لێ ئەخوا، ماستیشی هەر پێ خۆشە. بینراوە کە منالێ ماستی بۆ کراوەتە کاسەیەک و نراوەتە بەردەمی دەستی کردووە بە خواردنی و کەسی بەلاوە نەبووە، لەو کاتەدا مار چووە لەگەڵی دەستی کردووە بە خواردن و سەری خستۆتە کاسەکەوە، منالەکەش بە دەستەکانی هەر نەیهێشتووەو پێ ووتووە بەشەکەی منت خوارد، لە ئەنجاما منالەکە سەری مارەکەی گرتووەو کردوویە بە ماستەکەداو بردوویە بۆ دەمی و لستوویەتەوە، مارەکەش هیچ دەنگی نەکردووە، لەو کاتەدا دایکی منالەکە چووە بەسەراو ئەمەی دیوە شڵەژاوەو نەیزانیوە چی بکا، خەڵکی تر هاتوون بەسەراو بڕیاریان داوە وازی لێ بێنن تا منالەکەی تێر ئەخواو مارەکە بەرەڵا ئەکا، وایان کردووە لە پاشا کە منالەکە مارەکەی بەرەڵا کردووە مارە بۆ خۆی لێ داوە روویشتووە.

مار لە بناغەداو سەردەمی زۆر کۆنی ئاوی بووە، پاشان زەمان هاتووە بەسەراو ووشکانی لە ئاو پەیدا بووە بە دێمی. مار لە بارێکا سێ جۆرە؛ جۆرێکیان ئەوەندە کوشندەیە بە هیچ جۆر دەرمانی نی یەو هەر ئەبێ پێوەدراوەکە بکوژێ، جۆرێکیان دەرمان بۆ ژارەکەی هەیەو چار ئەکرێ، جۆری سێ یەم هەر ژاری نی یە، ئەگەر پێوەدا پێوەدراوەکە لە ترسا ئەمرێ وەنەبێ لەبەر زەهری مارەکە بێ، وادیارە ئەو ترسە کە ئەچێتە دڵی ئیشێکی وا ئەکا کونە بچکۆلەکانی پێستی ئەکاتەوەو رێگا بۆ بلاو بوونەوەی ئەو زەهرە نەبووەی مارەکە بەرەڵا ئەکا، وەیا دەمارەکان ئەو ترس و سامە لە حاڵی تەبیعی خۆیان لا

ئەداووورەی کابرا نامێنێ.

هیچ شتێک نی یە لە گیانلەبەرەکان بە ئەندازەی مار بەهێزو بە توانا بێت، ئەمەش بەوەدا دەر ئەکەوێ ئەگەر هاتوو چووە کونەوەو هەندێکی بە دەرەوە ماو ویسترا بکێشرێتە دەرەوە هێز نی یە بتوانێ دەری بێنی حەز ئەکا جووتە گایەکیش رایکێشێ، یا ئەپچڕێ یا نایەتە دەرەوە. مار وەکوو ئەزانرێ نەپێ هەیە وە نە نینۆک و چنگی هەیە تا خۆی پێ بگرێتەوە بەڵکوو ئەم هێزەی وا لە پشتیاو وا لە پراسوەکانیا، هەر لەسەر سەریەوە تا لای کلکی سی پراسووی هەیە، کە خۆی بە سەر زکا ئەخشێنێ پراسوەکانی هەموو ئەکەونە جووڵەو پاڵی پێوە ئەنێن بۆ ڕۆیشتن، جا ئەگەر ویسترا لە کون دەربهێنرێ ئەبێ بیگرێت و دەستی بۆ شل کەی، لەو کاتەدا ئەویش خۆی شل ئەکاتەوەو ئەیەوێ بچێ بۆ پێشەوە ئەم خێرا تۆزێ رایکێشێ، مارەکەی خۆی ئەگرێتەوەو خۆی توند ئەکاتەوە، ئیتر ئەم واز بێنێ لە راکێشانی دیسان شلی کاتەوەو وەکوو جاری یەکەم. بەم جۆرە ئەتوانێ لە کونەکەی دەربێنێ بەڵام کە گەیشتە نزیکی دەرهێنانی ئەبێ ئاگادار بێ ئەگینا ئەگەر هاتە دەرەوە ئەو پەلاماری ئەم ئەدا خۆی تێ ئەئاڵێنێ و پێوە ئەدا. گەیشتە نزیکی مل و سەری ئەم ووریا ئەبێ، ئەمەش بەوەدا ئەزانرێ کە نزیکی سەرو ملی بووەوە باریک ئەبێتەوە چونکە لای مل و سەری باریکە، وورده وورده وا ئەزانێ نزیکی سەری بوەتەوەو لەوانەیە دوایی بێ، ئەبێ لەو کاتەدا زۆر تەڕ دەست بێ هەر کە دەری کرد ماوەی ئەوە نەدا مارەکە بکەوێتە خۆی، ئەم ئەوا کلکی بە دەستیەوەیەتی، ئەو کلکەی کە گرتوویەتی و بیسوورێنێتەوە بە دەور سەریاو گورج بیدا بە عەرزەکەدا بۆ ئەمە بپڕۆکێ جا ئەو وەختە پەلاماری بداو سەری پان کاتەوە. لەو وەختەشا کە دەری ئەکێشێ ئەو کلکەی کە گرتوویەتی نابێ دەستی بگوێزێتەوە چونکە ئەگەر لە کاتێکا کە دەری ئەکێشێ دەستی بگوێزێتەوە بەلای کونەکەوە ئەو مقدارەی کە ئەکەوێتە ئەم لای دەستیەوە خۆی ئەئاڵێنێ بە دەستیاو دەستی بێ هێز ئەکاتەوە کە بتوانێ دەری بکێشێ، ئەمجا بە شێنەیی مارە سەر دێنێتە دەرەوەو پێوە ئەدا.

مار ئەگەر خواردنی دەست نەکەوت بە با ئەژی و بە خۆڵ، بەو جۆرە ئەتوانێ ماوەیەکی زۆر خۆی راگرێ، مار گۆشت ئەخوا بەڵام گۆشتی زیندەوەری زیندوو نەبێ نایخوا، کە زیندەوەرێکی دەست کەوت هەڵیئەلووشێ و قووتی ئەدا، ئەگەر ئەو زیندەوەرە ئێسکی تێدا بوو ئەچێ خۆی ئەپێچێ بە دار وەیا تاوێرێکاو هێز ئەداتە خۆی تا هەموو ئێسکەکان وورد ئەبن لە ناو سکیا. دیسان مار ئاویشی ناوێ و بە تایبەتیش ناچێتە سەر ئاو بۆ

ئاوخـواردنەوە، بەڵام ئەگـەر بۆنی ئاوی کـرد ناتوانێ خـۆێ رابگرێ لە نەخـواردنەوەی ئەو وەختـە ئەچێ دەمی تێ ئەنێ و ئەوەندە ئەخـواتەوە هەتا پێ سـەرخـۆش ئەبێ وەیا نـاتوانێ ئیـتر بجـووڵێ، گـەلێ جار ئەم ئاو زۆر خواردنەوەی ئەبێتە هۆی تۆپینی، زۆر جوانیش ئاو ئەخـواتەوە. مار کە دووپشـک پێوە بدا ئەگـەر خوێ وەیا شوێنێکی خوێیاوی دەست کـەوت بەسەریا بکەوێ رزگاری ئەبێ ئەگەر دەستی نەکەوت ئەتۆپێ.

مـار لە بارێکی تـرا گـەلێ جـۆری هەیە، لەناو کـورددا ئەوانەی کـە زۆر ناویان هەبێ رەشمار، کەوەمار، کوڵەمار، سوجەمار، بۆرەمار، توولەمارە، کەوەمار زۆر پیسە. هەندێ مار هەیە هیچ عـەزیەت نادا، هەندێکی تر هەیە تا پێ پیـا نەنی عـەزیەت نادا، هەندێکی تر هەیە تا پێ بە هێلکەو بەچکەیا نەنی عـــەزیەتی نادا، هەندێکی تر هەیە هەر هیـچ عـەزیەتی نی یە هەر مارێ هەڵسێ ئەیخوا، ماری وا هەیە سەرەتا بۆی رێ کەوتووە داویە بە یەکێکەوە وەیا شتێکی خواردووە، ئەوە ئەو مـارە چەشە ئەبێ و رێ بە رێبوار ئەگرێ و شەڕی لەگەڵ ئەکا، گەلێ لەو جۆرانە رێگایان بردۆتە بەست و ئیشێکی وایان کردووە کە رێبـوارو سـوار ئەو رێگـایە تەرک کـات. سـاڵێک من خـۆم لە شـارەزوور تووشی شـتێکی وابووم.

لەگـەڵ مـامـە شـامـار بووم، مـامـە شـامـار پیـاوێکی پیـری بەسـاڵاچووی نووورانی بوو، باسکەکـانی وەکـوو باسکی پاڵەوان وابوو، چاویشی زۆر کـز بـوو، نزیکی «قـاینەجـە» بـووینـەوە، ئاوێکی تەنکی زۆر پان هەبوو دامـــان لە ئاوەکـــە، بە ئەندازەی دوو سێ هەنگاوێکمـان مـابوو لە ئاوەکە بپەڕینەوە راست لەسـەر چەقی رێگاکـەدا من سەیرم کـرد مارێکی گەورە بە قەد دەستەکێک ئەبوو سەری ناوەتە ناو ئاوەکە ئاو ئەخواتەوە، من ووتم ئەوە مـارە، مـامـە شـامـار لەبەر ئەوە چاوەکـانی کز بوو ووتی دارە، دنیـاش بەهارەو رۆژ چێـشـتـەنگاوە، لە ئەنجـامـا بە مـامـە شـامـارم سـەلمان کـە مـارەو دار نی یە، رێگـای گەڕانەوەشمـان نی یە، مامە شامار ووتی تۆ لە لایەکی ترەوە دەرچوو لە ئاوەکە من مارەکە فـڕێ ئەدەم، مـارەکـەش کـەوە مـار بـوو، لەولاوە لە ئاوەکـە دەرچووم و بەردێکی گـەورەم هەڵگرت، مامە شامار بە گاڵۆکە ئەستوورەکەی دەستی کرد بە ژێر مارەکەدا هەرچەندی کرد بۆی راست نەبووەوە، دەستەکەی تری هێنایە یارمەتی بە هەر جۆر بوو بەرزی کردەوە، شەلم کوێرم نا پارێزم ماری فڕێ دا، مار بۆچ نەیە لە تەنیشت منەوە بکەوێ، کە کەوت پەلاماری دام بەڵام لەبەر ئەوە ئاوێکی زۆری خواردبووەوە زۆر بە گوڕ نەبوو، منیش هەڕام کـرد، کـە تۆزێ لێ دوور کـەوتمەوە بۆی گـەڕامـەوەو بەردەکـەم بۆ هاویشت، بەرد بۆ نەچێ

بنووسێ بە تەپڵی سەریەوە، مار پەپکەی خواردو ئاڵا بە دەردی خۆیەوە، پاشان مامە شاماریش هات ئەو بە گاڵۆکە زلەکەی و من بە بەرد مارەکەمان داگرت و کوشتمان. پاشان چوینە ئاواییەکە ــ ئاوای قاینەجە ــ ئیتر ئاگامان لە هیچ نی یە، خەڵکەکە ووتیان ئەوە لە کوێوە هاتوون؟. ووتمان لەو ڕێگەیەوە، زۆر سەریان سوڕما، ووتیان ئەی چۆن مارەکە هێشتی بێن؟. ووتمان ماری چی نازانین، ئەوەندە هەیە ئێمە مارێکمان کوشت، ووتیان مارێک لەو ڕێگادایە ئەمە دوو مانگ ڕێگاکەی گرتووە نایەڵێ کەس بەوێ دا بڕوا، کە گوێیان لە کوشتنی مارێک بوو زۆر گەشانەوەو بە شەوقەوە چوون بۆ سەری، سەیریان کرد ئەو مارەیە کە ڕێگای گرتووە، زەلامێک مارەکەی خستە سەر شانی و هێنایەوە بۆ ئاوایی، مارەکە لەم لاو لەولای پیاوەکەوە نزیک بوو سەرو کلکی بگاتە زەوی، ئیتر زۆریش ڕێزیان لە ئێمە گرت بەو بۆنەوە.

جۆرە مارێکی تر هەیە درێژیەکەی هەر بستێک وەیا تۆزێ زیاتر ئەبێ، ئەم جۆرەیان بەڵایە، لەسەر سەریەوە چەند خەتێکی سپی هەیە وەکوو تاج وایە بۆی، ئەم جۆرەیان بەسەر هەر ئەرزێکا ڕوەیشت چی تێدا هەبێ لە گیاندارو بێ گیانی دارو دەوەن ئەیسووتێنێ، ئەگەر پەلەوەرێ بەسەر سەریا تێ پەڕێ لە تاوانا ئەکەوێتە خوارەوە، کە بەرێ ئەکەوێت و ئەڕوا هەرچی گیانلەبەرە لەبەری هەڵدێت، کە ئەهووشێنێ هەر دەعبایەک گوێ لە هووشەکەی بێ ئەمرێ، وەنەبێ هەر بە مردنەکەش لێ بێتەوە بەڵکوو دەکاو چڵ و خوێن لە لەشی دێت، ئەگەر حەیوانێکی تریش لەو مردارەوە بووە بخوات ئەویش ئەمرێت، تەنانەت ئەگەر سوارێک بە لاشیا بڕوا سوارەکە دارێکی تێوە بژەنێت خۆی و ئەسپەکەش ئەمرن. هەروەها ئەم جۆرە مارە ئەگەر هەرکەس لە دووریشەوە چاوی پێ بکەوێ ئەمرێ.

جۆرە مارێکی تر هەیە هەر چاوی بە ئینسان بکەوێ ئینسانەکە ئەمرێ، جۆرێکی تر هەیە ئەگەر هەر ئادەمیزادێک گوێ لە دەنگی بێ ئادەمیزادەکە ئەمرێ. جۆرێکی تر هەیە لەسەر سەریەوە سێ گۆپکە هەیە وەکوو تاج وایە بۆی، جۆرێکی تر هەیە شاخی هەیە، جۆرێکی تر هەیە تووکی هەیە، ئەمانە ئەبن بە ئەژدەها، لەنزیکی کون و شوێنی ئەمانەوە لەبەر گەرمایی هەناسەیان هیچ دارو دەوەن و گیایەک ناڕوێت. گەرمایی هەناسەیان وەکوو گەرمایی تەنوور وایە. جۆرە مارێکی تر هەیە لە دەشتە گەرمەکانا کە لمەکە وەکوو ئاگری لێ دێ ئەچێ لەو دەشتەدا کلکی لە ناو لمەکە توند ئەکاو وەکوو دارێکی ڕاست ڕائەوەستێ، تەیروتیور دێن وا ئەزانن دارە لەبەر گەرمایی لمەکە نانیشنەوە بەسەر

ئەرزەکـەدا ئەنیـشنەوە بەسـەر ئەوەوە، ئەویش پەلامـاریان ئەدا ئەیانگرێ و ئەیانخـوا، جۆرێکی تر هەیە شەڕ لەگەڵ ئینسانا ئەکا، گوڕی خۆی ئەبەستێتەوەو وەکوو تیر خۆی ئەهاوێژێ بۆ ئینسانەکە، ئەگەر بەری بکەوێ وەکوو تیر کونی ئەکا. باسی مارو ژن قەت لەدوایی هاتن نایەت، هەتا قسەی لێوە بکەیت زیاتر قسەی لێ ئەبێتەوە!.

* مار کەزانی ئەوا ئەکوژرێ پەپکە ئەخواو ئاگاداری سەری خۆی ئەکاو لەشی خۆی ئەکا بە قەڵغانی سەری، ئەمەش لەبەر ئەوەیە تا سەری پان نەکرێتەوە ناتۆپێ، لەدوای سەرپان کردنەوەشی تا شەوو رۆژێک هەر جووڵەی تیا ئەمێنێ.
* دانی مـار لەو سـەردەمـەدا کـە مـارەکـە زیندووەو دانەکـەی هەڵئـەکـەنرێ، یەکێ ئەگـەر سێبەرۆی هەبێ لەگەڵ خوێ هەڵبگرێ سێبەرۆکەی نامێنێ.
* یەکێ ئەگەر ئیسقای بێ، بێنێ گۆشتی مارێک کە چەند ساڵ ژیابی بیخوا ئیسقاکەی لەکۆڵ ئەکەوێ.
* پیـوی مـار بتـوێنرێتـەوەو لەگـەڵ خـۆی بدرێ لە مـایەسیـری، کـابرا رزگـاری ئەبێ لە مایەسیریەکەی.
* کاژی مار لەگەڵ سرکەدا بکولێنرێ ئەو کەسەی کە دانی ژان ئەکا قومە قومی پێ بکا لەدەمیا ژانی دانەکەی ئەشکێ.
* ئەگەر یەکێ دانی ژان بکا دانی مار لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ژانەکەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ دانی کرمێ بێ و ژان بکا، کاژی مار بسووتێنێ و خۆڵەمێشەکەی بە رۆنی یەکێ لە بۆن خۆشەکانی ـ وەکوو مێخەک بەوێنە ـ بکا بە مەعجوون و بیخاتە سەری ژانەکەی نامێنێ.
* یەکێ ئەگـەر بالـووکی هەبوو کـاژی مـار لەگـەڵ سێ خورمـادا تێکڵاو بکاو بیـانکا بە وەکوو هەویرو بیخوا بالووکەکانی نامێنێ. خۆ ئەگەر یەکێ بالـووکی نەبی و ئەمە بخوا قەت دەری ناکا.
* دانی مـار کـە هەڵکـەنرابێ لەکـاتـی زیندوێتی مـارەکەدا هەرکـەس پێ بێ، بەهێـز ئەبێ، حواسەکانی ئەپارێزێ، ئاگاداری گەنجێتی ئەکاو بە کەڵکیشە بۆ نەهێشتنی گولی.
* خواردنی گۆشتی مار ئەو کەسە ئەپارێزێ لە نەخۆشیە گرانەکان.
* کـاژی مـار لەناو حـاجـەتێکی مس دا بسـووتێنرێ و ئەو خـۆڵەی بهـێنرێ بە چاودا هەر ژانێک لەو چاوەدا بێ لای ئەباو ئەگەر چاوەکەش شین بێ رەشی ئەکاتەوە.
* ئافرەتێک بەگران منالّی ئەبوو کاژی ماری پیا هەڵواسن زوو منالّەکەی لێ ئەبێتەوە.

* پێستی مار بسووتێنرێ خۆڵەکەی بهێنرێ بەچاودا، ئەو چاوەی کە تاریکایی و پەردەی لەسەرەو ئاو ئەکا هیچی ناهێڵێ.
* گۆشتی مار بکوڵێنرێ و بە ئاوو گۆشتەوە بخورێ چاوتیژ ئەکا.
* کاژی مار بخرێتە ناو جل مۆرانە تێ نادا.
* یەکێ مووەرێزەی هەبوو (داء الثعلب) مار بەسەرەکەیەوە بکوتێ و بیکا بە مەعجوون و بیخاتە سەر شوێنەکە مووی لێ ئەڕوێت.

مشک

مشک جانەوەرێکی زیاندەری بێ ئامانە، هەر چەندە مشکە بچکۆلەکان لەرواڵەتا جوانن، بەڵام بەڵا لە فەسالّی خۆیان و جوانیان بدا چونکە زیانەکەیان لە ئەندازە بە دەرە، هەموو جۆرە فرِوفێلّێکی هەیە بۆ ئەوە زیان بگەیەنێ، ئەوەندە بەڵایە ئەچێ فتیلە لەناو چرادا دەردێنێ، ئەوا ئەو سەرەکەی ئەسووتێ ئەم رایئەکێشێ بە هۆیەوە خانوو دەغڵ و دان و گیانلەبەری ئەو شوێنە هەموو ئەسووتێ، تووشی کاغەزو دەفتەرو کتێبی نایاب و هەموو جۆرە شتی بەنرخی وا ئەبێ ئەیخواو ئەیقرتێنێ و لەکەڵکی ئەخا، جل و بەرگ و کوننەو کەنوو هەموو پەک ئەخا. خۆی ئەخاتە ناو رۆن و هەنگوین و دۆشاوو شتی تەڕی بە کەڵکەوە تیایا ئەتۆپێ و ئەو شتانە هەموو عەدم ئەکا. ئەوەندە بەڵایە ئەگەر یەکێ بریندارى چنگی پڵنگ بوو، وەیا گەستراوی دەمی سەگی هار بوو هەر بە دەوریا خولەی دێ، ئەوەی کە پڵنگ بریندارى کردووە ئەچێ خۆڵ ئەپژێنێ بەسەریا، کە پژاندی بریندارەکە ئەمرێ، وەیا ئەوەی سەگی هار گرتوویەتی میزی پیا ئەکاو ئەو کەسەش ئەمرێ، وەیا مارەنگاز لەو کاتەدا کە کابرا بە دەردی خۆیەوە ئەتلێتەوە ئەم ئەچێ باز ئەدا بەسەریا، کە بازی دا کابرا ئەمرێ. ئەمانە هەموو لەزیانی مشکن.

ئەم زیانانەی هەیە کە چی بێ فیکریشە؛ ئەبینی ئەوا لە کونەکەیایە، سەر دێنێتە دەرەوە پشیلەیەک لەوێ دایەو چاوی پێ ئەکەوێ سەر ئەباتەوە کونەکەی خۆی، زۆری پێ ناچێ قوت سەر دەردێنێتەوە لە بیری چووەتەوە کە پشیلەکە لەوێ دایە، لە ئەنجاما خۆی ئەکا بە نێچیری پشیلەکە!. لەگەڵ ئەمەشا ئەوەندە فێڵ بازە حسابی ژیانی خۆی چاک ئەزانێ، ئەوا لە دەشتەوە ئەزانێ زستان بەسەرا دێت و ئیتر شتی دەست ناکەوێ بیخوا، لە هاوینانا بەر ئەبێتە خەرمانەکان هەر لێ ئەباو ئەیکا بە ئازۆخەی زستانی و خەرمان بە قوڕ ئەگرێ. وەیا ئەچێتە سەر کۆپەڵە رۆنی شتێک کە زانی سەری پیا ناچێ کلکی شۆڕ

ئەکاتەوە ناوی و ئەیژەنێ بە ڕۆنەکەداو دەری ئەهێنێتەوەو ئەیلێسێتەوە، بەو جۆرە هەمووی ئەخوا. وەیا لەناو شتێکا خواردەمەنیەکی تەڕ هەیەو ئەو دەمی نایگاتێ، ئەچێ وورده بەرد دێنێ ئەیخاتە ناوی بۆ ئەوە بەو هۆیەوە خواردەمەنیە تەڕەکە بکەوێتە سەر بەردەکەو ئەم دەمی بیگاتێ. وەیا ئەگەر بیەوێ هێلکەیەک وەیا گوێزێک بەرێ، ئەزانێ بەو جۆرە بۆی نابرێ دێنێ ئەیگرێتە باوەش و دەست و قاچی تێ ئەئاڵێنێ، مشکێکی تر دێ کلکی ئەم ڕائەکێشێ و بەو جۆرە ئەیبەنە کونەکەوە!.

وەیا ئەگەر هاتوو یکێکیان کەوتە ناو ئاوی شتێکەوە لە حاجەتێکا، یکێکی تر دێ ئەزانێ ئەگەر بۆی بچێ بۆی دەرنایە، دێنێ دەستی خۆی لە ڕۆخی حاجەتەکە قایم ئەکاو کلکی شۆڕ ئەکاتەوە، ئەوی ناو ئاوەکە کلکی ئەم ئەگرێ، ئەمیش تەکان ئەداتە خۆی ڕزگاری ئەکا. ئەمانە هەموو لە فڕوفێڵی مشکن بۆ مانەوەی لە ژیان دا.

مشک گەلێ جۆری هەیە؛ ئەم مشکە بچکۆلانەی کە لە ناو ماڵەکاندان و بۆرکارن، جۆرە مشکێکی تر هەیە هەر بە قەد ئەمانەن بەڵام سپی سپی ئەڵێ کلووی بەفرن، جۆرێکی تر هەیە مشکە زلەکانن، ئەمانە بە ڕزق ناو ئەبرێن، زۆر دڕن کەم پشیلە پێیان ئەوێرێ. جارێک من تەڵەم نابووەوە تەڵەکە یەکێ لەم ڕزقانەی گرتبوو، ئەمەی کە گرتبووی مێنگە بوو، نێرەکەی دەردێکی دامێ دەردی وا بە کەس نادرێ، جارێ نە ئەچوو بەلای تەڵەکەدا، لە کاتێکا من چاوم لێ بوایە ئەچوو بەلای تەڵەکەدا بە کلک تەڵەکەی ئەتەقان و ئەچوو لەو لاوە قوت ڕائەوەستاو سەیری ئەکردم، کە ئەچوومە دەرەوە تا ئەهاتمەوە سەیر ئەکەم کەوتۆتە ناو کاغەزو کتێب و قەڵەم هەر یەکەی بەلایەکدا فڕێ داوەو کاغەزەکانی هەموو قرتاندووە، جارێکی تر کە ئەهاتمەوە کەوتۆتە ناو لێفەو جل و بەرگ هەمووی شڕو وورِ کردووە، کە دائەنیشتم ئەهات بە بەردەمما هەڕای ئەکردو پەلاماری شتێکی ئەداو تۆزێ دوور ئەکەوتەوە ڕائەوەستا سەیری ئەکردم وەکوو بڵێت پێ ئەووتم ئاوات لێ ئەکەم، منیش هەر چەندم ئەکرد چارم نەئەکرد، تەڵەم بۆ دائەنا تەڵەکەی بە کلک ئەتەقان و هیچ، زەهرم بۆ دائەنا نەئەچوو بەلایا، خۆم پەلامارم ئەدا هەڕای ئەکرد، شەوێک نووستبووم هات گازێکی گرت لە پەنجەی پێم، بڕوات بێ ئەگەر خێرا ڕانەپەڕیمایە لەوانە بوو پێم بخوا، گەلێ جاریش کە سەیرم ئەکرد لمۆزی ئەجوولانەوەو جیکەیەکی ئەکردو بۆی دەرئەچوو، ئەو ڕزقە تا چل ڕۆژێک بەم جۆرە عەزیەتی دام، لە ئەنجاما ئەو تەڵەیە کە مێیەکەی پێوە بوو ئەمیشی پێوە بوو ڕزکارم بوو لە دەستی بەڵام زیانێکی زۆری لێ دام لە کتێب و جل و بەرگ و لێفەو نوێن. ئەم ڕزقانە فرسەت دێنن

پارەی زێڕو زیویش ئەدزن و ئەیبەنە کونەکەیانەوە، کە دنیایان بە چۆڵ زانی یەکەیەکە ئەیهێننە دەرەوە خۆیانی لەگەڵا ئەگەوزێننەوەو یاری پێ ئەکەن و پاشان ئەیبەنەوە کونەکەیان.

شەڕی مارو پشیلە زۆر خۆشە بەڵام شەڕی مشک لەبەینی یەکا خۆشترو سەیرترە، لەشکر لەیەک ئەکەن و پەلاماری یەک ئەدەن، بەتایبەتی بێنە دوو لەو رزقانە دەزوویەک سەرێکی ببەستە بە کلکی یەکێکیانەوەو ئەو سەرەکەی ببەستە بە کلکی ئەوی تریانەوە، ئەمانە ئەبێ بە شەڕیان، مۆڕ ئەبنەوە لە یەک، پەلاماری یەک ئەدەن و یەکتری ئەخلۆێننەوە، ئەزریکێنن لە یەک و ئەجیکێنن، پاشان کە دەزوەکەت پچڕی هەریەکە روو ئەکەن بەلایەکداو ملی رێ ئەگرن و ئەڕۆن. ئەم مشکە زلانە مشکی دەشتیشی پێ ئەڵێین.

جۆرە مشکێکی تر هەیە عەرەب پێ ئەڵێ «یەربوع»و ئەیخوا، ئەمانە دەستیان کورت و قاچیان درێژە، تا ئەندازەیەکیش گەورەن، گوێیان گوێن و سمێڵ فشن، کە کون ئەکەن لەناوەکەیا بە گەلێ لاوە ئەیبەن و دەری ئەکەن، بە لای راست، چەپ، سەرەو خوار و سەرەو ژوور، واتە بە هەموو لایەکدا کاریز لێ ئەدەن، ئەمەش بۆ ئەوە ئەکەن قۆڕی و شتە راویان نەکەن. ئەم جۆرە مشکانە سەرۆکیان هەیە و شوێن سەرۆکەکانیان ئەکەوون ئەم سەرۆکە لە پێشا لە کونەکە دێتە دەرەوە سەیرێکی دنیا ئەکا، ئەگەر هەستی بە دوژمن نەکرد جیکەیەکی بەرز ئەکا هەموو مشکەکان دێنە دەرەوە، ئەگەر خۆ دوژمنی بەر چاو کەوت ئەگەڕێتەوە و ئەوان ئاگادار ئەکا کە دەرنەچن، لەو کاتەدا کە هەموو دەرئەچن سەرۆکەکە لە سەر بەرزاییەک بۆ خۆی دائەنیشێ و ئەوان ئەچن خواردەمەنی پەیدا ئەکەن و بۆ ئەمیش دێنن، بەڵام ئەگەر هاتوو لەوکاتەدا کە لە دەرەوەن دوژمن هات و ئەم ئاگای لێ نەبوو بۆ ئەوە خەبەر بەوان بدا، دوژمنەکە کەوتە ناو مشکەکان، ئەوانەی کە لە دەست ئەو دوژمنە رزگاریان ئەبێ پاشان پەلاماری سەرۆکەکە ئەدەن ئەیکوژن و ئەیخۆن.

جۆرە مشکێکی تر هەیە مشکی میسکی پێ ئەڵێین، ئەمانە پاش ئەوە کە راوچی راویان ئەکا ناوکیان ئەبەستێ خوێنەکە لەوێ دا کۆ ئەبێتەوە، ئەم خوێنە لەوێ دا ئەبێ بەمیسک، بۆنی ئەم میسکە گەلێ خۆشترە لە بۆنی میسکی ناوکی ئاهوو. جۆرەمشکێکی تر هەیە پیان ئەڵێین مشکی کەمەرە لەمل، ئەمانە نوختە نوختەی سپی یان تێدایەو لای سەرەوەیان رەشە، تووکەکە هاتۆتەوە بە سەریا، وەکوو کچێک کراسێکی

درێژ لەبەر کاو پشتێنێک ببەستێ و یەلەکێک لە ڕەنگێکی تر بکا بە سەریاو پشتێنەکە داپۆشێ، دیمەنی ئەوەش وەکوو دیمەنی ئەمە وایە.

جۆرە مشکێکی تر هەیە خواردنی هیچ نی یە تەنها ئەو گیایە نەبێ کە ژارە، بەڵام ئەم ژارە کار لەو ناکا. ئەم مشکە ڕاوی ئەکەن و ئەیکەن بە دەرمان بۆ ئەو کەسانە کە زەهر کاری تێ کردوون.

جۆرە مشکێکی تر هەیە پێ ئەڵێن مشکە کوێرە، ئەم جۆرە هەر لە بناغەدا چاوی نی یە، هیچ حەیوانێک نی یە چاوی نەبێ تەنها ئەم مشکە کوێرەیە نەبێ، ئەم جۆرە مشکە بەرانبەر بەبێ چاویەکە هەستی بۆن کردنی هەیە، چاو چەندە کار ئەکاو تا چ ماوەیەک شت ئەبینێ بۆنکردنی ئەمیش ئەوەندە کار ئەکا، وەکوو چۆن ماسی لەناو ئاودایە و خواردنی لەناو ئاوەکەدایە، ئەمیش هەر لەناو ئەرز دایەو خواردنی لەژێر ئەو زەویەدایە، هەندێ جاریش وا ڕێ ئەکەوێ دێتە دەرەوە بۆ خواردەمەنی، ئەو کاتانەش ئەو وەختەیە کە مێشوولە و شتە زۆرە، دێتە دەرەوە دەمی ئەکاتەوە، مێش و مێشوولە و شتە ئەنیشن بە ناو دەمیەوە، پاشان دەمی ئەداتەوە بەیەکاو ئەمە ئەبێ بە خواردەمەنی بۆی و ئەچێتە ژوورەوە. ڕاو کردنیشی بەو چەشنە ئەبێ ئەچن ئەسپیەک لەبەر کونەکەیا دائەنێن، کە هەستی کرد بە ئەسپیەکە بۆی دێتە دەرەوە، کەهاتە دەرەوە ئەیگرن. هەروەها بۆنی کەوەرو پیازی پێ خۆشە، ئەوانەش لەبەر کونەکەیا دا ئەنێن، کە بۆنی کردن بۆیان دێتە دەرەوە، کەهاتە دەرەوە ئەیگرن. بۆنی خۆشیشی پێ ناخۆشە و لێ هەڵدێت.

* خوێنی مشکە کوێرە بهێنرێ بەچاودا ئەو چاوە ئەگەر ژانی هەبێ لائیئەبا.
* ئەو خوێنەی کە لە کلکی مشکە کوێرەدا هەیە ئەو برینە کە پێ ئەڵێن خەنازیر پێ بهەنوون چاک ئەبێتەوە.
* یەکێ سێبەڕۆی هەبێ لێوی سەروی مشکە کوێرە لەگەڵ خوێ هەڵبگرێ چاک ئەبێتەوە.
* ئەگەر یەکێ لە پێش ئەوەدا ڕۆژ دەرچێ و هەڵبێت گۆشتی مشکە کوێرە ببرژێنێت و بیخوا هەموو شت ئەزانێ.
* مێشکی مشکە کوێرە لەگەڵ ڕۆنی گوڵ دا بکرێتە ناو حاجەتێک باش تێکلاو بکرێ، بەمە گەڕی و ئەو دەردانە کە لە پێست پەیدا ئەبێ بهەنوورێ هەمووی لا ئەبا و نایهێڵێ.
* یەکێ جومگەکانی دەست و قاچی ئەستوور بێ، ئەو خۆڵەی کەمشکە کوێرە دەری ئەدا لەکونەکەی بە ئاو تەڕ بکرێ و شوێنەکەی پێ بهەنوون چاک ئەبێتەوە.

* ئەگەر مشکە کوێرەیەک بخرێتە ناو هەندێ ئاو، ئاوەکە بە ئەندازە دوو سەد و حەفتا مسقاڵ ببێ، لە ناو ئاوەکەدا بخنکێ و بئاوسێ، پاشان ئاوەکە ساف بکرێ، پاشان یەکێ بیخواتەوە تاچل و دوو رۆژ هەر پرسیارێکی لێ بکرێ بە بێ قسە وەڵامی ئەداتەوە.
* ئەگەر یەکێ ژانەسەری لەگەڵ هەبوو سەری مشک بخاتە ناو پارچە کەتانێک و هەڵیواسێ بە سەریا ژانەسەرەکەی نامێنێ. بۆ فێداریش هەر وایە.
* ئەگەر یەکێ چاوی مشک بکا بە کلاوەکەیا لە رێگا روەیشتنا زۆر خێرا ئەڕوا.
* لە هەر ماڵێکا گوی سەگ وەیا گورگ بسووتێنرێ مشک لەو ماڵەدا نامێنێ.
* ریقنەی کۆتر لەگەڵ ئارد دا تێکلاو بکرێ و بکرێ بە هەویر مشک ئەو هەویرە بخوا ئەتۆپێ، تەنانەت حەیوانی تریش بیخوا هەر ئەمرێ.
* پیازە خووگانە لەبەر کونی مشک دا دابنرێ، هەر مشکێ بۆنی بچێ بەسەریا ئەتۆپێ.
* لوولاقی حوشتر جوان جوان وورد بکرێ، پاشان بکرێتە ناو ئاوو بیرێژن بە سەر کونە مشکا هەچ مشکێک لەو کونەدا بێ ئەتۆپێ.
* ئەگەر مشکێک بگرن و کلکی ببرن، لە هەر ماڵێکا ئەو مشکە کلک براوە بخەنە چاڵ مشکی تر ئیتر روو ناکا بەو ماڵەدا.
* سمی ئێستری رەش لەهەر ماڵێکا بسووتێنرێ هەچ مشکێک لەو ماڵەدا هەبێ هەمووی هەڵدێت.
* ئەگەر یەکێ سێبەرۆی هەبوو چاوی مشکی پیا هەڵواسرێ سێبەرۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* یەکێ ئەگەر بێنێ کلکی مشک بخاتە ناو تۆزێ پێستی کەرەوەو پاشان بیانخاتە ناو پارچە حەریرێکەوە و بیبەستێ بە دەستی چەپیەوە، ئەو کەسە چووە لای هەر پیاوە گەورە و کەسێکی تر بۆ هەر ئیشێک دەست نانێ بە روویەوە و ئیشەکەی بۆ جێ بەجێ ئەبێ.
* نووسراوێک ئەگەر میزی مشکی بکرێ بەسەرا هیچ شوێنێک لەو نووسراوە نامێنێ، میزەکەش بەو جۆرە ئەگیرێ؛ بهێنرێ مشکێک لەناو تەڵە گومەزیەکانا بێ هەر جارە پشیلەیەکی پیشان دەی مشکەکە لەتاوانا دەست ئەکا بە میز کردن ، قوتولەیەکیش لە عاستیا رابگری بۆ ئەوە میزەکە بچێتە ناو ئەو قوتوولەیەوە.
* ئەگەر لەو مشکە دەشتیەکان مشکێک بهێنرێ، نێرەیەک کلکی بقرتێنن و گونی دەرێنن پاشان بەرەڵای کەن، ئەم مشکە ئەچێ هەموو مشکەکانی تر ئەخوا و ئەیانکوژێ،

چونکە زۆر زۆر بەهێز ئەبێ لەبەر خەسانەکەی هیچ مشکێکی تر پێ ناوێرێ وەلەبەر کلک قرتانەکەشی لێ ئەترسێ، ئەم فێڵە بۆ خاوەن جووخێن و دەغڵ و دان زۆر بە کەڵکە.

* ئاسن وەیا پارچە دارو دڕکێک چوو بوو بە شوێنێکی ئینسانا و دەر نەئەهات، مشکێک هەڵدڕن و بیخەنە سەری رایئەکێشێ.
* شوێنێک لەلەشی ئینسانا وەیاسەری مووی لێ نەئەهات، مشکێک بسووتێنن و خۆڵە مێشەکەی لەگەڵ رۆن دا تێکڵاو کەن و شوێنەکەی پێ بهەنوون مووی لێ دێت.
* چاوی مشک یەکێ بیکا بە کڵاوەکەیا چووە هەر کۆڕێکەوە زۆرتر لە کۆڕەکە لێ بێ ئاگا ئەبن.
* بە خوێنی مشک هەر شوێنێکی نازک لە لەش دا بهەنوون موو لەو شوێنە نایەتەوە بەڵام لە پاش هەڵکەندنی مووەکەی.
* منالێک لیک لەدەمی نەئەبڕا پیوی مشک بتوێننەوە لەگەڵ رۆنی گوڵ دا، بیدەنێ ئیتر لیکی لێ نایە.
* گونی نێرە مشک هەر ژنێک لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ تاپێ بێ سکی پڕ نابێ.
* پێستی مشک پڕ بکرێ لە کا، لەهەر ماڵێکا هەڵواسرێ مشک روو ناکاتە ئەو ماڵە.
* هەر سەرێک مووەکەی ئەوەرا گوی مشک لەگەڵ رۆنی زەیت دا تێکڵاو بکرێ و لێ بدرێ ئیتر مووەکەی هەڵناوەرێ.
* ئەسپ ئەگەر تانە بە سەر چاویەوە هەبوو، گوی مشک لەگەڵ هەنگوین دا تێکڵاو بکرێ پوخت، پاشان بیهێنن بە چاوەکەدا تانەکەی لائەبا. هەروەها منالێک کە بەرد لە میزڵدانیا بێ ئەوەی بدرێتێ بەردەکە ناهێڵێ. یەکێکیش ئەگەر بەگران میزی ئەکرد بیخوا چاک ئەبێتەوە.
* شتێک کە مشک دەمی تێ نابێ، خواردنی ئەو شتە کەم فیکری دێنێ.
* ئەڵێن چاوێک تانەو سپیاتی بەسەرەوە بوو گووی مشکی پیا بهێنرێ لای ئەبا.
* ئەگەر یەکێک مار پێوە بدا مشک بەسەریا باز بدا کابرا ئەمرێ، ئەم پەندە لەسەر ئەوە هاتووە ئەڵێ: «مار بە گازو مشک بە باز».

مووشی خورما

مووشی خورما دەعبایەکی باریکی درێژکۆلەیە، رەنگی پێست و شتەکەی وەکوو رەنگی

مشک وایە، زۆر زۆر دوژمنی مشکە، لەبەر ئەمە کە ئەمیش باریکەو ئەتوانێ بچێ بە کونی مشک دا ئەگەڕێ بە شوێنیا و کوناو کون بە شوێنیا ئەگەڕێ دەری ئەهێنێ ئەیکوژێ وەیا ئەیخوا، زوویش کەوی ئەبێ، لە مالان رایئەگرن ئەویش وا گورۆ ئەبێت دێتە سەر شانی ئینسان و سەردەستی. مشک لێ ئەترسن زۆر بەڵام نەوەک ئەو ترسەی کە لە پشیلە هەیەتی، ئەم مووشی خورمایە دوژمنی ماریشە و ماریش ئەکوژێ، کە نەخۆش بکەوێ هێلکەی مریشک ئەخوا چاک ئەبێتەوە. هەروەها مێملی تمساحیشە، تمساح دەمی ئەکاتەوە ئەم لە ناکاو خۆی ئەکا بە دەمیا و ئەچێتە ناو سکیەوە هەموو ریخۆڵە و شتەکەی ئەخواو پاشان دێتە دەرەوە. زۆر دڵی بە خشڵ و ئاڵتوون و شتەوەیە وەکوو رزق ئەیدزێ و ئەچێ گەمەی پێ ئەکا.

* ئەگەر یەکێ تەم لەسەر چاوی بێ مێشکی مووشی خورما بێنێ بە چاویا تەمەکەی نامێنێ.
* یەکێ فێدار بوو مێشکی مووشی خورما ووشک بکرێتەوە و لەگەڵ سرکەدا بیخوا فێ کەی نامێنێ.
* ئەگەر یەکێ جومگەکانی لەشی ژانی ئەکرد گۆشتی مووشی خورما بخاتە سەری ژانی نامێنێ.
* دانێ کە یەکێ بیەوێ بیخا بە پیوی مووشی خورما بیهەنوێ خێرا ئەکەوێ.
* یەکێ لوو لەمل وەیا لەشیا هەبوو بە خوێنی مووشی خورما بیهەنوێ و دەستی پیا بێنێ ئەیرەوێنێتەوە.
* خوێنی مووشی خورما و خوێنی مشک تێکلاو بکرێ و بکرێتە ناو ئاو، ئەو ئاوە بپرژێنرێتە هەر ماڵێک هەرا لەو ماڵەدا پەیدا ئەبێ.
* گووی مووشی خورما بکرێ بە برینەوە خوێنەکەی ئەوەستێنێتەوە.
* هەر ژنێک دوو دەستی مووشی خورمای پێ بێ سکی پڕ نابێ تا پێ بێ.

مێروولە

مێروولە دەعبایەکی بەهەستی سەیرە، لە هەموو گیانلەبەرێک بەتەماعترە، چوار حەیوان ئازۆخە هەڵئەگرێ؛ ئینسان، قشقەرە، مشک، چوارەمیان مێروولەیە، ئەڵێن بولبولیش ئازۆخە ئەخا. مێروولە جووتی لە بەینی نێر و مێ دا نی یە، واتە ژن و ژن خوازی وەکوو لە بەینی هەموو گیانلەبەرێکا هەیە بەڵکوو ئەم گەرایەکی ووردی سپی لێ ئەکەوێتە

خـوارەوە و ئەم گـەرایە ئەبێ بە بەچکەی و خزمـەتی ئەکاو لە پاشا ئەبێ بە مـێـرووله، زۆریش بە پەرۆشە بۆی، ئەگەر زانی شارەکەی تاوانێک رووی تێ کرد ئەو گەرا سپیانە ئەگـرێ بە دەمــەوە و ئەیانگوێزێتــەوە. مـێـرووله دەسـەلاتێکی بە هێـزی هەیە بۆ شت کۆکردنەوە و بۆ کۆڵ نەدان، تا ئەندازەی سێ بارسایی خۆی هەڵئەگرێ، کە شتێکی بینی هەندێکی لێ هەڵئەگرێ و ئەچێ خەبەر بەوانی تر ئەدا زۆری پێ ناچێ لێ کۆ ئەبنەوە و ئەیکێشن، کە نەیتوانی خۆی بە تەنها شتەکە هەڵگرێ خەبەری مێرووڵەی تر ئەدا بە هەرەووزی ئەیبەن و رایئەکێشن. مێرووله، کە رووی کردە گیانلەبەرێک بۆ خواردنی، گیانلەبەرەکە بابیش جووڵێتەوە ئەو ئەو هەستەی هەیە، کە ئەم سەری تێ کرد ئەو ناتوانێ بەرهەڵستی ئەم بکات. گیانلەبەرێکی جوولاوە ئەو ئەزانێ جارێ وەختی ئەوەی ماوە کە ئەم پێ نەوێرێ لەبەر ئەوە وازی لێ دێنێ تا وەختی دێت ئەو وەختە خۆی بۆ خۆش ئەکا.

مێرووله زۆرتر سێ جۆرە؛ جۆرێکیان هەرەگەورەکانن، کە ئەمانە لە رووەوە شکڵیان لە شێر ئەچێ، ئەمانە زۆر نین، جۆرێکی تریان مێرووله هەر ووردە سوورەکانن کە ئەمانە زۆر زۆرن، جۆرێکیان مام ناوەنجین لە بەینی ئەم دوو جۆرەدا، ئەمانە لە جۆری یەکەم زۆرتر و لە جۆری سێیەم کەمترن، دوژمنایەتی هەیە لە بەینی هەر سێ جۆرەکەدا، جۆرێ سێ یەمەکە بە لەش لەجۆری یەکەم بچوکتر و لە جۆری سێ یەم گەلێ گەورەترە، ئەم دوو جۆرە گەورەیە خۆیان زۆر ئەپارێزن لە بچووکەکان، مێرووله بە هەموو جۆرەکانیەوە خاوەنی شەش پێ یە، بەو پێ یانەی ئەرز هەڵئـەکـۆڵێ و شـار بۆ خـۆی دروست ئەکـا، شـارەکـەیان لە ناوەوە پێچەڵپێڵووچ و ژوور ژوورە، ژووری گەراکەیان جیایە، ژوورەکانی تر هی ئازۆخەن، دەغڵ و دان ئەبەنە ئەو ژوورانە، کە گەنم و جۆ و شتە ئەبەن لە ژوورەوە ئەیکەن بە دوو کەرتەوە بۆ ئەوە ئیتر هێزی سەوز بوونی تیا نەمێنێ، پەرشە توێکەکەی لێ ئەگرنەوە، نۆک و نیسک و شتە ئەکەن بە چوار کەرت و زیاترەوە ئەمانە هەموو لەبەر ئەوەیە کە ئیتر نەڕوێنەوە و چەکەرە نەکەن لە کاتێکا کە زستان هات و شوێنەکەیان شێ هەڵهێنا، ئەگەر زانیان وا ئەو ئازۆخەیە خەریکە بۆن ئەکاو عەدم ئەبێ ئەیکێشنەوە دەرەوە و ئەیدەن بە هەوادا، زۆرتریش ئەمە بە شەوی مانگە شەو ئەکەن، کە هەستیان بەوە کرد بارانێ شتێک ئەبارێ خێرا ئەیکێشنەوە ژوورەوە، هیچ نیشانەی هەور و شتەش لە ئاسمانەوە دیار نییە بەڵام ئەوان بە بۆنی هەواکەدا ئەزانن باران ئەبێ یا نابێ ئەکەونە خۆیان.

مێرووله ناوقەدی باریکە و ورگ و ریخۆڵە و شتەی نی یە، خواردن ئەگەر بڵێت ناخوا بەڵکوو خواردنی ئەو بۆن کردنی ئەو خواردەمەنیەیەتێ، ئەیگرێ بە دەمەوە، شکاندنەکەی

و کەرت کردنەکەی بۆی ئەبێ بە هەڵمژین و بەخواردن، دوو چاوی هەیە، لە ناو دەمیا دوو ددانی تیـژی هەیە، هەست و بۆنکردنی لە هەمـوو دەعـبـایەک بە هێـزترە، شـوێنێک کـە دەستی ئادەمیزادی تێ کەوت بۆ ئاوەدان کردنەوە لە پاش ماوەیەک سەیر ئەکەی مێروولەی تێدا پەیدا ئەبێ، مێروولە لەگەڵ ئەوەدا کە لە ساڵێک زیاتر ناژیت خواردەمەنی چەند ساڵ کـۆ ئەکـاتەوە، مێـروولە گـەورەکـان مردنـیـان بەوەیە باڵـیـان لێ پەیدا ئەبێ، لە شـارەکـەی خـۆیان دەرئەچن ئەکـەونە ئـاسـمـان باڵندە و شتـە ئەیانخـوات، پەندی پێـشـینانی کـوردی لەسەر ئەمە ئەڵێت:

«مێروولە خوا غەزەبی لێ بگرێ باڵی لێ پەیدا ئەکا!».

لە رەوەیشـتناو ئەو رێچکەیە کە ئـەیگرن ئەزانن چ رێگـایەک بە کـەڵـکی ئەوان دێت و چ رێگایەک بە کـەڵکیـان نایەت، قەت لەو رێگایە لانادەن، ئەگـەر مێـروولەیەک هەڵبگری و لە رێگا گـشـتی یەکە لای دەی و دووری خـەیـتـەوە خـێـرا ئـەگـەڕێتـەوە بۆ سـەر رێگاکـە با خۆیشی لە تەنیـشت شارەکەیەوە بێت، وەختی وا هەیە مێـروولە گـەورە و ناونجیـەکـانیش بەتایبەتی ناونجیـەکان لەم رێبـازە گشتیـەدا تێکەڵاوی بچووکەکان ئەبن بەڵام نابێ لاقـەی بچـووکـەکـان بکـەن، ئەگـەر لاقـەیان بـکـەن وەیا شـتـیـان لێ بسـێنن بە هەمـوویـانەوە تێ ئەووروکێن ئەیکوژن. جـارێک مـن ئەمـەم بەچاوی خـۆم چاو پێ کـەوت، سـەیرم کـرد وا لەرێبـازی مێروولە ووردەکانا مێروولەی ناونجیش هەیە و بە هەمووییانەوە شت ئەکێشن بۆ شارەکەیان، یەکێ لەو مێروولە ناونجیانە پەلاماری دەنکە گەنمێکی دا کە دوو مێروولەی بچووک رایانئەکێشا، ئەمانیش نەیانئەدایە، لەو راکێشان و لەمان راکێشـان، هەندێ جار ئەو ئـەیبـرد هەندێ جـار ئـەمـان، ئەمـان هەر ئەیانویست لەدەسـتی دەرکـەن و دەرباز بن، وەکوو بلێیت خۆیان لێ ئەپاراست قایل بوون بەوە کە دەنکە گەنمەکە بەرن و برۆن بەڵام ئەو هەر وازی نەئەهێنا. لە ئەنجاما کە ئیتر بچووکەکان لە ووزەیانا نەما وازیان لە دەنکە گەنم هێناو بەربوونە مێروولە گەورەکە، هەر خێرا مێروولەی تر هاتن و بچووکەکان زۆر بوون و لە گەورەکە ئالان، گەورەش وازی لە دەنکە گەنم هێناو خەریکی پاراستنی خۆی بوو بەڵام کەڵکی نەگرت بەهەر لایەکدا هەڕای ئەکرد مێروولە بچووکەکان رێگاکەیان لێ گرت و تێ ئەئالان، یەکی گازی لەم قاچی ئەگرت، یەکێ لەو قاچی، یەکێ لەناو قەدی، یەکێ لە لای چاوی، ئەویش خـۆی گرتمۆڵکە ئەکرد و لە پڕ خۆی ئەکردەوە و تەکانی ئەدا هەمـووی فـڕێ ئەدان، دیسـانەوە ئەمـان تێ ئەئالانەوە، لە ئاخـرا هەر وازیان لێ نەهێنا تا لە نـاو قەدەکـەیەوە کردیان بە دووکەرتەوە، هەر دەسـتـەیەک کـەرتێکیـان کـردە کێش و بردنیـان،

دەنکە گەنمەکەش ئەوە هەر وەختی خۆی دوو مێرووڵەی تر هەڵیان گرت و بردیان بۆ شارەکەیان. مێرووله ئیشی سەیری هەیە، دوو سێ ئەوەندەی بارسایی خۆی شت هەڵئەگرێ، سەد ئەوەندەی قەبارەکەی خۆی هەستی بۆن کردنی هەیە، شتێک لە دەستی ئینسان دائەکەوێ، ئەوا هیچ مێرووله دیارنی یە، کەچی زۆری پێ ناچێ سەیر ئەکەی ریچکەی مێرووڵەی بۆ پەیدا ئەبێ، ئاو ئەخواتەوە، توخنی قالۆچە و کولە و دووپشک ناکەوێ بامردویش بن بەڵام ئەگەر بریندار بوون وەیا قاچێ دەستێ شتێکیان لێ کرایەوە تێ ئەووروکێن با زیندوویش بن.

* مێرووله لەشوێنێک بسووتێنرێ مێرووڵەکانی تر هەموو هەڵدێن.
* ئەگەر نزیکەی مسقالێ لە گەرای مێرووله بدرێ بە هەرکەس ئەوکەسە ئیتر دوای خۆی ناگرێ و هەر ئەترێ. تەنانەت خواردنی مێرووله خۆیشی هەر وایە.
* گەرای مێرووله بپژێنرێتە بەینی هەر دەستە و تایەفە و ماڵێکا ئەو ماڵ و تایەفەیە پەرش و بڵاو ئەبنەوە.
* گووی پشیلە نرایە بەر دەرگای شارە مێرووله مێرووله شارەکە بەجێ دێڵن.
* ئەگەر زیرە بخرێتە بەر کونی شارە مێرووڵەوە مێرووڵەکان ئیتر نایەنە دەرەوە.
* پەڕۆی ئافرەتی حەیزدار بکرێ بەسەر هەر شتێکا مێرووله نزیکی ئەو شتە ناکەوێ.
* نەوت بکرێ بە شارە مێرووڵەکەدا مێرووڵەکان هەموو ئەمرن. لەگەڵ ئەمانەشا تێکدانی شارەمێرووله لە ئاوەدانی دا بەوە نەوتی پیاکەی وەیا شتێکی تر یومێکی باشی نابێت و ئەو شوێنەش لە ئەنجاما وێران و چۆڵ ئەبێت.
* گەرای مێرووله بسووتێنرێتەوە، بدرێ لە هەر شوێنێک ئەو شوێنە ئیتر مووی لێ ناڕوێت.
* شیاکەی گا هەڵبسوون بەکونی شارە مێرووڵەدا ئیتر مێرووڵەکان لەو کونەوە نایەنە دەرەوە، یا هەڵدێن یا لە لایەکی ترەوە کون ئەکەن.

مێش

مێش کە مەگەزیشی پێ ئەڵێن دەعبایەکە هەموو جۆرە زیان و نەخۆشیەکی لێ پەیدا ئەبێ چونکە ئەنیشێ بەهەموو شتێکەوە، زۆر کەریشە خۆی ئەخاتە هەموو تاوانێکەوە، هەروەها بێ شەرمیشە هەر دەری ئەکەی دێتەوە مەگەر بە جۆرێک نەبێ؛ کە نیشتە شتێکەوە جاری یەکەم دەریکە دێتەوە، تۆ دەستت لامەبە، دیسان دەریکەوە، هەم دێتەوە، دەستت لامەبە دەریکەوە ئیتر نایەتەوە بەڵام بەو مەرجە هەرسێ جارەکە لەسەر یەک بێ،

خۆ ئەگەر لە جاری یەکەما دەستت لێ کەوت ئیتر نایەتەوە. مێش سەرەتا لە پیسی پەیدا ئەبێ پاشان لەجووت بوونی نێرو مێ یەکەش، نێرەکە تا ڕۆژێک بەسەر مێکەوە ئەبێت و هەڵیش ئەفڕن پێکەوە، مێش چەند جۆرێکی هەیە؛ ئەم جۆرەی کە لەناو مەردم و ئاوەدانی دا هەیە چل ڕۆژ عومر ئەکا، جۆرێکی تری ئەوانە زۆر زلن زۆرتر ئەنیشن بە کەروگاوە، بە تایبەتی لە بەهارانا کە ئەنیشێ بەبن کلکی گاو مانگاوە ئەیخاتە جانبازە، جۆرێکی تری مێشێکە هەروەکوو ئەم مێشانە و لەژێر ئەرزدایە، ڕەنگی سەوزکارە، جۆرێکی تری مێشە سەگانەیە، ئەوە وەکوو ئەمانە نی یە، شکڵی وەکوو کیسەڵ وایە و بەسەگەوە ئەنیشێ، جۆرێکی تری مێشە شێرانەیە، ئەم جۆرەیان هەر بەشێرەوە ئەنیشێ، ئەگەر سەیری کرد شێرەکە بریندار بووە وەیا رووکاوە پێوە ئەنیشێ، بە برینەکە وازی لێ نایەنێ تا لەئەنجاما شێرەکە ئەکوژێ. مێش ئەگەر نیشت بەبرینی حەیواناتەوە ئەگەر ئەو حەیوانە دەمی نەگەیشت بە برینەکەی ئەو مێشە ئەو حەیوانە ئەکوژێت، چونکە جگە لەوە کەخوێنەکەی ئەمژێت گوویش ئەکاتە ناو برینەکەی، ئەو گووەی زەهرە.

مێش ناتوانێ بڕوا بەرێگادا چونکە جومگە لە لەشیا نییە، سەری قاچەکانی زبرە بۆ ئەوە ئەگەر نیشت بەسەر شتی لووسەوە خۆی پێ بگرێتەوە، دوو چاوی بچکۆلەی قیتی هەیە، برژانگی نی یە لەبەر ئەمە هەموو جار بە دوو دەستەکەی پێشەوەی مشت و ماڵی چاوەکانی ئەداو پاکیانی ئەکاتەوە، کە ڕەشەبای نەرم و بای گەرمی هات مێش زۆر ئەبێت، کە بای شەماڵی هات کەم ئەبێتەوە، مێش مێشوولە ئەخوا لەبەر ئەوە مێشوولە ناتوانێ ئەوەندە بەرۆژدا دەرکەوێ، پاقلەی تەڕیش ئەگەر بەرەڵای بکەن و وازی لێ بێنن لە ئەنجاما هەمووی ئەبێ بەمێش. ئەمیش وەکوو مێشوولە لووتێکی درێژ وەیا بڵێین خورتومی هەیە، کە بەشتەوە ئەنیشێ خورتوومەکەی دەرئەکێشێ و ئەیچەقێنێ بە شتەکەدا و ئەیمژێ، کە تێری خوارد دەری ئەهێنێتەوە و لە لەشی خۆیشیا ئەیکاتەوە بە شوێنی خۆیا، مێش لە هاوینا ئەبێت، بە هەموو شتێکەوە ئەنیشێ بەکوولەکەوە نەبێ، ئەو دەنگە دەنگ و گیزەگیزەی کە لێوە دێت لە زکیەوە دێت، گوو مێش بکەوێتە سەر شتی سپی بە ڕەش دەرئەکەوێ، بکەوێتە سەر شتی ڕەش بە سپی دەرئەکەوێ، ئەمەش لەبەر ئەوەیە چونکە گووەکەی وەکوو ریقنەی چۆلەکە دوو ڕەنگە؛ سپی و ڕەشە، بکەوێتە سەر هەر شتێک ڕەنگەکەی تر دەرئەکەوێ.

* یەکێ ئەگەر زەردەواڵە پێوەدا مێشێک بێنێ سەرەکەی لێ بکاتەوە و بەلەشەکەی جوان جوان شوێنی پێوەدانەکە بهەنوێ ژانەکەی نامێنێ.

* مێش بسووتێنرێ و خۆڵەکەی لەگەڵ هەنگوین دا تێکەڵاو بکرێ، بدرێ لەو شوێنە کە مووەرێزە «داء الثعلب»ی هەیە مووی لێ دێتەوە و هەڵناوەرێ.
* مێش ببرژێنرێ و بخورێ بەردی میزڵدان وورد ئەکاو ئەیخا.
* یەکێ چاوی ژانی لێ بێ مێش ووشک بکاتەوە و لەگەڵ کل دا بیسووێتەوە و بیهێنێ بە چاویا ژانی نامێنێ و چاویشی تیژ ئەبێ و برژانگەکانیشی پێ زیاد ئەکاو نایەڵێ بکەوێ.
* یەکێ دووپشک پێوە بدا مێش لە ناو شیردا بکوتێ و تێکەڵاوی کاو شوێنەکەی پێ بهەنوێ ژانی نامێنێ.
* گەڵای کوولەکە لە ماڵێکا بسووتێنرێ و دووکەڵ بکا، مێش لەو ماڵەدا نامێنێ.
* چاوێک کە مووی لێ دێت، خەرەنگەزە وەیا مێشێکی گەورە بێنن سەرەکەی لێ بکەنەوە، بەلەشەکەی شوێنی مووەکە بە توندی بهەنون ئیتر ئەو مووە لەو شوێنەدا نایەتەوە.
* ئەوکەسەی کاکیلەی ژان ئەکا مێشێکی زیندووی پیا هەڵواسن ژانەکەی ئەشکێ و نامێنێ.
* یەکێ چاوی ژان بکا، مێشێک بگرن بیخەنە ناو کیسەیەکی بچکۆلەوە و سەری کیسەکە بە دەزووێک ببەستن و دەزووەکە شۆڕ بیبێتەوە، پاشان کیسەکە هەڵواسن بەو کەسەدا ژانەکە نامێنێ.

مێشوولە

مێشوولە کە «تۆفانە»شی پێ ئەڵێن گیانلەبەرێکی زۆر سەیری سەرسامکەرە، زۆر بچووکە کەچی هەموو جۆرە هەستێکی هەیە. مێشوولە چەند جۆرێکی هەیە، جۆرێکی ئەم مێشوولانەیە کە لە هەموو لایەک هەیە، جۆرێکی تر پێ ئەڵێن هوورە، جۆرێکی تر هرمس. ئەم هرمسەیانە زۆر ووردە، هوورە زۆر درە، پەیدا بوونی مێشوولە لە شوێنی پیسایەک کە نماک بێ پەیدا ئەبێ و شوێنەکە هەڵیدێنێ، هەروەها شوێنێکیش کە سەوزەڵانی و دارستانێکی فرە بڵاو نەبێ ئەبێت، لەگەڵ ئەمانەشا بە بەچکە کردن خۆیشیان ئەبن. دارێک هەیە پێ ئەڵێن دار تۆفانە، ئەم دارە بەرێکی هەیە وەکوو دەلوبیبەرە گەورەکان، لە ناو ئەم بەرەدا تۆوێک هەیە ووردو بێ هێزە، کە بەرەکە تۆزێ زل بوو تۆوەکانیش زل ئەبن، لە ئەنجاما ئەو بەرە ئەتەقێ و کونی تێ ئەبێ، ئەو تۆوانە هەموو

ئەبن بە مێشوولە و دێنە دەرەوە و بڵاو ئەبنەوە، خواردەمەنی و هۆی ژیانی گەلێ لە تەیر و تیور و گیانلەبەر مێشوولەیە، ئەگەر ئەم نەبێ ئەوان ناژین چونکە خواردەمەنی یان نابێ.

مێشوولە بەو بچووکیە لەسەر شکڵی فیلە بەو زلیە لەگەڵ ئەمەشا ئەم لە فیل ئەندامی زیاتر هەیە؛ فیل چوار پێ، کلک و خورتوومی هەیە، مێشوولە ئەمانەی هەیە لە گەڵ دوو پێ ترو چوار باڵیشا. خورتوومی فیل بتەوە کەچی هی مێشوولە ناوەکەی بۆشە، چزوێکی تیژی درێژ لەسەریەوەیە، ئەم چزوەی ئەنێ بەلەشی ئینسانەوە خوێنەکەی هەڵئەمژێ، وەکوو بۆریە ئەیدا بە ناوسکی، لەناو سکیشا وورگ و ریخۆڵە و هەموو شتێکی هەیە، ئەم خورتوومە بۆ ئەم وەکوو گەروو وایە بۆ گیانلەبەری تر. مێشوولە کە نیشت بەئینسانەوە ئەگەرێ بۆ ئەو شوێنانە کە کونە هەرە بچکۆلەکانی پێستن و پیان ئەڵێن «مسام»، ئەزانێ ئەوی بێ عەزیەت ترە بۆی، چزووی لووتەکەی تێ ئەچەقێنێ، دەست ئەکا بەخوێن هەڵمژین، زۆر تەماعکاریشە ئەوەندە هەڵئەمژێ یا لێک ئەبێتەوە وەیا ئیتر ناتوانێ بفرێ ئەبێتە هۆی کوشتنی. گەلێ جاری وابووە مێشوولە فیل و حوشتری کوشتووە، فیل زۆر لێ ئەترسێ، لە دەشتا ئەگەر مێشوولە حەیوانێکی کوشت، باڵندە و درندە گۆشت خۆرەکان لە لاشەکە کۆ ئەبنەوە هەر لەگەڵ لەو لاشەیان خوارد خێرا ئەوانیش ئەمرن.

مێشوولە لەگەڵ ئەو بچووکیەدا هەموو ئەندامێکی وەکوو حەیوانێکی گەورەو هەموو هەستێکی پۆشراوی «حس»ی «باطنی» وەکوو ئینسان هەیە، سەری زۆر بچووکەو جیایە لە لەشی کەچی هێزی بینین و بیستنی تێدا هەیە، مێشکی ئەبێ لەچاو ئەو سەرە بچووکەدا چی بێ کەچی هەر پێنج هێزە پۆشراوەکە لەناو ئەو تۆزە مێشکەدا هەیە!. «حس»ی «مشترک»ی تێدایە چونکە گیانلەبەر و شتی بەهەست ئەبینێ ئەچێ بۆ لای، خەیاڵی تێدا هەیە چونکە کە کەوتە سەر گیانلەبەرێک خورتوومەکەی تێ ئەچەقێنێ کەچی ئەگەر بکەوێتە سەر دیوار وەیا بێ گیانێکی رەق هیچ گوێ ناداتێ. وەهمی تێدا هەیە چونکە هەست ئەکا لە بەینی ئەو کەسەدا کە پەلاماری ئەدا سەیر ئەکەی هەڵدێت، وە لەبەینی ئەو کەسەدا کە گوێ ناداتێ هیچ هەڵنایەت و خۆی ناشڵەژێنێ. «حافظە»ی هەیە چونکە هەرکە خوێنی کەسەکەی مژی کۆششی ئەوە ئەکا کەهەراکا ئەمەش لەبەر ئەوەیە ئەزانێ عەزیەتی ئەو کەسەی کردووەو ئەو کەسەش وازی لێ ناهێنێ دێنێ خۆی دەرباز ئەکا. «مفکرە»ی هەیە چونکە هەرکە هەستی کرد بەوە کە دەستی ئینسانەکە جووڵایەوە هەڵدێت ئەزانێ خەتەر پەیدابوو، کە دەستەکە لە جووڵان وەستایەوە ئەویش دێتەوە ئەزانێ خەتەرەکە نەما. ئەمە بەم جۆرە هەستە پۆشراوەکانی هەبوو، ئەندامی ڕواڵەتیشی هەموو لە

شوێنی خۆیا هەیەو هیچی ناتەواو نی یە، فیل و گامێش لەترسی ئەمە خۆیان ئەخەنە ناو ئاو!. برام شتێکی وا بچووک ئەم هەموو هەست و ئەندامانەی هەبێ بڕوا ناکرێ ئەمە پاشماوەی ڕێکەوت بێ، ئەبێ هێزێک هەبێ بەم ڕێک و پێکیە ئەمەی دروست کردبێ، ئەو هێزەش کورد پێ ئەڵێ خوا.

* ئەگەر یەکێ سێبەرۆی هەبێ هەندێ جەوی بێنێ، بیکا بەسێ بەشەوە، دیارە بچووک، بچووک، خڕی بکاتەوە و وەکوو نیسکی لێ بکا، هەر حەبێکی مێشوولەیەکی تێخا، ئەو ڕۆژە کە نۆرەی تا گرتنی سێبەرووەکەیەتی، هەر سێ حەبەکە بخواو پێ نەخاتە سەر زەوی سێبەرۆکەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
* لە شوێنێکا دووکەڵی تەپاڵە و شیاکە بکرێ مێشوولەکان هەڵدێن.
* گەڵای گیای قانگ وەیا قانگەکە خۆی یەکێ ئەگەر لە ژوور سەر وەیا لەلای پێ وە داینێ لەکاتی نووستنا مێشووله نایە بەلایا.
* داری سەرو لەشوێنێک بسووتێنرێ مێشوولەی ناهێڵێ.
* گەڵای زیرە وەیا زیرەکە خۆی بسووتێنرێ دووکەڵەکەی مێشوولەکان ئەتارێنێ.

دارو درەخت

بادام

بادام بکرێ بە هەنگوین داو پاشان بنێژرێ کە بوو بەدار ئەوداره بەرێکی باش و خۆشی ئەبێ. ئەگەر بویستری بادام ناوکێکی پڕو قەڵەوی هەبێ دەنکە بادامێ بهێنرێ توێکڵەکەی لێ بکرێتەوە بەڵام بەجۆرێک کە ناوکەکەی هیچ بریندار نەبێ ئەمجا بەکاغەزێک وەیا پەڕۆیەک وەیا گەڵا مێوێک دا دابنرێ و بپێچێنرێتەوە و بنێژرێ و سەرەکەی بەخۆڵە مێش داپۆشرێ، ئەو ناوکە کەبوو بەدار، بادامی بەری ئەو دارە گۆشتن و توێکڵێکی نازکی ئەبێ. ئەگەر بتەوێ باخی بادام هیچی لێ هەڵنەوەرێ و نەکەوێ سەری کەرێک لە ناو لقی دارێکیانا هەڵواسە ئیتر هچی لێ ناکەوێ.

خواردنی بادامی شیرین بۆ نەمانی کۆکەو ساف کردنی سینگ زۆر باشە، بە تایبەتی ئەگەر لەگەڵ هەنجیردا بخورێ پیاو قەڵەو ئەکاتەوە، چاو تیژ ئەکا، کۆڵنج لائەبا، هەر وەها بۆ یەکێکیش باشە کە سەگی هار گرتبێتی... بادامی تاڵیش بکوڵێنرێ و بنرێ لەو بەڵەکیە کە لە رووماتا پەیدا ئەبێ لای ئەبا، بنرێ لەکۆڵنج ئەیرەوێنێتەوە. هەروەها بادامی تاڵ لەگەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکرێ یەکێ کۆڵنجی هەبێ بیخوا بۆی باشە. خواردنی بادام بۆ نەهێشتنی گەڕی زۆر نایابە. یەکێ ئەگەر بیەوێ مەستیی شەراب کاری تێ نەکاو سەرخۆش نەبێ حەو دەنک بادام لە ناشتا بخواو پێش خواردنی عەرەقەکەش پێنج دەنک بخوا ئەو شەرابە ئیتر کاری تێ ناکا بۆ سەرخۆشبوونێکی زیاد.

بەڕوو

بەڕوو لەو دارانەیە کە لە کێوەکان ئەڕوێن، بە تایبەتی لە وڵاتی کوردەواری زۆرە، بە تەبیعەت خۆی بەخۆی ئەبێ نەوەک بەچاندنی ئینسان، ئاگر و پشکۆیەکی زۆر تیژ و قایمی هەیە، بەری داری بەڕوو کە پێ ئەڵێن بەڕوو ئەیبرژێن و ئەیخۆن، ساڵێ کە قات و قڕ بێ ئەیهاڕن و ئەیکەن بەنان، بەڕوو بۆ برژاندن بخرێتە ناو ئاگرەوە ئەگەر سەرەکەی نەکرێ کە تەقیەوە بدا لە هەرکەس وەکوو گوللە وایە. لەگەلێ شوێن لەکوێستانەکانا کەڵکێکی زۆر لەبەڕوو وەر ئەگرن؛ خودی بەڕووەکە ئەخۆن، گەڵاکەی ئەکەن بە گەڵ بۆ ماڵات، لە دارەکەی گەلێ شت دروست ئەکەن. داری بەڕوو جەوتیش ئەگرێ.

گەڵای دار بەڕوو ئەگەر بخرێ بە سەرماردا ئیتر ناتوانێ باش بڕوا. هەروەها مار و دووپشک و شتە وەیا لەخشۆکەکان شتێک دای بە ئینسانەوە، وەیا شوێنێک خوێنی نەئەوەستایەوە گەڵای دار بەڕووی بخرێتە سەر بەکەڵکە بۆ هەمووی. خۆڵەمێشی دار بەڕوو لەلای کونی مشکی دەشتی -مشکە زلەکان- ڕۆ بکرێ مشکەکان گەڕ ئەبن و ئەوەشێنە یەک یەکتری ئەکوژن..

بەهێ

داری بەهێ دارێکی جوانە، خۆڵەمێشی دارەکەی و گەڵاکەی، «کل» چ کارێکی هەیە بۆ چاو ئەویش ئەو کارەی هەیە، گوڵی بەهێ مێشک زۆر بەهێز ئەکا، داری بەهێ زیاتر لەو شوێنانە ئەبێ کەفێنک ئەبێ.

خواردنی بەهێ دڵ بەهێز ئەکا، زەردو لاوازی لەئینسانانا ناهێڵێ، منالیش لەزکا جوان ئەکا، خواردنی بەهێ لەسەر تێری باشە چونکە ئەو خواردنەی کە لەزکایە هەزمی ئەکا، کورد ئەڵێ: «بەهێ بەتێری و سێو بە برسێتی.» . بەهێ ئەگەر بەچەقۆ کەرت بکرێ تام و ئاوی نامێنێ و تاڵ ئەبێ بەڵام ئەگەر بەخۆی کەرت بکرێ و بشکێنرێ پێچەوانەی ئەوە ئەبێ. خواردنی بەهێ تێنوێتی ئەشکێنێ و مایە - معدە - بەهێز ئەکات. ئافرەتی سک پڕ ئەگەر دەوام لەسەر بەهێ خواردن بکا بەتایبەتی لەمانگی سێ یەمی سکەکەیا منالەکەی جوان ئەبێ. ئەگەر شیر لەمەمکی ئافرەتا وەستاو نەئەهات، بەهێ لەگەڵ هەنگوین بکوڵێنن و لێ بنێن ژان و ئاوسایی کە هەبێ لای ئەباو پاشان بە ئاسانی ئیتر شیری دێت. ئەو شوێنەی ترێی لێ دانراوە ئەگەر بەهێشی لێ دانێن ترێکە خراپ ئەکا. هەر ژوور و شوێنێک میوەی تری لێ بوو ئەگەر بەهێشی لێ بێ هەموو میوەکان خراپ ئەکا و لەکەڵک ئەکەون. بەهێ لە ناو کا وەیا ئاردە هەڕەدا دابنرێ ماوەیەکی زۆر ئەمێنێتەوە.

داری بی

داری بی ئەمیش زۆرتر لە وڵاتی فێنکا ئەبێ و بە تایبەتی لە شوێنی ئاودارا، دارەکەی زۆر سووکە، کە سووتێنرا زوو ئەبێ بە بووڵ، گەڵاکەی لەسەر شکڵی خنجەرە و زۆر تاڵە. هەر لە ڕەسەنی بی یە شۆڕەبی وە یا شەنگە بی، ئەمەیان زۆر جوانە لقەکانی هەموو لووت ئەنێنە زەوی، تووڵەکانی ناسکە، دیمەنی تێکڕای دارەکە وەکوو دیمەنی چەتر وایە، نوستن

له سێبەری داری بی دا خۆشە.

خواردن و جوینی گەڵای داری بی مێشک بەهێز ئەکا. ئەگەر یەکێ زەهر کاری تێ کردبێ گەڵای داری بی بخرێتە ناو نوێنەکەیەوە بۆی باشە، خوێنی شوێنێک، کە نەوەستایەوە گەڵای داری بی بە تەڕی بخرێتە سەری ئەوەستێتەوە. گەڵای داری بی بسووتێنرێ، خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ سرکەدا تێکڵاو بکرێ و بنرێ لە بالووک هەڵی ئەکەنێ، وە ئەو شوێنەی لە لەشا مێرووله بکا ئەو سرکەو خۆڵەمێشەی لێ بنرێ چاکی ئەکاتەوە. گوڵی داری بی بۆن خۆشەو مێشک بە هێز ئەکا. ئاوی گەڵای داری بێ بۆ سەرێشە باشە و لای ئەبا.

پستە-فستق

داری پستە خۆی لەخۆیا دارێکی سەیرە، زۆر چەورە، بخرێتە ناو ئاگر ئەسووتێ بەبێ ئەوە دووکەڵ بکا، ئەمە لەهیچ دارێکی ترا نی یە، وەکوو ئەڵێن داری پستە سەرەتا قەزوانە و موتوربە لە بادام کراوە.

پستە خۆی واتە بەرەکە خواردنی بۆ ئەو کەسە کە جرِوجانەوەر پێوە داوە زۆر بەکەڵکە، یەکێ کۆکەی هەبێ لەگەڵ بەڵغەم دا پستە بخوا بۆی باشە. دیسان هێزێکی زۆر ئەدا بەو کەسانەی، کە هێزی شەهوانیەتیان کەم بووەتەوە. یەکێ تانە وەیا تاریکایی لە چاویا هەبوو رۆنی پستە بکاتە چاوی بەڵام دەوامی لەسەر بکا هیچ ئەلەمێک لەچاویا ناهێڵێ.

پەڵک

پەڵک کە سپی داریشی پێ ئەڵێن دارێکی زۆر گەورەیە، دارێکە زۆر بەخۆی ئەنازێ، ئەم دارەش شوێنی فێنکی ئەوێ، لە وڵاتی گەرمەسێر کەمتر ئەبێ، بەری نییە.

پەڵک لەدارەکەی بسووتێنرێ خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ سرکەدا تێکڵاو بکرێ و وەکوو مەعجونی لێ بکرێ بنرێ لەبالووک لایئەبا. لەداری پەڵک بکوترێ و تێکڵاو بکرێ بەخەنەو ووسمە و بدرێ لەموو زۆر بەکەڵکە... گەڵای پەلک بکوترێ و بنرێ لەبرینی تەڕ زۆر بە کەڵکە. یەکێ ئەگەر زەروو بچێت بەگەروویا و دەر نەئەهات گەڵای پەڵک بکوتێ و ئاوەکەی بخواتەوە زەرووەکە ئەکوژێ و فرێ ئەدا. یەکێ تاریکایی کەوتبووە سەرچاوی گوڵی داری پەڵک بخوا بۆ نەهێشتنی ئەو تاریکاییە باشە. هەروەها خواردنی جەویەکەشی بۆ نەهێشتنی ئەو تاریکاییە. وەکوو ئەڵێن داری پەڵک کەڵکی زۆری هەیە

بەڵام بە تەواوی هێشتا هەمووی دەرنەکەوتووە، مەگەر پاشە رۆژ دەربخا.

ترنج

ترنج کە «کەبات»یشی پێ ئەڵێن دارەکەی زۆرتر شوێنی گەرمە سێری ئەوێ، بەرەکەشی هەر ترنج -ی پێ ئەڵێن، ترنج تا بە ئەندازەی گرکەیەک ئەبێ، توێکڵەکەی زەردە و ئەستوورە، ئەم ترنجە زۆرتر ئەکرێ بە مرەبا، لەکاتی خۆیا تۆوەکەی لەوڵاتی ئێرانەوە کەوتۆتە وڵاتی رۆژاوا. خۆڵەمێشی کوولەکە بکرێتە بنداری ترنج بۆی ئەبێ بەکووت و دارەکە بەرێکی زۆر ئەداو هیچیشی لێ هەڵناوەرێ.

یەکێ بۆنی دەمی هەبێ وەیا سیر و پیازی خواردبێ گەڵای ترنج بجوێ هەچ بۆنێک لەدەمیابێ لای ئەبا. داری ترنج ئەگەر لەگەچ بگیرێ بەرەکەی بەدرێژایی ساڵ پێوە ئەمێنێ و هیچی بەسەر نایە و خراپ نابێ. هەروەها ئەگەر خودی ترنجەکە لەدارەکە کرایەوە بخرێتە ناو جۆ ماوەیەکی زۆر ئەمێنێ. توێکڵی ترنج یەکێ بیخاتە دەمی و رایبگرێ ئەگەر بۆنی دەمی بێت لای ئەباو بۆ ئیفلیجیش باشە. یەکێ مار پێوە بدا توێکڵی ترنج بگوشن و ئەو ئاوە بخواتەوە ژاری مارەکە ناهێڵێ، هەروەها ئەگەر خودی توێکڵەکەشی بخەنە سەر هەر باشە. وەیا ئەگەر یەکێ بەڵەکی هەبوو بە توێکڵی ترنج بیهەنوون بۆی باشە. توێکڵی ترنج بخرێتە ناو جل و بەرگەوە مۆرانە لێ نادا. ترنج لە هەر ژوورو شوێنێکا بوو بۆنەکەی هەوای فاسدی ئەو شوێنە و هەوای تاعوون لائەباو نایهێڵێ. خواردنی ئەسڵی گۆشتەکەی ئەبێتە هۆی پەیدا بوونی کۆڵنج، دیارە زیاد خواردنی ئەو شتەی کە لەناو گۆشتەکەیایە وەکوو ناوک وایە بۆی خواردنی ئەوە چاو رووناک ئەکاتەوە و ئەو رەشیەی کە لەسەر روومەتا پەیدا ئەبێ «کلف» ئەوەش لائەبا، ئافرەتێکیش کە زۆر شەهوانی بێ بیخوا شەهوەتەکەی کەم ئەبێتەوە. تۆوی ترنج بکوترێ و بنرێتە سەر پێوەدانی دووپشک ژانەکەی ناهێڵێ. هەر ئەو تۆیە ئافرەت بیبەستێ بەقۆڵیەوە سکی پڕ نابێ. ناوکی ناوکەکەی بگوشرێ ئەو ئاوەی بدرێ لەمەرەکەبی سەر کاغەز لای ئەباو کاغەزەکە بەسپیەتی ئەمێنێتەوە.

توو

داری توو دارێکی گەورەو بەدیمەنە، لەشوێنی کوێستانی و فێنکا ئەبێ، بەرەکەشی کەهەر پێ ئەڵێن «توو» دوو جۆرە: تووە سپی، تووە رەشە وەیا شاتوو. سپیەکە ووردی هەیەو درشتیشی هەیە، هەر لەم سپیە هەندێکی گەورەیە بەئەندازەی دەنکە خورمایەک، وەکوو

بلێت سپی و سووره، تووه سپی زۆر شیرینه، ووشکیش ئەکرێتەوه، هەروەها ئەیهاڕنەوەو لەناو مەشکەدا دایئەگرن پێ ئەڵێن «ئاردەتوو». ڕەشەکەشی خڕو دەنک گەورەیه. گەڵای داری توو کرمی ئاوریشمی پێ بەخێو ئەکرێ ئەگەر له ژێر داری توودا پیازەخووگانه بچێنن دارەکـه بەهێـز و زۆر گـەوره ئەبێ. داری توو تا مـوتوربه نەکـرێ بەرنادا.. گـەڵای تووی شیـرین و گەڵای مێوو گەڵای هەنجیری ڕەش لەگەڵ ئاوی بارانا پێکەوه بکوڵێنرێ و بدرێ لەمـوو زۆر زۆر مـووەکه ڕەش ئەکا. یەکێ دانی ژان بکا گـەڵای تووی مـزری لەسـەر دانێ ژانەکەی ئەشکێ.. یەکێ دووپشک پێوەبدا تووی ڕەشی لەسەر دانێن ژانەکەی ئەشکێنێ.

داری تۆفانه

دار تۆفانه دارێکی گەورەی بەتەن و مەنه، لەشوێنی فێنک دا ئەبێ، زۆرتر حەز بەتەنیایی ئەکا، واته لەگەڵ داری غـەیری خۆیدا کـەمتر ئەبێ، دارێکیشه وەنەبێ بەقـەڵەم وەیا بەتۆو ئینسـان بینێژێ بـەڵکوو لەداری کێـوی ئەژمێـررێ. بەرەکـەی شتێکه لەوێنەی بیبـارێکی گەورەدا خڕو گۆشـتنه، ناوەکـەی پڕیه لەتۆوی وورده وورده تۆوەکـەشی هەر وەکـوو دەنکی ناو بیبـار وایه، ئەم ناوکـانه زۆر زۆرن، لەپاش مـاوەیەک ئەمـانه گـیـانـیـان تێ ئەکـەوێ و دەست ئەکـەن بەجووڵه جووڵ وەکوو کرمی زۆر وورد ئەکەون بەسەر یەکا، خواردنیـان دیوی ناوەوەی قاوخەکەیه، که تۆزێ گەورەتر بوون باڵیان لێ پەیدا ئەبێ، تا ئەگەنه ئەم پلەیه به هۆی خواردنیـان قـاوخـەکـەشی کـون ئەبێ ئەمـجا دێنه دەرەوه و باڵ ئەگرنەوەو پیـان ئەڵێن مێشوولەو ئەبن به خۆراکی تەیرو باڵنده مێشووله خۆرەکان.

شـوێنێک له لەشـا ئێـسـقـانەکەی سـست و بێ هێز بووبێ وەیا درزی بردبێ گـەڵای دار تۆفـانەی پیاپێچن چاکی ئەکاتەوه و ئەیگرێتەوه. ئەو قاوخـانه که تۆفـانەکەی تیـایه بدرێ لەدەم و چاو جـوانیـەکی تری ئەداتێ. توێکڵـی قـاوخـەکـان به تەڕی لەگەڵ سـرکەدا تێکـڵاو بکرێ و بدرێ له بەڵەکی لای ئەبا هەروەها بدرێ له برینیش چاکی ئەکاتەوه.

سووره چنار

سوورەچنار له هەموو دارێک گەورەترو بەرزتر و به تەمەنتره، گەڵاکەی پان و گۆشەگۆشەو گەورەیه لەوێنەی گەڵای مێودایه، ئەم داره که زۆر پیرو کۆن بوو ناوەکەی بۆش ئەبێتەوه و ئەپوێ هەر ئەمـێنێتـەوه توێکڵـەکەی جـڕوجانەوەرو باڵنده ئەچن هێـلانـەی تیـا ئەکەن. زۆر جـار باڵندەکـان ئەچن گەڵای ئەم سووره چناره ئەبەنه هێـلانـەکەی خـۆیان بـۆ ئەوه قـالۆچه

نەچێ بەلایانا، چونکە قالۆچە لە گەڵاکەی هەڵدێت.

چاوێک کە ئاو بکاو ناساز بێ گەڵای سوورەچنار بشوونەوە و بیکوڵێنن و پاشان بیخەنە سەرچاوەکە ئەو ئازارانەی ناهێڵێ. شوێنێک لە لەشا کە سووتابێ وەیا ددانێک ژان بکا توێکڵی داری سوورەچنار لەگەڵ سرکەدا بکوڵێنن بیخەنە سەری ژانەکەی ئەشکێ. بەری ئەم داری سووره چنارە لەگەڵ پیودا بکرێ بە مەعجوون و بنرێتە سەر پێوەدانی جروجانەوەر زۆر بۆی باشە.

داری خورما

داری خورما دارێکی راستی جوانی بەرزە، لە وڵاتی گەرمەسێردا نەبێ نابێ، تا نەوەدو شەش جۆری هەیە، لە زۆر شتیا لە رەوشتی ئینسان دایە؛ لە راستی باڵایا، لە جیا بوونەوەی نێر و مێ کەی دا، لەوەدا کە تا ئەو نێرومێ یە یەک نەگرن وەیا بۆنی یەک نەکەن نایەنە بەر، مەڕ لە وڵاتی کوێستانا چ کەڵکێکی هەیە، خورماش لەوڵاتی گەرمیانا ئاوایە، چۆن مەڕ هەرچی شتیەتی تەنانەت قشپلەکەشی بەکەڵکە و هیچ شتێکی بە خۆڕایی ناڕوا داری خورماش ئاوایە، کورد بە دارەکەو بە بەرەکەی هەر ئەڵێ خورما، بەش بەش گەڵا دەر ئەکاو ووشک ئەبێ شوێنەکەی ئەبێ بە قەفی دارەکە تا تەواو بەرز ئەبێتەوە، ئەمجا لە سەرەوە گەڵاکان ئەمێنێ و بەر ئەدا، بەرەکەی وەکوو ترێ بەهێشۆیە بەڵام هێشۆی ئەم زۆر گەورەیە، قەفەکەش زۆر بەرز ئەبێتەوە. لەسەر ئەمە ئەڵێ جارێک دوو کورد رێگایان ئەکەوێتە ئەو وڵاتی عەرەبستانەو چاویان بەدار خورما ئەکەوێ کە زۆر بەرزە، یکێکیان بەویکەیان ئەڵێ: ئەرێ برا ئەوە دار خورما بۆچ خوا ئەوەندە بەرزی دروست کردووە؟. ئەوی کەشیان وەڵامی ئەداتەوە و ئەڵێ: «برا لە ترسی حوشترا!».

داری خورما ئەگەر سەرەکەی ببڕن دارەکە ئەمرێ و وشک ئەبێ، «تەلع»ەکەی بۆنی مەنی لێ دێت، بەرگێکی هەیە بەسەرەوەیە وەکوو ئەو پێستەیە کە مناڵی تێدایە لە کاتی بوونەکەیا، ئەگەر لقێکی بڕا ئیتر دەرناچێتەوە وەکوو ئەندامی ئادەمیزاد، لیفێکی بەسەرەوەیە وەکوو موو وایە بەسەری ئینسانەوە. ئەگەر نێر و مێ کەی لە ناشتنا لێکەوە نزیک بن بەری زۆر ئەدا، ئەگەر یەکێکیان بڕان ئەویتریان بەرنادا، ئەگەر نێرێک لەناو مێ کانا نێژرا، «با» هەڵیکرد بۆنی «تەلع»ە کە لە ناو مێ کانا بڵاو ئەکاتەوە، بەو بۆنە مێ کان دێنەبەر. «تەلع» دوو شتە وەکوو نەعل وایە کە خرابنە سەر یەک و جووت کرابن، ئەمە لە دار خورماکە دەرئەچێ. دار خورما پیوێکی هەیە لەسەرەوە ئەگەر ئەو پیوە فەوتا

دارەکە ئەمرێ، وەکوو مێشک وایە بۆ ئینسان کە فەوتا هەمووی ئەفەوتێ. داری خورما تا زیاتر لەسەد ساڵ ئەژی، لەساڵی شەشەما دێتە بەر.

داری خورما کە سووتێنراو سووتا خەڵوزی نی یە، ئەگەر هەروا بەساغی بکرێ بە دارەڕای خانوو گورج ئەشکێ، خۆ ئەگەر بە درێژایی بکرێ بەدوو کەرتەوەو پشتیان بکرێتە یەک کە کرانە دارەڕا ماوەیەکی زۆر ئەمێنێ.

لە بابەت خورما و دار خورماوە داستانێک هەیە ئەڵێن:

داری خورما بە تایبەتی و هەر دارێکی بەرداری تریش ئەگەر بەری نەدا یەکێک تەورێک بگرێ بەدەستەوەو بچێ بەلایەوە، یکێکی تریشی لەگەڵا بێ، بەو یەکە بڵێ: لەبەر ئەوە ئەم دارە بەر نادا ئەمەوێ بیبڕمەوە، ئەویش بڵێ: بابە مەیبڕەوە ئیمساڵ بەر ئەدا، ئەویش بڵێ بابە بەری چی؟. کوا بەر نداو نایەتە بەر، بێنێ بە«مۆ»ی تەورەکە دوو سێ تەوری پیاکێشێ، کابرای تر بێنێ دەستی بگرێ بڵێ: برام مەیبڕەوە داری چاکە، ئیمساڵیش لێ گەڕێ، ئەگەر ئیمساڵ بەری نەدا ئەو وەختە بیبڕەوە ئەڵێن کە ئەم ئیشە کرا ئەو ساڵە ئیتر دارەکە دێتە بەر.

خورما وەکوو ترێ دۆشاوی لێ ئەکرێ، شەرابی لێ ئەکرێ. یەکێ سیر بخوا پاشان خورما بخوا بە سەریا بۆنی سیرەکە نایەڵێ. ئەو ژنەی کە منالی بووەو زەیسانە خورما خواردن بۆ ئەو زۆر باشە. خورما وەکوو کورد ئەڵێ: کوردە کوژەکەی تەبێعەت نەرم ئەکا، ئاوی پیاو زیاد ئەکا «مەنی». بەتایبەتی خواردنی ئەم جۆرەیان لەگەڵ خەیارو کاهوودا پیاو قەڵەو ئەکاتەوە.

زەیتوون

زەیتوون دارێکە کە گەڵایەکی سەوزی تەڕی ئاوداری هەیە، بەرەکەشی هەر پێ ئەڵێن زەیتوون سەوز ڕەنگ و خڕە ئەخورێ و ڕۆنی لێ ئەگرن و زۆر بەکەڵکە، داری زەیتوون زۆر درەنگ دێتە بەر، لەوانەیە ئەگەر یەکێ بنێژێ کوڕی ئەو کەسە بەرەکەی ئەخوا. وەکوو ئەڵێن دارەکەی تا هەزار ساڵ ئەژی. شوێنی فێنک بۆی باشە. دارەکەی کە بسووتێنرێ دووکەڵ ناکا وەکوو ڕۆنەکەی، ڕۆنەکەی بۆ گەلێ دەرمان بەکار ئەهێنرێ. داری زەیتوون بۆ بێ ئاوی ماوەیەکی زۆر خۆی ئەگرێ، ئەگەر لەداری بەڕوو سنگ دروست بکرێ و بکوترێ بە چوار دەوری ئەو زەویەدا کە داری زەیتوونی لێ یە، ئەو زەیتوونە بەهێزو بەرێکی زۆری

ئەبێ.

ریشەی داری زەیتوون بکرێتە ئەستۆی ئەو کەسە کە دووپشک پێوە داوە هەر خێرا ژانەکەی ئەشکێ. گەڵای داری زەیتوون بەسەوزی و تەڕی لە گەڵ ئاودا بیکوڵێنن و ئاوەکە بپرژێنی بەناو ماڵدا مێش لەو ماڵەدا نامێنێ. یەکێ دانی ژان بکا گەڵای زەیتوون لەگەڵ سرکەدا بکوڵێنێ و بیخاتە سەری ژانەکەی نامێنێ. هەر ئەو گەڵایە لەگەڵ ئاوی هەنگوین دا بکوڵێنرێ، بنرێتە سەر ددانێ کە کرم خواردوویەتی هەر خێرا هەڵی ئەکەنێ. جەوی داری زەیتوون بنرێ لە مایەسیری بۆی باشە. هەر جەوی داری زەیتوون بکرێتە ناو ئاوو تیایا بتوێتەوە، نان بژەنن بەو ئاوەدا و داینێن بۆ مشک، کە خواردی ئەتۆپێ. جەوی داری زەیتوونی دەشتەکی بۆ گەڕی زۆر بەکەڵکە، هەروەها دانێ کە کرمێ بووبێت پێ پڕ کەنەوە بۆی باشە. زەیتوون بەرەکەی خواردنەکەی تاڵیی دەم ناهێڵێ، بەڵغەم لائەبا، دەمار بەهێز ئەکا، ماندوێتی ناهێڵێ، رەوشت و ئەخلاق باش ئەکا، خۆشیەک ئەدا بە نەفس، خەم ناهێڵێ. رۆنی زەیتوونی دەشتەکی بۆ ژانەسەر باشە، پۆکێک کەفش بووبێتەوە، وە ددانێک کە لەق بووبێت بدرێ بەدەم دا هەمووی چاک و بە هێز ئەکاتەوە. یەکێ دانی ژان بکا دەمی بگرێ بە دووکەڵی ناوکەکەیا ژانەکەی نامێنێ، هەروەها دووکەڵی ئەو ناوکەی بۆ یەکێ کە «سی» ژان بکا بۆی باشە.

داری سەرو

سەرو دارێکە لە وێنەی کەللە شەکردا، گەڵاکەی ووردو هەموو دەم بەزستان و هاوین سەوزە، قەفێکی ئەستووری هەیە راست چووە بە ئاسمانا، هەموو جار باڵای نەونەمامان ئەکەن بەو.

دووکەڵی داری سەرو کە بسووتێنرێ مێشوولە لەو دەورەدا ناهێڵێ. گەڵای سەرو بەتەڕی و سەوزی بیکوتی و بینی لەبرین گۆشتەو زوونی پێ دێنێتەوە. خۆڵەمێشی گەڵاکەی بکرێ بەسەر سووتاوی ئاگردا بۆی باشە، هەروەها بۆ برینی تریش باشە، بەرەکەی بکوڵێنرێ لەگەڵ سرکەدا و بنرێ لە دانێ کە ژان بکا بۆی باشە.

داری سماق

سماق دارێکی مام ناونجیە بە ئەندازەی داری هەنار، لە شوێنی فێنک و کوێستانی دا ئەبێ، بەرەکەی هێشو هێشوە، دەنکەکەی ووردە، پێستێکی تەنکی بەسەرەوەیە،

تامەکەی تورشێکی بەلەزەتە ئەسووڕێتەوەو لە خواردەمەنی دا بەکار ئەهێنرێ، ئەم سماقە مایە بەهێز ئەکاو سەفرا ئەهێنێ، واتە کۆی ئەکاتەوە. شوێنێ لە لەشا لێ درابێ وەیا کوترابێ سماقی لێ بنێن نایەڵێ بئاوسێ، جەوی دارەکەی لە سەر ددانێ کە ژان بکا داینێن ژانەکەی ئەشکێنێ.

سنەوبەر-کاژ

سنەوبەر دارێکی گەورەی بە دیمەنی وەکوو چنار وایە، گەڵاکەی پان و سەوزێکی تاریکە، بەرێکی هەیە لەوێنەی دڵی مەڕدا پاش ئەوە کە پێ ئەگاو ووشک ئەبێتەوە لێک ئەبێتەوە ئەقەڵشێتەوە، نە ناوکی هەیە وە نە ئەشخورێ، سنەوبەریش لەبەین خۆیا دوو سێ جۆرە قەتران لەو وەرئەگیرێ، ڕۆنی هەیە، ئەگەر بە تەڕیش بسووتێنرێ هەر دووکەڵی نی یە، لەپاش ئەوە کە توێکڵەکەی گیرایەوە نزیکی ئاگر ئەخرێتەوە وەیا ئەگیرێ بە ئاگردا ئەو زیچکاوەی کە لێ دەرئەچێ ئەوە قەترانە.

داری سنەوبەر بسووتێنرێ و خۆڵەمێشەکەی لەهەر شوێنێکا بڵاو بکرێتەوە جڕو جانەوەر نایەڵێ. بەتایبەتی ئەگەر خۆڵەمێشەکەی بکرێتە ناو حاجەتێک و لە شوێنێکا دابنرێ ئەوانەی لەوشوێنە دانیشتوون بێ ترس ئەبن لە هاتنی جڕوجانەوەر. ووردە گەڵا لەداری سنەوبەرا پەیدا ئەبێ وەکوو ریش وایە، جا یەکێ دانی ژان بکا ئەو ریشە بێنێ لەگەڵ سرکەدا بیدا بە دەمیا ژانی ددانەکەی ئەشکێ. گەڵای سنەوبەر بنرێ لەبرین ئەیهێنێتەوە یەک. بەری داری سنەوبەر کە پێ ئەڵێن گوێزەکەی بۆ قۆڕی، ژانی دەمار، شلەپەتەیی و بزووتنی شەهوەت باشە، ئەگەر ئەو بەرە لەگەڵ هەنجیردا بیکوتن و بینێن لەشوێن پێوەدانی دووپشک ژانەکەی ناهێڵێ. یەکێ کۆکە پیرەی هەبێ، واتە کۆکەیەکی وای هەبێ کە لێ پیر کردبێ، بەری سنەوبەرو خورما بخوا بۆی باشە.

سەندەرووس

داری سەندەرووس کە بە کوردی سەندەنووس ــ ی پێ ئەڵێن دارێکە لەهێند زۆرە، ڕۆنی ئەم دارە ئەگیرێ و لە مشت و ماڵ بریسکەی ئەو شتانە کە لە دار دروست ئەکرێن بەکار ئەهێنرێ، دارەکە رەنگی زەردە، وەکوو کارەبا کا ئەفرێنێ، ئەوەندە هەیە ئەگەر ئەم بسووتێنرێ بۆنێکی ناخۆشی لێ پەیدا ئەبێ، کارەبا بۆنی خۆشە.

ئەم داری سەندەنووسە ڕۆنەکەی ئەگیررێ، ئەم ڕۆنە زۆران بازەکان ئەیدەن لە لەشیان

وەیا بیدەن لە لەشیان، لەشیان نەرم ئەبێ و بەهێز ئەبن لەسەر زۆران بازی. رۆنی سەندەنووسی مایەسیری پێ بمالن زۆر باشە بۆی و ووشکی ئەکاتەوە. دووکەلەکەی بۆ نەهێشتنی ئاوی چاو، دیسان بۆ مایەسیری، بۆ دانێشە باشە کە خۆی پیاگرێ، هەروەها بۆ تەنگەنەفەسی و بزوتنی شەهوەتیش بەکەلکە.

داری سێو

سێو وەکوو ناوە بۆ بەرەکە ناوە بۆ دارەکەشی، سێو گەلێ جۆری هەیە هەمووی بەکەلکە، دارەکەی زۆرتر شوێنی فێنکی ئەوێ، بەقەلەم ئەنێژرێ، لەوکاتەدا کە ئەینێژن ئەگەر پیازە خووگانە بنێژن بە دەوریا کرم ناداتە بەرەکەی. ئەلێن ئەگەر گولی سوور لەبنەکەیا بنێژرێ سێوەکە سوور دەرئەچێ. ئەگەر بتەوێ زۆر سێوەکە بمێنێتەوەو خراپ نەبێ بیهێنە سێوەکە بپێچینە لەگەلای داری زەیتوون وەیا لە گەلای داری گوێزەوەو بیخەرە بن زەوی، وەیا بیخەرە ناو قورەوە ئیتر ئەو سێوە زۆر ئەمێنێتەوە.

ئەگەر منال تووشی سک چوون بوو ئاوی سێوی بدرێتێ بۆی باشەو ئەیوەستێنێتەوە. یەکێ زەهری خواردبوو، وەیا ژاری ژاردارێک کاری تێ کردبوو، گەلای داری سێو بگوشرێ و ئاوەکەی بگیرێ ئەو کەسە ئەو ئاوە بخواتەوە زەهرەکە کاری تێ ناکا. گولی داری سێو یەکێ بیخوا مێشکی زۆر بەهێز ئەکا. سێو خواردن خۆی زۆر بەکەلکە بەلام دەوام کردن لەسەر خواردنی سێوی بەهاری لەوانەیە دەمارەکان بێنێتە ژان. بۆن کردنی سێوو خواردنەکەی دل بەهێز ئەکا. بەتایبەتی خواردنی سێوی کال بۆ نەهێشتنی ژاری دووپشک و هەموو زەهرێکی تری گەرم باشە.

شلانە

شلانە کەقەیسی یە، بە دارو بە بەرەکەی ئەلێن قەیسی وەیا شلانە، دارێکی بەدیمەنە، بەرێکی زۆر ئەدا، زیاتر لە ولاتی فێنک دا ئەبێت، بەری هیچ دارێک نی یە ئەو بەرە خۆی و ناوکەکەی بخورێ تەنیا قەیسی نەبێ، رەنگی دارەکەشی مەیلەو سوورە، دارەکە جەوی دەرئەکا، شلانە کە پێش ئەوە بە تەواوی پێ بگا رەنگەکەی سەوزێکی قەرسیلیەو پێ ئەلێن چەقالە، کە پێ گەیشت رەنگی زەرد زەرد هەلئەگەرێ، جۆرێکی هەیە کەزۆر باشە رەنگەکەی لەبەینی سپی و زەرد دایە. ناوکەکەی خۆشەی هەیەو تالیشی هەیە، تالەکەی ئەیشکێنن و بە هۆی خوێیەوە خۆشەی ئەکەن.

خواردنی چەقاڵەی قەیسی تا لە لەشا پەیدا ئەکا. ئەگەر یەکێ ددانی ئاڵ بووەوە گەڵای داری قەیسی بجوێ ئاڵیەکەی نامێنێ. ڕۆنی ناوکی قەیسی بەکەڵکە بۆ مایەسیری. ناوکە تاڵەی قەیسی بکوڵێنرێ و لەسەر ئەو لکانە دانرێ کە لە دەم و چاودا پەیدا ئەبێ لای ئەبا، هەروەها کۆڵنجیش ئەکاتەوە.

شیلان

شیلان دارێکە لەوێنەی تووترک دا، بەرێکی هەیە سووری بۆن خۆش، پێستەکەی سوورە ئەخورێ، ناوکەکەی زۆر سەختە، چ بەتەڕی چ بەووشک کراوەیی ئەخورێت.

ئەگەر چاو بەهۆی گەرماوە تێک چوو گەڵای شیلانی بخرێتە سەر بۆی چاکە. بەری شیلان واتە ئەسڵی شیلانەکە خواردنی بۆ جموجووڵ کردنی خوێن لە لەشا باش نیە، کەواتە ئینسان خۆی لێ بپارێزێ.

عەرعەر

داری عەرعەر سەروی کێویە، هەروەکوو سەرو وایە بەڵام کورتترە، بەرێکی هەیە بە ئەندازەی پستەیەک ئەبێ، زانیاری پزیشکی زۆر کەڵکی لێ وەرئەگرێ.

دووکەڵی هەر شتێک لە داری عەرعەر جرۆجانەوەر ئەتارێنێ. ئەو بەرەی کە هەیەتی وەکوو گوێز وەیا پستە وایە ئەگەر لەگەڵ ڕۆنی کونجی دا بکوڵێنرێ بەڵام لەناو تاوەیەکی مس دا هەتا وای لێ دێت دەنکەکان ڕەش ئەبنەوە، پاشان ئەوە بکرێتە گوێچکەی پیاوی کەڕەوە چاک ئەبێتەوە. ئافرەتی زک پڕ ئەگەر بەری عەرعەر بخوا بەرەکەی ئەخا، هەروەها ئەگەر وەکوو شاف هەڵیشیگرێ هەروایە بۆی.

فنق

فنق وەیا فندق دارێکی کورتە، کە تۆزێ بەرز بووەوە لەزەوی ئەو وەختە لق دەرئەکاو ئەو لقانە بڵاو ئەبنەوە، گەڵاکەی قەراخەکەی هەموو وەکوو لەلە کرابێ وایە، بەرێکی هەیە ئەم دارە بەرەکەشی هەر فنقی پێ ئەڵێن وورد و خڕە، گەلێ بچووکترە لە گوێز، پێستەکەی سەختە، خۆی لە چەرەزات و ئاجیلێکی بەلەزەتە.

ئەگەر بەچیلکەیەک لەداری فنق جغزێک بەدەورەی دووپشک دا بکێشرێ ئەو دووپشکە ناتوانێ ئیتر لەو جغزە دەرچێت.. فنق خواردن مێشک زۆر بەهێز ئەکات.. ئەگەرمناڵێ

چاوەکانی شین بوو بەفنق فریشکی بهەنوون ئەو چاوشینیەی نامێنێ و رەش ئەبێت.. فنق هەرکەس لەگەڵ خۆی هەڵیبگرێ دووپشک پێوە ناداو ئەمین ئەبێ لێ.. ئەگەر یەکێ مووەرێزە ـ داء الثعلب ـ ی بوو، فنق بسووتێنێ و بیهارێتەوەو بیکا بەو شوێنەوە مووی لێ دێتەوەو ئیتر هەڵناوەرێ.. فنق بکوترێ و لەگەڵ هەنگوین دا تێکەڵاو بکرێ و بخورێ بۆ نەهێشتنی کۆکە پیرە، واتە کۆکەی کۆن باشە.. خواردنی فنق زەین تیژ ئەکا کە دەوامی لەسەر بکا.. توێکڵی فنق بسووتێنرێ و بیهارێتەوەو لەگەڵ رۆنی زەیتا تێکەڵاو بکرێ و بدرێ بە منالّی چاوشین شینی چاوەکەی نامێنێ.

گزک چار

گزک چار وەیا گەز دارێکە بەدیمەن، گەڵاکەی وەکوو داری سەرو وایە، جۆرێکی تری هەیە وەکوو دەوەن وایە، هێشویەکی هەیە سپی کار وەیا سوور رەنگ هەنگ زۆر خۆشی لەوە دێت. ئەم دارە بۆ سووتاندن زۆر بەهێزە، ئاگرەکەی تیژە، بەرێکی هەیە بۆنی خۆشە.

یەکێ سپڵی ژان بکا لقێ لە داری گەز بخرێتە ناو سرکە پاش ماوەیەک مانەوە تیایا ئەو سرکەیە بۆ نەهێشتنی ژانەکە باشە.. شوێنێک لە لەشدا کە بئاوسێ گەڵای گەزی لێ بنرێ ئەینیشێنێتەوە.. دووکەڵی داری گەز برینی تەڕو ئاوڵە ووشک ئەکاتەوە.. داری گەز بسووتێنرێ خۆڵەمێشەکەی بپرژێنرێ بەسەر ئەو شوێنەی لەش دا کە بە ئاگر سووتاوەو بەسەر برینی تەڕدا ووشکی ئەکاتەوەو چاکی ئەکاتەوە.. یەکێ روتەیل پێوە بدا وەیا ئازاری چاوی هەبێ بەری داری گەز بۆی باشە.

داری گوێز

گوێز بەری دارێکە کە بەدارەکەش ئەڵێن داری گوێز. ئەم داری گوێزە دارێکی گەورەی بەدیمەنە، لەوڵاتی کوێستانی دا ئەبێت، چاندنی بە قەڵەم نی یە هەر بەناشتنە، واتە هی دەنکەکەی، گەڵایەکی پانی پری هەیە بە جۆرێک ئەگەر هەتاو بدا لەسەری هیچ لەو هەتاوە لەبەر پری گەڵاکەی ناکەوێتە بنەکەی، ئەو داری گوێز دارێکی قایم و لەگرێ کانیا وێنەی سەیر سەیر دەرئەکەوێ، لەم گرێ یانە هەموو جۆرە پیشەسازیەکی دارینی نایابی لێ ئەکرێ، دەنگ وایە لەو کاتەدا کە ئەو گرێ یە لەقەفی دارەکە دروست ئەبێ چی بەوێ دا تێ پەڕێ ئەو گرێ یە وێنەکەی ئەگرێ، لەپاشا کە بڕایەوە و کرا بە سینی وەیا شتێکی تر ئەو وێنەیە لەناو ئەو شتەدا دیارە، دارەکەش چەورە لەسووتانا گڕێکی تیژی کەم دووکەڵی

هەیە، گـوێزو دارەکـەی یەکـێکە لەسـەرمـایەی زۆر شـوێنی کـوردەواری. دانەی گـوێز دوو توێکڵی هەیە؛ یەکێ سەوز کەپێ ئەڵێن «کەم کـۆڵ»، یکێکی تر لە ژێر ئەوەوە کە ئەمە سـەختـە، کـە ئەو کـەم کـۆڵە ووشک بووەوە ئەوە گـوێزەکـە پێ گـەیشـتـووە. لەناو ئەم دوو توێکڵەدا کـاکـڵـەکـە هەیە کـە ئەمـە ئەخـورێ و لە گـەلێ لە ئاجـیلەکـانا بەکـار ئەهێنرێ، لەتوێکڵی دارەکـە و لەم کـەمکۆڵەدا مـادە رەنگـێکی تێـدایە بەنی پێ رەنگ ئەکـەن و لەقاڵی و گۆرەوی کردنا بەکاری دێنن و ناچێتەوە. لەکاتێکا کەهێشتا گوێزەکە ووشک نەبوەتەوەو کاکڵەکەی تەڕە ئەو کاکڵەیە پێ ئەڵێن «کاردۆژە» خواردنی بەلەزەتەو بەرووتی ئەخورێ.

ئەگـەر بویسـترێ گـوێز توێکڵـەکـەی تـەنک بێ و کـاکـڵـەکـەی بە پـوختـی بێتـە دەرەوە گـوێزێک بێنە بیخەرە ناو میزی منالێکەوە کە ئەو منالە هێشتا پێنج رۆژ عومری تەواو نەکـردبێ، لەپاشـا ئەو گـوێزە بنێژەو خـۆڵەمێـشی بکە بەسـەرا، ئەمە بە توێکڵـەکـەوە. وە یاخـود گـوێزێـک بێنە بیـشکێنە بەڵام بەجـۆرێکی وابێ کـە کـاکـڵـەکـەی بریندار نەبێ و بەسـاغی بێتـە دەرەوە، لە پاشـا بێنە ئەو کـاکـڵـەیە بپـێـچـێنە لە کـاغـەز وەیا پەڕۆ، وەیا گەڵایەکی مێوەوەو ئەمجا بینێژەو خۆڵەمێش بکە بەسەریا. ئا ئەمە کەبوو بەدار گوێزی ئەو دارە توێکڵەکەی زۆر تەنک ئەبێ و خێرا ئەشکێ و کاکڵەکەی بەساغی دێتە دەرەوە..

داری گـوێز بەینی لەگەڵ هیچ دارێکا نی یە تەنیا لەگەڵ فنقا نەبێ، کە لەنزیک ئەوەوە بوو خۆی تێ هەڵئەسوێ و گـوێزەکـەش زۆر بەلەزەت ئەبێ.. شـوێنێک لە لەشا ئازاری پێ گـەیشتبوو کـاردۆژەی بخرێتـە سەر بۆی باشە.. دەوام کردن و زۆر خـواردنی کـاردۆژنە زمـان گران ئەکاو لەوانەیە قورحەش پەیدا کا. توێکڵی گوێز بسـووتێنرێ و بنرێ لە برین وشکی ئەکا.. گوێز بەتوێکڵـەکەیەوە بیسـووتێنی و بیدەی لەموو رەشی ئەکاتەوە.. نووستن لەژێر داری گوێز دا لەش گـران ئەکا... داری گوێز تا سێ سەد ساڵ ئەژی، داری گـوێزی وا هەیە لەوبەرەی دا کـە ئەیگرێ تا سـەد هەزار گوێز ئەگـرێ... گوێز لەکـوردەواری دا زۆر بوو بەڵام لەم دەورەی دواییەدا بە هۆی نەزانینی خۆیان و فێڵبازی غـەیری خۆیانەوە دارەکانیـان لێ ئەکڕین و ئەیانبڕیەوەو ئەیانـنارد بۆ وڵاتان شتی نایاب نایابیـان لێ دروست ئەکرد و پیاوە کوردە هەژارەکەش وای ئەزانی لەو کاتەدا ئەو چەند پوولەی دەستکەوتووە هەموو شتێکە بۆ پاشەرۆژی، لەگەڵ ئەوەدا مردووە...

لیمۆ

لیمۆ یەکێکە لە میوە بەلەزەت و جوان و بەکەڵکەکان، دارەکەی لە وڵاتی گەرمەسێرا ئەبێ، بەری دارەکەش هەر لیمۆی پێ ئەڵێن، توێکڵێکی زەردی بۆن خۆشی هەیە تەنکتر لە توێکڵی پرتەقاڵ. لیمۆ لەسەر دوو جۆرە؛ لیمۆی شیرین و لیمۆی تورش، تورشەکەی بەکەڵکترە لە شیرینەکەی، خواردنی لیمۆی تورش بۆ ئەلامەت، «معدە» تێکچوون، سەر گێژبوون، گەرووتووزانەوە بۆ ئەمانە هەموویان باشەو لایان ئەبا. توێکڵی لیمۆ ئەخەنە بوخچەی جل و بەرگ بۆ بۆن خۆشی و بۆ مۆرانە لێ نەدان. ئاوی لیمۆ بۆ نەهێشتنی ژاری مارو دووپشک و شتە زۆر باشە، یەکێ ئەگەر شتێک لەوانە پێوەی دا لیمۆ بخواو لە ئاوەکەشی بکا بەسەر شوێنی پێوەدانەکەدا زەهرەکە ئیتر کاری تێ ناکاو ژانیشی ئەشکێ.

مازوو

مازوو کە «مازگ»یشی پێ ئەڵێن ئەمە زیاتر لەوڵاتی کوێستانی دا ئەبێت، دارەکەشی هەر پێ ئەڵێن داری مازوو، دارەکە لە سووتانا ئاگرێکی تیژی هەیە. داری مازوو حەڤدە بەری هەیە، ئەمە نۆیانە مازوو، خڕنووک، سیچکە، گزگل، تسگل، جەوت، قژگە، لووتەخووگانە، بەڕوو. بەڵام بەرووی دار مازوو بێ کەڵکە. مازوو لەکوردەواری دا سەر مایەیەکی گەورەیە بۆ ئەو شوێنانەی کەهەیەتی، ئەیکەن و بە بازرگانی ئەینێرن بۆ وڵاتان لەرەنگ و رەنگ کاری و دەباغی دا بەکاری دێنن، خۆی بچووکێکی گرنج گرنجی رەقە، دەنگ دەنگ وا لەبەینی گەڵای دارەکەدا، مازووکەران بەکوڕو کچەوە لەژێرەوە سەیری ئەکەن ئەیدۆزنەوەو بەدارێکی درێژ کە بەدەستیانەوەیەو سەرەکەی دووفاقە لێ ئەدەن ئەیقرتێنن و ئەکەوێتە خوارەوە، بەم جۆرە دەنک دەنک ئەیکەن، ئەوانەی کە مازووکەر نەبن و لێ نەزانن لەناو گەڵای دارەکەدا بەدی ناکەن. ژنانی لادێ لەم مازووە ئەکەن بە مەشکەکەیانا بۆ ئەوە کەرەی زۆر بێ، ژنانی شار ئەیگرنە زێڕو ئەیکەن بەسەر منالانیانا بۆ ئەوە چاو کاری تێ نەکا..

ئەگەر یەکێ پێستی لەشی بەهۆی نەخۆشیەوە کرژ بووبێتەوە کەبەم نەخۆشیە ئەڵێن قوبا ء ـ بە مازوو خۆی بهەنوێ چاک ئەبێتەوە. ئەگەر یەکێ پووکی خراپ بوو بوو مازووی تێ بگرێ چاک و توندی ئەکاتەوە.. وەیا ئەگەر یەکێ دانی کرمێ بوو بوو مازووی بخاتە سەر کرمەکەی ئەکوژێ و چاک ئەبێتەوە.. برینی تەڕ مازوو بهاڕنەوەو بیپرژێنن بەسەریا ووشکی ئەکاتەوە.. مازوو ئاوەکەی بگیرێ و ئەو ئاوەی بدرێ لە موو رەشی ئەکاتەوە.. هەندێک لایان وایە داری مازوو ساڵێک مازوو ئەگرێ و ساڵێک

بەڕوو، وا ئەزانێ ئەمیش وەکوو کەروێشک وایە ساڵێک نێرەو ساڵێک مێ!..

مۆرد

مۆرد دارێکە کەپێ ئەڵێن «ئاس». ئەم دارە وەکوو داری هەنار وایە لەرەنگ و روودا، گەڵایەکی سەخت و گەورەو بۆن خۆشی هەیە. هەموو دەم هەر سەوزە، لەزۆر شوێن ئەبێت بەڵام ئەگەر تۆزێ ساردیەکەی کەمتر بێ زیاتر گەشە ئەکا. کاتێ بویستری بنێژرێ بۆ ئەوە بەهێز بێ، لە پێشا تۆزێ لم بکرێتە چاڵێکەوەو قەڵەمی مۆردەکەی تێ خرێ، ئەمجا بەدەورەکەیا جۆ بچێنرێ مۆردەکە ئیتر زۆر بەهێز ئەبێ.. گەڵای مۆرد یەکێ لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بۆنی زۆر خۆش ئەبێت، هەروەها بدرێ لەموو بنەکەی بەهێز ئەکاو رەش و درێژی ئەکا.. خۆڵەمێشی مۆرد بۆ نەهێشتنی «کلف» و «بهق»و بۆ نەمانی ژاری روتیەل کەپێوە بدا باشە، «کلف» رەنگێکی لێلە لەسەر پێست پەیدا ئەبێ و سووری بەسەر ئەو رەنگە لێڵەدا زاڵ ئەبێ. «بهق» سپیەتیەکە لەسەر پێست پەیدا ئەبێ و جیایە لە بەڵەکی.. یەکێ تۆوی مورد بکاتە ئاوو ئەو ئاوە بدا بەدەمیاو قوم قومی پێ بکا کرمی ددانەکانی ئەکوژێ..

مۆز

مۆز دارێکە لە وڵاتی گەرمەسێر و نماک زۆرتر ئەبێ، لە هیندستان و ئەفریقا زۆرە، گەڵایەکی پان و بەرزی هەیە، بەرەکەی لە پێشا لەناو بەرگێکی سنەوبەریش دایە، لە پاشا لێک ئەبێتەوەو بەوێنەی هێشو دەرئەچێ، لە ناو هەر هێشۆیەکدا تا زیاتر لە دوو سەد دانە پەیدا ئەبێ، ئەمانە وورده وورده زل ئەبن تا ئەگەنە کاتی خواردن، لە وێنەدا وەکوو دەنکی بامیە وایە، سەرەتا سەوزە پاشان زەرد هەڵئەگەرێ، کە ئەینێرن بەوڵاتانا بە سەوزی لێ ئەکەنەوە تا ئەگاتە ئەو شوێنانە ئەگات، میوەیەکە مۆز کە ماڵی بێ ددانە، خواردنێکی بە لەزەتی هەیە، ئێستە لە گەلێ لەشوێنانی تر پەیدا بووە.. گەڵا مۆزی وا هەیە دوو گەز ئەبێ، هێشوەکان لەژێر گەڵاکانەوەیە، ئەو گەڵایە کە هێشویەکی لەژێرایە هێشوی تر دەرناکا.. مۆز خواردن ئەگەر کەم بێ میز رەوان ئەکا بەڵام ئەگەر زۆری بخورێت ئەبێتە هۆی میز گیران و بەرد پەیدا بوون لەمیزڵداندا..

مێو

مـێـو کـە بەرەکـەی تریّ ئەبیّ لە رەسـەنی دارە و بەدار دائەنریّ، لە راسـتی دا دارێکی بەکـەڵکە، بەرەکەی ئەخـوریّ، گەڵاکەی ئەخوریّ، خۆی و ریشـەکەی ئەسـوو‌تێنریّ. مـێـو بەقـەڵەم ئەنێژریّ، بەسیّ ساڵ دێتە بەر، شوێنی فێنک بۆی بەکەڵکترە تا گەرم، وەکوو لە بەراوا ئەبێت لەدێمیشا ئەبێت، بەرەکەی کە تریّ یە لەسەر سی و شەش جۆرە. تریّ رەشی هەیە، سپیشی هەیە، مێو لق و تەرزی زۆر ئەڕوا، سەرمای بەهێز ووشکی ئەکا، قەڵەمی مـێـو ئەگـەر لەمـێـوی گـەنج وەربگـیـریّ، لە نـیـوەی یەکـەمی مـانـگ دا بنێـژریّ و سـەری قەڵەمەکە بەشیاکە داپۆشریّ، لە دەوروبەری قەڵەمەکەدا هەندیّ بەڕوو بکرێتە ژێر گڵەوە، ئەو قـەڵەمـە کە گـەورە بوو مـێـوێکی زۆر بەهێـز ئەبیّ.. ئەگەر بێنی تریّ رەش و سـپی و سوور هەموویان بەیەک ئەندازە، کەرتیان بکەی بەجۆریّ کە پیستەکەیان نەکەویّ، پاشان بیـانـنووسـێنی بەیەکەوەو بیـان نێژە، ئا ئەمە کەبوو بەمێـو بەرەکەی سیّ جۆرە تریّ ئەبیّ؛ رەش، سپی، سوور. ئەگەر مێو بڕ بێنیّ مـەقـەست وەیا چەقـوەکەی بژەنـیّ بە خوێنی بۆق وەیا گورگ داو پاشان مێوەکەی پیّ ببڕیّ، ئەو مێوە کرم لیّ نادا.. ئەگەر بتەویّ تریّ سپی ببیّ بە رەش بنی مێـوەکە هەڵکۆڵەو نەوتی رەش بکەرە بنەکەی، پاشان ئەو ترێیە کە لەو مێـوە ئەبیّ بەرەش دەرئەچیّ.. ئەگەر بویسـتریّ مێو سەرما کاری تیّ نەکا بێنە لەناو باخی مێـوەکەدا شیاکە بسـووتێنە بە جۆریّ دووکەڵەکەی هەمـووی بگرێتەوە ئەمجا بەری داری گەزی بەسەردا بپرژێنە ئیـتر سەرما کار لەو مێوە ناکات.. ئەگەر یەکیّ عـەرەق خۆرێکی وابوو کـەپیّ تەرک نەئەکرا، بێنِ لەکاتێکا کە مێـو ئەبڕن ئەو تنۆکە ئاوانە، کە لەسەر لقە بڕاوەکـەوە ئەتکێن بیـانگرن و بیـاندەن بەو عـەرەق خـۆرەکـە، بەڵام لەپاش خـواردنەوەی عـەرەق و بەبیّ ئەوەش کە پیّ بزانیّ، ببـخـواتەوە ئیـتـر عـەرەقی لا ئەبێزریّ نـایخـواتەوە..
یەکیّ ئەگەر پووکی شل بوو گـەڵامـێـو بجـوێت توندی ئەکاتەوە.. یەکیّ ژانەسـەری هەبوو گەڵامێـو تۆزیّ بیکوتن و لەسەری دانێن ژانە سەرەکەی لەکۆڵ ئەخا.. ترێک کە هێشـتـا تەواو پیّ نەگەیشـتـووە خواردنەکەی سک بەڕیّ ئەکا، پیاویش قـەڵەو ئەکاتەوەو شـەهوەتی چوونە لای ژنیش زیاد ئەکا.. هەروەها لەگەڵ سرکەدا دەرمانێکی بەکەڵکە بۆ مایەسیری.. شوێنیّ کە خوێنی نەئەوەستایەوە سرکەی پیا کەن خوێنەکە ئەوەستێتەوە.. هەروەها باشە بۆ شـوێنێکیش کە سووتابیّ و بۆ ژانە سەریش.. ددان کە لەق بوو ئەو کـەسە سرکە بدا بە دەمیـا توندی ئەکـاتەوە.. سرکە شەهوەت ئەکوژیّ و ئیـسـقا ئەڕەوێنێتەوە.. تریّ وەکوو سرکـەی لیّ ئەکـریّ مـێـوژیشی لیّ ئەکـریّ، خـواردنی مـێـوژ دەمـار بەهێـز ئەکـا، مـاندوێتی لائەبا، تووڕەیی نـاهێـڵیّ، بۆنی دەم خـۆش ئەکـا، بەڵغـەم نایەڵیّ، رەنگ جـوان ئەکـا،

«معدە» بەهێز ئەکا.. ترێ خۆیشی جگە لە سوود هیچ زیانێکی نی یە، سوودی ئەوەندە زۆرە باس ناکرێ.

نارنج

نارنج خۆی میوەیەکە لە رەسەنی لیمۆو ئەمانە، گۆشتەکەی ئاودارو تورشی مەزەیە، پێستەکەی تاڵ و زەرد رەنگە، دارەکەشی هەر داری نارنجی پێ ئەڵێن، دیمەنێکی جوان و گوڵێکی سپی بۆن خۆشی هەیە، لە شوێنانی گەرمیانا ئەبێت بەرگەی سەرما ناگرێت..

نێرگس لە ژێر داری نارنج دا بروێنرێ ئەو نارنجەی کە لەو دارە ئەبێ تورشیەکەی ئەگەڕێتە سەر شیرینی.. یەکێ بۆنی دەمی هەبێ گەڵای نارنج بجوێ بۆنەکەی نامێنێ، هەروەها بۆنی سیرو پیازیش لائەبا.. بۆن کردنی گوڵی نارنج بۆ مێشک باشەو دڵیش بەهێز ئەکا.. ناوکی نارنج بۆنی دەم لائەبا.. ئەگەر ناوکی نارنج لەشوێنێکا بسووتێنرێ دووکەڵەکەی مێروولە لەو شوێنەدا ناهێڵێ...

هەرمێ

هەرمێ کە هەمرۆیشی پێ ئەڵێن و دارەکەشی هەر بەو ناوەوە ناو ئەبرێ، دارەکەی دارێکە لەوێنەی دار سێودا، شوێنەکەی وڵاتێکی فێنکی ئەوێ، هەرمێ گەلێ چەشنی هەیە؛ هەرمێ گولاوی، هەرمێ پایزە، شەکرە هەرمێ، هەرمێ پایزە یەک لە یەک خۆشتر و بەتامترن، هەرمێ لە کێویشا بە دێم ئەبێت بەڵام زۆر خۆش نی یە. هەرمێ کە لە دارەکە کرایەوە زوو خراپ ئەبێ.

ئەگەر بتەوێ هەرمێ ماوەیەک بمێنێتەوە حاجەتێک بێنە هەندێ خوێ تێکە یەکە یەکە هەرمێ کان لەسەر ئەو چەشنە کە بەدارەکەوەیە لەناو حاجەتەکەدا داینێ ماوەیەکی باش ئەمێنێتەوە.. هەرمێ کە لەدار کرایەوە بێنە یەکە یەکە سەرەکەی زفتی لێدەو هەڵیواسە ماوەیەکی زۆر ئەمێنێتەوە.. هەروەها بێنە زفت بدە لەسەرەکەی و لەناو تەشتی گڵینا لەسەر ئەو چەشنە کە بەدارەکەوەیە یەکە یەکە داینێ دیسان ماوەیە زۆر ئەمێنێتەوە.. بۆن کردنی گوڵی هەرمێ مێشک بە هێز ئەکا.. خواردنی هەرمێ سەفرا لائەبا بەڵام کۆڵنجیش پەیدا ئەکا..

هەشتاڵوو

هەشتالۆو کە قۆخە دارو بەرەکەی هەرپێ ئەڵێین هەشتالۆو، دارەکەی کورت و گەڵاکەی درێژە، لەشوێنی گەرمیانا نابێت وەکوو لەشوێنی کوێستانا ئەبێت. خودی هەشتالۆوەکە گەورە گەورەو پڕگۆشت و ئاودارە، توێکڵێکی زۆر تەنک و ناوکێکی گرنج گرنجی زۆر سەختی هەیە، قۆخ لەمیوە جوانە بەلەزەتەکانە، بەڵام خواردنی قورسە.. ئەگەر لەدیوی ناوی ناوکەکەیەوە هەر نەخشێکی لێ دەی و ناوکەکە بنێژی، پاشان لەهەر دەنکە قۆخێکی ئەو دارە چەشنی نەخش دەرئەچێ.. خواردنی قۆخ بۆنی سیر نایەڵێ.. هەشتالۆو بهێنرێ بەناوکی ئەو کەسەدا کەکرمی هەیە، کرمی ناو سکەکەی نامێنێ.. قۆخەکە خۆی چ کەڵکێکی هەیە لەم دووشتەدا گەڵاکەشی هەر وایە..

هەڵووژە

هەڵووژە خۆی و دارەکەی یەک ناوی هەیە، لەشوێنی زیاتر فێنک دا ئەبێ، دارەکە زۆر بەرز نیە. هەڵووژە خۆی گەلێ جۆری هەیە؛ هەڵووژەی سپی، هەڵووژە رەشە، گۆگجە، ئاڵوو، ئاڵووباڵوو.گۆگجەیان شیرینە، ئەوانیتر تورش مەزەو مێ خۆشن، هەموویان پیستێکی نازک و ناوکێکی سەختی سافیان هەیە، تەبیعەتی رەسەنی هەڵووژە رەوانە خواردنەکەی. هەموو جۆرەکان لە کوردەواری هەیە، جگە لە گۆگجە ئەوانیتر وشک ئەکرێنەوەو ئەکرێن بە چێشت و بەمرەبا. هەڵووژە هەموو جۆرەکانی بۆ تێنوێتی و گڕەی دڵ باشە.ئەگەر دارەکەی بەزراوی گا بهەنورێ کرم ناداتە بەرەکەی..

هەنار

هەنار وەیا داری هەنار. دارەکەی بچووکە، گەڵاکەی ووردە، گوڵەکەی سوورە، جوانتر سوورێک کەهەبێ گوڵی هەنارە، قەفی دارەکەی دڕکاوی یە، دارەکەی لەشوێنی کوێستانی دا نابێت، زیاتر شوێنەکەی ئەبێ گەرمیان بێت، وادیارە سەرەتا لەوڵاتی ئەفریقاوە کەوتۆتە کوردستان. خودی هەنارەکە زل و ئاودار و دەنک دەنکی سوورە، ئەخورێ بەلەزەتە، خوێن پاک ئەکاتەوە، ربە ناری لێ ئەگیرێ، بۆ تام خۆشی ئەکرێتە ناو چێشتەوە.

ئەگەر بەدەوری دارەکەیا مۆرد بنێژرێ دارەکە بەری زۆر ئەبێ.. ئەگەر ناوکی خورماو خوێ لەبن دارەکەیا بکرێتە چاڵ بەرەکەی خراپ ئەبێ.. ئەگەر بتەوێ هەنارێک دەنکی تۆو لە ناوەکەیا نەبێ لەوکاتەدا کەقەڵەمەکەی ئەنێژێ لای خوارووی قەڵەمەکە شەق بکە،

ناوەکەی هەموو دەرێنە، پاشان پێکیەوە بنووسێنەرەوەو بەگیایەک توند بیبەستەو بینێژە، ئەو دارە کەهاتە بەر هیچ ناوک لەناو دەنکەکانیا نابێ.. ئەگەر بتەوێ دەنکی هەنارەکە هەموو سوور بێ خۆڵەمێشی حەمام بێنە بیکەرە ناو ئاوەوەو ئەو ئاوە بکە بەسەر دارەکەدا دەنکی هەناری بەری ئەو دارە زۆر زۆر سوور ئەبێ، ئەڵێین دەنکی هەناری دارێک بێنە بیبژێرە چەند دەنک بوو هەموو هەناری ئەو دارە ئەوەندە دەنکە.. ئەو لەلانە کە لەسەر هەنارەوەیە بیبژێرە ئەگەر تاق بوو دەنکی ئەو هەنارە تاقە، ئەگەر جووت بوو جووتە.. زۆرتر جرۆجانەوەر لە هەنار هەڵدێن.. لقی هەنارو دووکەڵی داری هەنار جرۆجانەوەر ئەتارێنێ.. مار لەدووکەڵەکەی هەڵدێت.. ئەگەر ددان لەق بوو هەنار بۆی باشە.. خواردنی هەنار بەو پەردە سپیە تەنکەکەیەوە کە لەناویایە بۆ «معدە» زۆر باشە. هەنار دەنکە ووردەکەی ناوی سک ئەگرێ، واتە قەبزە.

هەنجیر

هەنجیر میوەیەکی شیرین و بەتامە، دەنکی وورد ووردی لەناوا هەیە کەئەوەندە ووردە لەگەڵ هەنجیرەکەدا ئەخورێ، خۆیشی دوو جۆرە؛ سوورکارو سپی، ووشکیش ئەکرێتەوە، دارەکەی لە ولاتێکا کە زستانی سەخت نەبێ ئەبێ، گەلاکەی گەورەو داقەڵشاوی تێدا هەیە، جۆرە هەنجیرێکی تر هەیە هەنجیری هندی پێ ئەڵێن لەساقەکەیەوە شیرەیەکی سپی دەرئەکا کە هەوا لێ دا ئەمە بێت ئەو شیرەیە لەدروستکردنی «کاوچووک»دا بەکاری دێنن. هەنجیر لەگەلێ شوێنی ولاتی کوردەواریش ئەبێ، هەنجیری وا هەیە هەر لەو ولاتی کوردەواری یە پڕ چنگێک ئەبێ بەتایبەتی هەنجیری بادار کە نوخشەیەو پێ ئەگا..

کە بتەوێ بینێژی لەناو خوێ دا رۆژێک دایبنێ لە پاشا بیخەرە ژێر شیاکەی گاوەو ئەمجا بینێژە، هەنجیری ئەودارە زۆر بەتام ئەبێ.. ئەگەر بە ئاوی زەیتوون دارەکەی جارێک ئاو بدرێ هەنجیری ئەو دارە هەڵناوەرێ.. ئەگەر گەلای دارێکی هەنجیر ئاوی گەرمی پیا بکرێ هەموو دارەکە ووشک ئەبێ.. یەکێ روتەیل پێوەبدا لەداری هەنجیری پیا بێنن چاک ئەبێتەوە وەیا بیکەنە ئاو و ئاوەکەی بخواتەوە.. یەکێ میزە چۆرتێکی هەبێ وەیا قورِ بێ دووکەڵی داری هەنجیر بچێ بەسەریا میزڵدان و گونی دێتە ژان.. داری هەنجیر شیرەیەکی سپی لێ دەرئەچێ ئەو شیرەیە بتکێنرێتە سەر شوێنی پێوەدانی مارو دووپشک و شتە ژارەکەی ئیتر بلاو نابێتەوە بەلەش دا.. یەکێ ددانی کرمێ بێ لقی داری هەنجیر پێش ئەوە گەلا بکا بگوشێ، ئەو ئاوەی کە لێوە دێت بیخاتە سەردانەکەی

کـەڵکێکی زۆری هەیە بۆی.. خـۆڵەمـێشی داری هەنجـیـر بپـژێنرێ بەسـەر باخ دا هەچ کـرمێک هەبێ لەبەری باخـەکـەدا هەمـووی ئەکوژێ.. یەکێ سـەگ گـەزتبـێتی بەتایبـەتی سـەگی هار گـەڵای داری هەنجـیـر بە تەڕی لەگـەڵ نەگـەیشـتـووی ئەودارەدا -واتە کـاڵ- پێکەوە بیکوتێ و بیـخـاتە سـەری چاک ئەبێـتـەوە .. گـەڵای داری هەنجـیـر بیگوشی و ئاوەکەی بدەی لەخاڵ لائیەبا.. هەنجیر خواردنی ژانی مایەسیری و جومگە ناهێڵێ، دیارە دەوام کردن لەسەری.. هەنجـیری کـاڵ بنرێ لەو خـاڵە رەشە تەبیـعیـانە کـە لە لەش دایەو لەبالـووک نایانهـێـڵێ.. دەوام کردن لەسەر هەنجـیـر خـواردن رەنگی ئینسـان جـوان ئەکـاو قـەڵەوی ئەکـاتەوە، هەروەها بۆ فـێـداریش کـە بیـخـوا بۆی باشـە، جـا بەتەڕی بێ یا بەووشکی.. شیری هەنجیر بهێنرێ بە دمەڵا ئەیگەیەنێ، بتکێنرێتە سەر بالووک لائیەبا، بکرێتە سەر برین گۆشتە خراپەکەی لائەباو پاکی ئەکاتەوە، هەروەها لەگەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکرێ بۆ پێوەدانی دووپشک باشە، دووکەڵی هەنجیرو دارەکەی مێشـوولەو شـتە ئەتارێنێ...

یاسەمین

یاسەمین خۆی لەبنەڕەتا گوڵە؛ گوڵێکی بۆن خۆشی سپی یا زەرد یا شینە، هەندێ جاری وا هەیە لەهەندە شوێنێکا قەفەکەی وا ئەستوور ئەبێ وەکوو داری لێ دێت، جا بەو بۆنەوە لەریزی دارا باسکرا. بەری ئەم دارە گوڵەکەیەتی.

گـوڵی یاسـەمین چ بەتەڕی چ بەووشکی پەڵەی سـەردەم و چاو لائەبا.. زۆر بۆن کـردنی گوڵی یاسەمین زەردووی لەدەم و چاودا پەیدا ئەکا بەڵام سەرێشەیەک کە بەڵغەمی لەگەڵا بێت لائیـەبا.. گـوڵی یاسـەمین بۆ یەکێ کـەدەمی لار بووبێ، وەیا ئیـفـلیج بووبێ وەیا کـەژۆک -عرق النسـاء-ی هەبێ بۆی باشە.. ڕۆنی ئەم یاسـەمینە بۆ میـز گـیران باشـەو لائیەبا..

ڕووەک

باینجان

باینجان لە خواردەمەنیەکە کە ئەچێنرێت لەرەسەنی ڕووەک، فەساڵەکەی دروشت و درێژوو ڕەنگی وەنەوشەییە، توێکڵ و گۆشت و ناوکی هەیە، ئەکرێ بەچێشت لە پاش ئەوە کە توێکڵەکەی لێ ئەکرێتەوە، ڕەگی تاڵی هەیە ئەبێ لەپاش قاش کردنی خوێ پێوە بکرێ بۆ ئەوە ئەو زەرداوە تاڵیەی بڕوا، ووشکیش ئەکرێتەوە.

خواردنی باینجان خەو بینینی ناخۆش دێنێت و «معدە» هەڵئەشوێنێ بەسەر یەکا، باینجان کەرت بکرێ و لەسێبەرا ووشک بکرێتەوە لەگەڵ پیوی گادا بکوترێ، ئەو کچەی کە تازە مەمکی کردووە بیهێنێ بەسەری مەمکیا، مەمکی هەر قوت ئەبێ و شۆڕ نابێتەوە.. خواردنی باینجان سەودا دێنێت، پێست ڕەش ئەکاتەوە، ڕوومەت زەرد ئەکا، سەرێشە پەیدا ئەکا، گول و شێرپەنجە پەیدا ئەکا، دیارە ئەمانە کەزۆر دەوام بکا لەسەر خواردنەکەی.. ئەگەر بتەوێ باینجان ماوەیەکی زۆر بمێنێتەوە لەپیوی تواوە هەڵکێشرێ ئەمێنێتەوە.

بامیە

بامیە تەڕەیەکە ئەچێنرێ، درێژکارو کووز کووزە، کە بگات ڕەنگی سەوزە، ناوەکەی تۆی وورد ووردی تێدایە، بڕکەکەی زۆر ئەگرێ، ئەکرێ بەچێشت، قنچکەکەی ئەکرێ، ووشکیش ئەکرێتەوە، خواردنی بامیە زیانی نی یە، سک ڕەوان ئەکا بەڵام نەک بەچوون، مێژووی پەیدا بوونی لەکوردەواری دا ناگاتە سەد ساڵ، بامیە ئەوەی هەیە بەبێ تەماتە لێ نانرێ، ئەگەر لێش بنرێ ئەو تامەی نی‌یە..

پاقلە

پاقلە بەری گیایەکە کە ئەخورێ، ئەم بەرە بەریزە لەناو توێکڵێکایە، کەپێ گەیشت سەوزە، ئەکرێ بەچێشت و خۆیشی بەتەنیا ئەکوڵێنرێ و ئەخورێ. کە مانگ لە چواردەو

پانزەو ئەوانەدا پڕ بووەوە ئەویش گوڵ ئەکا، گەڵاکەی ئەگەر بقرتێنرێ وەکوو خۆی لێ دێتەوە، سەیر کردنی گوڵەکەی خەم و خەفەت دێنێ..

پاقلە ئەگەر لەناو ئاوەنێکی قەلاّیی دا بکوترێ و لەبەر هەتاو پاشان دابنرێ ئەبێ بە خەنەیەکی جوان.. خواردنەوەی ئاوەکەی تاریکایی لە چاوا پەیدا ئەکاو خەوی ناخۆش دێنێ.. زۆر خواردنی پاقلە ئەقڵ تێک ئەدا.. یەکێ سیری خواردبێ پاقلە بخوا بۆنەکەی ناهێڵێ.. پاقلە بکرێ بەدوو کەرتەوەو بنرێتە سەر ئەو شوێنە کە خوێنی ناوەستێتەوە خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.. ئەگەر مریشکی هێلکەکەر بخوا لەهێلکە ئەوەستێتەوە.. ئەگەر بنەنگڵی منالّ توێکڵی پاقلەی لێ بنێن موو دەرناکا.. خواردنی پاقلە بەتوێکڵەوە ڕەنگ و ڕوو جوان ئەکا..

پەتاتە

پەتاتە کەپێ ئەڵێن «سیف زەمینی»ش، گیاکەی لەرەسەنی گیایە نەوەک دار، بڕکێکی قایمی هەیە، ئەچێنرێ، خودی پەتاتەکە دانە دانەیەو بەری ئەو بڕکەیە، دانەکان هەیە لەهێلکەیەک گەورەتر و بچووکتر. پەتاتە لەوانەیە وەکوو گەنم و جۆ خواردنێکی دڵگیر بێ، ئەکوڵێنرێ و ئەکرێ بەچێشتیش، کە برژێنرا مادە بەهێزەکەی تیا ئەمێنێ بەلاّم کە کوڵێنرا تیایا نامێنێ. داهاتنەکەی لەوڵاتی کوردەواری دا لەسەدو پەنجا ساڵ زیاتر تێ پەڕ ناکا، لەگەڵێ شوێنا هەیە. یەکێ تووشی دڵێشەو دڵەکزەو نەساغی گورچیلە بووبێ خواردنی پەتاتە بەکوڵاوی وەیا بەبرژاوی بەلاّم زیاتر بە برژاوی بۆی باشە، ئەوەندە هەیە زۆر خواردنی ئینسان نارەحەت ئەکاو وەکوو بلێیت بای پێ ئەکا. کەم خواردنەکەی زۆر بەکەڵکە. وڵات هەتا فێنک تر بێ پەتاتەکەی بەهێز تر ئەبێ..

پیاز

پیاز یەکێکە لەو تەڕانە کەزۆر ئەخورێ و کەڵکی زۆرە، بە تۆو ئەچێنرێ، سەلکەکەی لەناو زەوی دایە، گەڵاکەی و سەلکەکەی هەردووکی ئەخورێ، بەکاڵی و بەکوڵاویش، بەکاڵی کەڵکی زۆرترە تا بەکوڵاوی، شت هەزم ئەکاو بۆ بەهێزی شەهوەتیش دەرمانە، خواردنی پیاز هاتووچۆ ئەکا بەئینسان بۆ سەر ئاودەست، خۆیشی دوو جۆرە، سپی و سوور، سوورەکەی تیژترە، بەلاّم لەهەردووکیانا پاش خواردنەکەی بۆنێکی نەختێ ناخۆشی هەیە. پیاز سەلکەکەی تۆیەتی بۆ چاندن، ئەگەر توێکڵی بکرێتەوەو ئەمجا بینێژی

پیـازێکی جوانی لێ دێتە بەرهەم، هەتا زۆرتر بچێ بەئەرز دا بەهێزتر ئەبێ.. ئاوی پیاز لەگەڵ هەنگوین تێکلاو بکرێ و بهێنرێ بەچاودا چاو تیژ ئەکاو ئەگەر بێ هێزی هەبێ نایهێلێ.. پیاز خواردن ترسی کارکردنی زەهر ناهێڵێ، ژارەکە هەر ژارێک بێت.

ئەگەر یەکێ بیەوێ بۆنی پیاز عاجزی نەکاو بۆنی نەمێنێ بیهێنێ پێش ئەوە کە پاکی کا چەقوەکەی پیاکاو وازی لێ بێنێ هەر بەو جۆرە تا بەینێک، پاشان پاکی کاو کەرتی کا، ئیتر نەبۆنەکەی عاجزی ئەکا وەنە ئاویش لەچاوی دێت.. خواردنی پیاز خوێن رائەکێشێ بۆ دەم و چاوو روومەتی گەش و سوور ئەبێت.. پیاز خواردن دەفعی زیانی ئاو ئەکاو ئەگەر یەکێکیش سەگی هار گرتبووی پیازی پیا بهێنێ زیانی ئەوەش ناهێڵێ.. لە وڵاتەکانی گەرمەسێردا پیاز خواردن نایەڵێ بای سەمووم کاری تێ بکا.. ئاوی پیاز بکرێتە چاو، چاو رووناک ئەکاتەوەو نایەڵێ ئاویشی لێ بێت.. تۆوی پیاز بهێنرێ بەچاوا تانەو سپیایەتیەک کە بکەوێتە سەری لای ئەبا.. هەروەها بۆ ئەو پەڵە سپیانە کە ئەکەونە سەر لەش و بەڵەکیش نین باشە.. یەکێ مووەرێزەی هەبوو (داء الثعلب) تۆوی پیازی پیا بهێنێ نایێنێ.. تۆی پیاز لەگەڵ خوێدا بدرێ لە باڵووک لایئەبا..

تەرخوون

تەرخوون تەڕەیەکە لەرەسەنی کەرەوزو ئەوانە، بۆنی خۆشە، بەکاڵی ئەخورێ و ئەکرێتە ناو چێشتەوە.. تەرخوون کە بیجویت چەشە لەدەما ناهێڵێت هەر دەرمانێکی تاڵ بخۆی ئیتر بەخۆت نازانی.. خواردنەکەی کەروێشە پەیدا ئەکاو هێزی شەهوەت کەم ئەکاتەوە.. تەرخوونی کێوی ژانی ددان ئەشکێنێ.. تەرخوون لەگەڵ سرکەدا بکوڵێنرێ و بکرێتە دەم ئەو ددانە کە لەقن توندیان ئەکاتەوە.. یەکێ دووپشک و شتە کە پێوەبدا تەرخوون بجوون و بیخەنە سەری چاکی ئەکاتەوەو ژانی ناهێڵێ..

تەماتە

تەماتە کە «تۆماتێز»یشی پێ ئەڵێن، رووەکێکە ئەکشێ و تەرزی هەیەو گەڵاکەی ووردی لەلە کراوە. بەرەکەی کە تەماتەکەیە بە ئەندازەی سێوێک و زێتریش ئەبێ، رەنگەکەی سوور سوورە، گۆشتن و ئاودارە، دەنکی وورد ووردی لەناوا هەیە، سەرەتا تۆو پاشان بە شەتل ئەنێژرێ، بەری زۆر ئەدا، پایزانیش دێتەوە بەر، تەماتە بەکاڵی، بەبرژاوی وە بەچێشت ئەخورێ، ووشک ئەکرێتەوە، دۆشاوی لێ ئەگیرێ، تەماتە لەتەبیعەتی رۆن دایە

لەگەڵ هەموو شتێک ئەخورێ، مادەی هێزی خواردەمەنی تێدا زۆرە، بۆ یەکێ نەخۆشی گورچیلەی هەبێ باش نی یە، لەگەڵێ شوێنا سەرمایەی تەڕەکاڵی هاوینەیە، بامیە بەبێ تەماتە وەکوو ژنی بێ مێرد وایە، ماوەی پەیدابوونی لەکوردستان لەسەدو پەنجا ساڵ زیاتر نی یە، لە ئەورووپاوە هاتووە.

توونن

توونن کە «تەماکۆ»یشی پێ ئەڵێن گیایەکە لەپێشا بە تۆو ئەچێنرێ و پاشان بەشەتڵ، گەڵایەکی پانی هەیە، پاش ئەوە کە هاتە سەرەی پێ گەیشتن گەڵا گەڵا ئەیکەنەوە ووشک ئەکرێتەوە؛ بە گەڵێ جۆر وشک ئەکرێتەوە؛ ئەکرێ بەشووڵی دارەوە، هەروا لەسەر زەوی هەڵئەخرێ، ئەخرێتە ناو چاڵەوە و سەرەکەی وەکوو کەپر لێ ئەکەن. کە پێ گەیشت رەنگی زەرد هەڵئەگەڕێ، ئەوانەی لەسێبەردا ووشک بکرێنەوە باشترە، توونن دوو جۆری هەیە؛ تەوەس، لاری، لاریەکەش رەشۆکی و سەمسۆنی هەیە. ئەم توونە بۆ کێشان ئەیکێشن، بەسەبیل، بەجگەرە، بەپەڕە سیغار، بەپاکەت، مادەیەکی زەهری تێدا هەیە بە نیکۆتین ناو ئەبرێ. ئەسڵی گەڵاکەشی پانەو درێژکار، لەزۆرتر لەناوچەکانی دنیادا هەیە، زۆرتر لەمەردمی دنیا تووشی کێشانی بووە، سەرمایەیەکی گەورەی تەڕەکاڵ و بارزگانی یە لە کوردوستانا. لەسەر قسەی «مەلا ابو بکری مصنف» لە کتێبی «الوضوح»دا لە سەدەی نۆیەمی هجری لەمەریوانی کوردوستان دا چێنراوەو هەبووە.

جۆرە توونێکی تر هەیە پێ ئەڵێن تەماکۆی قلیاناوی، وەیا تەماکۆی نێرگەلە، ئەمەش هەر تۆو شەتڵە، ئەیخەنە سەر سەرە قلیان و پشکۆ ئەخەنە سەری و بەنێرگەلە ئەیکێشن. نێرگەلەش یەکێکە لەشتە سەیرەکان، بۆ نێرگەلە سەیری ژمارەی گۆڤاری گەلاوێژ بکە کە شتێکمان لەسەری فەرمووە!..

توور

توور کە پێشی ئەڵێن «ترپ» یەکێکە لەو گیایانە کە ئەچێنرێ و بۆ خواردن کەڵکی لێ وەرئەگیرێ، سەلکی هەیە لەبن عەرزدا گەورە ئەبێ، هی وای تیا هەڵئەکەوێ هۆقەیەک ئەبێ، ئەم سەلکانە سپی ئەبن و سووریش ئەبن، گەڵاکەشی هەر ئەخورێ، گەڵاو سەلک هەر بەکاڵی ئەخورێن، تەبیعەتی توور توند و تیژە بەڵام شیرنیشی تیا پەیدا ئەبێ، قورقێنەیەکی ناخۆشی هەیە، وا دەرئەکەوێ ئەم بۆنە کە لە قورقێنەکەدا هەیە لەبەر خودی

توورەکە نی یە بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە تور لەناو سکا ئەگەڕێ بەشوێن ئەو شوێنەدا کە خلتی تەبێعەت ساردی لێ یە، کە دۆزیەوەو کەوتە ناوی تێکی هەڵئەشێوێنی، بۆنەکە هی ئەو تێک هەڵشێوانەیە..

توور لەدوای سیر بخورێ بۆنی سیرەکە نایەڵێ.. دەوام کردن لەسەر خواردنی توور مایە -معدە- پاک ئەکاتەوە.. ژنی زەیسان توور بخوا شیری زیاد ئەبێ.. پیاو بیخوا تێ گەیشتنی زیاد ئەبێ بەڵام دەنگ ئەخاو گرِی ئەکا توێکڵی توور لەسەر دووپشک دانێ ئەیکوژێ.. یەکێ تووری خواردبوو پاشان دووپشک پێوەدا زیانی پێ ناگات.. هەروەها خواردنی توور بۆ یەکێ مووەرێزەی بێ، وەیا لەشی توێک بخا باشە.. لەگەڵ ئەمانەشا توور خواردن ئەبێتە هۆی پەیدا بوونی ئەسپێ لە لەشا، زیان بەسەر و ددان و چاو ئەگەیەنێ.. ئەگەر یەکێ لەکەو شتە لەسەر روومەتی وەیا لەشوێنێکی تری هەبوو توورو هەنگوین تێکلاو کاو بینێتە سەری چاک ئەبێتەوە.. توور بخرێتە ناو شەرابەوە خراپی ئەکا.. بەئاوی توور ئەو لەکە سپیانە کە لەسەر روومەت پەیدا ئەبن و بەڵەکیش نی یە بهەنووری چاکی ئەکاتەوە.. یەکێ زەردووی لە روومەتیا هەبێ ئاوی توور بگرێ و پێنج رۆژ لە سەر یەک بیخواتەوە بۆی باشەو نامێنێ.. هەروەها ئەگەر ئەو ئاوە بهێنرێ بەچاودا چاو تیژ ئەکاو ئەگەر سپیایەتیشی لەسەرەوە بێ لای ئەبا.. توێکڵی توور ووشک بکرێتەوەو بیهاڕنەوەو بیهێنن بەچاودا تیژی ئەکاتەوە.. تۆوی توور هێزی شەهوەت زیاد ئەکاو بەکەڵکیشە بۆ هەموو جۆرە زەهرێک.. خواردنی گەڵای توور بۆ ئافرەت شیری پێ زیاد ئەکا.. توور شت هەزم ئەکا..

تەڕەتیزە

تەڕەتیزەش یەکێکە لەو گیایانە کە بەکاڵی ئەخورێت. تامێکی توندو تیژی هەیە، پەلکەکانی باریک و ووردە وەکوو ریشی بزن وایە، بەتۆو ئەچێنرێ هەر ئەیدرویتەوەو هەڵئەداتەوە.. لەگەڵ خواردەمەنی چەوردا ئەخورێ بۆ هەزم کردن، قازانجی هەیە بۆ ناو زک، ئاوی تەڕەتیزە بدرێ لەسەودا بۆی باشە..

جۆ

جۆ دانەوێڵەیەکی هەرە بەنرخە لەدوای گەنم بۆ بژێوی، ئەدرێ بە مالات و ئەسپ، دەنکەکەی درێژ کۆڵەیە، ئەچێنرێت، ولاتی کوردەواری شوێنیەتی.

ئاوی جۆ بۆ میز زۆر کردن زۆر بە کەڵکە.. ئەگەر ترێ لەمێوەکەی بکەیتەوەو بیخەنە ناو جۆوە ماوەیەکی زۆر ئەمێنێتەوە، هەر جار کە دەری بێنی وا ئەزانی ئێستە لەمێوەکە کراوەتەوە.. ئەو خاڵە رەش و پەڵانە کە لەسەر روومەت پەیدا ئەبێ ئەگەر بەجۆ بهەنورێ لای ئەبا.. جۆ لەگەڵ سرکەدا بکوڵێنرێ و بنرێ لەگەڕی بۆی باشە..

قسەیەکی زۆر دوور لەبارەی جۆوە:

ئەڵێن جۆ سەرەتا گەنم بووە، کە باوە ئادەم گوێلێکی دەست کەوت دایە حەوا ووتی ئابزانم ئەوە چی یە؟. ئەویش هەندێکی لێ دایەو ووتی ئەمە گەنمە ئەیچێنین بۆ خۆمان و وەچەکانمان. دایە حەوا ووتی دەبا بیچێنم. باوە ئادەم ووتی کچێ نەکەی عەدم ئەبێ بە دەست تۆ نابێ، وتی: دەسا وەڵڵا ئەیچێنم ئەمە چییە هەر شتێک من ئەیڵێم تۆ هەر ئەڵێی نابێ، تووڕە بوو بە گوێ باوە ئادەمی نەکرد گەنمەکەی پرژان بە زەویەکەدا و لە پاشا کەرووا بەجۆ دەرچوو!..

ئەم مەسەلەیە وەکوو مەسەلەکەی مەلا محەمەدی تەوێڵەیی و ئایشۆکی ژنی وایە بەڵام بە پێچەوانە:

لەو دەشتی لای «بەشارەت»دا لە شارەزوور ئایشێ هەڵاتبوو لە مەلا محەمەد، مەلا محەمەدیش شوێنی کەوتبوو، حەسەن بەگی جاف بە رێگاکەدا ئەرۆیشت، مەلا محەمەد لە دوورەوە بانگ ئەکا حەسەن بەگ مەیەڵا ئایش بڕوا.. ئایشێش ئافرەتێکی بەشەرمی بەحەیای هەتا ئەوپەڕی بە ئەدەب و لەسەرخۆ بوو. کە گوێ لەقسەی مەلا محەمەد ئەبێ لە شەرما رائەوەستێ و مەلا محەمەدی مێردی ئەگاو هەر دووکیان لەبەر دەمی حەسەن بەگا رائەوەستن، حەسەن بەگ پێ ئەڵێ دایکم بچۆرەوە لەگەڵی مێردتەو پیاوی چاکە، ئایشێ لەم قسەیە زۆر شەرمەزار ئەبێ لەرووی هەڵنایە سەربەرزەوەکا، هەروا سەر دائەخاو دەست ئەبا بۆ پووشێ لەسەر زەویەکە و یاری بە پووشەکە ئەکاو لەبەر شەرم لەرووی هەڵنایە قسە بکا. کوتوپڕ لەو کاتەدا مەلا محەمەد چاوی پێ ئەکەوێ کەوا ئایشێ پووشێک بە دەستیەوەیە، چاوی سوور ئەبێتەوە و هاوار ئەکا: ئایشێ بۆ خاتری قورئان نەکەی، ئایشێ نەتکردبێ ئەو پووشە بشکێنی تەڵاقم ئەکەوێ، ئایشێ ئەو پووشە پێم ئەڵێ کە پێت بڵێم نەکەی بیشکێنی ئەگینا تەڵاقی من ئەکەوێ!. حەسەن بەگیش پێ ئەڵێ دایکم مەیشکێنەوەو لەگەڵی بچۆرەوە. بەڵام باش بوو لێرەدا ئایش وەکوو دایە حەوا تووڕە نەبوو پووشەکە بشکێنێتەوە ئەگینا تەڵاقی مەلا محەمەد و هەمووومان ئەکەوت!. تووڕەییەکەی

دایە حەوا چووبوو بۆ مەلا محەمەدی کوڕی!..

چەوەنەر

چەوەنەر کە «چۆنەر»یشی پێ ئەڵێن گیایەکە لە ڕەسەنی سلق و شێلم و ئەوانە، سەلکێکی ئەستوورو گۆشتنی هەیە، گەڵاکەی پان و زلە، سەلکەکەشی لەگەڵ زلیەکەیدا هی وای هەیە، خڕە، هی واش هەیە درێژکۆڵەیە، ئەم چەوەنەرە لەسەر سێ جۆرە؛ جۆرێکیان ئەو چەوەنەرەیە کە ئێستا هەیە لە کوردەواری، ئەمە زل و شیرینە، دیارە سەلکەکە مەبەستە، ئەمەیان یان بەتەنیا ئەیکوڵێنن وەیا ئەیپیشێنن و پاشان ئەیخۆن، زۆر شیرین و تامدارە، هەروەها ئەیکەن بەچێشت و ئەیکەنە ناو ئاشەوە، ئەم جۆرەیان بەکاڵی ئەدرێ بەماڵاتیش بۆ ئەوە چۆن بە جۆ بەهێز ئەبێ بەم چەوەنەرەش بەهێز ئەبێ، کەڵکێک لە گەڵای وەر ناگیرێ جگە لەوە نەبێ کە ئەدرێ بەحەیوانات. جۆرێکی تریان پێ ئەڵێن چەوەنەری فەرەنگی، ئەمەیان پێستەکەی و ناوەکەشی وەکوو ئەوەی یەکەم سوورە بەڵام وەکوو ئەویتر شیرین نی یە تەنها بۆ هەندێ لە خواردەمەنی چێشت بە کار ئەهێنرێ. جۆری سێ یەم چەوەنەری شەکرە، ئەمەیان درێژکۆڵەیە، لەچاندنا زۆر ئەخرێتە ناو زەویەوە، ناوەکەی سپی یە، ئەمەیان لەشەکر دروستکردندا بەکار ئەهێنرێ، لەوانەیە لەچواردە تا هەژدە لە سەدا مادەی شەکرەکەی تێدایە. ئەمانە هەموویان ئەچێنرێن شوێنیشیان فێنک بێ باشە.

خاشخاش

خاشخاش گیایەکە بە ئەندازەی وەیا لە قەباری بنی گەنم دا، گەڵاکەی دروشت و ڕۆخەکەی وەکوو لەلە کرابێ وایە، گوڵێکی هەیە سپی یە، بەرێکی هەیە سەوزکارە، لەناو ئەم بەرەدا دەنکی زۆر وورد هەیە کە ئەخورێ. ڕۆنیشی ئەگرن، لەپێستەکەشی شیرەی تریاک وەرئەگیرێ.

بە واتەیەکی تر ئەم خاشخاشە سێ جۆرە؛ سپی، ڕەش، سوور، سپیەکە یەکێ کۆکەی بێ بیخوا بۆی باشە و بەڵغەمەکەشی هەڵئەکەنێ، لەگەڵ هەنگوین دا بخورێ ئاوی مەنی زیاد ئەکا. ڕەشەکەیان یەکێ بیخوا خەوی لێ ئەخا، ئەو کەسەی بیەوێ بەشەو نەنوێ

خاشخاشی رەش ببەستێ بە تەوێڵییەوە بۆ نەنووستنەکەی زۆر باشە. جۆری سێ یەم کە میسری پێ ئەڵێن و سوورەکەیانە ئاوەکەی کە بگیرێ وەیا بڵێین شیرەکەی ئەمە هەر تریاکێکە بۆخۆی، هەرکەس هەر ژان و دەردێکی هەبێ لەم جۆرەیان بە ئەندازەی نیسکێکی بخوا ژانەکەی ئەشکێ وە ئەگەر پێشیا بێنێ هەر باشە بۆی. یەکێ سەری ژان بکا لەم جۆرەیان بهێنێ بەسەریا ژانەکەی ئەشکێ بەڵام تێ گەیشتنی ناهێڵێ و وەکوو بڵێیت ئەیکا بەبێ هۆش!..

خەردەل

خەردەل گیایەکە بەرەکەی دەنکێکی وورد وورد و رەش کارە، تامێکی توند و تیژی هەیە ئەیسوونەوە لەگەڵ ئاو یا سرکەدا بۆ ئیشتها سافی لەگەڵ خواردن دا ئەیخۆن. بە گیاکەو بە بەرەکەشی هەر ئەڵێین خەردەل.

خەردەلە هەرە ووردەکە بکەیتە ناو ئاوی ترێ وە، ئەو ئاوە بیخەیتە سەر ئاگر قەت نایەتە کوڵ.. ئەگەر خەرتەل بخەیتە کونی مارەوە مارەکە ئەتۆپێ..

دووکەڵی خەردەل جرجانەوەر ئەکوژێ، هەروەها دووکەڵەکەی یەکێ سەری پیاگرێ سەرو شکڵی جوان ئەکاو بۆنی دەمیش خۆش ئەکا.. خەردەلی دێمی بۆ سێبەرۆ، مووەرێزە و بیرۆ باشە کە لێ بنێن.. هەروەها بۆ ژانی جومگەو عرق النسایش باشە، کە لە شوێنەکەی بنێن.. گوێچکە کە ژان بکا ئاوی خەرتەلی تێ تکێنن ژانەکەی ناهێڵێ.. ئەگەر یەکێ لە ناشتا ئاوی خەردەل بخواتەوە زەینی تیژ ئەبێ و ئارەزووی چونە لای ژنیشی زۆر ئەبێ.

خەیار

خەیار کە «ئاروو»شی پێ ئەڵێن، لە سێرەی تەڕەدایەو لەگەڵ ترۆزی دا لە یەک ترۆمن، بەڵام ترۆزی وەکوو ئەو خۆش نییە، بڕکی خەیار وەکوو بڕکی کاڵەک و کوولەکەو شتە وایە، ئەکشێ بەسەر زەوی داو تەرزی لێ ئەبێتەوە، لە بەهاریشا ئەبێ و لە پایزیشا، بە کاڵی ئەخورێ و ئەکرێ بەچێشتیش، بە تۆو ئەچێنرێ.

ئەگەر یەکێ بیەوێ خەیارەکەی زوو پێ بگا بێنێ تۆوەکەی بکاتە ناو سواڵەت وەیا سوێنەیەکی قوڕینەوە، کە هەتاو گەرم ئەبێ بیداتە هەتاو، کە باران ئەبارێ بیداتە باران، کە رۆژ ئاوابوو بیباتەوە ژوورەوە، هەموو جار ئاوی لێ بپرژێنێ، کە زستان بەسەرچوو لە

سـوالّەتەکـە دەری بێنێ و لە ئەرزا بینێـژێ، کـە شێن بوو و ڕوا کـام لە گـەلآکـانـی درێژترە سـەرەکـەی بقـرتێنێ، ئەو خـەیارە کـە بەو جـۆرە هاتە بەرهەم پێش هەمـوو خـەیارێک ئەکەوێ.. ئەلّێن یەکێ تای تیژی هەبێ خواردنی خەیار بۆی باشە، بەلآم من بڕوا ناکەم.. خەیار خـواردن بۆ مـیـز زۆرکـردن باشـە، بەلآم هەر خـێـرا تێنوێتی دێنێ، چونکە ئەبێ بە سەفرا.. تۆوی خەیار بکوترێ و بەرێ لە ڕوومەت ڕوومەت جوان ئەکا..

رازیانە

رازیانە گیایەکە وەکوو زیرە، ئەشچێنرێ و لە کێویشا ئەبێ، دەنکێکی ووردی بۆنخۆشی هەیە، کـورد لەسـەر رازیانە پەندێکی هەیە ئەلّێ: «مـالّێ پڕی بوو لە رازیانە بە دەردی دلّێشـە مردن!». رازیانە لە پزیشکیدا زۆر بەکار ئەهێنرێ. رازیانەی تەڕ شیر خەست ئەکا بۆ ئافرەتێ کە بیخوا، خوێنی حەیز ڕەوان ئەکاو میزیش زۆر بەئینسان ئەکا، هەروەها ئەو کـونە هەرە بچـووکـانەش کـە لەپێـسـتـا هەن و پیـان ئێـژن «مـسـام» ئەیانکاتەوە و نایەلّێ چاوێکیش کە ئاوی لێ بێ ئاوەکەی لێ بێت.. خواردنی رازیانەی کێوی بۆ یەکێ بەردی هەبێ لە مـیـزلّدان دا ئەیـتـوێنێـتـەوە، یادی کـۆن لائەبا، پێچ و با لـەسکا بێ لائیـەبا و چاویش تیژ ئەکا.. مار کە لەکون هاتە دەرەوە چاوی ئەخشێنێ بەرازیانەدا تیژ ئەبێتەوە..

ڕەیحانە

ڕەیحانە گـیـایەکی بۆنخۆشە، گەلآکەی ڕەشکار وەیا وەنەوشەیی یە، بۆنەکەی لەو دایە، هەندێکی سەوزکارە ئەمەیان لەگەلّ کەباب و شتەدا ئەیخۆن.

یەکێ هەلآمـەتی بێ بۆنی ڕەیحانە بکا بۆی باشـە.. بەکارهێنانی ڕەیحانە بۆ مـایەسیری زۆر بەکـەلّـکە.. هەروەها یـەکێ سـەرە گـێـژەی هەبێ، وەیا خـوێنی لووتی زۆر بیـژێ بۆنی ڕەیحانە بکا بۆی باشـە.. ئەگـەر یەکێ بۆنی بنەنگلّی وەیا پێ ئەهات و چاری بۆ نـەئەکرا تۆی ریحانە بخاتە نـاو خـوێنی حوشـترەوە و پیایا بێنێ بۆنەکەی نـامێنێ و رزگـاری ئەبێ لەدەستی..

رێواس

رێواس رووەکـێکە لە بەهارانا لە شـوێنی کـوێسـتـان و زیاتر لە بەینی بەرددا دەرئەچێ، سـاقـەتەیەکی درێژی هەیەو سەرەکەی گـولّ ئەکا، گـولّەکەی دەنکێکی وورد وورده وەکوو

تۆپز لە سەریەوەیە. ئەم ریواسە بەکاڵی ئەخورێ و مزرێکی مێخۆشە، تا گوڵی نەکردووە زۆر تەرچکە شاخەی دێ، کە گوڵی کرد پیر ئەبێ، توێکڵێکی تەنکی هەیە ئەگیرێتەوە، دەنک دەنک لەناو زەویەکەدا دەرئەچێ و بەرز ئەبێتەوەو ئەمجا هەڵئەکەنرێ، ئەوەی کەوتۆتە ناو زەویەکەوە وەکوو سوورو سپی وایە، ئەوەی لەزەویەکە دەرچووە ئەوەی خۆشترە و ئەخورێ، لەکوردستان زۆرە.

کەتاعوون بڵاوبووەوە خواردنی ریواس بۆ کار نەکردنی ئەو تاعوونە زۆر باشە.. ئاوی ریواس چاوی پێ برێژرێ چاو تیژ ئەکات.. مناڵ وەیا گەورە ئاوڵە وەیا سوورێژە بگرێ ریواس پێ بدرێ زۆر باشە بۆی.. یەکێ دڵی پێکابێت و ببەوێ برشێتەوە ریواس بخوا بۆی باشە و ئیتر نارشێتەوەو دڵ تێکەڵچوونەکەی نامێنێ.. خواردنی ریواس پووک و گۆشتی ددان توند ئەکاتەوە..

زەعفەران

زەعفەران گیایەکە گوڵێکی زەردی بۆنخۆشی هەیە گوڵەکەی وەکوو گوڵی لالە عەباس وایە، بنەکەی کە ریشەکەیەتی وەکوو سەلکی پیاز وایە ئەکوترێ و ئاوەکەی ئەگیرێ، ئەو ئاوەی شیرەکەیەتی وەکوو شیر وایە، گەلێ جار ئەو سەلکەی ووشک ئەکرێتەوەو ئەکوترێ وەکوو ئاردی لێ دێ ئەخورێ.

ئەو زەعفەرانەی کە لە ناو خەڵکا باوەو ئەیناسن برێتی یە لەو تاڵ و هەودایانەی کە لەناو گوڵەکەدایە، ئەم گوڵانە لەپاش ئەوە کە برکەکان کرانەوە هەوداکانی جیا ئەکەنەوەو زەعفەرانەکە ئەمەیە، چەشنی پەیدا بوونەکەی ئەبێ سەلکەکەی لە ووڵاتیکا کە زۆر سەرما نەبێ بچێنن، گەلێ جاریش سەلکەکەی وەکوو سەلکی نرگس وایە، کە چێنرا تا هەشت ساڵ ریشەکەی لە ئەرزا ئەمێنێ و هەموو ساڵێک گوڵ ئەکا. زەعفەران بۆ رەنگ و رێس و بۆ بۆنخۆشکردنی خواردەمەنی کە تێ ئەکەن بەکار ئەهێنرێ. ئەگەر لەبەر رووناکی وەیا هەوادا دابنرێ نەتامی ئەمێنێ نەبۆنی، بەڵکوو ئەبێ بکرێتە ناو شتێکی سەربەستراوەوە بۆ ئەوە ئەوانە لێ نەدا..

تۆی زەعفەران خەو لە ئینسان ئەخا، رەنگ و روو جوان ئەکا، چاوتیژ ئەکاتەوە، ئاوی چاو ناهێڵێ، میز زۆر بە ئینسان ئەکا، شەهوەت زۆر ئەکا، دڵ بەهێز ئەکا، ئینسان ئەخاتە پێکەنین و کەیف خۆشی ئەکا، دیارە ئەمانە ئەبێ هەر یەکە لە شوێنی خۆیانا بەکار بهێنرێ، واتە ئەگەر بۆ روومەت بێ لێ بدرێ، ئەوەندە هەیە لە کاتێکا کە بخورێ ئەبێ

بەئەندازە بێ، ئەندازەکەی نابێ لە سێ چارەکە مسقاڵ زیاتر بێ، ئەگەر زیاتر بوو ئەیکوژێ.. ئەو ماڵەی کە زەعفەرانی تیا بێ مارمێلکەی ماڵی رووی تێ ناکا.. ئەگەر ئافرەتێک لەکاتی مناڵ بووندا مناڵەکەی لێ نەئەبووەوە، وەیا لفەکەی نەئەهات، دە مسقاڵ زەعفەران بخاتە دەستیەوە زوو رزگاری ئەبێ و مناڵەکەی دێت..

زیرە

زیرە تۆی گیایەکە، خۆی ووردەو لەوێنەی کونجی دایە، زۆر بۆنخۆشە، ئەیکەنە ناو خۆراکەوە بۆ بۆنخۆش کردنی، بە تایبەتی ئەیکەن بەسەر پلاودا، لە ناو کوردەواری دا خواردنی باوی هەیە.

ئەگەر یەکێ بیەوێ کۆتر هۆگری شوێنێک بێ و بەجێ نەیەڵێ، بێنێ پێش ئەوە کۆترەکان باڵ بگرنەوە و بچن بۆ گەڕان وەیا چینە کردن زیرە بپرژێنێ بەو شوێنەدا ئیتر ئەو کۆترانە ئەو شوێنە بەجێ نایەڵن.. مێرووولە لەبۆنی زیرە هەڵدێت.. ئەگەر دەم و چاو بە ئاوی زیرە بشۆرێت دەم و چاوت جوان ئەبێ.. زۆر خواردنی زیرە رەنگ و روو زەرد ئەکا.. یەکێ خوێنی لووتی بەر بوو و نەئەوەستایەوە، زیرە لەگەڵ سرکەدا بکوتێ و بۆنی بکا خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.. زیرە ئاوەکەی بگیرێ و بهێنرێ بەچاودا چاو روون ئەکاتەوە. زیرەو خوێ بەئەندازەی یەک لیان وەرگیرێت و پێکەوە بکوترێن و بکرێن بە حەب، پاشان بخرێنە ناو ئاردی سپیەوە، ئەو ئاردە قەت ئەسپێ و شتە تێ نادا بە پوختی ئەمێنێتەوە..

ژاڵە

ژاڵە نە لە رەسەنی دارە نە لە هی گیا، دەرئەچێ بەرزە وەکوو دار وایە کەچی داریش نییە، تەنەو ساقێکی وەنەبێ قایمی هەبێ، لەساقەتەدا وەکوو دەوەن وایە، گوڵێکی زلی هەیە پڕ چنگی سوورە، هی سپیشی هەیە، گەڵاکەی درێژ کارە وەکوو هی داری بێ بەڵام ئەم گەورەترو زلتر، گوڵەکەی جگە لەوە کەبۆنی نی یە ئەوەندەش تاڵە ئەڵێی زەهرە، زۆر تر لەناو کۆنە چەمی دەشتەکی دا ئەڕوێ، ئەوەی، کە لەگوێ رووبارەکانا ئەڕوێ لای ژوورووی لقەکەی ئەستوورترە لەهی لای خوارەوەی، درکێکی نهێنیشی هەیە، بەرێکی رەقیشی هەیە لەناوەوەی شتێکی تێدایە وەکوو لۆکە، جۆرێکی تریش هەیە دیمەو لەدەشتەوە ئەڕوێ لقەکەی بەسەر زەوی دا پان ئەبێتەوە.

گەڵای ژاڵە کێچ لێ هەڵدێت، هەر حەیوانێک بیخوا ئەیکوژێ.. ژاڵە بێنە بیکوڵێنەو ئەو ئاوەی بڕشێنە بەناو ماڵدا کێچ و مۆرانەو ئەو شتانە کەلەوێ دا هەبێ هەمووی ئەکوژێ.. هەسان ژاڵەی پیا بێنەو پاشان چەقۆی پێ تیژکە ئەو چەقۆە زۆر زۆر تیژ ئەبێ و درەنگ کول ئەبێ.. ئەگەر لەناو ماڵدا چاڵێک هەڵکەنن ژاڵەی تێ خەن هەروا هەرچێ کێچە لەوێ دا کۆ ئەبێتەوە، واتە لەو ماڵەدا.. مشک و شەمشەمەکوێرە لێ هەڵدێن...

سپێناخ

سپێناخ گیایەکی ووردە تۆی هەیە، دەشتی هەیەو ماڵی هەیە، واتە ئەچێنرێ و ئەدروێتەوەو ئەکرێ بەچێشت. سپێناخ بۆ کۆکە و بۆ خیزەی سینگ و بۆ ژانی پشتێک لە حەرارەتەوە بێ و بۆ خوێن زۆری لە لەشا باشە، بەڵام بۆ شت هەزم کردن باش نی یە، واتە سووئی هەزمی تێدا هەیە.. تۆی سپێناخ بۆ تاو لەرز باشە.. هەروەها تۆوی سپێناخ بۆ دڵێشە باشە بەڵام ئەبێ ئەندازەی هەبێ، ئەبێ سێ چارەکە مسقاڵێک بێ..

سلق

سلق گیایەکە بە بنجێکی گەورە لە زەوی دەرئەچێ، گەڵایەکی گەورەو درێژی هەیە، لە ناوەڕاستی گەڵاکە بە درێژاییەکە شادەمارێکە پەلکەکە لەو ئەبێتەوە، ئەم گەڵای سلقە بۆ کاروباری چێشت شوێنی گەڵامێو ئەگرێتەوە، بە تایبەتی ئەکرێ بە یاپراخ وەکوو گەڵامێو، لە وولاتی کوردەواری لە گەلێ لا باوی هەیە بۆ چاندن و بەخێو کردنی. سلق بە تۆو ئەچێنرێ.

ئەگەر سلق بە شیاکەی گا کوتی زەویەکەی بکرێ سلقەکە بەهێز و تامیشی خۆش ئەبێ.. سلق بیگوشی و ئاوەکەی بدەی لەبالووک لای ئەبا.. هەروەها ئەسپێ کەم ئەکا.. ئەگەر سەر بەو ئاوە بشۆی کرێش لائەبا لەسەرا، مووەکانی کۆ ئەکاتەوە، دیسان ئەو پەڵەڕەشانە کە لە روومەتا پەیدا ئەبێ و بەڵەکیش نی یە ئەوانەش هەر لائەبا..

سۆسەن

سۆسەن گیایەکە لە رەسەنی زەنبەق، گەڵاکەی باریک و بەرزە، گوڵێکی جوان و بۆنخۆشی هەیە، گوڵەکانی سپی، زەرد، شین ئەبن. بەتایبەتی سپییەکەیان زۆر جوانە..

بۆنکردنی گوڵی سۆسەن خەو ئەهێنێ.. ئەو پەڵە رەشانە کە لەروومەتا پەیدا ئەبن و

بەڵەکیش نی یە ئەگەر سۆسەنی پیا بهێنی لای ئەبا.. یەکێ ژانەسەری هەبوو سۆسەن لەگەڵ سرکەدا تێکلاوی کاو لێ بنێ لای ئەباو ژانەکەی نامێنێ.. مێشوولەو شتە بدا بە ئینسانەوە سۆسەنی پیا بهێنێ ژان و ژاری ناهێڵێ.. یەکێ بیرۆ وەیا گەڕی هەبێ سۆسەنی لەگەڵ هەنگویندا تێکلاو کاو لێیان بنێ لای ئەبا.. سۆسەن بهێنرێ بە دەم و چاودا جوانی ئەکا.. ئەگەر گوڵی سۆسەن بخەیتە ناو حاجەتێکی تازەوەو سەری ببەستی بە جۆرێ کە هەوا لێ نەدا بە درێژایی ساڵ بە جوانی و تازەیی ئەمێنێتەوە.. یەکێ کونە لووتی بۆنی لێ بێ رۆنی سۆسەنی لێ دا بۆنەکەی نامێنێ..

سیاوڵە

سیاوڵە کە «رەشکە»شی پێ ئەڵێن، گیاکەی گیایەکە وەکوو رازیانە و خۆبشی هەر وەکوو ئەو وایە، دانەکەی رەش وووردو بۆنێکی توندی هەیە، پەلکەکەی باریکە، گوڵەکەی زەردو وەنەوشەیی یە، بۆ کۆکە و سنگێشەو بووردنەوەو ئیسقاو لابردنی کرم لە «معدە»دا بۆ ئەمانە هەموو باشە.

سیاوڵە بکەیتە ناو ئاوو بیکوڵێنی، ئەو ئاوە بپرژێنی بە ناو ماڵدا هەرچی کێچی ئەو ماڵەیە هەمووی ئەکوژێ.. رەشکە لەگەڵ سابوون پێکەوە بکوتن بیدەن لەدەم و چاو ووردە پەڵەی رەشی سەر دەم و چاو ئەگەر هەبێ لای ئەبا.. سیاوڵە بدرێ لە بالووک لای ئەبا.. جۆرە خاڵێکی رەش لە ڕوومەتا پەیدا ئەبێ و مووی بە دەورەوە دەرئەچێ ئەگەر رەشکە بدەن لەو جۆرە خاڵە نامێنێ و لای ئەبا.. هەروەها یەکێ «بەهەق»ی هەبێ وەیا بەڵەکی هەبێ سیاوڵەی پیا بهێنێ لایان ئەبا. «بەهەق» پەڵە پەڵەی سپیەتیەکە لە لەشا پەیدا ئەبێ و بەڵەکی نی یە شتێکی ترە.. یەکێ هەلامەتی هەبێ بۆنی سیاوڵە بکاو بیهێنێ بە لووتیا هەلامەتەکەی نامێنێ.. ئەگەر یەکێ ددانی ژان بکا سیاوڵە بکوڵێنێ – ئەگەر لەگەڵ داری سنەوبەریشا بێ باشترە – پاشان بیدا بە دەمیا ژانی دانەکەی ئەشکێ.. جرو جانەوەر لە دووکەڵی رەشکە هەڵدێن.. سیاوڵە لەناو کوردەواری دا ئەیکەن بە رووی کولێرەوە، بەڵام ئەڵێن زۆر خواردنەکەی لەوانەیە ئینسان بکوژێ..

سیر

سیر سەلکی گیایەکە لەوێنەی پیاز دا، تام و بۆنێکی توند و تیژی هەیە، بەکاڵی و بەکوڵاوی ئەخورێ، واتە ئەکرێتە ناو چێشت، ئەکرێتە تورشیش، کەرەستەی هازمە بۆن

بکا سیر بەربەستی ئەو بۆنە ئەکا، فشاری خوێن دێنێتە خوارەوە، هێزی چوونە لای ژن زیاد ئەکا، بۆ سک چوون و سیل زۆر باشە.

ئەڵێن ئەگەر سیر لە پانزەی دوایی مانگدا، واتە لەو سەردەمانەدا کە مانگ لە کەم بوونەوەدایە سیر بنێژرێ بەری ئەو سیرە بۆنی نایەت.. چاوێ کە ژان بکا سیر بجوون و بیخەنە سەری ژانەکەی ئەشکێنێ.. ئەگەر یەکێ دەم و چاوی قەڵشابووەوە وەیا پەڵەی رەش لەسەر دەم و چاوی هەبوو سیر لەگەڵ هەنگویندا بجوون و بیخەنە سەریان چاک ئەبنەوەو نامێنێ.. یەکێ لەخورێنی سیر بخوا ئەو رۆژە نەژار کاری تێ ئەکا نە زەهری مارو دووپشک و شتە.. سیر بیسووتێن و خۆڵەمێشەکەی لەگەڵ هەنگویندا بدرێ لەو پەڵە سپیانە کە لە لەشدا پەیدا ئەبن نامێنن.. سیر بە برژاوی ژانی ددان ئەشکێنێ، سیر کە کوڵێنرا واتە وەیا لەناو چشتا بوو بخورێت گەرو خاوێن ئەکاتەوە و بۆ کۆکە پیرەش زۆر باشە ناهێڵێ، هەروەها بۆ پێوەدانی جرجانەوەریش باشە.. ناو قنگ ئەگەر تووشی خوران بوو سیر بکا بە شاف و هەڵیبگرێ خوروەکەی ئەنیشێتەوە.. ئەگەر بتەوێ بزانی ئافرەتێک کچە یا ژنە بێنە سیر بکوتە و لەگەڵ هەنگوێن دا تێکلاوی بکەو بکرێ بە شاف و ئەو ئافرەتە هەڵیبگرێ، لەپاش ماوەی دوو سەعاتێک بۆنی دەمی بکە ئەگەر بۆنی سیری لێ هات ئەوە کچە ئەگەر نەهات ئەوە بووە بەژن.. ئەگەر یەکێ بۆنی دەمی ئەهات و چار نەئەکرا ماوەی ساڵێک دەست بکا بە سیر خواردن بۆنەکەی لائەچێ..

سیسعەنبەر

سیسعەنبەر گیایەکە لە نەعنا ئەچێ، گەڵایەکی بۆنخۆشی هەیە، گوڵەکەی سپی مەیلەو سوورە، تۆوێکی وردی هەیە وەکوو تۆوی رەیحانە.

یەکێ ژانە سەری بێ وەیا لاجانگی ژان بکا سیسعەنبەری لێ بنێ ژانەکەی نامێنێ و چاک ئەبێتەوە.. زەردەواڵە بدا بەیەکێکەوە سیسعەنبەری بخەنە سەر ژانی نامێنێ.. لە شوێنێکا ئەگەر سیسعەنبەر رابخەن مێش و مێشوولەو شتە لەو شوێنە هەڵدێن.. ئەسپێ لە لەشا دایە شوێنێک سیسعەنبەری لێ بنێن ئەیکوژێ.. یەکێ نزگەرە بیگرێ و هەر رزگاری نەبێ ئاوی سیسعەنبەر بکەن بەدەمیەوە زوو رزگاری ئەبێ.. یەکێ قورحە وەیا کرم لە سکیا بێ وەیا ئافرەت مناڵ لە زکیا مردبێ ئەمانە ئاوی سیسعەنبەر بخۆنەوە هەموویان نەجاتیان ئەبێ.. تۆوی سیسعەنبەر بکرێتە ئاو یەکێ ژان و پێچ هەبێ بیخواتەوە بۆی باشە، هەروەها ئافرەتێ کە بە زەحمەت منالەکەی لێ ئەبووەوە بیخواتەوە

زوو رزگاری ئەبێ.

شمڵی

شمڵی تەڕەیەکە ئەیکەنە ناو خۆراکەوە، دەنکێکی ووردی زەردی هەیە کە ئەمیش هەر لە خواردەمەنی دا بەکار ئەهێنرێ.

شمڵی روونی بگیرێت و لەگەڵ ئاس دا تێکەڵاو بکرێ بدرێ لە موو بەهێز و درێژی ئەکا.. هەروەها بدرێ لەشوێنی برین سارێژی ئەکا بە تەواوی.. ئەگەر یەکێ پەڵە پەڵەی رەش لەسەر لەشی وەیا دەم و چاوی هەبوو دیسان لە وەشی بدا هەر بۆی چاکە و بەتایبەتی لە پرومەت بدرێ جوانی ئەکا.. بهێنرێ بەدەم دا بۆنی خۆش ئەکا بەڵام بۆنی میز و لەش و عەرەق ناخۆش ئەکا..

شووتی

شوتی کە «هەنی»یشی پێ ئەڵێن و ناوی تریشی هەیە، سەرەتا بە تۆو ئەیچێنن، پاشان گەورە ئەبێ و ئەبێ بە بڕک، بڕکەکەی ئەکشێ بەسەر زەوی داو خزیشە، گەڵاکەی ووردوو لەلە کراوە، ئەو بڕکە شووتی ئەگرێ، شووتی ئەوەندە زل ئەبێ هی وای هەیە دوو دانەی ئەنێن لە ئێسترێک، ئەم جۆرەی بە تایبەتی لە گوێ رووبارەکان و لەو شوێنانەدا ئەبێ کە چەوی گوێ رووبارەو لەژێرەوە تەڕەو لەسەرەوە دیارنی یە، شوتی توێکڵێکی ئەستووری هەیە، ناوەکەی کە بگا سوورە، تامی شیرینە، ناوکی هەیە لە ناوەوە، هەتا ناوکی کەمتربێ ئەوە ئەو شووتی یە چاکترە، ناوکەکەی هەڵئەگیرێ و ئەبرژێنرێ. شووتی خواردن میز کردن زۆر پەیدا ئەکا، هیچ زیانێک لە خواردنی شووتی دا نی یە مەگەر بۆ ئەو کەسانە نەبێ کە قورحەیان هەیە، یەکێ گەرمەژەنەی دەرکردبێ بە توێکڵی شووتی خۆی بهەنوێ لائەچێ، تەبێعەتی شووتی فێنکە..

شویت

شویت تەڕەیەکی بۆنخۆشە ئەکرێتە ناو خۆراک بۆنی خۆش ئەکا، هەروەها ووشکیش ئەکرێتەوەو ئەکرێتە ناوی، ساقەتەیەکی سەوزوو گەڵایەکی وورد ووردی باریکی هەیە، گوڵەکەی وەکوو چەتر ئەوەستێ و تۆوەکەشی زۆر ووردە، بۆ نەخۆشی جگەر و بێ هێزی

«معده» بەکار ئەهێنرێ..

زەویەک ئەگەر کێڵراو ئاو درا لەپاشا، تۆوی پێوە نەکرا، ساڵێکی بەسەرا چوو شویتی لێ ئەڕوێ بەبێ ئەوە تۆوی شویتی پێوە کرابێ.. خواردنی شویت، واتە زۆر خواردنی تاریکایی لەچاوا پەیدا ئەکا.. خواردنی شویت خەو ئەهێنێ.. یەکێ مایەسیری هەبوو شویت بکوتی و لێ بنێ مایەسیریەکەی لەبن دێنێ.. جۆرە شویتێک هەیە سپی یە ئەگەر یەکێ ئەو شویتە بجوێت، پاشان پشکۆی ئاگر بخاتە ناو دەمی هیچ ئەو ئاگرە کاری تێ ناکاو نایسووتێنێ.. ئەگەر یەکێ لەکاتی نووستنا ترس وەیا پرخە پرخی هەبوو شویت لە ژوور سەری دابنێن نایێنێ.. تۆوی شویت بۆ ئافرەت شیری پێ زیاد ئەکا، مادەی مەنی ئەبڕێ و مایەسیری لائەباو ئەیبڕێ..

شێلم

شێلم گیایەکە سەلکی هەیە، ئەم سەلکەی وەکوو سەلکی توور وایە بەڵام بچووکترە، تامەکەی تۆزێ توند و تیژە، ئەکوڵێنرێ و ئەخورێ وە ئەیکەن بە چێشتیش، شێلمی کوڵیو بۆ کۆکەو سنگ ساف کردن و هێزی چاو و شەهوەت زۆر باشە، بەکوڵاوی بۆ ئەو کەسەی فێری نەبووبێ بۆنێکی زۆر پیسی هەیە، بەڵام کە فێری خواردنەکەی بوو زۆر بەلایەوە بەلەزەتە..

تۆی شێلم و تۆی کەلەرم ئەگەر سێ ساڵ بەسەریانا تێ پەڕی و نەچێنران پاشان چێنران، لەتۆی شێلمەکە کەلەرم و لە تۆوی کەلەرمەکە شێلم ئەڕوێ.. ئەگەر تۆوی شێلم لەپێشا بخرێتە ناو هەنگوین و پاشان بچێنرێ شێلمێکی خۆش و شیرین لەو تۆوە دەرئەچێ.. تۆوی شێلم بنرێ لە مێخەکە هەڵی ئەکەنێ و لای ئەبا.. ئەندامێک لە ئەندامەکانی ئینسان سەوز بووبێتەوە شێلمی کوڵیوی بەگەرمی لێ بنێن چاکی ئەکاتەوە..

قاخڵی

قاخڵی گیایەکە کە گوڵێکی زەردی هەیە وەکوو زەعفەران و زۆرتر لەشوێنێکا کە زەعفەران دەست نەکەوێ قاخڵی لەشوێنی ئەو بەکار دێن.

تۆوی قاخڵی سنگ پاک ئەکاتەوە، دەنگ رەوان ئەکاو بۆ کوڵنج باشە، قاخڵی لەگەڵ هەنجیر وەیا هەنگوین بخورێ، واتە تۆوەکەی بۆ هێزی چوونە لای ژن زۆر بەهێزە، گوڵەکەی بدرێ لەو پەڵە رەش وەیا سپیانە کە لەسەر لەش و دەم و چاو پەیدا ئەبن لایان

ئەبا.. قاخڵی ئەکرێ بە رووی کولێرەوە زۆر بەلەزەت و بە دیمەنە..

قارچک

قـارچک شـتـێکە کـە لە بەهارانا لە شـوێنی نمناک لە ژێر ئەرزا پەیدا ئەبێ و پاشـان هەڵئەتۆقێ، نەتۆوی هەیە وە نە ریشەی هەیە، تەبێعەتی زەویەکە دروستی ئەکا، پاشان کە هەور گرمانی زەویەکە هەڵئەدڕێ و دێتە دەرەوە، ساقەتەی هەیە، سەرەکەی تۆپزێکی وەکوو چەتر وایە، خۆی نەرمە. قارچکیش چەند جۆرێکی هەیە؛ هی وەردو شۆو ئەمانە زۆر باشە، لەشوێنانی نمناکی تر وورد وورد دەرئەچێ و پێ ئەڵێن قارچکە گوڵانە، ئەوانە خواردنیـان ئینسـان ئەکوژێ، بە تایبەتی هی سێبەری داری زەیتـون ئەو کوشندەیەکی تەواوە، لەقەد دارو شتـەشەوە دەرئەچێ ئەوانەش هەر خـراپن. قـارچکی شـۆو وەرد کـە هێنرایەوە سوور ئەکرێتەوە لەگەڵ رۆن دا ئەبێ بە خواردەمەنیـەکی باش و خۆش. ئەڵێن ئەگەر قارچک لەژێر ئەرزا مایەوەو دەرنەچوو، ئەگەر هاوین باران باری و ئەو بارانە دایلێ ئەو قـارچکە ئەبێ بەمـار. زۆر خواردنی قارچک ترسی ئیفلیجی و مـەرگی مفاجای لێ ئەکرێ. ئاوی قارچک بهێنرێ بە چاوا روونی ئەکاتەوە.. دیسـان زۆر خواردنەکەی ئەبێتە هۆی کۆڵنج و میز گیران. وەختی قارچک هەر بەهارانە..

قانگ

قانگ گیـایەکی دەشتەکی یە، گەڵایەکی ووردی هەیە، بەرەکەشی ووردو خڕو کووز کووزە، لەناو ئەو بەرەدا دەنکی تێدا هەیە ئەو کەڵکەی کە لەقانگ دا هەبێ لەو دەنکانەدایە. بە بنجـەکـەوە ئەیهـێنن ووشک ئەکـرێتـەوە، پاشـان ژنان بۆ چاوەزاربەرە خڕەکـان کـە دەنکە ووردەکـانی تێـدایە هەڵی ئەوەرێننە سـەر ئاگـری پشکۆو دووکـەڵ ئەکـا، لە هەمـانکاتا بۆنیشی خۆشە هی ئەو سووتانەی، لەناو کورددا هەرشتێ کە بەو جۆرە دووکەڵی پێ بکرێ وەیا دووکەڵ بدرێ ئەڵێن: قانگی دا وەیا قانگ بدرێ، ئیـتر مەرج نی یە ئەم قـانگ دانە ئەو قانگە بێ کەناوە بۆ ئەو گیا تایبەتی یە.

جـومگەی لەش کـە ژان بکا قـانگی لێ بنرێ بۆی باشـە.. لەم قانگەدا مادەیەک هەیە سـەرخـۆش و مـەسـتی ئەدا، ئاوەکـەی بگیـرێ بەتەڕی یەکێ کـۆڵنجی هەبێ لێ بدا وەیا بیخواتەوە بۆی باشە.. تۆوە ووردەکەی بکرێتە ناو سرکەو پاشان بیپـڕژێنن بە ناو مـاڵ دا مێش ناچێتە ئەو ژوورەوە..

کەرەووز

کەرەووز کێویشی هەیەو باخیشی هەیە، گیایەکە ساقەتەیەکی باریکی سپی هەیە، گەڵاکەی گردو خڕە، تۆوێکی ووردیشی هەیە، کەرەووز ئەکرێتە ناو خواردەمەنی و بەکاڵیش هەر ئەخورێ..

خواردنی کەرەووز بۆنی دەم خۆش ئەکا، ئارەزووی یەک گرتنی ژن و پیاو زیاد ئەکا.. ئەندامێک لە لەشا لەرزۆکی تووش بێ کەرەووزی لێ بنرێ چاکی ئەکاتەوە.. کەرەووز بۆ گەڕی باشە.. یەکێ دووپشک پێوە بدا ئەبێ زۆر خۆی بپارێزێ لە خواردنی کەرەووز چونکە زۆر بۆی خراپە و ژان و ژارەکەی زیاتر ئەکا.. یەکێ ئاوی کەرەووز بهێنێ بە چاویا چاوی روون ئەبێتەوە.. یەکێ ددانی ژان بکا ساقەتەی کەرەووز بکاتە ملی بۆ ژانی دانەکەی باشە.. تۆوی کەرەووز زۆر بەکەڵکە بۆ ئێسقان و میزگیران.. تۆوەکەی قانگ بدرێ دووکەڵەکەی زوو خەو لە ئینسان ئەخا.. یەکێ نزگەرەی ئینتەلا بیگرێ کەرەووز بخوا بۆی باشە..

کاڵەک

کاڵەک کە هەندێ جار لە شێوەی کوردیشدا پێ ئەڵێن «گندۆرە» وەکوو پەندەکەی لەسەرە کە ئەڵێ «گندۆرە بەڕەنگی نی یە». ئەوەندە هەیە لە شێوەیەکی ترا گندۆرە بە کاڵەکی بچووکی خریلەیەکی تەواو نەگەیشتوو ئەڵێن، کاڵەک لەبەری بڕکێکە کە ئەو بڕکە ساقەتەیەکی بەرزی هەیەو تەرزەکەی ئەکشێ بەرووی زەوی دا. خۆیشی گەورەو شیرینە، تۆوەکە درێژکۆڵەو زەردکارە. گەلێ جۆری هەیە؛ جۆرێکی هەیە پێ ئەڵێن «عەسکەری» زۆر شیرین و بە تامە، جۆرێکی تری هەیە گۆشتەکەی زەردە، جۆرێکی تری گۆشتەکەی سپی یە، توێکڵەکەی لایەکی سپی و لایەکی سەوزەو سافیشە، ئەم جۆرەیان بەتایبەتی کە تۆزێ زل بوو دێن لە عاستی خۆی ئەرزەکەی بۆ قووڵ ئەکەن و ئەیخەنە ناویەوە و خۆڵ ئەدەن بەسەریا، هەر زل ئەبێ و هەر خۆڵ ئەدەن بەسەریا تا وای لێ دێ ئەوەندە گەورە ئەبێ هەر بەدوویان ئەبن بەباری گوێدرێژێک وە زۆر زۆریش شیرینە. چاندنی کاڵەک دەنک دەنکە، بەچوکڵەیەک زەویەکە قووڵ ئەکەن و دەنکەکەی تێ ئەخەن و بەخۆڵ دای ئەپۆشن و ئاو ئەدرێ ئیتر ئەڕوێ.

تۆوی کاڵەک بخرێتە ناو هەنگوین و شیرەوە لەپێشا ئەمجا بیچێنن کاڵەکی ئەو تۆوە لە بەر شیرینی و خۆشی ناخورێ.. بۆنی کاڵەک زیانی هەیە بۆ داو دەرمان چونکە هێزی دەرمانەکە ناهێڵێ.. لە ماڵێکا کە کاڵەک هەبوو وە هەویر لەو هەویر لەو ماڵەدا کرا هەویرەکە هەڵنایەت.. ئەگەر شوێنێ کاڵەکی لێ بوو ژنی حەیزدار بەو شوێنەدا بڕوا کاڵەکەکان هەموو عەدەم ئەبن.. ئەگەر تۆوی کاڵەک و خەیار بۆنی ڕۆنیان کرد بەری ئەو دوو تۆوە تاڵ ئەبن.. تۆوی کاڵەک لەناو گوڵدا دابنرێ و پاشان ئەو تۆوە بچێنرێ بەری ئەو تۆوە بۆنی گوڵ ئەدا.. ئەگەر سەری کەر لەناو بێستانی کاڵەکا دابنرێ ئەو بێستانە دوور ئەبێ لە هەموو ئافەتێک و زوویش بەرەکەی دێتە ئەنجام.. خواردنی کاڵەک «معدە» پاک ئەکاتەوە، ئیشتهای خواردن پەیدا ئەکا، ڕەنگ و ڕوو جوان ئەکا، تۆوی پیاو زیاد ئەکا.. یەکێ ئاو لەچاوی بێ تۆوی کاڵەک بگرێتە ناو چاوانی بەرهەڵستی ئاوەکەی ئەکا.. خواردنی کاڵەک بەکەڵکە بۆ ئەو بەردانە کە لە گورچیلەو میزڵداندا پەیدا ئەبێ لایان ئەبا..

کاهوو

کاهوو ڕووەکێکە گەڵایەکی پان و چەوری هەیە لەگەڵ ساقەتەیەکدا، هەردووکی بەکاڵی ئەخورێ، کاهوو هەتا بەئاوی پیس و پۆخڵ ئاو بدرێ بەتامتر و چەورتر ئەبێ، هەندێکی گەڵایەکی وەکوو کەلەرم ئەچەسپێنێ بە یەکەوەو ئەبن بەوەکوو تۆپ ئەمەیان باشترە لەوانیتر.. ئەگەر بشقڵێکی حوشتر بێنی کونی کەی تۆوی کاهوو و تۆوی تەڕەتیزە بخەیتە ناویەوە و بنێژی داپۆشی بە خۆڵ و ئاوی بدەی پاشان کە ڕووا لە یەک ساقەتە کاهوو تەڕەتیزە دەرئەچێ.. کاهوو هەتا گەڵاکانی لای خوارەوە بکەی گەڵای لای سەرەوەی بە تامتر ئەبێ..

کاهوو خەو ئەهێنێ و تێنوێتی لائەبا، شەهوەت کز ئەکا.. بە تایبەتی ئەگەر لەگەڵ سرکە بخورێ هەر زۆر زۆر شەهوەت کز ئەکا.. دەوام کردن لەسەر خواردنی کاهوو تەم و تاریکایی لەچاوا پەیدا ئەکا، بەڵام بۆ ئافرەت خواردنەکەی شیری پێ زیاد ئەکا.. خواردنی کاهوو بەکەڵکە بۆ نەخۆشی شەکر..

کاڵەکەمارانە

کاڵەکەمارانە بەری گیایەکە کەخۆی بەبێ چاندن لەشوێنی ووشکا ئەڕوێ، بەرەکەی کە

کاڵەکەمارانەکەیە زۆر بچووک و خڕە وەکوو قانگ، زۆر تاڵە وەکوو زەهر، ئاسکە کێوی زۆر خۆشی لێ دێ وەکوو حەڵوا ئەیخوا، دڕندەی کێوی هەموو لەکاڵەکە مارانە هەڵدێن.

شوێنێ لە لەشا خوێنی نەوەستایەوە گەڵای کاڵەکەمارانەی بخەنە سەر خوێنەکەی ئەوەستێنێتەوە، هەروەها بەکەڵکە بۆ ماخوولان و فیێداریش.. کاڵەکەمارانە بکرێتە ناو ئاوو بەو ئاوە ژووری ئۆدەو شتی پێ بڕشێنی هەچ کێچێک لەوێ دا بێ هەمووی ئەکوژێ.. یەکێ تووشی شلەپەتەیی بوو بوو سێ دەنک کاڵەکەمارانە بێنن کونیان کەن و شیر بکەنە ناوی و سەرەکانیان بنێنەوە، پاشان لەناو خۆڵەمێشی گەرما دایانبنێن تا دێنەکوڵ، ئەمجا ئەو کەسە بیانخواتەوە رزگاری ئەبێ لەشلەپەتییەکەی.. کول لەشی خۆی بەکاڵەکەمارانە بهەنوێ چاک ئەبێتەوە.. ئەو کەسەی تووشی لەش ئەستوور بوون وەیا – عرق النسا– بووە لەشی خۆی وەیا ئەو شوێنەی بە کاڵەکە مارانە بهەنوێ چاک ئەبێتەوە. یەکێ دووپشک پێوە دابێ کاڵەکەمارانە یا بیخوا وەیا بیهێنێ بەشوێنی پێوەدانەکەدا چاک ئەبێتەوە و ژارەکەی کاری تێ ناکا.. یەکێ مارو شتە گازی لێ بگرێ و پێوەنەدا کاڵەکەمارانە بخاتە سەر جێ دەمەکەی بۆی باشە و مەترسی نامێنێ..

کەلەرم

کەلەرم کە «کەلەم»یشی پێ ئەڵێن، یەکێکە لەو رووەکانە کە بە چێشت لێ ئەنرێ و ئەخورێ. کەلەرم دوو جۆرە؛ جۆرێکیان گەڵایەکی پانی گەورەی هەیەو بەسەر یەکا چوون وەکوو تۆپ، جۆرەکەی تریان کەلەرمێکە پێ ئەڵێن کەلەرمی قەمەری کە وەکوو چەوەنەرەو رەنگی سەوزە. کەلەرم گەڵاکەی زۆر گەورە و پان و پۆرە، وەنەبێ بڵاوبێ وەکوو گەڵای رووەکی تر بەڵکو چوون بەسەریەکاو لەیەک توند بوون، زۆرتر بەکار هێنانی کەلەرم بۆ یاپراخە.. کەلەرم ئەگەر لەئەرزی بایەرا بچێنرێ گەورەو بەتام ئەبێ و کرمیشی تێ نادا..

کەلەرم ئەگەر لەگەڵ ساقەتەکەیا بکوترێ یەکێ خەمبار بێ لەسەر توێڵی دابنێ ئەو خەمەی بەسەر ئەچێ و کەیف خۆش ئەبێ.. کەلەرم خواردن خەوی ناخۆش ناخۆش بەپیاو ئەبینێ بەڵام دەنگ ساف ئەکا.. کەلەرم ژانی لەش سووک ئەکا، لەرزۆکی لە لەشا لائەبا، خەو ئەهێنێ بەڵام بەرچاویش تاریک ئەکا.. تۆوی کەلەرم لەناو بێستانا بسووتێنرێ دووکەڵەکەی کرمی ئەو بێستانە ئەکوژێ.. هەروەها خواردنی تۆوەکەی بۆ ئافرەت لەپاش چوونە لای پیاوی ئاوەکە – واتە مەنی یە– خراپ ئەکاو تۆوی مناڵ لەو ئاوەدا ناهێڵێ.. خواردنی تۆوی کەلەرم مەنی زیاد ئەکا..

کووله

کوولەکە رووەکێکە ساقەتەیەکی بەرزو لووسی هەیە، گەڵاکەی پانە، بەرەکەی کە کوولەکەکەیە لەوێنەی کاڵەک دایە، تۆوێکی دروشتی هەیە لەناویا، کوولەکە ئەکرێ بەچێشت و ئەخورێ، کوولەکە چەند جۆرێکە؛ گەورەترو رەنگی زەردە هەر بەتەواوی لە رواڵەتا لەکاڵەک ئەچێ، ئەم جۆرەیان زۆر شیرینە و ئەپیشێنرێ و ناوەکەی پڕ ئەکرێ لەناواخن، جۆرێکی تریان توێکڵێکی ئەستووری هەیە، ملی باریکە، پاش ئەوە کە ناوەکەیان دەرهێنا توێکڵە بێ ناوەکە ووشک و سەخت ئەبێ وەکوو داری لێ دێ، ئاوو رۆن و شتەی تێ ئەکەن، جۆرێکی تری لەوێنەی خەیاردایە بە عادەتی ئەکرێ بەچێشت..

کوولەکە ئەگەر تۆوەکەی لەکاتی چاندندا سەرەوبن بچێنرێ و بخرێتە ناو زەویەکەوە کوولەکەکەی زۆر گەورە ئەبێ.. کوولەکە زۆر خواردن – دیارە بەچێشت خەم و خەفەت لائەباو خۆشی ئەهێنێ.. مێش نانیشی بەبڕکی کوولەکەوە..

کەوەر

کەوەر تەڕەیەکە بەکاڵی ئەخورێ و هەندێ جاریش ئەکرێتە ناوچێشتەوە، گەڵاکەی درێژی مەیلەو باریکە و بەدرێژی درێژیەکەی کووزێک لەناویایە، بۆنی لەپاش خواردن وەنەبێ خۆش بێ، بەتۆو ئەچێنرێ، کە سەری لەزەویەکە دەرکرد پەلکەکانی جیا ئەبنەوە. یەکێ بیەوێ بیچێنێ بێنی لەپێشا تۆوەکەی بپرژێنی بە زەویەکەدا لەپاش سێ رۆژ ئاوی بدا ئەوە بنکەکەی زۆر بەهێز ئەبێ. خۆ ئەگەر بویسترێ زۆر بەهێزتر بێ پشقڵی مەڕ بێنێ، هەر پشقڵی سێ دەنک تۆوی تێخاو بینێژێ ئەو هەر زۆر زۆر بەهێز ئەبێ..

یەکێ دووپشک وەیا زەردەواڵە پێوەبدا کەوەر بکوتن و لەسەری دابنێن هەر خێرا ژانەکەی ئەشکێنێ.. دەوام کردن لەسەر خواردنی کەوەر تاریکایی لەچاودا پەیدا ئەکا.. جۆرە کەوەرێک هەیە پێ ئەڵێن کەوەری شامی ئەم جۆرەیان لەبالووک و زیپکە بدرێ لائەبا بەڵام کە بخورێ پووک و ددان خراپ ئەکاو زیانی بۆ چاویش هەیە.. ئەم کەوەرەی کە هەیە خواردنی بۆ کز کردنی مایەسیری باشە تەنانەت ئەگەر لێشی بنێن هەر بۆی باشە، هێزی شەهوەتیش زیاد ئەکا.. ئەو برینانەی کەخوێنیان ناوەستێتەوە کەوەری لێ بنێن خوێنەکەی ئەوەستێتەوە.. بۆ ساف کردنی دەنگیش باشە، دەنگ خۆشەکان ئەیخۆن بۆ ئەوە دەنگیان زەلال و ساف بێ..

کونجی

کونجی گیایەکە کە گەڵاکەی باریک و چوار گۆشەییەکی درێژکار لە وێنەی خاج دا هەڵکەوتووە، بەرەکەی وەکوو گوڵی گەنم دەنکێکی ووردی هەیەو ئەو دەنکانە چەورو رۆنێکی زۆریان هەیە، رۆنی کونجی ئەگیرێت بۆ سابوون دروست کردن زۆر بەکاری ئەهێنن و لەشتی تریشا هەر بەکار ئەهێنرێ.

گەڵای کونجی خۆی وەیا ئاوەکەی بدرێ لەموو بەهێز و درێژی ئەکا.. تۆوی کونجی شوێنێک لە لەشا بەهۆی لێ دان و شتەوە شین بووبێت وەیا خوێنەکەی تێدا وەستابێ لێ بنێن چاکی ئەکاتەوە.. شوێنێک قەڵشابێتەوە کونجی لێ بدەن بۆی باشە.. خواردنی کونجی ئینسان زۆر قەڵەو ئەکاتەوە.. ژنی حەیزدار کونجی بکاتە ئاوو بیخوا بە برژاوی هێزی چوونە لای ژن و ئاوی شەهوەت زیاد ئەکا.

گاڵ

گاڵ کە «هەرزن»یشی پێ ئەڵێن، بەناو ئەویش لە سیرەی خەڵەدایە، بنکەکەی بچووک و ساقەتەیەکی نازک و دەنگ گەلێکی ووردی هەیە، زۆرتر بە باڵندە ئەدرێ بەڵام گەلێ جاریش لە ساڵانی گرانی دا ئەیهاڕن و ئەیکەن بەنان و ئەیخۆن، گاڵ و دێمیلەی مەریوان بە ناوبانگە. ئەو زەویەی گاڵی تیا بچێنرێ لەوانەیە لەکەڵک ئەکەوێ بۆ دەغڵ و دان چونکە ئەو تۆوەکەی زوو لەناو ناچێ هەر شتێکی تری پێوە بکرێ ئەویش لەگەڵیا ئەڕوێتەوە، ئەبێ تا ماوەیەکی زۆر دەست لەو ئەرزە هەڵبگیرێ پاشان بکێڵرێ، زۆرتر لەبەر ئەو خراپ نەبوونەیەتی بۆیە لەهەندێ شوێنا لەترسی گرانی ماوەیەکی زۆر ئەیکەنە چاڵ و هەڵیئەگرن. کولێرە دێمیلەی مەریوان دراوە لەملی سەگ شکاندوویەتی!.

ئەگەر شوێنێک لە لەشا ژان بکا گاڵی لێ بنێن ژانەکەی ئەڕەوێنێتەوە، خواردنی نانەکەی گوو بەزەحمەت بە ئینسان ئەکا، لەوانەیە ئافرەتی بەردار بیخوا بەرەکەی پێ بخا..

گلێنە

گلێنە کە «کزن»یشی پێ ئەڵێن، گیاکەی کە کزنەکە بەری ئەوە گەڵاکانی باریک و درێژکارە، گلێنەکە خۆی کە بەرەکەیە وەکوو ماش وایە و لەوانەیە خڕەو بەئەندازەی

ئەویشـە، ڕەنگێکی تاڵی مەیلەو سووری هەیە، تامەکەی کەمێ تاڵ و توندە، ئەدرێ بە باڵندە لەباتی دان، بەڵام خواردنی هەر خۆشی گایە بۆی ئەکەنە ئاوو ئەیدەنێ پێ قەڵەو ئەبێتەوە، بە مەڕو بزنیش ئەدەن. تامەکەشی لەبەینی ماش و نیسک دایە.

ئەو پەڵە سپی وەرەشانە کە لەسەر پێست پەیدا ئەبن و بەڵەکیش نین، ئەگەر بەگلێنە بیانهەنوون چاک ئەبنەوە و لائەچن، هەروەها یەکێ بەڵەکی هەبێ گلێنەی پیا بهێنێ چاکی ئەکاتەوە.. ڕەنگ و ڕوو جوان ئەکا.. گلێنە بیهاڕن و ئاردەکەی پیاوی لاواز بە ئاردی وەیا بەنان بیخوا قەڵەوی ئەکاتەوە.. یەکێ مار گازی لێ بگرێ وەیا سەگی هار بیگرێ گلێنە تێکلاوی شەراب بکرێ و لێ بنرێ زۆر بۆی باشە...

گەنم

گەنم یەکێکە لەو شتە هەرە گرنگانە کە ژیانی ئادەمیزادی پێوە بەندە. گەنم دێمی هەیە و بەراوی هەیە، بەراوەکەی ئەوەیە کە لە پایزانا ئەوەشێنرێ هەمـوو دەم ئاو ئەدرێ، دێمیەکەی ئەوەیە کە زەویەکە بەراو نی یە لەدەمەو بەهارا ئەوەشێنرێ و ئاوی باران ئاوی ئەدا، گەنمێ کە بە ئاوی باران بێتە ئەنجام چاکترو نانەکەی خۆشترە. بنکی گەنمی دێمەکار کورتترە لەهی بەراو، بەڵکوو لقی گەنمی بەراو تا دوو گەز درێژ ئەبێتەوە و لەوانەیە سوار تیایا وون ببێ، گەڵاکەی درێژترو باریکترە لەهی دێمەکار، هەر دەنکە گەنمێک چەند ساقەتەیەکی ناو بۆشی لێ دەرئەچێ، هەر لقیک گوڵە گەنمێکی بەسەرەوەیە، هەر گوڵە گەنمێک لە دە تا سەد دانە گەنمی پێوەیە، جوانتر دیمەن دیمەنی گوڵە گەنمە کە بە یاسایەکی زۆر ڕێک و پێک سەریان ناوە بەدوای یەکەوە، لەسەر هەرتاقە گەنمێک چزێکی باریکی درێژی بەگوڵەکەوە بەرز بوەتەوە. جگە لەم دێم بەراویە گەلێ جۆری هەیە، چاکتری هەمـووی گەنمە بەهارەیە کە پێ ئەڵێن گەنمە قەندەهاری. ئایا چ دیمەنێک لە دیمەنی پەڵەگەنمی بەراوی جوانترە لەکاتێکا کە گوڵی کردووە؟. زۆر مخابنە کە ئادەمیزاد ئەم هەموو شتە جوانە سروشتی یانە ئەبینێ و ئەمرێ!..

لە کاتێکا کە جووتیارەکە تۆوی گەنمەکە ئەوەشێنێ هەر دەنکە گەنمێکی کەوتە سەر شاخی گایەکە ئەو دەنکە قەت ناڕوێت .. دەنکی گەنم بهاڕێتەوەو بدرێ لە ڕوومەت جوانی ئەکا.. یەکێ سەگی هار گرتبێتی کەپەکی گەنم بکوتن و لێ بنێن بۆی باشە.. گەنم بخەیتە سەر ساج و بۆنی بدەی، لەوکاتەدا ڕتوبەتێکی لێ پەیدا ئەبێ، یەکێ ووشکە بیرۆی هەبێ ئا بەو ڕتووبەتە بیهەنوێ چاک ئەبێتەوە.. هەروەها یەکێ ووشکە بیرۆی

هەبێ نانی گەنم بەئاوو بەخوێ تەڕ بکاو پیا بهێنێ چاکی ئەکاتەوە.. هەویری ئاردی گەنم خوێ زیادی تێ کەی و بیخەیتە سەر دمەڵ ئەیگەیێنێ.. شوێنێک لە لەشا ئازاری گەیشتبێتێ ئاردی گەنم خوێ تێ کەی و تۆزێ گەرمی کەی لەگەڵ رۆن دا - دیارە ئاردەکە بکەی بەهەویر - بیخەتە سەری بۆی باشە. کە بەمە بەکوردی ئەڵێن نیوەنمەک.

کنگر

کنگر، وەیا قنگر لە سیرەی رووەک دایە، ساقەتەیەکی ئەستووری سپی هەیە، توێکڵ توێکڵە لەسەر یەک، لە ئەرز دەرئەچی، سەری توێکڵەکان دڕکە، ساقەتەکەش زۆر بەرز نابێتەوە، لە بەهارانا و لەشوێنی کوێستانا زیاتر ئەبێ، بەکاڵی و بە کوڵاوی ئەخورێ. کورد پەندێکی هەیە لەسەری ئەڵێ: «کنگر و ماست بە وەختی خۆی».

یەکێ مووریزە -داء الثعلب- ی هەبێ کنگر بهێنێ بە شوێنەکەدا ئیتر مووی هەڵناوەرێ.. یەکێ سەری گێژ بخوا بەئاوی کنگر سەری بشوا رزگار ئەبێ لەو سەرەگێژەیە، هەروەها سەری بە ئاوی کنگر بشوا ئەسپێ لە سەریا نامێنێ.. یەکێ بۆنی بنەنگڵی بێ کنگر بخوا ئەو بۆنەی نامێنێ.. هەروەها کنگر خواردن هێزی چوونە لای ژن زیاد ئەکا.. کنگر لەگەڵ رۆن دا سوور بکرێتەوەو خوێ بکرێ بۆ هەموو جۆرە هێزێک باشە..

گوڵاڵە سوورە

گوڵاڵە سوورە گوڵێکە کە لە سەرەتای بەهارا ئەڕوێ و رەنگێکی سووری نایابی هەیە، دەشتەکی هەیە وماڵیشی هەیە، لەسەربانەکانا لە کوردەواری زۆر دەرئەچێ، ساقەتەو گەڵاو تۆوەکە زۆر لەخاشخاش ئەچێ، جۆرێکی گوڵەکەی پێنج پەڕەیەو جۆرێکی زیاترە لەپێنج، دەشتەکیەکەی پەڕەکانی زۆر سوورو تەنکە، لەبەینی پەڕەکانەوە رەشە، لە ناوەکەیەوە تۆوە، هەندێک لەم گوڵاڵە سوورەیە گوڵەکەی لەگەڵ رۆژدا ئەسوورێتەوە، بە رۆژ دەم ئەکاتەوە بەشەو چاو ئەنوقێنێ.

چاورێشتن بە گوڵاڵە سوورە تاریکایی سەرچاو لائەبا.. گوڵاڵە سوورە لەگەڵ توێکڵی گوێزدا پێکەوە بکوترێن خەنەو ووسمەیەکی زۆر نایابە بۆ موو..گوڵاڵەسوورە بهێنرێ بە گەڕی و برین دا زۆر بەکەڵکە بۆی.. گوڵا سوورە لەگەڵ لاسکەکەیا بکوڵێنرێ و ئافرەت بیخوا شیری زۆر ئەبێ.. ریشەی گوڵاڵە سوورە لەناو گوڵاودا وورد بکرێ، پاشان بیپژێنێ

بەسەر شتی سپی دا سووری ئەکا، کە ووشک بووەوە لائەچێ و هیچی نامێنێ..

گوڵگاوەزوان

گوڵگاوەزوان کە«گۆزروان»یشی پێ ئەڵێن گیایەکە گوڵێکی پانی هەیە وەکوو زمانی گا لەدەشتا ئەڕوێ، تەبیعەتی تەڕو گەرمە، بۆ کۆکە و سینگ تێکچوون زۆر بەکەڵکە. لەزۆر شوێنا گوڵ و گەڵاکەی پێکەوە ووشک ئەکەنەوە زستانان بۆ دەرمانی سینە وەکوو چا دروستی ئەکەن و ئەیدەن بەو کەسە.. گۆزروان خواردنەکەی خۆشی ئەهێنێ و خەم و خەفەت لائەبا..

گێزەر

گێزەر کە «گزەر»یشی پێ ئەڵێن لەبناغەدا گیاکەی ساقەتەیەکی باریک و گەڵای وەکوو براو وایە، گوڵەکەی سپی و وەکوو چەتر هاتۆتەوە، بنکەکەی کەسەلکەکەیەتی گێزەرەکە ئەوەیە، ئەمە درێژ و ئەستوورە، رەنگی زەردیشی هەیە و سووریشی هەیە، تامەکەی شیرینە، بەکاڵی ئەخورێ، ئەکرێ بەچێشت و مرەباو شەربەتی لێ دروست ئەکرێ..

ئەگەر یەکێ گێزەر لەگەڵ هەنگوین دا بکوڵێنێ و رۆژی سێ تا چوار مسقاڵی لێ بخوا شەهوەت و ئارەزووی چوونە لای ژنی وا ئەبێ خۆی بە دەستییەوە دائەمێنێ.. لەگەڵ ئەمەشا گورچیلە زۆر بەهێز ئەکات.. ئەگەر مناڵ لە زگی ئافرەتا مرد تۆوی گێزەر لە سەر ئاگر بکوڵێنرێ و پاشان ئەو تۆوە لە ژێر ئافرەتەکەدا بسووتێنرێ و دووکەڵەکەی پیا بچێ مناڵەکەی ئەخا..

لاولاو

لاولاو گیایەکە لە تۆ و ئەڕوێ و خێرا گەشە ئەکا، تەرز ئەهاوێژێ، هەر دارو دەوەنێکی دەستکەوێ خۆی پیا ئەئاڵێنێ و ئەڕوا، گوڵێکی هەیە وەکوو شەیپوور وەیا چەتر، زۆرتر وەنەوشەیی یە، کە ئێوارە داهات دەم ئەکاتەوە، بەیانی کە هەتاو گەرم بوو وورده وورده دەم ئەنێتەوە بە یەکاو ئیتر دەم ناکاتەوە، کەوا بوو عومری چواردە سەعاتە، بەڵام کە ئەو نەما وەنەبێ گوڵ نەمێنێ یکێکی تر لەتەنیشت ئەوەوە پەیدا ئەبێ، جۆری تێکڕایی بگری گوڵێکی زۆری هەیەو جوانیەک ئەدا بە باخی مالان، تۆوەکەش رەش و ووردە لە بنیەوەیە..

یەکێ سەرێشەی دائمی هەبێ گەڵای لاولا بخاتە سەر چاک ئەبێتەوە.. گەڵای لاولاو لەگەڵ سرکەدا تێکڵاو بکرێ ئەو کەسەی سپڵی هەیە بیخوا بۆی باشە.. لاولاو ئەسپێ ئەکوژێ..

لۆبیا

لۆبیا گیاکەی وەکوو لاولاو وایە ئەپێچێ بەگیای تراو هەرشتێکی بەر پەلی کەوێ خۆپیا ئەئاڵێنێ، گوڵێکی ووردو وەنەوشەیی هەیە، ئەسڵی لۆبیاکە کە بەرەکەیەتی لەناو توێکڵێکایە وەکوو پاقلە..

خواردنی لۆبیا خەوی ناخۆش ناخۆش بە ئینسان ئەبینێ، بەڵام بۆ لەشی خراپ نی یە.. هەروەها ئافرەتێک منالّ لە سکیا مردبێ لۆبیا بخوا منالّەکەو لفەکەی فڕێ ئەدا.. دیسان هەر بۆ ئافرەت خواردنەکەی کەڵکی هەیە بۆ ڕەوانی حەیز و ڕەوانی و خاوێنی خوێنی زەیسانی بۆی..

لۆکە

لۆکە کە «پەموو»یشی پێ ئەڵێن، ئەسڵی خۆی گیایەکە بە تۆو ئەچێنرێ، گوڵی زەرد وەیا سووری هەیە، دانەکانی وەکوو لیف وایە بە ئەندازەی سەرە پەنجەیەک درێژە، ئەوەیە کە ئەبێ بەلۆکە، کە دەنکەکان ئەبن و کاتی پێ گەیشتنیان دێت قاوخەکەی کە گوێزەکەیەتی ئەقەڵشێتەوەو لێک ئەبێتەوە، لۆکەکە بە دانەکە وەیا تۆوەکەیەوە دێتە دەرەوە ئەکەوێتە روو، ئەمجا ئەوانە ئەکەنەوەو کۆیان ئەکەنەوە، پاشان بەهۆی مەکینەو شتەوە دانەکەی لێ جیا ئەکەنەوە لۆکەیەکی خاوێن دێتە بەرهەم و بۆ گەلێ شت ئیتر بەکاری دێنن.

ئەگەر منالّ سکی ئەچوو گەڵای بڕکی لۆکە ئاوەکەی بگرن و بیدەنێ سکی ئەوەستێتەوە.. لۆکە ئەگەر نەرم بوو لەپاش ئەوە کە کرا بەشت و لەبەر کرا لەش نەرم ئەکا، ئەگەر خۆ زبری تێدا هەبوو لاوازی ئەکا، لۆکە بخرێتە ناو سوخمەو کەواو شتەوەو لەبەر بکرێ جگە لەوە کە کابرا لەسەرما ئەپارێزێ هەر لەتەبێعەتەکەیا کەڵکی تر هەیە.. توێکڵی قاوخەکەی، واتە ئەو توێکڵە کە لۆکەکەی تیایە بسووتێنرێ یەکێ دەم و پووکی بووبێ بە برین لێ بنرێ چاکی ئەکاتەوە..

ماش

ماش دانەوێڵەیەکە خڕو وەکوو نیسک وایە، پێستەکەی سەوزو ناوەکەی سپی یە، ئەکرێ بەچێشت و ئەخورێ، لەوولاتی بانەو سیوەیل زۆرە. لەسەر ماش قسەیەکی ئەو وولاتە هەیە کەجارێ دوو پورزا تووشی یەک ئەبن یکێکیان بەویکەیان ئەڵێ:«پورزا گیان ئیمساڵ ماشانو هەبون؟.» ئەویش وەڵامی ئەداتەوە ئەڵێ: «پورزا گیان ماشانو هەبوون بەڵام هەمووی خۆن خواردن!.».

خواردنی ماش شەهوەت کەم ئەکاتەوە.. ئەندامێک لە لەشا ژان بکا ماشی لێ بنێن ژانەکەی ئەشکێنێ.. هەروەها خواردنی ماش ددان بێ هێز ئەکات..

مەرزەنگۆش

مەرزەنگۆش کە «مەرزەنجۆش»یشی پێ ئەڵێن گیایەکی بۆنخۆش و لقی بەرز بەرزی هەیە، گەڵاکەی باریک وەکوو گوێچکەی مشک وایە، گوڵی سپی مەیلەو سووری هەیە، تۆویشی هەیە وەکوو تۆوی رەیحانە وایە. یەکێ ژانەسەر وەیا ناوەڕاستی مێشک و سەری ژان بکا مەرزەنگۆش بۆ ئەو دەردە زۆر باشە..

یەکێ ئیسقا وەیا ژانەسک وەیا بە زەحمەت میز بکا مەرزەنگۆش بکوڵێنن و بیدەنێ چاکی ئەکاتەوە.. یەکێ دووپشک پێوە بدا مەرزەنجۆش تێکلاو بەسرکە بکرێ و بنرێ لەشوێنەکە چاکی ئەکاتەوەو ژانی ناهێڵێ..

یەکێ زەردەواڵەو شەنگە سووره پێوە بدا بەئەندازەی کەمتر لەمسقاڵێ لە تۆوی مەرزەنگۆش بدرێ بەوکەسە بیخوا ژانی ئەشکێ و زەهرەکەی کاری تێ ناکا.. ئەگەر یەکێ ئیفلیج بووبێ رۆنی مەرزەنجۆش بگرن و لەشی پێ بهەنوون بۆی باشە.. یەکێ دەمی تێکچووبێ، واتە ناو دەمی وەکوو رەش بووبێتەوە مەزرەنجۆشی ووشک لەگەڵ هەنگوین دا تێکلاو بکاو بیگرێتە دەمی چاکی ئەکاتەوە..

نەسرین

نەسرین گوڵێکی سپی بچووکی پەڕە زۆری بۆنخۆشە، نەسرین زۆرتر ئەوانەی کەگوڵ و باخچە بەخێو ئەکەن ئەویشی تیا ئەچێنن باخەکەیان بەو جوان ئەکەن..

یەکێ ئەگەر کرم لەگوێچکەیا بوو، وەیا گوێ ئەزرینگایەوە، وەیا سەری گێژی ئەخوارد

نەسرینی باخی بۆ ئەو کەسە باشە، کرمەکە ئەکوژێ و ئەوانیتریش لائەبا.. هەروەها ئەگەر دەم و ددان هاتە ژان نەسرین تێ گرێ چاکی ئەکاتەوە.. یەکێ ژانەسەری دائمی هەبوو نەسرینی کێوی بگرێتە ناو چەوانی لەکۆڵی ئەخا.. هەر ئەم نەسرینی کێویە بۆ نەهێشتنی نزگەرەش زۆر بە کەڵکە..

نەعنا

نەعنا تەڕەیەکە وەکوو پوونگە بەڵام گەڵای ئەم واتە نەعنا ساقەتەکەی بەرزترە، بۆنێکی خۆشی هەیە، لەو تەڕانەیە کە بەتەڕی لەگەڵ کەباب و شتا ئەیخۆن ، ووشکیش ئەکرێتەوە و ئەیکەنە ناو چێشت بۆ بۆنخۆشی...

نەعنا خواردنەکەی «معدە» بەهێز ئەکا، هێزی چوونە لای ژن زیاد ئەکا.. یەکێ نزگەرە بیگرێ نەعنا بخوا لە کۆڵی ئەخا.. ئافرەت ئەگەر پێش ئەوە لەگەڵ مێردەکەی بنوێ نەعنا وەکوو شاف هەڵبگرێ سکی پڕ نابێ.. یەکێ ژانەسەری هەبێ نەعنا بگرێتە سەری ژانە سەرەکەی نامێنێ.. یەکێ سەگی هار گرتبووی ئاوی نەعنا لەگەڵ سرکەدا تێکلاوی کاو بیخواتەوە نایەڵێ ئەو خوێنەی کە کەڵبەی سەگەکە لە لەشیا پەیدای کردووە بڵاو ببێتەوە بە لەشیا.. هەروەها ئەم ئاوی نەعنایە لەگەڵ سرکەدا شەهوەت ئەجووڵێنێ، «معدە» بەهێز ئەکاو نزگەرە ئەنیشێنێتەوە..

نۆک

نۆک بەری گیایەکە کە گیاکە لەسەر یەک بنج هەڵئەستێ و پاشان لق لق ئەبێتەوە، گەڵاکەی زۆر زل نی یە، خۆیشی زۆر لەزەوی بەرز نابێتەوە، ئەچێنرێ، بەفەریکی ئەخورێ، واتە نۆکەکە، ئەم نۆکەش دوو جۆرە؛ رەشی هەیەو سپی هەیە، پاش ئەوە کە ووشک کرایەوە ئەکرێتە ناو چێشت، جۆرێکی تری هەیە ووردترە، ئەمە ئەیکەنە هارەکڕدا کەرت ئەبێ پێ ئەڵێن لەتکە نۆک، ئەمەش هەر ئەکرێتە ناو چێشتەوە، هەر ئەم جۆرەیانە ئاجیل فرۆشەکان بۆنی ئەدەن و ئەیبرژێن، نەرمێکی تورتی بە لە زەتی لێ دەرئەچێ و پێ ئەڵێن نۆکەقەنی، هەر ئەمە بەشەکریش بۆنی ئەدەن.. خواردنی نۆک رەنگ و روو جوان ئەکا بەڵام بادارە، هەروەها ئاردەکەش بە دەم و چاودا بهێنرێ جوانی ئەکا.. ئەو نوختە رەشانەی کە لەسەر پێست پەیدا ئەبن و وان بەلەشەوە بەنۆک بیهەنوون لائیئەبا.. خواردنی نۆک بە فەریکی بۆن لەدەما پەیدا ئەکا.. یەکێ ووشکە بیرۆی هەبێ رۆنی نۆک

بگرێ و لێ دا چاکی ئەکاتەوە نۆک بکرێتە ئاوو بخورێ ددان کە ژان بکا چاکی ئەکاتەوەو دەنگیشی ساف ئەکات...

نۆک بکوڵێنرێ و بخورێ منالی مردوو لەسکی ئافرەتا دەری ئەکاو بۆ پیاویش هێزی چوونە لای ژنی زیاد ئەکا، خۆ ئەگەر بەکوڵاوی خۆی و ئاوەکەی لەخورێنی پیاو بیخوا ئەو هێزی شەهوەتەی زۆر زیاد ئەکا..

نێرگس

نێرگس گوڵێکی سپی بچووکی بۆنخۆشە، ساقەتەکەی بەرزە، گەڵاکەی سەوزو درێژە، کە ساقەتەکەی بەرز بووەوە لقی بچووکی لێ ئەبێتەوەو لەو لقە گوڵەکە پەیدا ئەبێ، پەڕەکانی سپی و ناوەکەی زەردە وەکوو تۆو وایە، سەلکێکی هەیە ئەوە ئەچێنرێ. نێرگسی دەشتەکی هەیە و باخی ماڵی هەیە، ماڵیەکەی ئەو سەلکەی ئەنێژرێ بەڵام دەشتەکیەکەی لەناو مێرگەکاناو لە بەهارانا پەیدا ئەبێ، چاوی دۆستیش پێ ئەڵێن نێرگس..

ئەڵێن هەر کەس لەوانەیە لەبەینی سینگ و دڵیا گەرایەکی بچکۆلەی شێتی وەیا بەڵەکی وەیا گولی هەبێ، هیچ ئەو شتانە لانابا بۆنکردنی نێرگس نەبێ.. ئەگەر سەلکی نێرگس وەکوو خاج ببڕن وەیا دوو دڕک بە ڕاستە و چەپەدا پیاکرێ و ئەمجا بنێژرێ نێرگسێکی زۆر بەهێز پەیدا ئەبێ.. ئەڵێن ئەگەر یەکێک لەو کاتەدا کە لەگەڵ ژنەکەیا دروست ئەبێ چاوی بکەوێ بەسەلکی نێرگس ئەو کەسە ئەبەسترێ و ئیتر هیچی پێ ناکرێ.. سەلکی نێرگس بخرێتە سەر برین گۆشتەو زوون دێنێتەوەو چاک ئەبێتەوە.. ئەو پەڵە سپی و ڕەشانە کە لەسەر لەش پەیدا ئەبن گوڵی نێرگسیان لێ بنرێ لایان ئەبا.. هەروەها بۆ ژانە سەری دائمیش باشە.. خواردنی نێرگس ڕشانەوە بە پیاو پەیدا ئەکا.. ئافرەت کە منالی لەسکا مرد بە ئەندازەی سێ مسقاڵ نێرگس لەگەڵ ئاوی هەنگوین تێکلاو بکاو بیخوا منالەکە ئەخا..

نیسک

نیسک بەری گیایەکە کە بنەکەی پچووکەو ئەوەشێنرێ، دەنکەکەی تۆزێ لەماش گەورەترە، ڕەنگەکەی سپیەکی مەیلەو زەردە، بەڵام کە توێکڵەکەی لێ کرایەوە ئەو ڕەنگەی بەو جۆرە نامێنێ، جۆرێکی تری هەیە پان کارە توێکڵەکەی لائەبرێ ڕەنگەکەی سووری مەیلەو زەردە، لەسەر ئەمەیە کەکورد پەندێکی هەیە ئەڵێ: «وەکوو نیسک وایە

بەروپشتی بۆ نی یە!.» نیسک ئەکرێ بە چێشت و ئەخورێ، نیسک لەگەڵ هەر شتێکا تێکڵاو بکرێ لەگەڵیا رێ ئەکەوێ، ئەگەر بتەوێ لەچاندندا زوو پێ بگا بیخەرە ناو شیاکەی گاوەو پاشان بیچێنە زۆر زوو پێ ئەگاو ئەڕوێت..

خواردنی نیسک رەحەتیەک ئەدا بەلەش و ئینسانیش ئامادە ئەکا بۆ بەربەرەکانی لەقسەدا.. زۆر خواردنی نیسک لەوانەیە ئینسان تووشی گولی و تاریکایی چاو بکا.. خواردنەکەی خەوی هەڵیت و پەڵێت بە مرۆڤ ئەبینێ..

وەنەوشە

وەنەوشە گیایەکە لە بەهارانا لەپێش هەموو گیایەکا ئەڕوێت، گوڵێکی بۆنخۆشی شینی هەیە، گیاکەی هەندێ بەرز ئەبێتەوە، لق لە ساقەتەکەی ئەبێتەوە لەسەر ئەو لقەوە گوڵەکە دەرئەچێ، زیاتر لە مێرگیشا پەیدا ئەبێ، گەلێ بۆنی خۆش لەوەنەوشە وەر ئەگیرێت..

یەکێ وەناقی بێ گوڵی وەنەوشە لەگەڵ ئاودا تێکڵاوی کاو بیخوا بۆی باشە.. ژانە سەرێ کە لە خوێنەوە پەیدا ببێ بۆنی وەنەوشە بکا وەیا بیهێنی بەسەریا بۆی چاکە.. یەکێ هەڵامەتی بێ بۆنی وەنەوشە نەکا چاکە چونکە زیاتر پەرەی پێ ئەستێنێ.. یەکێ ووشکە بیرۆی هەبێ رۆنی وەنەوشە بگرێ و لێ بدا چاکی ئەکاتەوە..

هەزبیە کێویلە - سقر

هەزبیە کێویلە کە «مەرزە»شی پێ ئەڵێن بەکوردی و بەعەرەبی «صقر – سقر»ی پێ ئەڵێن، گیایەکی دەشتەکی یە، گەڵایەکی ووردو گوڵەکەی مەیلەو شینە، تامێکی توند و بۆنخۆشی هەیە، ئەم هەزبیەیە لە پزیشکی دا بۆ نەخۆشی سی زۆر بەکار ئەهێنرێ. هەزبیە لە باخەماڵیەکانیشا بە خێوی ئەکەن، زیاتر هی باخیەکان پیان ئەڵێن مەرزە.

یەکێ ددانی ژان بکا، وەیا کرمی هەبێ، وەیا قورحەی هەبێ مەرزە بجوێت بۆ هەمووی باشە.. یەکێ مار پێوە بدا هەزبیە کێویلەی بخەنە سەر ژان و ژاری لائەبا، هەر لەبەر ئەمەیە گەلێ لە حەیوانی کێوی کە مار پێوەی ئەدا خێرا ئەچێ ئەو هەزبیە کێویلەیە ئەخوا، بەتایبەتی ژیشک و مووشی خورما کەشەڕ لەگەڵ ماردا ئەکەن و مارەکە ئەگەر دای پیانەوە پەلاماری هەزبیە ئەدەن.

هێرۆ

هێرۆ کە «هەرمەڵە»شی پێ ئەڵێن گیایەکە ساقەتەیەکی بەرزو ئەستووری هەیە، لەوانەیە دووگەز بەرز ئەبێتەوە، گەڵاکەی پان و زلە، گوڵەکەی شەیپووریە، گوڵ و ریشەو هەموو لە پزیشکی دا بەکار ئەهێنرێ، گوڵەکەی سووریش دەرئەچێ و سپیش دەرئەچێ..

یەکێ ئەگەر پەڵە پەڵە سپێتی لەسەر روومەتی پەیدا بوو وە ئەمەش جیایە لە بەڵەکی، بەم نەخۆشیە ئەڵێن «بەهەق» جا ئەگەر یەکێ ئەمەی هەبوو بەم هێرۆو بەسرکە ئەوانە بهەنوێ و لەبەر هەتاو دانیشی چاکی ئەکاتەوە.. گوڵی هێرۆ لەگەڵ کبریت تێکڵاو بکرێ و بدرێ لە خەنازیر ئەیڕەوێنێتەوە. خەنازیر لوویێکە کە لەبەینی پێست و گۆشتدا پەیدا ئەبێ و سەخت ئەبێتەوە، ئەمە زیاتر لە گەروو وملدا ئەبێ.. یەکێ بەزەحمەت میزی ئەکرد وەیا ئافرەتێک بەگران منالی ئەبوو و منالەکەی لێ ئەبووەوە هێرۆ بکوڵێنن و لەو ئاوەی بخۆنەوە رزگاریان ئەبێ لە دەردەکەیان...

یەکێ دووپشک وەیا مار پێوەدا بوو گەڵای هێرۆ لەگەڵ کەوەر بکوتن و لێ بنێن ژان و ژاری نامێنێ.. خواردنی بە ئەندازەی مسقاڵێک لە ئاوی هێرۆ زۆر بەکەڵکە بۆ کۆڵنج.. ئافرەت وەیا پیاو مووی سەری بە هێرۆ بشوا نەرمی ئەکاو بە کەڵکە بۆی.. یەکێ تووشی گەڕی بوو بوو بە هێرۆ بیهەنوێ چاک ئەبێتەوە..

هەلیلە

هەلیلە بەری دارێکی گەورەیە کە زیاتر ئەم دارە لە هندستان ئەبێت، دارەکە گەورەو گەڵاکەی باریک و درێژە، بەرەکەی وەکوو هێشو وایە دەنکەکەی بەئەندازەی مێوژێک ئەبێ، رەنگی زەرد وەیا رەشە، لە گەڵێ داو دەرمانی پزیشکی دا بەکار ئەهێنرێ.

هەلیلیون

هەلیلیون بەکوردی «مارگیا» و «مارچێو»ی پێ ئەڵێن، گیایەکە درێژو ئەکشێ بەسەر زەوی دا، هەرشتێکیشی دەست کەوێ خۆی پیا ئەئاڵێنێ، ئەم گیایە وەکوو گەڵای هەیە تۆویشی هەیە، لەکێویشا ئەبێ و لە دەشتیشا، تەرزی ئەم گیایە وەکوو مار پێچ پێچە..

یەکێ پشتی ژان بکا وەیا کەژۆک - عرق النسا-ی هەبێ گەڵای مارچێو بکوڵێنێ و ئاوەکەی بخواتەوە چاک ئەبێتەوە.. هەروەها هەلیلیون بۆ کۆڵنج و باش باشە.. یەکێ

ژانی پشتی هەبێ، وەیا بەگران میز بکا، وەیا ئافرەتێک بەزەحمەت منالەکەی لەکاتی منال بووندا لێ ببێتەوە ئەمانە ریشەی مارگیا بکولێنن لەگەڵ خودی گیاکەدا و ئاوەکەی بخونەوە بۆ هەموویان باشە.. هەروەها زۆر بەهێزیشە بۆ چوونە لای ژن و بۆ زیاد بوونی ئاوی مەنی.. تۆوەکەی بنرێ لەددانێ کەژان بکا باشە.. زۆر خواردنی ئەم هەلیلیونە زیان بە معدە ئەگەیێنێ و رەوانیش دێنێ، خوێنی حەیزیش زیاد ئەکا.

هیلوفەڕ

هیلوفەڕ وەنەبێ ئەم ووشەیە زۆر باوی هەبێ بەڵکوو ئەسڵ و راستیەکەی «نیلوفەڕ»ە، هیلوفەڕ وەنەبێ شێوەیەکی رەوان بێ. نیلوفەڕ گیایەکە لەناو دەریاچەو گۆمی گەورەی ئاو لێ نەبڕاوە پەیدا ئەبێ، بنکەکەی لەزەوی بن ئاوەکەوەیە، سەرەکەی ئەگاتە لێواری ئاوەکەو گوڵ ئەکا، هەتا ئاوەکە بەرز ببێتەوە ئەویش بەرز ئەبێتەوە گیایەکی بۆنخۆش و گوڵێکی جوانی وەنەوشەیی تۆپ تۆپی هەیە، هەندێک لەم نیلوفەڕە بە رۆژ گوڵەکەی چاو ئەنێ بەیەکاو بەشەو ئەپشکوێتەوە.

ئەم نیلوفەڕە خەو لە ئینسان ئەخاو بۆ ژانەسەری گەرمی دایمی زۆر باشە بەڵام ئاوی مەنی ئەوەستێنێ و ئارەزووی چوونە لای ژن زۆر زۆر کەم ئەکاتەوە.. تۆوەکە یەکێ بەڵەکی هەبێ لەگەڵ ئاودا تێکڵاوی بکاو شوێنەکەی پێ بهەنوێ چاکی ئەکاتەوە، بەڵام کە بخورێ هیچ ئارەزووی چوونە لای ژن ناهێڵێ.. یەکێ مووە رێزە -داء الثعلب-ی هەبێ تۆوی نیلوفەڕی بخاتە سەر ئەو دەردەی نامێنێ و شوێنەکە مووی لێ ئەڕوێ بەبێ هەڵوەرین..

بارساییەکانی سروشتی و کانەکان

مەبەست بە بارساییەکانی سروشتی ئەجرامی کەونی وەکوو مانگ و رۆژوو ئەوانەو بە کانەکانیش ئەو «معادن» و شتانەن کە لە زەوی دا هەن. ئەم شتانە هەموو هەر یەکە جۆرە سروشتێک و چەشنە چاکەیەکی تێدایە کە لەیەکێکی ترا نی یەو ئادەمیزاد بە جۆرێکی لارێگەو رێگەدار کەڵک لەهەموویان وەرئەگرێ. ئادەمیزاد گێتیەکی بچووکە، چی لەگێتی و کەونە گەورەکەدا هەیە لە ئادەمیزادەکەشا هەیە، ئەو کانانە کە لە زەوی دا هەیە لە لەشی هەموو تاقە ئادەمیزادێکیشا هەیە؛ ئادەمیزادێک بتوێنەرەوە، لەپاشان سەیری خڵتەکەی بکە تەماشا ئەکەی ئەم خڵتەیە برێتی یە لە ئاسن، لە پۆڵا، لە گۆگرد، لە ئاڵتوون، لەزیو،

لە ئاسن کێش... هتد. کەوابوو ئادەمیزاد گێتیە گەورەکەیە و گێتیە گەورەکەش گێتیە بچووکەکەیە کە ئادەمیزادە!.

جا لەبەر ئەمانە پێویستە تۆزێ قسە لەو بارساییە سروشتیانەو لە هەندێ لەو کانانە بکەین بۆ ئەوە بزانین چ چاکەیەکیان تێدا هەیەو بۆ ئەوە بزانین ئەم ئادەمیزادە چ نوختەیەکی جەوهەری یە بۆ ئەم کەون و گێتیە گەورەیە کەوا ئەمانە هەموو بۆ ئەم راوەستاون و ئەمیش تا ئەندازەیەک توانیویە لە گەمێکی زۆر کەم لەسروشتی ئەوانە بگات.

مانگ

مانگ لە زمانی کوردی دا بەو بیست و نۆ یا سی رۆژە ئەڵێن کە لە بەینی مانگی یەک شەوەی یەکەم و مانگی یەک شەوەی مانگی دوایی دایە، وەبەم هەیکەلە رووناکیەش ئەڵێن کە لەئاسمانەوە بەشەوی مانگە شەو دیارەو لەبەر چاو ئێمەوە بە ئەندازەی سینیەکە بەڵام لەراستی دا ئەم کورەی زەویە بکەی بە «٦» کەرتەوە مانگ بەئەندازەی کەرتێکیە. مانگ لەهەموو بارساییەکانی تر نزیکترە بە زەوی، نزیکەی سەد و بیست هەزار فرسەخ لە زەویەوە دوورە. رەنگی خۆی کاڵێکی مەیلەو رەشە، رووناکی لەرۆژ وەرئەگرێ، بەدەورەی زەوی دا ئەسووڕێتەوە، لەبەر ئەوە کە زەوی وەکوو تۆپ خڕە کە لە پلەکانا زەوی ئەکەوێتە بەینی ئەوو رۆژ لەکاتی گەڕانی مانگەکەدا وێنەی مانگ وەکوو سەرە نینۆک وەیا دەمەداس دەرئەچێ لە یەکەم شەودا پاشان بەرە بەرە لەگەڵ گەڕانەکەدا زل ئەبێ چونکە زەوی رێگای بۆ چۆڵ ئەکا بۆ وەرگرتنی رووناکیەکەی لە رۆژ، تا پڕ ئەبێتەوەو ئەبێ بە وەکوو سینیەکی پان و خڕ ئەمجا دەست ئەکاتەوە بە کەم بوونەوە تا هەمووی ون ئەبێ و ئەچێتەوە سەری مانگی تازە. لە مانگدا هەندێ شت هەیە بەئەندازەی دەسەڵات لێرەدا چمکێکی باس ئەکەین:

ئەمە چۆنیەتیەک بوو لەمانگ دا کە تا ئێستە زانیاریی ئادەمیزاد پێ گەیشتبوو بە بێ ئەوە کە چووبێتە ناویەوە کەچی لەرۆژی دوو شەنبەی «١٩٦٩/٧/٢١»دا سێ کەسی ئەمەریکی بەناوی «ئەرمسترۆنگ» وە «درین» و «کولینز» بەهۆی کەشتی ئاسمانی یەوە لەوێنەی جاڵجاڵۆکەدا لەسەر مانگ نیشتنەوە!.

لەسەر قسەی ئەمانە مانگ رەنگێکی وای نی یە، زیاتر رەنگی بەلای رەنگی خۆڵەمێش دا ئەڕوانێ. وایان بۆ دەرکەوتووە کە تەپۆڵکەی بەردینی تێدا هەیە، زۆر بەردی

وای تێدا هەیە وەکوو «کێل» وانە سەرەکانیان تیژە، لەبەینی دوو تا سێ مەترەدا بەرزن، کە لەسەر مانگ نیشتوونەتەوە وەکوو یەکێک پێی بنێ بە سەر خۆڵەمێش دا چۆن شوێنی پێی کەی چاڵ ئەکەوێ ئەمانەش وا بوون. هەوایان لەگەڵ خۆیان بردووە بۆ هەناسەدان چونکە هێشتا دەرنەکەوتووە هەوای بۆ ژیان تێدا هەیە. بەهۆی ئالاتەوە قسەیان لەگەڵ ئەرز کردووە.

هێزی راکێشان و جازبیەت لە مانگ دا کەم بووە ئەمانە بە چوار چەمۆڵە رۆیشتوون بۆ ئەوە نەوەک بکەون گلۆر ببنەوە. لەو سێ کەسە تەنها دوو کەسەی یەکەمیان چوونە سەر مانگ ئەوی سێ یەم لەناو مەکینەکەدا مایەوە. لەوێ رەنگی ئەرزیان بەجوان و رووناک هاتۆتە بەر چاو. لەپاش مانەوەی «٢» سەعات و «٢٥» دەقیقە و «١٤» ثانیە لەناو مانگ دا گەڕانەوە بۆ زەوی. ماوەی چوونەکەیان لە ئەرزەوە تا گەیشتنە مانگ بەو مەکینەیە کە پێ چوون «١٠٢» سەعات و «٤٥» دەقیقەو «٤٢» سانیە بوو. ئەبێ ئەو مەکینەیە چەندە تیژ بووبێ لەروەیشتنا تا بەو ماوەیە رۆیشتوون؟! هێشتا ئادەمیزاد بۆی دەرنەکەوتووە کە «مادە»ی مانگ چی یە. ئەو دەستەیە لە ١٩٦٩/٧/٢٤دا گەیشتنەوە سەر زەوی. ئەم چوونە بۆ مانگ «٢٤» هەزار ملیون دۆلاری ئەمەریکی تێ چووە.

لەشی هەموو گیانلەبەرێک لە سەردەمی زیاد بوونی مانگ و مانگە شەودا بەهێزترە لەو سەردەمەی کە مانگ لە کزی دایە.. تەڕایی لەش و زیاد بوون و گەشەکردنی لەو سەردەمەدا زیاترە کە مانگ لە زیادی دایە تا سەردەمەکەی تری. هەروەها ئەحواڵی کشانەوەو چوونەوە یەکی دەلیاو رووبارەکان، واتە «مد و جزر»یان لە زیاد و کەمی مانگ دایە؛ مانگ هەتا لە زیادی بێ ئەو ئاوانە لەبەر یەک ئەکشێنەوە، لە پانزەی مانگ بە دواوە ووردە وورده ئەچنەوە یەک. ئەوانەی کە لەسەری مانگ وەیا لەسەردەمی زیاد بوونی مانگ نەخۆش ئەکەوون لەشیان بەهێزترە بۆ بەرەنگاری نەهێشتنی نەخۆشیەکە تا ئەو کەسانە کە لە ئاخری مانگ وەیا لەکاتی کەم بوونەوەی مانگدا نەخۆش ئەکەوون.. لەکاتێکا کە مانگەشەو لەناوە مووی گیانلەبەر زیاتر خەریکی گەشەکردن و ئەستوور بوون ئەبێ تا ئەو سەردەمە کە مانگەشەو لەناو نیە.. لە کاتێکا کە مانگ و مانگەشەو دەست ئەکا بەزیاد بوون ماڵات شیری زیاتر ئەبێ، مێشکی پڕتر ئەبێ، هێلکە سپێنەکەی لەو سەردەمەدا زیاتر ئەبێ، کە کەوتە مانگ لەکورتی دان، واتە لەدوای پانزە بەدواوە ئەمانە وورده وورده پێچەوانەکەی ئەگرن..

ئینسان که زۆر لەبەر مانگەشەو دابنیشێ لەشی خاو ئەبێتەوەو سەرێشەو هەلاّمەتی تیا زیاتر ئەبێ. هەروەها گۆشتی حەیوانات ئەگەر لەبەر مانگەشەو بەیاتە بکرێتەوە بێن پەیدا ئەکا. لە زمانی کوردی دا «بۆن» بۆ خۆش و «بێن» بۆ ناخۆشە.. لە نیوەی یەکەمی مانگ دا مـاسی زۆرتر دەست ئەکـەوێ لە رووبارو دەلیـاکـانا تا نیـوەی دووەمی مـانگ وە قەڵەوتریشن لەو نیوەی یەکەمەدا تا نیوەی دووەم.. لە نیوەی یەکەمی مانگدا جرۆجانەوەر زۆرتر دەرئەچن تانیوەی دووەم، ئەوانەشیان کە پێوە ئەدەن زەهریان تیژ ترە تاهی نیوەی دووەم... دڕندەکان لە نیوەی یەکەمی مانگدا زیاتر بە شوێن نێچیردا ئەسووڕێنەوە تانیوەی دووەمی مـانگ.. مـەترسی کـەژو کـێو لە دڕندە لەو نیـوەی یەکـەمـەدا زیاترە لە نیـوەی دووەمی..

دار ناشـتنی ئەگەر لەسەردەمـێکا بوو کە مـانگ لەزیادی بوو، واتە لەنیـوەی یەکـەمی مـانگ دا بوو ئەو دارە زووتر پێ ئەگاو بەری چاکـتـر ئەبێ لە کـاتێک کە سـەردەمی کـەم بوونەوەی مـانگ، هەروەها مـوتربەش هەر لەو سـەردەمـەدا چاکـتـر پەیوەست ئەبێ تا سەردەمێ کە مانگ رووناکیەکەی لەکەم بوونەوەدایە.. دانەوێڵەی تەڕی وەکوو نۆک و نیسک و شـتە و گیاش لەکاتێکا کە مانگ رووەو پڕ بوونەوە ئەڕوا ئەوانە زیاتر گەشە ئەکەن و ئاو ئەگرن و پڕ ئەبن تا کاتێ کە مانگ روو لەکزی یە.. میوە کە خەریکی پێ گـەیشتن ئەبێ ئەوانەی کـە رووناکی مـانگ لێـیـان ئەدا جـوانتـرن لەوانەی کـە ئەو رووناکیـەیان بەر ئەکەوێ.. قـامیش و کەتان ئەگەر رووناکی و تیشکی مانگی نیـوەی یەکەمی مانگیان لێ بدا بێ هێز و پێزتر ئەبن لەوانەی کە تیشکی نیوەی دووەمیان لێ ئەدا، واتە شەوقی مانگەشەو بۆ ئەوانە زیانی هەیە.

زەوی

زەوی یەکێکە لەو بارسایی یە کەونیانە کە لەم بۆشایی هەوادا بەهۆی راکێشـانی رۆژو قورسایی خۆی و لەنگەر گرتنی هەواوە راوەستاوە. لە دوو گەڕانی دائمی دایە؛ یکێکیان بە دەوری خۆی دا هەر بەبیست و چوار سەعات شەوو رۆژ دروست ئەکا، یکێکیـان بە دەوری خۆردا لە «٣٦٥» رۆژدا چوار وەختە دروست ئەکا.

جیـاوازی ئەم لەگەڵ بارسـاییەکانی ترا ئەوەیە کە ئەم خاوەنی هەمـوو جۆرە هۆیەکە بۆ ژیان و بۆ پێ گەیاندنی گیانلەبەرو دارو درەخت ئەوانیتر ئەمەیان تێدا نی یە.

ئەم ئەرزە لە وێنەی تۆپ دایە، سێ بەشی ئاوەو بەشێکی خـاکە، هەمـوو مەساحـەکەی

«١٣٥,٤٨٠,٢٠٠» کیلومەترە. لەجوانی دا ئەم لەهەموو ئەستێرەکانی تر جوانترە، رووناکی لە خۆر وەرئەگرێ. ئەو شوێنە لەزەوی دا کە ئەبێ بەشەو لایەکەی تری ئەبێ بەرۆژ. وەکوو چۆن لەزەویەوە سەیری مانگ ئەکرێ لەیەکەم شەودا تا شەوی چواردە هەر شەوێک مانگ بەشکلێک دەرئەچێ؛ لە دەمە داسەوە تا پڕ ئەبێتەوە ئەگەر یەکێ بچێتە ناو مانگ و سەیری ئەرز بکا ئەرزیش وا دەرئەچێ؛ سەرەتا لەدەمە داسەوە تا پڕ ئەبێتەوە، ئەوەندە هەیە لە کاتێکا کە زۆر دوور لە زەویەوە سەیری ئەرز بکرێ ئەم گەلێ جوانتر و شیرینترە لە جوانی مانگ. ئەمەش لەبەر ئەوەیە مانگ هۆی ژیانی لە خۆی داو بۆ خۆی (حیویەتی) تێدا نی یە، ئاوی تێدا نی یە جوانیەکەی هەر ئەوەیە کە رووناکی ی خۆر لێ ئەداو هەوای بەینی مانگ و خۆر دانەوەکە -انعکاسەکە- رووناکتر ئەکاتەوە. لە زەوی دا رووناکی خۆرەکە هەیە، هەواو بۆشایی بەینی کوورەی خۆرو کوورەی ئەرزەکە هەیە، ئاوی ناو ئەرزەکە هەیە. ئەمانە هەموو ئەبنە هۆی ئەوە کە جوانی ی لە ئەرزدا زیاتر پەیدا ببێ تا لە مانگ وەیا ئەستێرەیەکی تردا.

هەوا قلەتێکە -جورمێکە- زۆر تەنک و شەفاف، بارساییەکی هەیە، ئەم بارساییە بەلای شینیی دا ئەڕوانێ. هەوا هەر چەندە بەرهەڵستی -مەنعی- بینین ئەکا بەڵام مەنعی دڕان و چوونەناو ناکا، لەبەر ئەم بەرهەڵستی نەکردنەی بۆ چوونە ناویەوە شەفافیەکی هەیە لەکاتێکا کە رووناکیەکی تیژ روو بەرووی بکرێتەوە ئەو بارساییە کە کەوتۆتە ئەو دیوی هەواکەوە بەجوانتر و پوختتر دێتە بەرچاو. وەکوو چۆن ئاوێنەیەک روو بەرووی شتێک بکرێتەوە شتەکە لە ئاوێنەکەدا چاکتر دەرئەکەوێ تا نەفسی خۆی وێنەی هەواو ئەرزو خۆریش هەر وایە.

دیسان ئەوا کێوێکی بەرز لەدوورەوە ئەبینرێ، هەوا هەیە لە بەینی کێوەکەو لە بەینی ئەو کەسەدا کە کێوەکە ئەبینێ کێوەکە مەیلەو شین و بەشەفافیەک دێتە بەر چاو. ئەرزو هەواو خۆرەکەش ئاوایە. کە رۆژ نادا لە ئەرزەکە تاریکاییەک پەیدا ئەبێ کە رۆژەکە لێ دا رووناکیەک هەیە کە ئەو رووناکی یە گەلێ جوانترە لەو رووناکی یە کە ئێمە لەمانگ وەیا ئەستێرەیەکی تردا بەرچاومان ئەکەوێ. بەڵام ئەمە بە مەرجێک کە سەیری ئەرز بکەین لە شوێنێکی دوور لەزەوی یەوە نەوەک هەر لەسەر زەویەکەوە سەیر بکەین چونکە کە لەسەر زەویەکە بووین ئەو هەستەمان پێ ناکرێ.

ئەم جوانیەش کە هەیە جگە لەوە مادەی ئەرز - کە خۆڵەکەیە - تا ئەندازەیەک بە

هەوێنترە لەمادەی ئەستێرەکانی تر لەبەر ئەوە کەسێ بەشی کوورەی ئەرزەکە ئاوەو ئاویش لەخودی خۆیا مادەیەکی شەفافە، کە رووناکی هەتاوی لێ دا ئینعکاسەکە لە ئاوەکەدا ئەبێ چونکە ئاوەکە زۆرترە ئەو وەختە جوانیەکەی جوانتر ئەبێ لە جوانی ئەستێرەکانی تر، وە ئەسلّی مادەی خاک و ئاوەکەش لەرووی زانیاری ی فیزیاو ژیۆلۆژی یەوە - زانیاری ئەجسامی تەبیعی و ئەرز ناسین - جارێ نەزانراوە کە چین و جەوهەرەکەیان چی یە.

ئەم رووناکی تاوەش تا ئەگاتە زەوی «٨» دەقیقەو «١٣» سانیەی ئەوێ بە مەرجێ کە لە هەر سانیەیەک دا «١٨٨,٢٣٥ ,١/٤» میل ببڕێ. کە وابوو ماوەی بەینی کوورەی زەوی و کوویرەی رۆژ «٩٢,٥٠٠,٠٠٠» میلە.

مەدارەکە ئەوەندە گەورەیە لە ژمارە نایەت،«قطر»ە کەی «١١٠» جار زیاترە لە قطری ئەرز. لەناو ئەو مەدارەدا لەگەرمایی زیاتر هیچی تری تێدا نی یە، جوولانی ئەو مەدارە دەستی هەیە لە جوولانی ئەستێرە گەڕۆکەکانی ترا، لە گەڕانی ئەو ئەوانیش هەندێ لە گەڕانیان بەهۆی ئەوەوە ئەبێ.

ئەو ئەستێرانە کە بە دەوری رۆژدا ئەگەڕێن: «عەتارد، زوهرە، ئەرز، مەریخ، موشتەری، زوحەل، ئورانوس، نبتون». لە هەموویان نزیکتر بەرۆژەوە «عەتارد»ە پاشان ئەوانیتر بەپێ ریزی ئەم نووسینە.

لە بەینی مەداری مەریخ و موشتەری دا زیاتر لە هەزار ئەستێرە ئەخولێنەوە لەو بەینەدا. هەروەها جگە لەبەینی ئەو دوو مەدارە بە سەدها ئەستێرەی تر هەیە هەر بە دەورەی خۆردا ئەسووڕێنەوە.

رۆژ

رۆژ لەزمانی کوردی دا بەو بەشە بیست و چوار سەعاتەی شەوو رۆژ ئەووترێ کە بەرانبەری شەوەو لەهەتاو دەرچوونەوە دەست پێ ئەکا تا هەتاو ئاوا بوون. وە رۆژ بەو کوورە ئاگرینە وەستاوە بەرز پڕ گەرمایی و سووتێنەرە ئەوترێ کە چاو ناتوانێ سەیری بکاو دنیاو ئەستێرەکانی تر رووناک ئەکاتەوە.

جا ئا ئەم رۆژە کوورەیەکی ئاگرینی بەرزەو شوێنی تایبەتی خۆی هەیەو وەستانێکی تایبەتی هەیە، سەرچاوەی ژیانی زۆرتر لەم هەست و نەستەیە، ملیۆنێک و چوار سەد هەزار جار لەزەوی گەورەترە، سێ سەد هەزار جار لە زەوی قورسترە، دوریەکەی لەزەوی

ئەوەندە دوورە کە تیشکەکەی بە ماوەی هەشت دەقیقە و سیانزە سانیە ئەگاتە زەوی. هەر سانیەیەکیش ١٨٨،٢٣٥،١/٤ میل ئەبڕێت.

ئەم کوورەی ڕۆژە کورەیەکی خڕی وەکوو تۆپ وایە، ئەستووریەکەی لەم سەرەوە بۆ ئەو سەر سێ سەدو پەنجاو پێنج هەزارو حەفتاو چوار میلە. ئەم کوورە گەورەیە بڕێتی یە لە تەم و بوخارو ئاگر، بە درێژایی ساڵ لەناو خۆیا ئەتەقێتەوە، وەکوو چۆن دەستەبەرەیەکی داربەڕوو ئاگری پێوە بنێ، پەیتا پەیتا ئەو دارانە ئەتەقێنەوەو پزیسکەیان لێ ئەبێتەوە، کوورەی ڕۆژیش بەو جۆرە لەماوەی هەر تاقە سانیەیەک دا بە سەدها ملیار تەقەو پزیسکەی لەناو خۆیا لێ ئەبێتەوە، لەم تەقەو هەراو پزیسکەیە کوورەی ڕۆژەکە دروست بووەو ئەمانە وەکوو ئەو زەڕەو گەردانە کە لەکاتێکا خۆرەتاو لە کولانچکەی سەر ژوورەوە بە جۆرێکی کۆڵەکەیی ئەچێتە ناو ژوورەکە، گەردەکان چۆن لەناو ئەو کۆڵەکە خۆرەتاوەدا دیارن کە لە جووڵان و هات و چۆدان پزیسکەو گەردە ئاگرینەکانی ناو کوورەی ڕۆژیش بەو جۆرە لە هات و چۆیەکی دائمی دان و بەهێزی ئاگرینی هەموویانەوە ئەو کوورە ئاگرینە دروست بووەو ڕووناکی ئەدا بەهەموو بارساییە گەڕۆکە هەواییەکان. لەکاتێکا کە ڕۆژ ئەگیرێ مانگ ئەکەوێتە بەینی ئەوو ئێمەوە و ئەو ڕووناکیە لە ئێمە ئەشارێتەوە..

ئەم کوورە ئاگرینە کە ئەمە سەمەرەی بوو هەندێ شتی تایبەتی تێدا هەیە کە لە بارساییەکانی ترا نی یە ئێمە لێرەدا تۆزێکی زۆر کەم لەو شتانە باس ئەکەین، لەمەوە مستێک ئەبێ بە نموونەی خەروارێک:

گەرمایی ڕۆژ دەستێکی تەواوی هەیە لە دروست بوونی باران و ئاودا، چونکە ئەو گەرماییە ئەدا لە دەلیاکان و هەڵمی لێ پەیدا ئەکاو ئەیبا بە ئاسمانا تا ئەگاتە نهۆمی سەرمایی لەوێ دا ئەبێ بەباران و ئەڕژێتەوە خوارەوە، لەوەوە کانیاو و ڕووبارەکان دروست ئەبن.. لە کاریگەری گەرمایی ڕۆژەکە کانە هەمە جۆرەکان دروست ئەبن.. چونکە ئەو خڵتانە کە لەژێر ئەرزەوە تەبێعەتی ئەرزەکە دروستیان ئەکا ئاوی ئەو بارانە کە لە گەرمایی ڕۆژەکەوە پەیدا ئەبێ ئەو خڵتانەی بەپێی شایانی زەویەکە پێکەوە ئەشێلێ و لە ئەنجاما کانەکانی وەکوو زیوو ئاڵتوون و نەوت و گۆگرد .. هتد پەیدا ئەبن..

بەهۆی ڕۆژەوەیە کاروباری گژوگیا و دارو درەخت، چونکە ئەمانە ناینە ئەنجام و پێ ناگەن ئەگەر بێت و ڕۆژ لیان نەدا.. هەر لەکارو باری ڕۆژە گورجوگۆڵی و چالاکی گیانلەبەر، بە ئاشکرا ئەبینین لەبەیانیەوە تا نیوەڕۆ هەموو جۆرە گیانلەبەرێک چالاکی و

بزیویەکی هەیە کە ئەو چالاکی و بزیویەی لە نیوەڕۆ بەدواوە تیا نابینرێ، کە شەو هات ئەم گیانلەبەرانە لەگێتیەکی تری وادان هەر ئەوەندەیە کە مردن نی یە.. دیسان ئەو وولاتانە کە زۆر نزیکن بە رۆژەوە سەیر ئەکەی لە رەنگ و روودا رەش و داگیرساو، لە رەوشتا وەکوو دڕندە، ئەو وولاتانە کە دوورترن لەرەنگی پێست و روودا سپی و لە رەوشتا رەوشتێکی تا ئەندازەیەک لەسەر خۆیان هەیە..

دیسان بەهۆی کاریگەری رۆژەوەیە پەیدا بوونی زەوی و ووشکانی لەسەر ئەم زەویە، گەرمایی رۆژ ئەکاتە کارێ کە وردە خلتی لێواری دەلیاو دەریاچەکان زیاد بێ و یەک بگرێ و ببێ بەزەوی. لەسەر ئەم بڕوایە ئەم شوێنە ئەرزەی کە ئێستە من و تۆی لەسەر دانیشتوین ماوەی پێش مێژوو دەلیا بووەو بووە بەووشکانی.

تیر

تیر ئەستێرەی عەتاردە، لەهەموو ئەستێرەیەکی گەڕۆک نزیکترە بە رۆژ و لە هەمووشیان بچووکترە، ئەرز بکەی بە بیست و دوو کەرتەوە تیر بەئەندازەی یەکێ لەو کەرتانەیە، ماوەی دەورو بەرەکەی نزیکەی هەزار و سەد و پەنجا میلە، ماوەی بارسایی ناوەڕاستەکەی لەم سەرەوە بۆ ئەو سەر -قطرەکەی- نزیکەی دووسەدو هەشتا میلە، لە هەر بورجێکا بیست و حەو رۆژ ئەمێنێتەوە، لە ماوەی هەشتاو هەشت رۆژدا جارێ بە دەوری خۆی و رۆژدا خولێک ئەخواتەوە، رەنگی بارساییەکەی دێز کارە، لەگەڵ ئەوەشا شایانی ئەوەیە کە رووناکی رۆژ تا ئەندازەیەک کاری تێ بکا، ماوەی مەدارەکەی سێ سەدو هەشتاو هەشت هەزارو هەشتاو دوو میلە، ماوەی گەڕان و سووڕانەوەی ئەم مەدارە سالێکە، کە ببینرێ یا لەپێش رۆژ هەلاتنا وەیا لەدوای رۆژ ئاوا بوون ئەبینرێ.

زوهرە

زوهرە کە یەکێکە لەئەستێرە گەڕۆکەکان، زوهرە «ناهید» و «ناهیدە»و «ئەناهید»و «نوس»ی پێ ئەلێن، لەپاش «تیر» نزیکتر ئەستێرەیەکە بە زەویەوە، وەکوو تیر پێش هەلاتنی هەتاوو دوای ئاوابوونی رۆژ ئەبینرێ، بە دوو سەدو بیست و پێنج رۆژ جارێک بە دەورەی رۆژدا ئەسووڕێتەوە، گەورەیی زوهرە ئەرز بکەی بە سی و چوار کەرتەوە زوهرە بە ئەندازەی کەرتێکیانە، ماوەی مەدارەکەی سێ هەزار و حەوسەدو نەوەدو پێنج هەزار میلە، ماوەی ناوەڕاستەکەی لەم سەرەوە بۆ ئەو سەر واتە قطرەکەی چوار سەدو چل و نۆ

میله، لەهەر بورجێک بیست و حەو ڕۆژ ئەمێنێتەوە، بەلای هەندێ لەزانایانی فەلەکیەوە زوهرە لە تیر گەورەتر..

زوهرە هەرکەس سەیری بکا دائما لە خۆشی و دڵخۆشی ئەبێ.. ئەو کەسەی کەسەیری زوهرە ئەکا ئەگەر تۆی سیلی تێدا هەبێ ئەو تۆوە کز ئەبێ.. ئەڵێن تەبێعەتی زوهرە تەبیعەتێکی ئاهەنگ ئاوەرەو تەبیعەتێکە خۆش و یەکیەتی ئەدا، جا بەم بۆنەوە ئەگەر مارەبڕینی ژن و مێردێک بکەوێتە ئەو وەختە کە زوهرە لە حاڵی باشی دایە بەینی ئەو ژن و مێردە ئەوەندە خۆش ئەبێ هەر نەبێتەوە..

کەیوان

کەیوان کە ئەستێرەی «زوحەل»ە، یەکێکە لە ئەستێرە هەرە گەورەکان کە لەپاش موشتەری لەهەموو ئەستێرەکان گەورەترە، نزیکەی حەوسەدو پەنجا ئەوەندەی زەوی ئەبێ، هەشت کورە مانگی هەیە، کەمەیەکی ڕووناکی و تیشک دەوری گرتووە، لە ماوەی بیست و نۆ ساڵ و نیودا سووڕێک ئەخواتەوە، ماوەی مەدارەکەی بیست و یەک ملیۆن و شەشسەدو سی وشەش هەزارو شەشسەدو شەش میلە، تەماشاکردنی ئەستێرەی زوحەل خەم و خەفەت دێنێ..

بەهرام

بەهرام ئەستێرەی مریخە، ئەستێرەی بەهرام لە ئەرز بچووکترەو لەدوای زەویەوەیە، دوو ئەوەندەی ئەستێرەی تیرو نیوەی ڕووناکی ئەستێرەی ئەناهیدی هەیە، ماوەی سووڕانەوەی ساڵێک و دە مانگ و بیست و دوو ڕۆژە، لەوێنەو تەشک دا هەر وەکوو ئەستێرەی مانگ و ناهید وایە، ماوەی بەینی مەدارەکەی – مەبەست بەماوەی بەینی مەدارەکەی ئەو بۆشایی و بایەیە کە بەهۆی تەووژمی ئەوەوە ئەجووڵێتەوەو ئەسووڕێتەوە – بیست ملیۆن و حەفتاو شەش هەزار و نۆسەدو نەوەدو هەشت میلە، ماوەی بارساییەکەی خۆی نزیکەی ئەوەندەو نیوی زەویە، ئەستووری بارساییەکەی نۆسەد هەزارو هەشت سەدو هەشتا و پێنج میلە، ئەگەر بەڕاست بڕوا لەهەر بورجێکا چل ڕۆژ ئەمێنێتەوە..

بەرجیس

بەرجیس ئەستێرەی «موشتەری»یە، ئەستێرەی موشتەری وەکوو «بەرجیس»ی پێ ئەڵێن «هورموز» و «ژووپیتەر»یشی پێ ئەڵێن، ئەم ناوانە لە پەهلەوی کۆن دا هەن کەبناغەی زمانی کوردی ئێستەیە، بەرجیس گەورەتر ئەستێرەیەکە لەپاش رۆژ، بەچاو ئەستێرە رووناکی نەدەرەکانەوە بۆ رووناکی لە پلەی دووەمایە، پلەی یەکەم تیرە و پلەی دووەم ئەم، نزیکەی هەزارو دووسەد و سی ئەوەندەی زەوی ئەبێ، چوار مانگی هەیە، جازبیەتێکی زۆری هەیە سەیر کردنی ئەستێرەی بەرجیس خۆشی و ئاهەنگ دێنێ..

دوو قوتبە

مەبەست بە دوو قوتبە ئەو دوو ئەستێرەیەیە کە لە ئەم سەرو ئەوسەری زەویەوە دەر ئەکەون و پیان ئەڵێن قوتبی شیمالی و جەنووبی. قوتبی شیمالی حەو ئەستێرەی چکێ گەشی رێک و پێک دەوریان داوە کەبەم حەو ئەستێرەیە ئەڵێن «بنات النعش»، لەگەڵ ئەمانەشا زۆر لەوورده ئەستێرەی تر هەر بە دەورەیەوەن، کە ئەم ووردانە بەهەمووبانەوە وێنەی ماسیەکیان دروست کردووە، ئەستێرەی قوتبەکەش خۆی زۆر گەشەو لەو سەریانەوەیە.

ئەم ئەستێرەی قوتبی شیمالیە یەکێ ژان و دەردێک لەچاویا بێ لەشەوی یەک شەنبەدا، لەپاش ئەوە رۆژ ئاوا ئەبێ بە دوو سەعات، بەرانبەر بەو ئەستێرەی قوتبە بوەستێ و سەیری بکا، لەو کاتەدا میلێکی زیویش بکا بە ئاوی گوڵاودا و بیهێنێ بە چاویا و سەیری ئەستێرەکە بکا هەر ژان و دەردو تانەیەکی هەبێ لائەچێ.. ئەڵێن شێرو بەور و پڵنگ کە نەخۆش ئەکەون بەرانبەر بەم ئەستێرەی قوتبی شیمالیە رائەوەستن و سەیری ئەکەن چاک ئەبنەوە.. هەروەها دێڵەشێر لەکاتی مناڵ بوونیا زۆر عەزیەت ئەبینێ، لەوانەیە لەبەر ژان و ئازار لەوانە ئەبێ بمرێ، کە شەو هات دێتە سەر رووبارێکی گەرم وەیا کانیاوێکی گەرم و ئەچێتە ناوی، روو بە رووی ئەستێرەی قوتبی شیمالی رائەوەستێ بەپێوە، ئەچێتە شوێنێکی کە ئاوەکە بگاتە ئەژنۆی، بەو جۆرە سەیری قوتب ئەکا لەو ژان و ئازارە رزگاری ئەبێ.. بەرانبەر بە قوتبی شیمالی لەم لاوە قوتبی جەنووبی هەیە، ئەمیش چەند ئەستێرەیەکی بە دەورەوەیە لەگەڵ ئەستێرەی سیوەیل دا، ئەو دووری و نزیکیە و ئەو مەدارانە بۆ قوتبی شیمالی هەیە بەرانبەر بە زەوی چەشنی شتە بەرانبەر بە قوتبی جنووبیش، ئەوەندە هەیە هەندێ شت بۆ ئەم قوتبی جەنووبیە هەیە بۆ شیمالیەکە

نی یە، وەکوو:

هەر گیانلەبەرێکی مێچکە لەکاتی منالّ بوونیا ئەگەر منالّەکەی بەزەحمەت لێ ئەبووەوە سەیری ئەستێرەی قوتبی جەنووبی و ئەستێرەی سیوەیل بکا بە ئاسانی منالّەکەی لێ ئەبێتەوە، لە گیانلەبەری دەشتەکی دا ئەمە گەلێ جار تاقی کراوەتەوە.. ئەگەر یەکێ بەبێ ئەوە دەرمانی خواردبێ شەهوەتی نەمابوو چەند شەوێ لەسەر یەک سەیری قوتبی جەنووبی بکا ئەو شەهوەتەی بۆ پەیدا ئەبێتەوە.. ئەگەر یەکێ تووشی ماخوولان بوو بوو سەیری ئەستێرەی قوتبی جەنووبی و ئەستێرەی سیوەیل بکا لەسەریەک رزگاری ئەبێ لەو ماخوولانە.. ئەگەر یەکێ بیکا بە رەوشت هەموو دەم سەیری قوتب و ئەستێرەی سیوەیل بکا دائیما کەیف خۆش ئەبێ.. ئەگەر یەکێ پەردە بەسەر چاویا کشرابوو، لەشەوی سێ شەنبەوە دەست پێ بکا پڕ بەچاو سەیری ئەستێرەی قوتبی جەنووبی و ئەستێرەی سیوەیل بکا، بەم جۆرە هەموو شەوێ دەوامی لەسەر بکا پەردەکە لە سەر چاوی نامێنێ..

باوەڕێکی تر بەرانبەر بەرۆژ و قوتب

کوورەی رۆژ لە باوەڕێکی ترا شتێکی خڕی وەکوو تۆپە، لەناو خۆیا هەموو وەکوو پزیسکی ئاگرە، ئەم پزیسکانە بە یەکا دێن و ئەچن و ئەتەقێنەوە، لەهەر دەقیقەیەکا گەلێ ملیۆن تەقینەوە لە ناو ئەو کوورەیەدا دروست ئەبێ، لەم پزیسکانەو لە تەقینەوەی ئەم پزیسکانە ئەو کوورە گەورە سووتێنەرە پەیدا بووە، ملیۆنێک و چوار سەد هەزار جار لە زەوی گەورەتر، سێ سەد هەزار جار لە ئەرز قورسترە!. ئەم کوورەیە درێژیەکەی لەم سەرەوە بۆ ئەو سەر، واتە «قطر»ەکەی هەشت سەدو شەست وپێنج هەزار میلە، لە ئێمەوە نزیکەی نەوەدو دوو ملیۆن و پێنج سەد هەزار میل دوورە. ئەو ئەستێرە هەرە پچووکانە کە ئێمە بە ئاستەم ئەیانبینین ئەوانە زۆر زۆر لەو کوورەی رۆژە گەورەترن!.

تۆ ئەزانی ئەستێرەی قوتب چەندە دوورە لەئێمەوە؟..

ئەستێرەی قوتب چوار سەد و شەست وپێنج سالّ بەبڕینی تیشکی رۆژ لە ئێمەوە دوورە، واتە کاتێ کە رووناکی لەم ئەستێرەوە سەر هەلّئەدا بەچوار سەدو شەست و پێنج سالّ ئەگا بەئێمە، بەمەرجێک لەهەر سانیەیەک دا سەدو هەشتاو هەشت هەزار و دوو سەدو سی وپێنج هەزار میل ببڕێ، وە بلاّو بوونەوەو پەرە سەندنی رووناکی و تیشکی ئەو ئەستێرەیە دوو هەزار وپێنج سەد جار زیاتر و بەهێزترە لە بلاّو بوونەوەو پەرە سەندنی رووناکی کوورەی رۆژ، واتە لە گەیشتنی تیشکی رۆژ بە زەوی!!..

ئەم بۆشاییە کەوا ئێمە لەسەر سەرمانەوە ئەیبینین و پێ ئەڵێین بۆشاییەکە کە هەر دوایی نایێ، وە ئەم هەموو ئەستێرانە کە ئێمە لەم بۆشایی سەر سەرمانەوە ئەیانبینین لە ژمارەی ملیارو ملیۆنان دەرچووە، جارێ بە ملیۆن ئەستێرەی وا هەیە لە رۆژ گەورەترەو ئێمە زۆر بە بچووکی ئەیبینین، وەئەمانە هەر یەکە مەدارێکیان هەیەو تیایا ئەسوورێنەوە کە مەدارەکەیان دیارە هەزار ئەوەندەی خۆیان گەورەترە، وە ئەمانە هیچیان ناکەوون لەیەک، وێنەی ئەمانە لەم بۆشاییە هەتا هەتاییەدا وەکوو وێنەی ژوورێکە چەند تیزانگ- میزلدانێکی تێ خەی و بەناو هەوای ژوورەکەدا بلاو ببنەوە، ئەمە چ دیمەنێکی هەیە ئەستێرە بەرزەکانیش لەبۆشاییە دوایی نەهاتووەکەی ژوور سەرمانەوە ئاوانە!.

جا لەکاتێکا کە کاروباری کەون چۆنیەتی بارساییەکانی ژوور سەرمانە ئەمانە بن چۆن ئادەمیزاد ئەگا بەراستی و بەتێگەیشتن لە نهێنی بارساییەکان و بۆشاییەکە؟!. لەکاتێکا کە لە ژوور ئەمانەشەوە گەلێکی تر هەیە کە هەر دیارنین لە ئێمەوە. کەوابوو ئەمە خاوەنێکی هەیە کەبەم جۆرە یاسا رێک و پێکەوە دروستی کردوون و عەقلی ئادەمیزاد هێشتا هەر لەپلەی هەرە نزمیایە بۆ تێگەیشتن لیان. ئادەمیزاد ئەڵێ خەریکم ئەچم بۆ مانگ وە راست بوو چوو ئەم چوونەی دۆزینەوەی یەکێکە لە سەد هەزار ملیاری نهێنیەکانی کەون، ئەی ئەوانی تری چی؟. بەم یەکەیان خۆی گیڤ کردۆتەوەو ناوی خۆی ناوە شت و رووی کردۆتە مادەو پشتی لە روحیات هەڵکردووە، وا ئەزانێ لە ژوور خۆیەوە یکێکی تر نی یە، لەگەڵ ئەوەدا خوا هەیە کە هیچ هێزێک نایگاتێ.

ئەڵێم ئادەمیزاد مەبەستم رەمەکی یە ئەگینا ئەوە ئاشکرایە هەتا ئەو تاکی ئادەمیزادە زاناترو داناتر بێ زیاتر بروا بەبوونی خواو بێ هێزی خۆی ئەکا. لەگەڵ ئەمانەشا رۆژاواییەکان هەر باشترن کە ئەچن بۆ مانگ وەیا خەریکی شتی دیاری و عەمەلین، ئەی زۆر لە رۆژهەڵاتیەکانی ئێستە چی؟. بەتایبەتی ئیسلامەکانیان، وە بەتایبەتی تر ئەو دەستەیە کە ئیسلامەتی لەناو ئەوانا پەیدا بوو، لەکاتی خۆیا ئیشی کردەوەییان کرد بەلام ئێستە هەموو کۆششێکیان هەر برێتی یە لە قسەو قسەش ناچێتە ناو گیرفانەوەو خەڵکی تریش بە کردەوەوە خەریکن. رۆژهەڵات و رۆژاوا لە کردەوەدا چەندە لێکەوە دوورن لەقسەشا ئەوەندە لێکەوە دوورن!..

کانەکان

ئەم زەویە، ئەم بایە، ئەم بارانە بەهەمـوویانەوە گـەلێ شـتـیـان دروست کـردووەو هێناوەتە ئەنجام، هەمووی بۆ ووریایی ئادەمیزاد بۆ ئەوە کە ئادەمیزاد کەڵکیان لێ وەربگرێ، کەچی ئادەمـیـزاد لەباتی ئەوە زیاتر خـەریک بێ و زیاتر سوپاس گوزاری بکا لەوانەیە رۆژ بە رۆژ بۆ چاکـە نەناسێن بەولاترەوە ئەچێ و هەمـوو شـتـێک ئـەداتە پاڵ خـۆی و ئەڵـێ «من»!. لەکاتێکا کە دڕکێکیش پیا بچێ لەهەموو پاژی کەونەکە بێ هێزتر ئەبێ!. کەوابوو ئەگەر یەکێ خـۆی ناسی خـواش ئەناسێ، وادیارە ئادەمـیـزاد بۆیە «من منیـەتی» هێـشـتـا خـۆی نەناسیـوە، کە خۆی نەناسیبێ خوایشی نەناسیوە، ئەو خوایە کە هەر سەرە دەرزیەک لەم کـەونەی هەزاران فـەلسـەفـەو هەزاران نهـێنی تێدایە کـە ئادەمـیـزاد هێـشـتـا زۆری مـاوە بیـانگاتێ! کاروباری کانەکان یەکێکە لەو شتە سەرسام کەرانەی کە دەسەڵاتی ئادەمیزاد لە بوونیـانا وەکوو ئەو دەسـەڵاتەیەتی کـە تاقە ئینسـانێکی گـیاندار دروست بکا. لێرەدا ئێمە لە تۆزێک لەوانەوە ئەدوێن کەلەمەوە ئەکەوینە گێتیەکی ترەوە:

کـانەکـان هەندێ لەش و بارسـایی و شتن کـە لە هەڵم و دووکـەڵی ژێر زەویەوە پەیدا ئەبن، لە تێکڵاو بوونی ئەم دووکەڵانەو لەئاوێتە بوونی خڵتـەی ژێر زەوی بەوانەوە و لە زیادو کـەمی هەندێکیـان بەسـەر هەندێکیـان کانەکان دروست ئەبن. ئەمجا لەمانە تێکەڵ بوونی ئـەو مـوادانە یا بەهێـزو بتـەوە یا بێ هێـزو کـەمـە، ئەوەی کـەوا بەهێـزە یا لـەوانەیە شایانی ئەوەی هەیە کە لەبەریەک بکشێتەوە بەبێ ئەوە ئەجزاکانی لەیەک بپچڕێن یا ئەو شایانیـەی نی یە، ئەوەی کە ئـەو شایانیـەی هەیە قـەوارەی حەوتەوانە لەو دروست ئەبێ، ئەوانەش ئەمـانەن: «زێڕ، زیو، مس، قـەڵایی، ئاسن، قـورقـشم، خارچین». ئەوەش کە ئەو شـایانیـەی نی یە یا ئەوەتە زۆر پەیتـە وەکـوو «جیـوە» وەیا زۆر سـەخت و تورتە وەکـوو «یاقـوت». ئـەوەیان کـە زۆر رەقـە جـاری واهەیە بەهۆی شێ و رتووبەتەوە خـاو ئەبێـتـەوە ئەمـەیان ئەبێ بە ئەجسامی زێرینی وەکوو زرنیخ و کبریت. ئەو حەوت مادەی پێشـوو لە تێکڵاوی ئەم جـیـوەو کـبـریت پەیدا ئەبێ ئەمـەش بە هۆی زیاد و کـەمی یەکێ لەو دووە بەسەر ئەویتریانا.

پەیدا بوونی جیوە کە زەیبەقە بەهۆی خڵتەو ئەجزای ئاوەوەیە کە تێکڵاو ئەبێ بە خڵتەو ئەجزای نازکی زەوی کە ئەم ئەجزا نازکەش لێرەدا کبریتە. کبریتیش کە گۆگردە لە ئەجزای ئاوو باو زەویەوە پەیدا ئەبێ، کـە ئەمـانە گـەرمـاییـەکی بەهێـز ئەیانشـێلی بەسـەر یەکـاو

وەکوو رۆنیان لێ ئەکا. جسمە رەقە شەفاف و رووناکەکانیش بەهۆی ئاوێکی شیرینی سافەوە پەیدا ئەبن کە ئەم ئاوە لەکاتی خۆیا کەوتۆتە بەینی دوو توێ بەردێکی رەقەوە و ماوەیەکی زۆر ماوەتەوە خەست بووەتەوە، ئەوەندە ماوەتەوە کە گەرمایی کانەکە کاری تێ کردووەو پێ گەیاندووە. ئەو جسمانەش کە تاریکن و رووناکیان نی یە پەیدا بوون و دروست بوونەکەیان بەهۆی تێکلاوی ئاو و قوڕەوەیە بەڵام ئەبێ ئەو قوڕە لینجیەکی تێدا هەبێ، کە ئەوەی هەبوو گەرمایی رۆژیش ماوەیەکی زۆر زۆر کاری تێ کردووەو مادەکە پەیدا بووە.

ئەو جسمانەش کە بەهۆی شێ و رتووبەتەوە خاو ئەبنەوە ئەوە ئاوەو تێکلاو ئەبێ بەو ئەجزا ووشکانەی زەوی و لەو تێکلاو بوونە بەهێزە کەماوەیەکی زۆری ئەوێ مادەکە دروست بووە. ئەو ئەجسامانەش کە مادەکەیان رۆناویە دروست بوونەکەیان لەو شێ و رتووبەتە هەمە جۆرەی ناو جەرگی زەویە، کە گەرمایی کانەکە دەوری ئەداو ئەیگوشێ و پاکژیەکی لێ پەیدا ئەبێ، ئەو مادە پاکژە تێکلاو ئەبێ بەجەوهەری خاکی شوێنەکە، گەرمایی کانەکەش دائما وەکوو مووشەدەمە وایە بۆی هەر هانی ئەداو وەکوو بڵێت هەر ئەیکوڵێنێ، لەم کردەوەیە مادەکە هەر خەست ئەبێتەوە تا لە ئەنجاما وەکوو رۆنی لێ دێت.

گوایە وەکوو زانایانی ئەم باسانە ئەڵێن ئاڵتوون لەشوێنێکا ئەبێ کە یا دەشتێکی لماوی بێ وەیا کێوو بەردەڵانێکی نەرم بێ.. زیوو مس و ئاسن و ئەم جۆرە شتانە لەژێر ئەو کێوانەوە ئەبێ کە کوچکەکانیان تێکلاو بووبێ بە خۆڵێکی نمناک.. مەوادی گۆگردی لەشوێنێکا ئەبێ کەزەویەکە شێداربێ و رتووبەتی رۆن ئامیزی هەبێ.. ئەوانەی کە سوێرن و خوێیاوکن لەزەویەکی بایەری دەمی دوور لەدەستی ئاوەدانی ئەبن.. ئەو مادانە کە قورقوشم و تووتیاو شتەن لەشوێنێکا ئەبن کە لم بێت و خۆڵەکەی گەچی تێدا هەبێ.. ئەوانەی کە مەوادێکی رووناکن وەکوو مادەی شووشەو زاخ وشتە لەشوێنێکا ئەبن کە خۆڵێکی تاڵی ووشکی هەبێ. لەگەڵ ئەمانەشا وەکوو دەرئەکەوێ هەر شوێنێک لە ئەرز تایبەتیە بەشتێک لەم کان و مەعادنانە، ئەمانەش واتە کانەکان لەگەڵ ئەوەدا کەیەکە یەکە واتە ترۆمەکانیان زۆرن هەموویان لەژێر سێ شتا کۆ ئەبنەوە:

(١) «فلزات» کە ئەو شتە کانیانەن و ئەتوێنرێنەوە شتیان لێ دروست ئەکرێ.

(٢) بەردەکان، واتە ئەوانەی کە بەناو بەردەوەیە وەکوو گەوهەرەکان.

(٣) ئەو شتانەی کە مەوادی رۆناوین.

جا ئێمە لێرەدا لە هەندێ لە بەشی یەکەم وسێ یەم قسە ئەکەین و ئەو کەڵکانە کە لەوانا هەن تۆزێکی باس ئەکەین.

شتە فلزیەکان

فلز قەبارەیە لە کان دەرئەهێنرێ و شایانی ئەوەی هەیە بە گەرمایە هەموو جۆرە فەسالێکی بەسەرا ئەهێنرێ وەکوو ئاسن، زێڕ، زیو..هتد.. پەیدا بوونی ئەم شتە فلزیانە بەهۆی تێکلاو بوونی جیوەو گۆگردەوە ئەبێ، کە ئەم دووە ئەبێ زۆر پاک و خاوێن بن و هیچ شتێکی تریان ئاوێتە نەبووبێ وەبەتەواویش هەردووکیان ئاوێتە بووبن، کبریتەکە وەکوو چۆن ئەرز رتووبەتی ئاو ئەمژێ ئەویش رتووبەتی جیوەکەی مژیبێ، ئەبێ ئەندازەشیان بە ئەندازەی یەک بێ، گەرمایی شوێنەکە کە ئەندازەیەکی تایبەتی هەیە بۆیان پیان بگەیەنێ، تا پێش پێ گەیشتنیان نابێ نە سەرما وە نە گەرمای زیاد وە نەهۆی ووشک بوونەوەیان بگاتێ. کە شتەکە بەم جۆرە بوو لەپاش درێژی زەمان و ماوەیەکی زۆر ئاڵتوونی ساغ لەمە پەیدا ئەبێ و زێڕ دێتە دەست.

ئەگەر هاتو جیوە و کبریتەکە خاوێن و ساغ بوون، بە تەواوی لەبن عەرزەکەدا بەجۆرێکی رێک و پێک تێکلاو بوون و شێلران بەسەر یەک دا، لەگەڵ ئەم کردەوەیەیانا کبریتەکە مادەکەی سپی بوو ئەمە لێرەدا زیو دروست ئەبێ لە کانەکە.. ئەگەر لە پێش ئەوەدا ئەم جیوەو کبریتە پێ بگەن و بگەنە پلەی زێڕ وەیا زیو سەرمایەک دای لیان ئەوە خارچین دروست ئەبێ. ئەگەر جیوەکە ساغ و خاوین و کبریتەکە وانەبوو، وە هێزێکی سووتێنەری تێدا بوو لێرەدا مس دروست ئەبێ، ئەگەر گۆگردەکە بە تەواوی لەگەڵ جیوەکەدا تێکلاو نەبوو قەلایی دروست ئەبێ. ئەگەر چ کبریتەکەو چ جیوەکە هەر دووکیان خاوێن و پاک نەبوون، وە جیوەکە مەوادی تری زەوی زیاتر مژی بوو، کبریتەکەش هەر باش نەبوو ئاسن دروست ئەبێت. ئەگەر کبریت و زیبەقەکە خراپ بوون، لەگەڵ ئەم چاک نەبوونەشیانا باش تێکلاو نەبووبوون ئەوە قورقوشم دروست ئەبێ. وەکوو ئەبینین ئەم شتە فلزیانە هەموو لەو دوو مادەیەوە پەیدا ئەبن جۆری تێکلاوی و عەوارزی تر جیایان ئەکاتەوە. ئینجا چاکەو خراپەی یەکە یەکەی ئەم شتانە:

زێڕ

زێڕ کە ئاڵتوونە تەبێعەتی گەرمە، لەبەر زۆر جۆش خواردنی ئەجزای خاکیەکەیەوە بە ئەجزای ئاویەکەیەوە نە بە ئاگر ئەسووتێ چونکە ئاگر ناتوانێ ئەجزاکانی لێک جیا بکاتەوە، نە لەناو خاکا ئەڕزێ، وە نە ڕەنگیش هەڵدێنێ با هەزاران ساڵیش بەسەریا تێ پەڕێ، ئەو شوێنە کە کانی ئاڵتونە بە هەزارو هەشتا ساڵ ئەو ئاڵتوونە دروست ئەبێ. ئاڵتوون نەرمە، زەردە، بریسکە دارە، تامی شیرینە، بۆنی خۆشە، قورسە، زۆر مەنن و لەسەرخۆیە، ئەم ئەوسافەنەی هەموو لەبەر ئەجزاکانیەتی.

ئاڵتوون یەکێ پێ بێ دڵی بەهێز ئەکا، بەسەرا هەڵبواسرێ ژانە سەرو ترسی لائەبا - ژنە زۆرزانەکان بۆیە ئەیکەن بەسەریاناو دین و ئیمانیان ئاڵتوونە! -. ئەگەر لەئاڵتوون کلچێوک دروست بکرێ و بهێنرێ بە چاوا چاو روون ئەکاتەوە، جوانی ئەکاو هێزی بینینی تیژ ئەکاتەوە.. ئەگەر گوێ بە دەرزی ئاڵتوون کون بکرێ شوێنەکەی نایەتەوە یەک.. ئەگەر شوێنێک بە ئاڵتون داخ بکرێ تلۆق ناکات، وەیا ئەگەر شوێنێک تلۆقی کردبوو بە ئاڵتوون داخ بکرێ خێرا چاک ئەبێتەوە.. یەکێ بۆنی دەمی بێت ئاڵتوون بخاتە دەمی بۆنەکەی لائەبا.. ئاڵتوون بۆ بەهێزی دڵ و بۆتەنگە نەفەسی باشە..

زیو

زیو کە نوقرە -شی پێ ئەڵێن لە هەموو کانیەکان لە زێڕ نزیکترە، ئەگەر لە کانەکەدا پێش ئەوە پێ بگا سەرمای پێ نەگەیشتایە لەوانە بوو ببێ بەئاڵتوون. زیو ئەگەر بەهۆی خاکەوە نمی هەڵهێنابوو بخرێتە سەر ئاگر ئەسووتێ. زیو چڵک و پیسی هەڵئەگرێ، بەڵام زێڕ هەڵی ناگرێ. زیو کە بۆنی قەلایی و جیوەی پێ گەیشت کە لێت دا وورد ئەبێ و ئەشکێ، ئەگەر بۆنی کبریتی گەیشتێ ڕەش دائەگیرسێ. ئەگەر زیو توێنرایەوە گۆگرد بکرێ بەسەر ئەو تواوەیەدا ئەسووتێ و ڕەش هەڵئەگرێ و وەکوو شووشە چۆن وورد ئەبێ ئەویش وورد ئەبێ، ئەگەر لەو حاڵەدا «بۆرەک»ی بکرێ بەسەرا چاک ئەبێتەوەو وەکوو خۆی لێ دێتەوە. «بۆرەک» جۆرە خوێیێکە کە لەهەندێ لە دەریاچەکانی ئاسیا، چین، تبت و هندستان وەر ئەگیرێ، هەندێکی تری هەیە لەبەرد هەر لەکانەکەیا دروست ئەبێ، ئەمانەش سپی، سوور، دێزیان هەیە، تامەکەی سوێرە. ئەوەندە هەیە کە ئەو بۆرەکە کرا بەسەریا زۆری کەم ئەکا. قورقوشم و زاخی ڕەش زیو عەیبدار ئەکات.. زیو ئەگەر بسوورێتەوەو تێکلاو بەو

دەرمانە تەڕانە کە ئەخورێنەوە بکرێت ئەو رتووبەتە لینجانەی کە لە لەشی هەندێ کەسا پەیدا ئەبن لایانئەبا. ئەگەر یەکێ بۆن لە دەمیا هەبێ زیو لەناو دەمیا رابگرێ بۆنەکەی نامێنێ.. زیو بۆ گەڕی و خوران و میز گیران باشە، ئەو دەرمانانە کە بۆ تەنگە نەفەسی ئەخورێن ئەگەر زیویان تێکڵاو بکرێ باشتر و بەهێزتر ئەبن.. زیو لەگەڵ جیوەدا تێکڵاو بکرێ بۆ مایەسیری زۆر باشە.

مس

مس زۆر نزیکە لەزیوەوە، جیاییەکەیان لەگەڵ زیودا لە رواڵەتا ئەوەیە کەمس رەنگی سوورە، ووشکە، زوو چڵک و ژەنگ هەڵئەگرێ، سوورییەکەی لەبەر زۆر گەرمایی و زیادەی بەشی کبریتەکەیەتی، ووشکی و چڵک و ژەنگەکەی لەبەر خەست و خۆڵی مادەکەیەتی. یەکێ بتوانێ سپی و نەرمی کاتەوە ئەتوانێ هەموو ئیشێکی پێ بکا، کە بە شتی تورش مەزە بهەنوورێ ژەنگەکەی لائەچێ، دەرزیەک لەمس دروست بکرێ و زاخاوی بەخوێن بدرێتەوە، بەو دەرزیە گوێ کون بکەن شوێنەکەی نایەتەوە یەک، شت خواردن لەناو حاجەتی مس دا کە ژەنگاوی بێ نەخۆشی وای لێ روو ئەدا کە چاری زۆر گرانە..

ئاسن

باسی دروست بوونەکەی کرا، ئاسن بۆیە رەشە چونکە لەکاتی ناو کانەکەیا گەرمایی زیاد لە ئەندازە کاری تێ ئەکا. یەکێ لەکاتی نووستن دا پرخە پرخ بکا بەڕادەیێ ئاسن لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ئەو پرخە پرخەی نامێنێ.. یەکێ ئاسنی پێ بێت دڵی بەهێز ئەبێت، ترس و ئەفکاری خراپی نامێنێ، دڵ خۆش ئەبێ، خەوی خراپ نابینێ، لەبەر چاو مەردم گران و ماقووڵ ئەبێ.. مادەیەک هەیە بەسەر ئاسنەوە بەهۆی رتووبەتی هەواوە پەیدا ئەبێ، رەنگی سوورکارە کەپێ ئەڵێن «کریش»ەکەی، جا ئەو کرێشەی ئەگەر بهێنرێ بەچاودا چڵکی ئەو چاوە ئەخوا، ئێشی لائەبا، پێڵوەکانی قورس بێ سووکی ئەکا، ئەگەر ئەو چاوە تەم بکا لای ئەبا، ئەگەر یەکێ جومگەکانی دەست و پێ بئاوسێ کە پێ ئەڵێن «نقرس» لەو کریشی ئاسنەی پیا بێنێ چاکی ئەکاتەوە.. یەکێ مایەسیری هەبێ لەو کریشی ئاسنە بکا بەخۆیا وەکوو شاف چاکی ئەکاتەوە.. پارچە ئاسنێک سوور بکرێتەوە، لەپاشا هەر بەو سووریە بهێنرێ بە سەرە تیرو شتی تری وەکوو ئەوەدا ئیتر ژەنگ هەڵناهێنن..

قەڵایی

قەڵایی کە «تووتیا» و «رۆح»یشی پێ ئەڵێن، قەڵایی جۆرێکە هەر لە زیو بەڵام سەری لێ تێک چووە، سەر لێ تێکچوونەکەش ئەوەیە کە ئەم بۆن و تورتیەکی هەیە و بۆی پەیدا بووە زیو ئەوەی نی یە.. ئەگەر یەکێ بێنێ ئەڵقەیەک لە قەڵایی دروست بکا ئەو ئەڵقەیە بکاتە ملی دارێکی بەردارەوە بەڵام لەبنیـــەوە، ئەو دارە بەرەکـــەی ناوەرێ و زۆریش ئەبێت.. ئەگـــەر یەکێ پارچەیە قـــەڵایی لەســـەر سکی و یا پشـــتی دابنێ پەرینی ئەنیشێتەوە.. ئەگەر تۆزێ قەڵایی بخرێتە ناو مەنجەڵێ گۆشتەوە ئەو گۆشتە ناکوڵێ و پێ ناگـا.. ئەگـەر قـەڵایی بەرۆن و خـوێ بهـەنورێ توێکڵـێکی رەشی لێ پەیدا ئەبێ، بەو توێکڵە کە گیرا شمشێر و خنجەرو شتەی پێ مشت وماڵ بدەن ئیتر ژەنگ هەڵناهێنن..

قورقوشم

قـورقوشم کە «سرب»یشی پێ ئەڵێن پەیدا بوونەکەی وەکوو قەڵایی وایە بەڵام لەو خوێڕی ترە چونکە مـادەی ئەم قورقـوشمە هەر زۆر زوو چڵک و پیسی وەرئەگرێ.. شـتێکی سەیر لە قورقـوشم دا هەیە؛ ئەڵماس ئەگەر بیخەیتە سەر سندانی پۆڵاو بەچەکوشی پۆڵا لێ دەی چەکوش و سندانەکە کون ئەکاو ئەڵماسەکە ناشکێ کەچی ئەگەر لەسەر قورقـوشم دابنرێ بەلێدانێکی زۆر کەم پارچە پارچە ئەبێ، وەیا پارچەکانیشی هەمـوو سێ گـۆشەیی ئەبێ، هەروەها قـورقـوشم بخرێتە لای ئاڵـتوون وەکـوو ئاهەکی لێ ئەکاو ئەو ئاڵـتوونە کە ئاگر کاری تێ نەئەکرد بخرێتە ناو ئاگر ئەسووتێ.. ئەگەر یەکێ «لوو» وەیا «خەنازیر»ی هەبوو – خەنازیریش هەر لووە بەڵام ئەم واتە خەنازیر لەبەینی گۆشت و پێستا ئەبێ و زیاتریش لە مل دا ئەبێ، جا ئەگـەر یەکێ ئەوەی هەبوو پارچەیە قـورقـوشم بخـاتە سـەری لای ئەباو ئەیبڕەوێنێتەوە، ئەگەر بە ئەندازەی نۆزدە مسقاڵ قورقوشم ببەسترێ بەزکی هەر کەسێکەوە ئیتر شەهوەتی نامێنێ..

خارچین

ئەم خـارچینە زۆرتر لە وڵاتی چین ئەبێ، رەنگەکەی رەشێکی مەیلەو سوورە، ئەم خـارچینە جۆرە گازێک دروست ئەکەن بۆ گرتنی ماسیە هەرە گەورەکان، بۆیەش لەمە دروستی ئەکەن چونکە ئەم مادەیە خۆی لە هەر شتێک گیر کرد لێ نابێتەوە مەگەر بەزۆر نەبێ.. دەردێک هەیە پێ ئەڵێن «لقـوە»، ئەمـە دەم لار ئەبێ، جـا ئەگـەر یەکێ تووشی ئەم دەردە بوو، لەم

خارچینه ئاوێنه دروست ئەکرێ، ئەو کەسە ئەو ئاوێنەیە بباتە ژوورێکی تاریک و سەیری بکا دەردەکەی لەکوڵ ئەکەوێ.. هەر لەم مادەیە مەقاش دروست ئەکرێ ئەو شوێنانە کەمووی لێ دێت و بویستری ئیتر مووی لێ نەیەتەوە بەو مووکێشە موەکە هەڵئەکەنن و پاشان شوێنەکەی چەور ئەکەون چەند جارێک ئیتر مووی لێ نایەتەوە..

شتە ڕۆناویەکان

ئەو شێ و رتووبەتانە کە لەژێر زەوی دا هەن بەزستان گەرم ئەبن و بەهاوین سارد ئەبن، ئاوی کارێز چاکتر بەڵگەیە بۆ ئەم قسەیە، سەیر ئەکەی بەزستان پێش ئەوە هەوا لێ دا گەرمەو هەڵمی لێ هەڵئەستێ، هاوینیش ساردە، ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە گەرمی و ساردی لەیەک شوێنا نابێ کۆببنەوە، کە زستان هات دەرەوەی سارد ئەبێ، گەرماکە ناچار شوێنی بۆ نامێنێتەوە ئەچێتە ناو زەوی، هەندێ شوێنی وا هەیە لەئەرزەکەدا تەبیعەتی خاکەکەی ڕۆناویە ئەو گەرمایە لەو رتووبەتە وەرئەگری، کە سووسەی هەوا وەیا سەرماییەکی دەرەوەی ئەرزەکەی کرد خەست ئەبێتەوەو یەک ئەگرێ، وەیا گەلێ جار هەر لەسەر ئەو پەیتیەی خۆی ئەمێنێتەوە ئەبێ بە کبریت وەیا بە جیوە وەیا بە نەوت و شتی وا، ئەم وەرگەڕانە تەبیعەتی دەرەوەو ناوەوەی ئەرزەکە دروستی ئەکا، کەوا جارێکی تر ئەیپالێوێتەوە و وەکوو بڵێت بێژنگ کاریەکی تری ئەکاتەوە، لە ئەنجامی ئەم کردەوەیەدا و لەئەنجامی ئەم ئاوێتە بوونەوەی جاری دووەمی گۆگرد و جیوەکەداو کار تێ کردنی هەوای دەری ئەرزەکەو گەرمایی ناو کانەکە گەوهەرەکانیەکان پەیدا ئەبن. لێرەدا ئێستە باسی هەندێ لە رەگەزە بناغەییەکان ئەکەین و پاشانیش تۆزێ لە گەوهەرەکان:

جیوە-زەیبەق

جیوە پاژی ووردی ئاوی یە کە تێکلاوی ئەجزای ووردی بێ گەردی کبریتی ئەرزی ئەبێت، بەجۆرێ ئەم دووە ئامێتە ئەبن کە بەهیچ جۆر یکێکیان لەوی کەیان جیا ناکرێتەوە، پەردەیەکی تەنکی خاکیی بەسەرەوەیە، کە ئەو دووە یکێکیان کەوتن لەوی کەیان ئەو پەردەیە دەم ئەکاتەوەو هەر دوو پارچەکە ئەبن بەیەک و پەردەکە ئەمجا دەوری هەردوکیان ئەدا. ئەو سپێتیەش کە دیارە لێوە هی ئەجزای ئاوەکەیە. زۆر کەس لەزانایانی ئەرزناس لەسەر ئەوەن کە جیوە زیوە و بەلام تووشی چورتم بووە لەکانەکەداو لە ئەنجاما بووە بەجیوە.

یەکێ لەشی بەجیوە بهەنوێ ئەسپێ و کێچ و کرێش و مۆرانەی هەموو ئەکوژێ.. یەکێ نزیکی زەیبەق بکەوێتەوە و پاشان ئەو کەسە ئاگری لێ بکەوێ ئیفلیج ئەبێت.. دووکەڵی جیوە گەلێ دەردی ناهەمواری وەکوو لەرزووکی، کەڕی، ئیفلیجی، رەنگ زەردی، بۆنی دەم، ووشک کردنی مێشک لەئینسانا پەیدا ئەکات.. هەروەها مارو دووپشک و هەرچێ جرۆجانەوەرە لە دووکەڵی جیوە هەڵدێن، هەرکەس لەلای ئەو دووکەڵەوە بوەستێ ئەمرێ.. تەنوورێک نانی پێوە بێ تۆزێ جیوەی تێخەی هەموو نانەکەی ئەکەوێتە خوارەوە.. جیوە بهێنی لەناو سرکەدا، پاشان هەندێ بەنی تێ هەڵکێشێ، هەرکەس ئەو بەنە بکاتە ملی قەت ئەسپێ لە جلیا پەیدا نابێت..

گۆگرد

گۆگرد کە کبریتە پەیدا بوونەکەی بەهۆی ئەجزای هەوایی و ئاوی و ئەرزیەوەیە کە بەهۆی گەرماییەکی بەهێزەوە تێکلاوی یەک ئەبن وایان لێ دێ ئەبن بە وەکوو رۆن، لەپاشا بەهۆی ئەوەوە کە ساردی لیان ئەدا یەک ئەگرن و ئەبن بەیەک شت کە جیاکردنەوەیان هەر نابێت. کبریت چەند جۆرێکی هەیە؛ هەیە رەنگێکی سووری جوانی هەیە، هەیە سپی یە وەکوو سپێتی تۆز، هەشیە رەنگی زەرد. سوورەکەی دەرمانێکی تەواوە بۆ فێداری و سەکتەو ئەو ژانەسەرانە کە لەنیوەی سەرا پەیدا ئەبن، بۆ خاوێن کردنەوەو قاڵ کردنەوەی ئاڵتوونیش بەکاری ئەهێنن، سپییەکەشی بدرێ لە لەشی سپی رەشی ئەکاتەوە. ئەم جۆرەیان زیاتر لەو شوێنانەدا هەن کە لە ژێر کانەکەوە وەکوو کانی دەرئەچن، بۆنێکی زۆر ناخۆشی هەیە. ئەم جۆرەیان لەگەلێ شوێنی کوردەواری هەیە، وەکوو گەراوەکەی درۆزنەو سەنگاو، حەمام جەلی لە وولاتی کۆیە، حەمام عەلی لە وولاتی موسڵ. ئەگەر یەکێک لەکاتێکا کە هەوا نە زۆر سارد و نە زۆر گەرم بێ بچێتە ئاوی ئەم کانیانەوە رزگاری ئەبێ لە هەموو برین و گەڕی و ئاوسان و باو شتە.. کبریت دەرمانێکی زۆر بەکەڵکە بۆ بەڵەکی بەڵام بەو مەرجە کبریتەکە ئاگری نەدیبێ.. ئەگەر کبریت تێکلاو بەسرکە بکرێت بهێنرێ بەسەر ئەو پەڵە سپیانەدا کە لە ڕوومەت پەیدا ئەبن، وەیا لەش کەتوێک ئەخاو پێ ئەڵێن «قوبا» وەیا جومگەی دەست و پێ ئەستوور ئەبێ بەتایبەتی پەنجەکانی کە پێ ئەڵێن «نقرس» جا کبریت کە تێکلاو بەسرکە کراو بەتایبەتی ئەگەر بنێشتیشی لەگەڵ بۆ بدرێ لەمانە هەموویان چاک ئەکاتەوە.. گۆگردی زەرد بیهاڕنەوەو بیپرژێن بەسەر شوێن پێوەدانی شت دا بۆی بەکەڵکە.. هەروەها ئەم گۆگردە دووکەڵەکەی بدا لە مووی رەش

سپی ئەکا.. کە لەگەڵ رۆنی وەیا سمی کەردا تێکەڵاو بکرێ و بسووتێنرێ مارو کێچ و شتە لەو دووکەڵە هەڵدێن..

نەوت

نەوت مادەیەکە ئێستە پێویست بە باس کردن ناکا چونکە بوو بەسەرمایەیەکی بەرزی هەموو عالەم بەتایبەتی وولاتی کوردەواری. نەوت رەشی هەیەو سپی هەیە، تێکەڵاو ئاوە ئەکەوێتە سەر ئاوەکە، دیارە لەپاش کردو کۆشێکی زۆر ئەبێ بەم نەوتە کە ئێستە ئێمە ئەیسووتێنین. نەوت بۆ ژانی جومگەو دەم لار بوون و ئیفلیجی و سپێتی چاوو ئاهاوتنی زۆر زۆر باشە.. ئەگەر یەکێ ژان و بای هەبێ خواردنەوەی نیو مسقاڵ نەوت لەکوڵی ئەخا.. هەروەها ئەگەر ئافرەت منداڵ لە زکیا مردبوو وەیا لفەکەی مابووەوە بە ئەندازەی نیو مسقاڵ نەوت بخواتەوە هەمووی دەرئەکا.. دیسان کرم لە سکا ئەکوژێ، وەیا ئەگەر شتێک پێوەبدا نەوتی پیا بهێنێ بۆی باشە.. لە وولاتی کوردەواری گەلێ شوێنی وا هەیە زەویەکەی ئەگەر چیلکە وەیا شتێک بە زەویەکەدا بێنی ئاگری لێ ئەبێتەوە.

چیایەک هەیە لەسەر شاری سنەوە پێ ئەڵێن «کوچکە رەش» ئەو کوچکە رەشە دەنگ وایە کە ژێرەکەی کانی نەوتە. لە دیوی سەنگاو گەراوێک هەیە دڵۆپ دڵۆپ ئاوی سپی لێ ئەتکێتە خوارەوە هەر لەدوور دوورەوە بۆنێکی زۆر پیسی لێ دێت بۆ گەلێ دەرد و نەخۆشی باشە. هەر لەناوچەی سەنگاودا لە نزیکی درۆزنە کانیەک هەیە ئاوێکی لێ دێتە دەرەوە و بە جۆگەیەکدا ئەڕوا، لەپاش ماوەیەک لە جۆگەلەکەدا چوار رەنگ بە تەنیشت یەکەوە دروست ئەکا؛ سوور، رەش، زەرد رەنگ، رەنگی ئاو، هیچیان تێکەڵاو بەویتریان نابن و جۆگەش هەر یەک جۆگەیە.. لە وولاتی کۆیە کانیەک هەیە لە شێوێکی درێژدا پێ ئەڵێن «حەمام جەلی». ئەویش بۆنێکی ناخۆشی هەر لە دوورەوە لێ دێت، ئەوانەی کە هەستی گولی لە خۆیانا ئەکەن وەیا گولی ئەچن بۆ سەر ئەوکانیەو ماوەیەک لەسەری ئەمێننەوەو مەلەی لێ ئەکەن و لێ ئەخۆنەوە بۆ دەردەکەیان باشە.. لە وولاتی موسڵ شوێنێک هەیە پێ ئەڵێن «حەمام عەلی» ئاوێکی گەرمی بۆن دارە، کراوە بەحەوز، بۆ دەردی گەڕی و باو کەژۆک مەردم ئەچن ومەلەی تیا ئەکەن باش ئەبنەوە.. لەوولاتی زینوی شێخی کانی سەر مەرقەدی شێخ باڵەکان - شێخ کەماڵ- ئەو ئاوەی بۆ دەردی گورچیلە خەڵک ئەچن ولێ ئەخۆنەوەو بۆیان باشە. ئەو شوێنە لەم سەردەمەدا پێ ئەڵێن حاجی هۆمەران، من ئەم شوێنانەم هەموو بەچاوی خۆم دیوە..

شتە بەردیەکان

ئینجـا بۆ زیادە ئاگـاداری هەندێ لەو مـەوادانەش کـە بەناو پیـان ئەڵێین بەرد وەیا لە رەسەنی بەردن باس ئەکەین:

ئەوی کە رەسـەنی بەردە بەهۆی ئاوی باران و ئەو شێ و رتووبەتەوە کـە لەژێر زەوی دایە پەیدا ئەبێ، ئەمە لەکـاتێکا وایە کـە ئەو بەردە روونـاک و شـەفـاف بـوو، خۆ ئەگـەر لێڵ و تاریک بوو ئەوە لە تێکلاوی ئاوو خاک پەیدا ئەبێ، لەم تێکلاویە لینجیەک پەیدا ئەکەن و ئەمجا گەرمایی رۆژ کاری تێ ئەکا، ئەو قوڕە سەخت ئەبێتەوەو ئەبێ بە بەرد.

ئەمجا ئەگەر ئاوی باران و رتووبەت لە کان و ئەشکەوتەکانا کۆ بووەوە و ئەجزای خاکی هیچ تێکلاو نەبوو، گەرمـایی کـانەکە کـاری تێ کردو بەم جـۆرە مـاوەیەکی زۆر مـایەوە، بەشی ئـاوەکـەی رۆژ بە رۆژ گـەشی و قـورسی و یەک گـرتنی زیاد ئەکـا، لەم کـردەوەیە بە درێژی زەمـان هەندێ بـەردی رەقی روونی وا دێتـە ئەنجـام کـە ئاو و ئاگـر کـاری تێ ناکـاو وەکـوو یاقـووت و ئەو شـتـانە. بەلای هەندێ لە زانایانەوە وایە کـە جـیـایی رەنگی ئەم رەسەنە بەردە روونـاکانە بە هۆی کـار تێ کردنی زۆرو کەمی گەرمایی کانەکەیە. هەندێکی تر ئەڵێین جیایی رەنگی ئەم گەوهەرانە بە هۆی کار تێ کردنی تیشکی هەندێ لە ئەستێرە گەڕۆکەکـانەوەیە، ئەڵێین جـەوهەری بەردەکـە لەناو کـانەکـەدا مـادەیەکی تێدایە تیـشکی ئەسـتـێـرەکـە رائەکـێـشێ بۆ لای خـۆی و ئەو تیـشـکە کـار ئەکـاتە سـەر دروست کـردنی رەنگەکـەی. ئەڵێین رەنگی رەش لەبەردە گەوهەرەکـانا هی زوحەلە، سـەوز هی موشـتـەری یە، سـوور هی مـەریخـە، زەرد هی رۆژە، سپی هی مـانگە، رەنگاو رەنـگ هی عـەتاردە، شین هی زوهرەیە.

ئەو رەسەنە بەردەش کە روونـاکی شەفافی تێدایە نی یە ئەوە وەکوو ووترا پەیدا بوون و دروست بوونەکەی لە تێکلاوی ئاوو خۆڵەوەیە کە لینجی تێدا پەیدا ئەبێ و گەرمایی رۆژ کاری تێ ئەکاو بەردەکە دروست ئەبێ، دیارە ئەم جۆرە کردەوەیە ماوەی هەزاران وە بەڵکوو ملیۆنان ساڵی ئەوێ، هەتا ئەو گەرمایەش زیاتر کاری تێ بکا بەردەکە رەقتر ئەبێ، کەوا بوو رەقی و نەرمی بەردەکە بە زیادو کەمی کاریگەری گەرماییەکەوەیە، وەکوو چۆن خشتی کاڵ سەرەتا نەرمە، کە ئاگرەکە کاری تێ کرد رەق ئەبێ و ئەبێ بەخشـتی سوور، وە هەتا ئەو ئاگرە زیاتر کاری تێ بکا ئەو زیاتر رەق ئەبێ سەمەرەی بەردەکەش وایە.

ئەمـجـا ئەم بەردانەش بەهۆی شـوێنەکـانیـانەوە جیـا ئەبنەوە؛ ئەگـەر شـوێنەکـە خـاک و

قورێکی رووت بوو بەردی رووت پەیدا ئەبێ، ئەگەر دیم بوو ئەنواعی بەردی سوێر پەیدا ئەبێ، ئەگەر شوێنەکە لەوانەبوو گەردەلوول زیاتر لەوێ دا پەیدا ئەبوو وەکوو شوێنە لماویەکان و دەشتە چۆڵەکان ئەو بەردانە پەیدا ئەبێ کە شووشەو شتەی لێ دروست ئەکرێ. هەروەها بەرد لە ئاویشا دروست ئەبێ، واتە لەناو ئاودا، جا ئەمە یا لەبەر ئەجزای ئاوەکەیە وەیا لەبەر ئەجزای ئەو مادەیەیە کە ئاوەکە وا لەسەر ئەوەوە..

جا ئێمە لێرەدا لە هەندێ لەو بەردانەو لەو شتە تایبەتیانە کە لە هەندێکیان هەیەو لەوانیترا نی یە ئەدوێین و بە ئەندازەی دەسەڵات قسەیان لێوە ئەکەین:

بەردی سورمە

سورمە کە «کل»یشی پێ ئەڵێین لە بناغەدا بەردێکی ڕەشە و گەلێ کانی هەیە بە تایبەتی لە رۆژهەڵاتا زۆرە، ئەم بەردە لە کانەکەدا قەڵایی ئاوێتە ئەبێ، ئەسوورێتەوەو ئەهێنرێ بە چاوا. ئەم سورمەیە کە هێنرا بە چاوا ئاوی ئەو چاوە لائەبا، دەمارەکانی بەهێز ئەکا، هەچ دەردێک هەبێ نایەڵێ رووی تێکا، خۆ ئەگەر هەندێ مسکی تێکلاو کرێ زۆر بەهێزترو بەکەڵکتر ئەبێ، ئەم کل بەچاوا هێنانە بەتایبەتی بۆ ئینسانی پیرو ئەو کەسانە کە چاویان بێ هێزە زۆر بە کەڵکە. گەلێ جاری وابوو کە کل چاوی بێ هێزی تەواوی روون کردۆتەوە، دیسان برژانگ قایم ئەکاتەوە. هەر ئەم کلە ئەگەر شوێنێک بسووتێ کلی تێ بدرێ و پاشان پیوی پیا بهێنرێ بۆی باشە.

زاخ

زاخ لەرەسەنی بەرد دائەنرێ، لەبەری کانەکانەو رەنگی وەکوو بلوور وایە، سپی و سەوزو رەشی هەیە، هەموویان لە ئەجزای ئاوو لەهی ئەرزێکی سووتێنەر دروست ئەبن، ئەم دوو مادەیە بە تەواوی تێکلاو ئەبن، ئەو گەرما زیادەی ئەرزە کە کاری تێ ئەکا مادەیەکی رۆنی لێ پەیدا ئەکاو وای لێ ئەکا کە شایانی توانەوەی هەبێ، لەبەر ئەمە سەیری ئەکەی کە ئاوو خۆڵەکە لە زاخ دا مادەی سوێری و کبریتی و بەردی تێدا هەیە، ئەمانەش لەبەر ئەوەیە چونکە ئەجزای ئاوی و ئەرزی ی سووتێنەری تێدایە سوێری لێ پەیدا ئەبێ، لەبەر ئەوە کە گەرماییەکە زۆرەو جۆشی ئەدا ڕۆنێکی کبریتی لێ پەیدا ئەبێ، لەبەر ئەوە کە ئاوو خۆڵەکە بەهۆی گەرمایی رۆژەوە جۆش ئەخوا مادە بەردیەکەی لێ پەیدا ئەبێ، رەنگەکانیشی بەهۆی جۆری گۆڕانی کانەکانەوەیە.

زاخ بۆ گەڕی، بۆ ئەو برینانە کە لەسەر وەیا روومەت پەیدا ئەبن، بۆ پژانی لووت، بۆ کرمی ددان زۆر بە کەڵکە.. ئەگەر زاخ لە ماڵێکا بسووتێنرێ مشک و مێش لەبەر بۆنەکەی هەڵدێن..

زەرنیخ

ئەم زەرنیخە کە لێرەدا باسی ئەکرێ «مەرگەمووش»یشی پێ ئەڵێین، جسمێکە لە کان دایە و گۆگردی تێکلاوە، سوورو زەردو سپی هەیە، سوورو زەردەکەی زۆر لە رەنگا لەزێڕ ئەکا، کە لەگەڵ ئاهەکا تێکلاو بکرێ موو لائەبا، ئەم زەرنیخە زەهرێکی کوشندەیە هەر لەبەر ئەمەیە کە بۆ کوشتنی مشک دائەنرێ.. زەرنیخ بسووتێنرێ خۆڵەکەی بهێنرێ بە ددانداا ئەو زەردی و چڵک و شتەی کە بەسەریەوەیە لائیەبا.. هەروەها زەرنیخ بنرێ لە برین و لە گەڕی و لەو برینە تەڕانەی کە لەسەرو روومەت پەیدا ئەبن و پیان ئەڵێن «سەعفە» کەڵکی زۆر هەیە بۆیان، لەگەڵ زەیت دا ئەسپێ ئەکوژێ، لە گەڵ رۆنی گوڵ دا بەکار بهێنرێ بۆ مایەسیری لای ئەبا، ئەگەر بە زەرنیخ لەش بهەنوون مووەکەی لائەبا بەلام لەوانەیە پەڵە پەڵەی رەش لەسەر لەش پەیدا کات..

ئاقێق

ئاقێق کە پێ ئەڵێین عەقیق گەلێ جۆری هەیە، چاکترەکەیان ئەوەیە کە زۆر سوور بێ، ئەم جۆرەیا هی وولاتی یەمەنە، لە وولاتی ئوردنیش هەیە هی رۆخی دەلیاکە بەلام زۆر چاک نی یە، ئەم ئاقێقە زۆرتر ئەکرێ بە نقیمی ئەنگوسیلە، یەکێک عەقیقی پێ بێ لە کاتی شەڕا تووڕەییەکەی ئەنیشێتەوە، وە لەکاتی پێ کەنینیشا ئەو هێزی پێ کەنینە زۆرەی کەم ئەکاتەوە.. وورده وەیا خۆڵی کە لە کاتی رێک خستنەکەی دا لەو ئاقێقە هەڵئەوەرێ ئەگەر یەکێ ئەوە بهێنێ بە ددانیا چڵکەکەی لائەباو سپی ئەکاتەوە، هەروەها ئەگەر بۆنی دەمیشی بێ ئەو بۆنەش لائەباو ئەگەر خوێن لە پووکەکەشی بێت ئەو خوێنەش ئەوەستێنێتەوە..

پیرۆزە

پیرۆزە یەکێکە لە بەردە تا ئەندازەیەک بەنرخەکان و رەنگێکی شینی هەیەو لەکان دەر ئەهێنرێ، زۆرتر ئەکرێ بە نقێمی ئەنگوسیلە، کانەکەی زیاتر لە نەیشاپوور، کرمان،

فـارس و ئـازربايـجـانه. ئەم پيـرۆزەيه بەهۆی هەواوه رەنگی گـەش و جـوان ئەبیٚ، ئەو پيرۆزانه كه رەنگەكەيان زۆر شين و ئاسمانی نی يه هەوا وا تێكی داوەو ئەوانەيان باش نين، پيرۆزه لەگەڵ كل دا بهارێتەوەو بكرێته چاو بۆی باشه.. بەقسه ئەگەر يەكیٚ دائيما پيرۆزه بكا به نقێمی ئەنگوسيلەكەی و له دەستيابیٚ هەژاری رووی تیٚ ناكا، ئەوەنده هەيه لەبەر ئەوه كه هەيبەت كەم ئەكاتەوه پادشاهان نايكەنه دەستيان..

دوڕ

دوڕ كـه مـرواری گـەورەيه، ئەم مـرواريه وا له ناو سـەدەفـاو لەدەليـا وەرئەگـيـریٚ، لەكـاتی بەهارانا بەهۆی بـاوه سەدەفەكه سەر ئەكەویٚ، هەر با رشێنەی ئاو دێنی و سەدەفەكه لەو رشێنەيه قـووت ئەدا، وێنەی ئەمه وەكوو وێنەی منالٚدانه كه ئاوەكه وەر ئەگریٚ و قـووتی ئەدا. ئەو سەدەفه كه لەم رشێنەيه وەرگرت ئەچێتەوه بن ئاوەكه، ئەو تنۆكه ئاوەكه ئەچێته ناو سـەدەفـەكـەوه سـەدەفـەكه بۆی ئەبیٚ به گۆشت و ئاوەكـەش ئەوا ئاوه. جـا ئەگـەر تنۆكه ئاوەكـان ئەجـزای هەوايان لەگـەڵا بوو به جـۆرێک كـه پێكيـانـەوه بنوسـێنیٚ ديوی ناوەی سـەدەفـەكـه پێكيـانەوه ئەگوشیٚ و به هۆی بـايەكـەوه يەک ئەگـرن و دوڕێكی گـەوره پەيدا ئەبیٚ، ئـەگـەر ئەجزای هەوای نەبوو مـرواريەكـان هەر وا وورد وورد ئەبن. ديسـان كـه ئەو رشێنەيه كەوته دەم سەدەفەكه لەبن ئاوەكه ديسان له كاتی هەڵكردنی باداو لەكاتی هەڵاتن و ئاوابوونی رۆژدا سـەر ئەكـەوێتـەوه، لەو سەركـەوتنه لەم كـاتانەدا بەهۆی بای شـەمـاڵ و گەرماييه كەمەكەی رۆژەوه مرواريەكه توند ئەبێتەوەو ئەبیٚ به دوڕ، ئەمجا ناو سەدەفەكه كه له پێشـووترا ئاوی تاڵ و سـوێری تيـا نەبوو ئەو دوڕه كه لەو سـەدەفه پەيدا ئەبیٚ زۆر جـوان و گـەشـه، ئەگـەر خـۆ تيـا بوو رەنگی دوڕەكـه تێک ئەچیٚ، هەروەها له غـەيری ئەو دووكاتەی پێشوودا ئەگەر با لیٚ دا ديسـان رەنگی تێک ئەچیٚ. ئەگەر هاتوو كرمی تيا بوو وەيا كـون بوو ئەوەش هەر له بەر ئەوەيه كـه هەوای ناهەمـوار لیٚ داوه، ئەو هەوايەش لەو كـاتانەدا هەوای شـەوه، وەيا هەوای ناوەڕاسـتی رۆژه. ئەمـجـا ئەگـەر سـەدەفـەكه دوڕەكه لەناويا به رێـک و پێكی گرسابوو سەدەفەكه ئەچێتەوه بۆ بنی بەحرەكه، لەبنەوه دەمـارو شـتی لیٚ ئەبێتـەوەو وەكوو بلێيت ريشه دائەكـوتی، تا ئەم كـاتـه حەيوان بووه كـه ريشـەی داكـوتا ئەبیٚ به رەسـەنی رووەک. لێرەدا ئەگەر مـەلەوانـەكان وازی لیٚ بێنن و دەری نەهێنن وەكـوو چۆن مـيـوەيەک ئەگـەر گـەيشت و له دارەكـه نەكـرايەوه خـراپ ئەبیٚ ئەمـيش ئەگـەر دەرنەهێنریٚ خراپ ئەبیٚ و ئەو جوانيەی نامێنیٚ..

مرواری بۆ تەنگەنەفەس و ترس باشە، خوێنی دڵ گەش ئەکا، پزیشکەکان بۆ ئەم جۆرە شتانە بەکاری ئەهێنن، هەروەها ئەگەر لەگەڵ کل دا تێکڵاو بکرێ و بهێنرێ بەچاوا دەمارەکانی بەهێز ئەکا، ئەگەر مرواری بخرێتە ناو ئاوی جووڵاوەوەو پاشان ئەو کەسەی کەپەڵە پەڵەی سپی لەسەر لەشی پەیدا بووە بەو ئاوە بهەنوێ لائەچێ و چاکی ئەکاتەوە..

کارەبا

ئەم کارەبایە لە بناغەدا جەوی هەندێ لە دارەکانی وەکوو سەروو کاژە، کەماوەیەکی زۆر ئەمێنێتەوەو وەکوو بەردی لێ دێ، جا لەبەر ئەمەیە کە لەریزی بەرددا دائەنرێ، لە رەنگیشا زەردی هەیە، سووری هەیەو سپیشی هەیە، کە نزیکی پووش وەیا کاغەزی ئەخەیتەوە رایئەکێشێ..

یەکێ ئاوساوی وەیا تەنگە نەفەسی هەبێ کارەبا لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بۆی باشە، هەروەها ئەگەر یەکێ زۆر زۆر دڵی تێک هەڵئەشێواو لەوانە بوو هەر ئەرشایەوە کارەبای پێ بێ ئەوەی نامێنێ، خوێنی شوێنێکیش ئەگەر نەئەوەستایەوە کارەبای بخرێتە سەر ئەیوەستێنێتەوە، ژنی سک پڕ کارەبا لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ سکەکەی بێ وەی ئەبێ.. یەکێ زەردووی هەبوو کارەبای پێ بێ ئەو زەردووییەی نامێنێ..

ئەڵماس

ئەڵماس یەکێکە لەبەردە بەنرخەکان، بدرێ لە هەر بەردو شووشەیەک خۆی لەبەریا ناگرێ بەڵام ئەو بەدەست قورقوشمەوە حاڵی شڕە. ئەم بەردە لەکان وەرئەگیرێ، کانەکەی زۆرتر لە هندستان و بەرازیل هەیە. ئەمەش لە رەنگا گەلێ جۆری هەیە؛ سەوز، سوور، رەش، شین، چاکتر ئەڵماس ئەوەیە کە هیچ یەک لەم رەنگانە نەبێ بەڵکو رەنگە عادەتیەکەی خۆی بێ کە وەکوو دوڕ وایە. زۆر زۆر سەختە، تەنانەت ئەگەر بەچەکوش بیشکێنی ناشکێ و چەکوشەکە بریندار ئەکا، بەڵام بە قورقوشم ئەشکێ، ئەڵماس ئەگەر وورد بکرێ با بکرێ بەهەزار پارچەشەوە پارچەکانی هەر بەسێ سووچ دەرئەچن.. ئەڵماس ئەگەر بخرێتە ناو خوێنی بەران و نزیک بخرێتەوە لەئاگر ئەتوێتەوە.. بۆ ژان و بۆ تێکچوونی معدە زۆر بەکەڵکە.. ئەگەر بخرێتە دەمەوە ددانەکان ئەشکێنێ وە لە هەمانکاتا زەهرێکی کوشندەشە..

مەرجان

مەرجان لە بناغەدا لە جانەوەری دەلیایی یەو خۆی ئەنووسێنێ بەبنی دەلیاکەوە، زۆر کەسیش لەسەر ئەوەیە کە جانەوەر نی یەو لەگیای ئەو ساقەتەیە مادەیەکی وەکوو ئاهەک بەخۆیەوە دروست ئەکا ئەمە ئەبێتە قەڵغانێک بۆ پاراستنی مەرجانەکە. گەلێ شوێنی وا هەیە لە دەریا هەرەگەورەکانا کە ئەم مەرجانە ئایا جانەوەر بێ یا گیا بێ هەر لە بنەوە لە تەنیشت یەکەوە سەر هەڵئەدەن و دێنە دەرەوە، کە سەریان دەرکرد بەهەموویانەوە «دورگە - جزیرە» یەک دروست ئەکەن. ئەسڵی مەرجانەکە لەبنی بەحرەکەوەیە مەلەوانان و ئیش زانان دەری ئەهێنن سەرەتا وەکوو ووترا وەکوو دار وایە و توێکڵی پێوەیە، توێکڵەکەی لێ ئەکرێتەوە مەرجانە سوورەکە دەرئەکەوێ، جا لەبەر ئەمە کە شتێکی بەنرخەو لە بۆ جوانکردن و ئارایشی شتە جوانەکان بەکار ئەهێنرێ لەریزی بەردە بەنرخەکانا دانراوە ئەگینە خۆی لە راستی دا بەرد نیە.

مەرجان یەکێ خوێن لە شوێنێکی برِاو نەوەستێتەوە بیخاتە سەری ئەیوەستێنێتەوە، چاوی پێ برێژێ بەهێزی ئەکاو رتووبەتی خراپیشی ئەگەر هەبێ نایهێڵێ، هەروەها مەرجان دڵ بەهێز ئەکا، یەکێ بەزەحمەت میز بکا مەرجانی پێ بێ بە ئاسانی ئیتر میزەکەی ئەکا.. یەکێ ئەگەر فێ هەبوو مەرجان ببەستێ بە ئەژنۆیەوە رزگاری ئەبێ.. مەرجان رەنگی سپی و رەشیشی هەیە بەڵام چاک و بەنرخەکەیان ئەوەیانە کە رەنگەکەی سوور بێ..

مەردا سەنگ

ئەم مەرداسەنگە زیاتر لە قورقوشم و قەڵایی وەرئەگیرێت، رەنگەکەی سووری هەیەو زەردی هەیە، لە مەلحەمکاریدا بەکار ئەهێنرێت، برین ووشک ئەکاو گۆشتەو زوونی پێ دێنێتەوەو چاکی ئەکاتەوە ئەگەر بخرێتە سەری، یەکێ شوێنێک لە لەشیا بۆنی بێت مەرداسەنگی لێ دا بۆنەکەی ناهێڵێ، هەروەها ئەگەر پەڵە پەڵەی رەشی لە لەشا هەبوو مەرداسەنگی لێ بدرێ لای ئەباو ناهێڵێ.. خواردنی مەرداسەنگ زەهرە ئینسان ئەکوژێ و میزی پێ ئەگیرێ.. لەبەر ئەم زەهرەی ئەگەر درا لە لەش بۆ لابردنی بۆن پاشان بە رۆن شوێنەکەی بهەنوون بۆ ئەوە نەوەک کار بکاتە ناو سک و ترسی کوشتنی پەیدا ببێ لێوە..

ئاسنكێش

ئاسنكێش كە مەقناتیسە جۆرە بەردە ئاسنێكە كە لە كانەكانا هەیەو زیاتر ئەو كانانەش لە دەوروبەری دەلیای هندو وولاّتی نەروێژو سوێددا هەیە، لەو شوێنانەدا لەوێنەی بەردێكی رەش دا دەری ئەهێنن، ئەم بەردە وەكوو چۆن عاشق بۆ لای دۆستەكەی هەڕا ئەكا، وەیا مەڕ بەبێ ئیختیار بۆ لای ئەم گورگ هەڕا ئەكا كە چاوی پێ كەوت ئاسنیش بەم جۆرە بۆ لای ئاسنكێشە هەڕا ئەكاو هیچ ئیختیاری تێدا نامێنێ. ئا ئەم هێزی راكێشانە بەم جۆرە لە لەشی هەندێ ئینسانیشا هەیە كە بەو هۆیەوە ئەتوانێ یەكێكی تر بخاتە ژێر فەرمانی خۆیەوە، ئەم هێزە نابینرێ بەڵكوو شتێكی نەبینراوو پۆشراوە كاریگەریەكەی دەری ئەخا كە ئەم هێزە هەیە، ئەمەش زیاتر لەچاودا ئەبێ، وەكوو ئەو كەسانە كە خاوەن دەسەلاّتی فەرمانڕەوایین سەیری هەركەسیان كرد ترسێكی لێ ئەنیشێ، ئەم ترسە بەو هێزە گوزارشت لێ دراوەتەوە، وەیا ئەو كەسانە كەوا بەهۆی سەیر كردنیانەوە هی یەكێكی تر ئەتوانن خەو لە كەسەكەی تر بخەن. ئەم جۆرە هێزە وەكوو لە ئینسانا هەیە لەچاوی هەندێ لە گیانلەبەرەكانی تریشا هەیە.

لەو شوێنانەدا كەكانی ئەم ئاسنكێشەی تێدایەو نزیكی بەحرە كەشتی ئەو دەلیایانە بەهیچ جۆر توخن ئاسن ناكەوێ ئەگینە كانەكە رایئەكێشێ و نایەڵێ لەشوێنی خۆی بجووڵێ. شتێكی سەیرتریشی تێدا هەیە؛ ئەگەر هاتوو ئەم ئاسنكێشە بۆنی سیر وەیا پیازی كرد ئیتر ناتوانێ ئاسن راكێشێ، لە هەمانكادا ئەگەر بەسركە شۆرا ئەچێتەوە سەر باری خۆی و ئاسنەكە رائەكێشێتەوە. هەروەها ئەگەر خرایە ناو خوێنی بەرانەوە دیسان ئەگەڕێتەوە سەر ئیشی خۆی و ئاسنەكە رائەكێشێتەوە..

ئەگەر یەكێ وا رێكەوت ووردەو بەڕادەی ئاسنی خواردبوو، ئەم ئاسنكێشە وورد بكەن و تێكلاّو بە شیری بكەن و ئەو كەسە بیخواتەوە هەموو ئاسنەكە هەڵئەهێنێتەوە.. دیسان ئەگەر یەكێ بە ئاسنێكی زەهراوی بریندار كرابوو ئەو شیرو ئاسنكێشە كە ووترا بیخواتەوە كاریگەری ژاری ئاسنەكە نامێنێ، وەیا برینێک لە لەشا بوو بەهۆی ئاسنی زەهراویەوە لەم ئاسنكێشە بهاڕنەوەو بیكەن بە برینەكەوە چاكی ئەكاتەوەو كاریگەری ژارەكەی نامێنێ.. ئەگەر یەكێ جومگەكانی دەست و پێ ژانی ئەكرد هی پەنجەكانی ئەو كەسە پارچە ئاسنكێشێک لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ ئەو ژانە نامێنێ.. ئەگەر ئافرەتێک بە زەحمەت لە كاتی مناڵ بووندا مناڵەكەی لێ ئەبووەوە، پارچە ئاسنكێشێک بخاتە ناو دەستی لەو

کـاتەدا ئیـتـر بە ئاسـانی منالّەکـەی لێ ئەبێـتـەوە.. ئەگـەر یەکێ تووشی گـزاز بـوو بوو ئاسنکێش بکەنە دەسـتی رزگـاری ئەبێ.. ئەگـەر یەکێ پارچە ئاسنکێـشـێـک هەمـوو دەم لەگەڵ خۆی هەڵبگرێ بەتایبەتی بیکاتە ملی زەینی تیژ ئەبێ و شتی لەبیر ناچێتەوە..

خوێ

خوێ – ش لەبەر ئەوە کە هەر لەکانایا لە ریزی بەردە کانیەکانایە، شتێکی سپی، بلووری رەنگی، سـوێرە، بەڵکوو هەر سـوێری یەو بووە بەو جسـمـە، کـە خـرایە ناو ئاو ئەتوێتەوە، سوێریەکە هەیە و جسمەکەی نامێنێ، خوێ هەزم تیژ ئەکاتەوەو ئێسقان بەهێز ئەکا، خوێ چەند جۆرێکی هەیە؛ هەیە وەکوو بلوور، هەیە ریزە ریزە وەکوو بەفـر، هەشـە هەر ئاوەو لە هەندێ ئەرزی دێمەکارا هەڵئەقوڵێ و پاشان ئەمەیی..

خوێ هەرچی بۆگەنە لای ئەباو ئاگاداری هەموو شت ئەکا.. خوێ بسووتێنی و بیدەی لە ددان سپی ئەکاتەوە، بەتایبەتی خوێ لـەگەڵ خەڵووزدا بهـارێتەوەو بدرێ لە ددان بەتەواوی سپی ئەکـاتەوە.. روومەت کە زەردو مـایل بەرەش بـوو دیارە ئەمە لە نەخۆشـیـەوەیە خـوێ بسـووتێنێ و پیا بهـێنێ لایئەبا.. خوێ تێکەڵاو بە هەنگوین بـکرێ بهـێنرێ بە رووومەتاو بەو شوێنانەدا، کە گۆشتی زیادەیان لێ دەرچووە جوانی ئەکاو لای ئەبا، هەروەها لەشێـک کـە توێکی ئەخـست وەیا تووشی گـەری بـوو بـوو خـوێ و هەنگوین تێکلاوکـەی و لێ دەی چاک ئەبێتەوە.. یەکێ دووپشک پێوەبدا خوێ و تۆی کەتان پێکەوە ئاوێتە بکاو بیکوتێ و لێ بنێ ژانی نامـــێنێ.. یەکی زەردەواڵـە وەیا هەزار پێ پێـــوەدابـوو وەیا چـوبـووە گـوێچکەیەوە خـوێ و هەنگوینی لێ بنێ بۆی باشەو رایئەکـێـشـێـتـەوە دەرەوە.. هەروەها یەکێ جومگەکانی ژانی ئەکرد خوێ و هەنگوین تێکلاو کاو لێ بنێ چاکی ئەکاتەوە.. ئەو جـۆرە خـوێ یەی کـە کـلـۆیەو ریزەکـە نی یە خـواردنەکـەی زەین تیـژ ئەکـاو پووک تـوند ئەکـاتەوە، ریزەکـەش بۆ پـووک هەروەهایە.. خـوێ خـواردن بەڵام زۆر زۆری نەء بۆ هەرچێ دەمـارو لەش و خوێنە باشە، هەر لەبەر ئەمەیە کە ئەدرێ بە مـالاتیش و ئەکرێتە ناو زۆرتر لە خواردەمەنیەکانیشەوە..

ئاهەک

ئاهەک کە «قسلی»یشی پێ ئەڵێین ئەمیش هەر لەریزی بەردە کانیەکانە، جسمێکی سپی و رتووبەت ئەکێشێ، لە بناغـەدا خوێ بـەردێکی تایبـەتیە بەهـۆی سووتان لە کوورەخانەدا

دروست ئەکرێ، کە دروست کرا کلۆ کلۆیە کە ئاو کرا بە سەریا لەبەریەک هەڵئەوەشێتەوەو دووکەڵ و تەمێکی گەرمی لێ هەڵئەستێ و لەوانەیە دەستی بەرکەوێ ئەیسووتێنێ، ئاهەک لە سابوونکردن و دەباغی و شەکرسازیدا بەکار ئەهێنرێ، بە تایبەتی دەباغی کردن بە ئاهەک نەبێ پێک نایە.

ئەگەر شوێنێک لە لەش دا خوێنی هەر نەئەوەستایەوە ئاهەکی بخەنە سەر ئەیوەستێنێتەوە.. هەروەها ئەگەر شوێنێک بە ئاگر سووتابوو ئاهەکی پیا بهێنن ژانی کەم و چاکی ئەکاتەوە.. ئاهەک لە حەماما بە کاری ئەهێنن بۆ لابردنی موو ئەمە لێرەدا کار ئەکاتە سەر ژێری پێستەکە پێویستە پاش لێ دانەکەی بۆ ئەوە ئەو کارە نەکات بەرۆنی وەنەوشەو گوڵاوی ساغ شوێنەکەی بهەنوون.. ئاهەک ئەگەر پژێنرا بە شوێنێکا کێچ توخن ئەو شوێنە ناکەوێ..

یاقووت

یاقووت یەکێکە لە بەردە بەنرخەکان کە لە کانەکانا دەست ئەکەوێ، بەردێکی سەختی ووشکی بەرێزی بریسکەدارە، لە رەنگا سوورو سەوزو زەردو شین وسپی هەیە، ئەوەی کە سووری بریسکەدارە لەپاش ئەڵماس لە هەموو بەردە بە نرخەکان بەنرختره. هەتا گەورەتر بێ باشترە تا ئەگاتە ئەندازەی دەنکی هەنار لەرەنگ و گەورەیی دا. یاقووت لەبناغەدا ئاوێکی سافی روونە کە لە کانەکەی خۆیا لە بەینی بەردە رەقەکانا ماوەیەکی زۆر زۆر ئەمێنێتەوە، وورده وورده خەست ئەبێتەوەو رەق ئەبێ، گەرمایی کانەکە لەو ماوە دوورو درێژەدا پوختەی ئەکاو پێ ئەگەیەنێ تا وا رەق ئەبێ ئاگر کاری تێ ناکا، بۆیەش کاری تێ ناکا چونکە مادەی رۆناوی تیا زۆر کەمە، ووردیش نابێ چونکە مادەی رتووبەتەکەی زیادە، بەڵکوو هەتا بمێنێتەوە رەنگی جوانتر ئەبێ، ئەوەندە رەقە بڕبەن کاری تێ ناکا، کانەکەی زۆرتر لەژێر خەتی ئیستوادایە.

ئەگەر یەکێ تۆزێ یاقووتی پێ بێ جا لە نقیمی ئەنگوسیلەدا بێ یان نەء، بەو مەرجە یاقووتەکە لە یاقووتە چاکەکان بێ، واتە یا سوور، یا زەرد، یا سەوز بێ ئەو کەسە تاعوون کاری تێ ناکا با لە شوێنێکیشا بێ هەموو تووشی تاعوون بووبوون، هەروەها هەڵگری یاقووت مەردم بە چاوی رێزو گەورەییەوە سەیری ئەکەن و کاروباری ژیان و گوزەرانیشی بە باشی بۆ دێتە پێشەوە.. یاقووت ئەگەر بخرێتە ناو ئاو ئەو ئاوە نایبەستێ، یاقووتی سوور ئاگر کاری تێ ناکا، لە پاش ئەو زەرد، لە پاش زەرد، سەوز،

ئیتر ئەوانیتری هیچ نین و لەریزی بەردە بەنرخەکان نین..

زومورِەد

زومورِەد یەکێکە لە بەردە بە نرخەکان کە لە کان وەرئەگیرێ، رەنگێکی سەوزی قەرسیلی جوانی هەیە، زەبەرجەدیش کە هەر لە بەردە بەنرخەکانە لەترۆمی زومورِەدە ئەوەندە هەیە رەنگەکەی ئەم سەوزی مەیلەو زەردە ئەو کانەی کە زومورِەدی تێدایە زەبەرجەدیش هەر لەوێ دایە. لە هەندێ لە ئەشکەوتە قوولّەکانا جۆرە بەردی سەختی وا ئەبێت کە ناوەکەی رابووردوی مێژوو تەبیعەت چاڵی کردووەو دەرگاکەی هاتۆتەوە یەک کونێکی تێدایە، ئەمانە کەوتوونەتە ژێر زەویەوە، لەو ژێرەوە ماوەیەکی بۆشایی هەیە کە ئەشکەوتەکەیە. رتووبەتی زەوی و باران ئەچێتە ئەو شوێنە، گەرمایی کانەکەو گەرمایی هەتاو بە درێژایی زەمان ئەو رتووبەتە ئەکاتەوە بە تنۆکی ئاو، ئەو تنۆکانە کە ئەتکێن ئەگەر رێ کەوت و کەوتنە ناو بەردە چاڵەکەوە، لەوێ دا درێژایی زەمان و فشاری بەردەکە هەڵمی شوێنەکە ئەو تنۆکانە خەست ئەکاتەوەو ئەبن بە یەک پارچەو لە ئەنجاما سەخت ئەبن، ئەگەر مادەی خاک و شوێنەکە زیاتر کاری کردە سەر دروست بوون و یەکگرتنی ئاوەکەو مادەکەش لەو شوێنەدا پلەی سەوزی زۆرتر بوو ئەبێ بە زومورِەد، ئەگەر وانەبوو ئەبێ بە زەبەرجەد، هەندێک لایان وایە لە زانایانی زەوی ناسی پاش ئەوە کە ئەو مادانە یەکیان گرت و پێ گەیشتن ئەگەر دەستی ئینسانی گەیشتێ و دۆزیەوە، ئەوە زەبەرجەد ئەبێ ئەگەر ماوەکەی زۆر بوو زۆر مابووەوە و پاشان ئینسان دۆزیەوە ئەوە زومورِەدە، کەوا بوو ئەو مادەیە هەتا لەو شوێنەدا زۆرتر بمێنێتەوە زیاتر ئەبێ بە زومورِەد، ئەگەر زۆر نەمایەوە زەبەرجەدە.

زومورِەد وەیا زەبەرجەد لەلای هەرکەس بێت ئەو کەسە دائما کەیف خۆشە... مار زۆر حەزیان لێ ئەکا، لەلای هەرکەس بێ مار ئەچێ بەلای ئەو کەسەوە بەڵام بەهیچ جۆر وەزەی لێ ناکا... کە خرانە سەر هەر زێرو زیوو خەزنەیەک رزق، ئەو رزقە کە پارە ئەدزێ ناچێ بەلایا..

لەعل

لەعل کە «لال»یشی پێ ئەڵێین ئەمیش لە بەردە کانیەکانە، گەلێ جۆری هەیە؛ لەعلی پیازی، لەعلی دۆشاوی، لەعلی هەناری، لەعلی عەنابی، لەعلی پەیکانی، لەعلی عەقرەبی، لەعلی قوتبی و چەند جۆرێکی تریش، رەنگی تێکڕای ئەمانە هەموو سوورن،

چاکـتریان ئەوەیە کە سـوورێکی هەناری بێت، ئەم جۆرەش زیاتر هی بەدەخشـانە. دەنگ وایە دۆزینەوەی لەعل بەچاو مـێـژووەوە کـۆن نی یە، واتە بەچاو رۆژهەلاتەوە، لەوانەیە مـێـژووی دۆزینەوەی هەر تا هەشت سـەد سـالێ ئەڕوا. کـانەکـەشی لەناو بەرد دایەو بەردەکەش لەناو کێودایە، تەبێعەتی کێوەکە دروستی ئەکا، مادەی کبریتی و رتووبەتی زەویەکە دەستێکی بالآی هەیە لە دروست بوونیا، لەناو هۆنەرانی رۆژهەلاتا گەلێ جار لێوی یار ئەکەن بە لەعل. نرخی لەعل لەنرخی بەردەکانی تر کەمترە، بۆ جوانی هەلئەگیرێ.

سەرچاوە

بۆ دانانی ئەم کتێبە بێجگە لە تاقی کراوە دەماودەم گێڕاوەکانی کوردی سەیری ئەم سەرچاوانەی خوارەوەش کراوە:

١- حیاة الحیوان... کمال الدینی دەمیری.
٢- عجائب المخلوقات... زکریای قەزوینی.
٣- الحیوان... ابو عثمانی جاحظ.
٤- فەرهەنگی نەفیسی... دکتر علی اکبری نەفیسی.
٥- عجائب البلدان... ابو المؤیدی بەلخی.
٦- بیرو باوەڕەکانی ئەرەستو کە لە گۆشەی کتێبەکان وەرگیراوە.
٧- باوەڕەکانی «ئەراتستین» کە لە زانایانی فەلەکی یونانی کۆنەو لە «٢٧٦ - ١٩٦» پێش میلاددا بووە.
٨- تاقی کراوەکانی کوردی کە خۆم کۆم کردوونەتەوە.

ناواخن

	لاپەڕە
پێشەکی	٣
ئادەمیزاد	٥
ئاسک	١٢
ئەسپ	١٢
ئێستر	١٣
بەراز	١٤
بەران	١٦
بزن	١٧
بزنە کێوی	١٩
بەوری بەیان	١٩
پشیلە	٢٠
پڵنگ	٢١
چەقەڵ	٢٢
حوشتر	٢٣
دەڵەک	٢٤
ڕێوی	٢٥
سنجاب	٢٦
سەگ	٢٦
شێر	٢٩
فیل	٣١
کەر	٣٣
کەرگەدەنگ	٣٤
کەروێشک	٣٦
کەمتیار	٣٧
گا	٣٩
گەوەزن	٤١
گورگ	٤٢
مەیموون	٤٦
وورچ	٤٧
یوز	٤٩
چوار چوار	٤٩
گێتی پەلەوەر	٥٠
باز	٥٠

پەپوو سلیمانە	٥٠
پەڕە سێلکە	٥٣
پۆڕ	٥٥
پیرۆزە	٥٥
تاووس	٥٧
تووتی	٥٩
چەرخ	٥٩
چۆلەکە	٦٠
حوشتر مورغ	٦١
سەوزەکەوا	٦٢
سیسارکە کەچەڵە	٦٢
شەمشەمە کوێرە	٦٤
قاز	٦٥
قازی قوڵەنگ	٦٦
قەلەباچکە	٦٧
قەلەڕەش	٦٧
قەتێ	٦٨
قومری	٦٩
کەڕەواڵە	٦٩
کۆتر	٧٠
کەڵەشێر	٧٢
کوننە بەبوو	٧٣
کەو	٧٥
کۆلارە	٧٧
گۆرەویلە	٧٨
لەق لەق	٧٨
مریشک	٧٩
مێشەسی	٨٢
هەڵۆ	٨٣
هەنگ	٨٤
ماسی	٨٧
جڕوجانەوەر	٨٩
ئەژدەها	٨٩
ئەسپێ	٩٠
بۆق	٩١
پیرێژنەسەرەو مارمێلکە	٩٢

جالْجالۆكه	٩٤
جەڕار	٩٦
جله- تمساح	٩٦
دووپشک	٩٨
زەروو	١٠١
ژيشک	١٠٢
قۆڕی	١٠٤
كرم	١٠٥
كوله	١٠٦
كێچ	١٠٧
كيسەڵ	١٠٨
قالۆچه	١١٠
قرژاڵ	١١١
مار	١١٣
مشک	١١٩
مووشی خورما	١٢٤
مێرووله	١٢٥
مێش	١٢٨
مێشووله	١٣٠
دارو درەخت	١٣٣
بادام	١٣٣
بەڕوو	١٣٣
بەهێ	١٣٤
داری بی	١٣٤
پسته - فستق	١٣٥
پەڵک	١٣٥
ترنج	١٣٦
توو	١٣٦
داری تۆفانه	١٣٧
سووره چنار	١٣٧
داری خورما	١٣٨
زەيتوون	١٣٩
داری سەرو	١٤٠
داری سماق	١٤٠
سنەوبەر - كاژ	١٤١
سەندەرووس	١٤١

داری سێو	١٤٢
شلانە	١٤٢
شیلان	١٤٣
عەرعەر	١٤٣
فنق	١٤٣
گزگ چار	١٤٤
داری گوێز	١٤٤
لیمۆ	١٤٥
مازوو	١٤٦
مۆرد	١٤٧
مۆز	١٤٧
مێو	١٤٧
نارنج	١٤٩
هەرمێ	١٤٩
هەشتاڵوو	١٤٩
هەڵووژە	١٥٠
هەنار	١٥٠
هەنجیر	١٥١
یاسەمین	١٥٢
رووەک	١٥٣
باینجان	١٥٣
بامیە	١٥٣
پاقلە	١٥٣
پەتاتە	١٥٤
پیاز	١٥٤
تەرخوون	١٥٥
تەماتە	١٥٥
تووتن	١٥٦
توور	١٥٦
تەڕەتیزە	١٥٧
جۆ	١٥٧
چەوەنەر	١٥٩
خاشخاش	١٥٩
خەردەل	١٦٠
خەیار	١٦٠
رازیانە	١٦١

ڕەیحانە	١٦١
ڕێواس	١٦١
زەعفەران	١٦٢
زیرە	١٦٣
ژاڵە	١٦٣
سپێناخ	١٦٤
سلق	١٦٤
سۆسەن	١٦٤
سیاوڵە	١٦٥
سیر	١٦٥
سیسعەنبەر	١٦٦
شملّی	١٦٧
شووتی	١٦٧
شویت	١٦٧
شێلم	١٦٨
قاخلّی	١٦٨
قارچک	١٦٩
قانگ	١٦٩
کەرەووز	١٧٠
کاڵەک	١٧٠
کاهوو	١٧١
کاڵەکە مارانە	١٧١
کەلەرم	١٧٢
کوولەکە	١٧٣
کەوەر	١٧٣
کونجی	١٧٤
گاڵ	١٧٤
گلێنە	١٧٤
گەنم	١٧٥
کنگر	١٧٦
گوڵاڵە سوورە	١٧٦
گوڵگاوەزوان	١٧٧
گێزەر	١٧٧
لاو لاو	١٧٧
لۆبیا	١٧٨
لۆکە	١٧٨

ماش	١٧٩
مەرزەنگۆش	١٧٩
نەسرین	١٧٩
نەعنا	١٨٠
نۆک	١٨٠
نێرگس	١٨١
نیسک	١٨١
وەنەوشە	١٨٢
هەزبیەکێویلە- سقر	١٨٢
هێرۆ	١٨٣
هەلیلە	١٨٣
هەلیلیون	١٨٣
هیلوفەڕ	١٨٤
بارساییەکانی سروشتی و کانەکان	١٨٤
مانگ	١٨٥
زەوی	١٨٧
رۆژ	١٨٩
تیر-عەتارد	١٩١
زوهرە	١٩١
کەیوان- زوحەل	١٩٢
بەهرام- مریخ	١٩٢
بەرجیس- موشتەری	١٩٣
دوو قوتبە	١٩٣
باوەڕێکی تر بەرانبەر بە رۆژو قوتب	١٩٤
کانەکان	١٩٦
شتە فلزیەکان	١٩٨
زێڕ	١٩٩
زیو	١٩٩
مس	٢٠٠
ئاسن	٢٠٠
قەلایی	٢٠١
قورقوشم	٢٠١
خارچین	٢٠١
شتە رۆناویەکان	٢٠٢
جیوە- زەیبەق	٢٠٢
گۆگرد	٢٠٣

نەوت	٢٠٤
شتە بەردیەکان	٢٠٥
بەردی سوورمە	٢٠٦
زاخ	٢٠٦
زەرنیخ	٢٠٧
ئاقیٚق	٢٠٧
پیرۆزە	٢٠٧
دوڕ	٢٠٨
کارەبا	٢٠٩
ئەڵماس	٢٠٩
مەرجان	٢١٠
مەرداسەنگ	٢١٠
ئاسنکێش	٢١١
خوێ	٢١٢
ئاهەک	٢١٢
یاقووت	٢١٣
زومورڕەد	٢١٤
لەعل	٢١٤
سەرچاوە	٢١٦